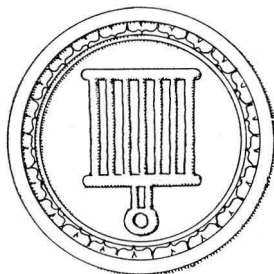

K Y R K O R
I
Ö S T R A H Ä R A D

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

Utarbetat av

WILLIAM ANDERSON

Med stöd av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN och JOHNNY ROOSVAL

Svenska Bokhandelscentralen A.-B.

STOCKHOLM

STOCKHOLM 1926

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

F Ö R O R D

Med detta häfte inledes publiceringen i verket SVERIGES KYRKOR av Blekinge kyrkliga minnesmärken, vilka i sin helhet bearbetats av fil. lic. William Anderson, för vars omsorgsfulla undersökningar utgivarna äro honom skyldiga stor tack.

Här föreliggande beskrivningar över kyrkorna i Östra Härad äro utarbetade åren 1913—15.

Författaren har erhållit värdefulla upplysningar angående silver av dr G. Upmark, varjämte professor E. Wrangel välvilligt ställt materialet i Mandelgrenska Samlingen vid Lunds universitet till förfogande.

Här liksom vid andra tillfällen ha vi alltså att uttrycka vår tacksamhet för det värdefulla stöd som av ovannämnda personer givits SVERIGES KYRKOR.

Till prästerskapet inom Östra härad riktas ett varmt tack för den välvilja och det intresse författaren rönt vid sina undersökningsresor.

Då samtliga lantkyrkors och de flesta stadskyrkors beskrivningar redan föreligga i tryckfärdigt skick, kan här nedan en efter allt att döma definitiv utgivningsplan för landskapet meddelas.

BAND I. Östra härad och Medelsta härad.

» II. Bräkne härad och Listers härad.

» III. Blekinge städers kyrkor. Sammanfattning av landskapets kyrkliga konsthistoria.

Utgivarna erinra om att första villkoret för en snabb publicering av manuskripten är ett stödjande intresse för arbetet inom landskapet. Mest effektivt blir detta intresse, om det framträder i form av anslag från vederbörande kommuner och korporationer inom landskapet samt genom teckning av subskription på verket i största möjliga utsträckning. Om alla för landskapets minnen intresserade i god tid anmäla sig som subskribenter, skulle kanske Blekinge först bland alla svenska landskap kunna framstå med en hel och avslutad bandserie inom verket SVERIGES KYRKOR. Utan dylikt stöd från landskapets sida är emellertid en publicering i snabb takt icke möjlig, huru önskvärd den än vore.

Utgivarna våga därför rikta en varm vädjan till alla intresserade blekingar att var på sitt sätt verksamt stödja detta arbetes snabba fullbordan.

Stockholm i juni 1926.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

FÖRTECKNING ÖVER I DETTA HÄFTE ANVÄNDA FÖRKORTNINGAR

- AHLSTRÖM = C. D. Ahlström, Christianopels Historia och Beskrifning i W. Gynther: Samlingar rörande Blekinge län V. Ms. i K. B.
- ANDERSON HELGONKULT = William Anderson, Helgonkult i Blekinge i Antikvarisk Tidskrift för Sverige 22, 3.
- ANDERSON, Kyrkklockor = William Anderson, Nordtyska Kyrkklockor i Blekinge, i Sydsvenska Dagbladet 28/1 1920.
- A. T. A. = Antikvarisk topografiska arkivet, omfattande en avbildnings- och en skriftsamling; förvaras i Statens Historiska Museum.
- BAGER = Bagers Bok, Ms. från 1600-talet av kyrkoherden i Fridlefstad o. Rödeby, Anders Bager, utg. av J. P. Kjällqvist i Nyare Blekinge Läns Tidning 1876.
- BESKRIVNING = Beskrifning öfver Socknar å Blekingeska landsbygden af J. P. Kjällqvist i Nyare Blekinge Läns Tidning 1874 fr. o. m. 4/6.
- BL. M. = Blekinge Museum i Karlskrona.
- BRUNIUS = C. G. Brunius, Korta anteckningar på en genomresa af Blekinge till Kalmar 1854, Lund 1859.
- B. ST. = Kgl. Byggnadsstyrelsens arkiv, Stockholm.
- CAWALLIN = S. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne, V. Lund 1858.
- CRONHOLM = C. L. Cronholm, Beskrifning om Blekinge. Ms. i K. B.
- ELERS = J. Elers Samlingar. Ms. i K. B.
- FAGERLUND = Edw. Fagerlund, Beskrifning om Lösens och Augerums socknar, Karlskrona 1865.
- E. IX. = Engeströmska Samlingen IX, 1. 27. Ms. i K. B.
- FORTEGNElse = Fortegnelse paa Kirekernis Capitaler wdi Österherrit i Christianobels Leen fra Philippi Jacobi dag 1635, til Aarsdagen nest effter 1636. Ms. i Svenska Jordebøger 41: a, 6, Rigsarkivet, Köpenhamn.
- GYNTHER = S. W. Gynther, Blekings Fornminnen. Ms. i K. B.
- K. B. = Kgl. Biblioteket i Stockholm.
- K. B. K. = Det Kongelige Bibliothek i Köpenhamn.
- K. BREVB. = Kancelliets Brevbøger, utg. av Erslev, Mollerup m. fl., från 1535.
- KLING = A. J. Kling, De Nomarchia Orientali (Östra-Härad) Diss. Lund 1746.
- MANDELGREN, SAML. = N. M. Mandelgrens i Lunds universitet förvarade samlingar av teckningar m. m. Ms. = Manuskript.
- LANDSKYRKOR = Räkenskaper för Blekinge Län: Landskyrkor: 1700—02, 1710, 1720, 1730, 1760, 1770, 1783, 1790, 1800, 1810, 1820, 1830, 1840, 1850, 1856, 1862 i Kammararkivet, Stockholm.
- N. 2 = Nationalmuseets 2 Avdelning, Köpenhamn.
- PROT. = Vederbörande kyrkas stämmoprotokoll.
- R. A. = Rigsarkivet i Stockholm.
- R. A. K. = Rigsarkivet i Köpenhamn.
- RÄK. = Vederbörande kyrkas räkenskaper.
- SJÖBORG = N. J. Sjöborg, Utkast til Blekings Historia och Beskrifning. Lund 1792—93.

VIII

ST. H. M. = Statens Historiska Museum i Stockholm.

SVERIGE = Sverige, Geografisk topografisk statistisk beskrivning, utg. av K. Ahlenius m. fl. Stockholm 1908.

STYFFE = C. G. Styffe, Skandinavien under Unionstiden, 3:e uppl. Stockholm 1911.

SYLVÉN = Carl Sylvén, Beskrifning öfver Christianopels Socken uti Blekinge Län och Östra Härad, författad åren 1854—1855, Karlskrona 1857.

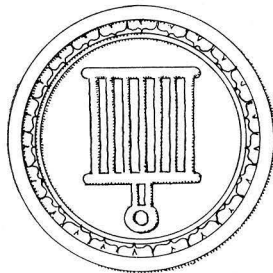
U. B. = Uppsala Universitets Bibliotek.

UPMARK, KARLSKRONA GULD = Gustaf Upmark, Karlskrona guldsmedsämbyte 1695—1812 i Fataburen 1914.

V. H. A. A. = Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Ö. I. Ä. = Kgl. Överintendentsämbetets arkiv i Stockholm. Nu Kgl. Byggnadsstyrelsens arkiv (B. St.).

BLEKINGE
ÖSTRA HÄRAD
AV
WILLIAM ANDERSON

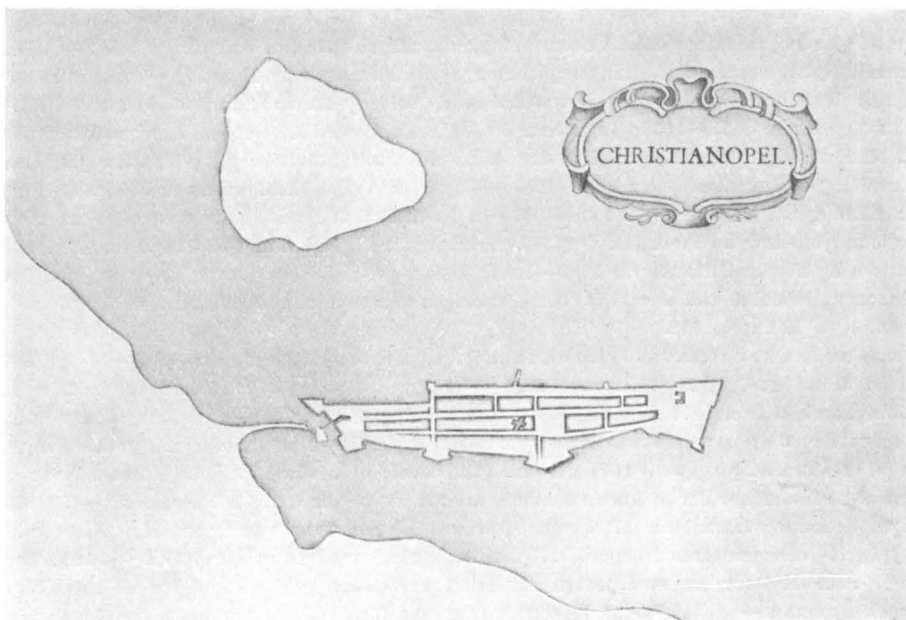

Fig. 1. Kristianopol. Plan av staden med befästning. Omkr. 1650 av C. Heer.
Plan der befestigten Stadt um 1650. — Plan of the fortified town; c. 1650.

AVASKÄRS OCH KRISTIANOPELS KYRKOR

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD
LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: ANDERSON, Helgonkult, s. 16. — ANDERSON, Kyrkklockor. — WILLIAM ANDERSON, Svensken och dansken i samma grav i Stockholms Dagblad 1918 10/11. — D:o, Från en liten garnison i Hela Världen 1919, s. 723 ff. — D:o, Kristianopol i Tidskr. för Konstvetenskap 1923 — 24. — FR. BECKETT, Frederigsborg II, s. 256 ff. — BRUNIUS, s. 9 ff. — CAWALLIN V, s. 195. — WILLIAM CHRISTENSEN, Missiver fra Kongerne Christian I:s og Hans' Tid 2, s. 295. — COD. DIPLOM. LUBECENSIS II, s. 906. — DANSKE MAGAZIN 4 R. 4, s. 4 ff. — DE LATOCNAYE, Promenade d'un Français en Suède et en Norvège II, Brunswick 1801, s. 289. — KR. ERSLEV, Repertorium III, s. 752. — F. R. FRIIS, Bidrag til Dansk Kunsthistorie, Kbhvn 1890—1901, s. 5. — RICHARD HAUPT, Ein königlicher Städtegründer und seine Stadt Christianopol. Deutsche Bauzeitung 1925, sid. 14—16 o. 30. — K. BREVB. — KLING, s. 13. — A. OLIVECRONA, Vägledning genom en del af de nordiska farvattnen, 5, Sthlm 1851, s. 85 ff. — SJÖBORG, s. 210. — C. G. STYFFE, Bidrag till Skandinaviens historia II, s. 320. — SVERIGE I, s. 755. — SYLVÉN. — UPMARK, Karlskrona guld.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: I BL. M.: 1 kopia av karta över Kristianopol 1778, upprättad av J. BLOMSTEDT. — I K. B.: AHLSTRÖM; CRONHOLM, s. 594 ff.; ELMERS; E. IX. — GYNTHNER. — LANDSKYRKOR. — I N2: 3 foto: ext. fr. N, int. mot Ö, herrskapsbank;

2 uppmätningar av gravstenar o. kort beskrivning av kyrkan av AAGE MATTHIESEN 1897. — I R. A. K.: Fortegnelse; Kristianopol: Befestningsregnskaber, Byfogedregnskaber, Bygningsregnskaber, Len Regnskaber med Kvittansiariumbilag og Inventarielister, Toldregnskaber; Skaanske Register 1615—1630; Skaanske Tegnelszer 1613—1632; Tegnelszer Paa alle Landene 1552—1555; Topografisk samling paa papir: 3 blad ritningar till predikstol, herrskapsbänk o. bänkar; Sölvitsborg (og Kristianopol): Len Kvittansiariumbilag og Inventarielister 1604—1658. — I U. B.: Avb. i PALMSKIÖLD nr 304, p. 647 o. 653. — B. ST.: Ritning till ny orgel, gill. 1896 10/8. — I K. B. K.: C. HEER, Monumentorum castellarumque tabellae ichnographicae ad Fred. III. Pap. 17 Aarhs Mitte Gl. Kgl. Sml. Fol. 716; HIRSCH, Fortegnelse over danske og norske Officerer fra 1648—1814; J. MEJERUS, Designatio der Tabulen, Von den Ländern Schonen, Halland und Bleking, den Festungen, Stätten und Insulen Borrhingholm und Gothlandt. Gl. Kgl. Saml. No 712.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet, Lund: Räkenskaper 1647—1787, L. I. med inventarier från 1647, 1663, 1675 o. 1787.¹ — I kyrkans arkiv: Räkenskaper från 1788 o. Visitationsprotokoll från 1770 tills nu; Stämmoprotokoll o. andra handlingar från senare tid.

ANTECKNINGAR UR KYRKOARKIVET M. M. Under stadstiden synes musik ha utförts i kyrkan på de stora helgdagarna. 1674 utbetalas till »Musicen» 24 öre smt. På 1670-talet var anställd som organist rådmannen Jacob Parup mot ett arvode av 25 dlr smt för halva året. — På 1660-talet och några årtionden framåt får klockaren 8 dlr smt årligen »for sit umag at Maya Kircken». Majen skedde pingst- och midsommardagen. 1704 strös kyrkan med halm till julen. — 1676 beviljades klockaren Pehr Matsson av magistraten ett årligt arvode av 1: 16 dlr smt för att ringa kl. 4 f. m. vinter och sommar. — Som svar på biskopens fråga om församlingen var nöjd med klockaren Lindberg anförde amiralen, greve E. Sparre vid visitationen 1770 14/6, att »då Bönderna begärade at han wille giöra bön för dem under Kyrckans påstående Reparation wägrade han detta, at han aldeles underlåtit at ringa morgon och afton, hwarom Bönderne honom på det högsta anmodat, i synnerhet då de varit ute i sitt arbete på marcken». »Widare pålade Her Biskopen honom at ringa morgon och afton, såsom på andra ställen brukeligt är, och för hwilcken ordsak han kallas Klockare.» Som »scholemästare» tjänstgjorde en f. d. student, »som går omkring rotnewis och gör sin sysla ganska wäl. Lön bestås honom af dem, hwars barn underwisas» (Visit.-prot.). — Visit.-prot. 1812 14/7 omtalar,

»att nära wid Kyrkan, Västgöthen, Handlanden Backelin håller olaglig krog, som är mycket frequenterad, serdeles Helgedagarne, samt att oord-

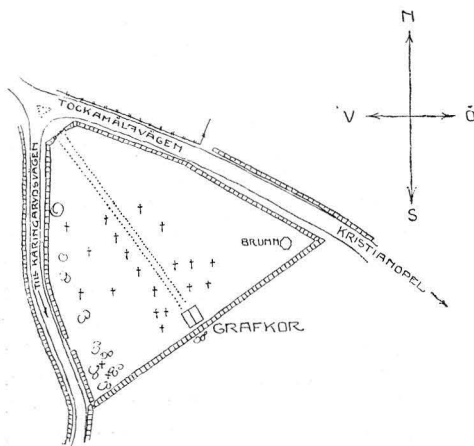

Fig. 2. Avaskär. Plan av gamla kyrkogården. B. Kjellström delin. 1914.

Lageplan eines Friedhofes auf dem Platz der abgebrochenen mittelalterlichen Kirche.
Churchyard on the site of the former mediæval church.

¹ År 1646 befallde Kristian IV, att regelmässiga kyrkoböcker skulle föras; en tidigare befallning i samma riktning hade även utfärdats. I Kristianopels räk. 1648 omtalas också »dend gamle Kirkestoel». I brev från Billesholm 1663 28/8 gav generalguvernören, fältmarskalken G. O. Stenbock förnyad befallning om att kyrkoböcker skulle föras vid de blekingska kyrkorna. Från denna tid äro även räkenskaper i regel bevarade; endast Kristianopol, Ramdala och Ronneby besitta äldre handlingar. — På det hela taget äro källorna till Blekinges äldre historia mycket få, trol. beroende på att ämbetsmannen på Lyckå slott 1594 hade fört länets gamla handlingar till sin gård Torup i Skåne, varför konungen måste sända Gabriel Sparre dit att uppsöka dem. Det är obekant, om något återfanns.

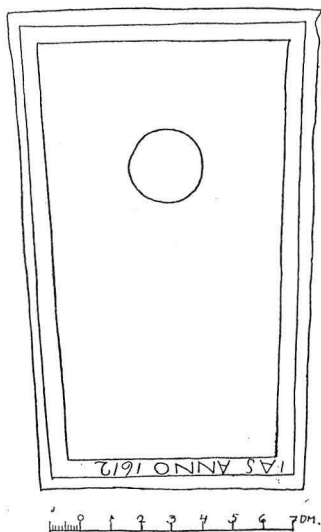

Fig. 3. Avaskär. Gravsten, möjligen medeltida, märkt 1612. N. Grafström delin. 1921. Grabstein, bezeichnet 1612. Gravestone, dated 1612.

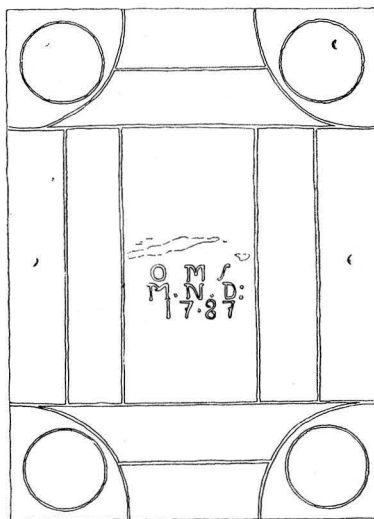

Fig. 4. Avaskär. Gravsten 1787. B. Kjellström delin. 1914. Grabstein aus d. J. 1787. Gravestone from 1787.

ning och förargelse i märkelig måtto deraf uppstå». — 1753 inköpas ett par skodon och »en ny räck til Spögubben» (RÄK.). — Nära det raserade gränsfästet Brömsehus, beläget på en holme i den Blekinge och Småland skiljande Brömsebäck, »skall fordom hafva funnits en begravningsplats, med sina grafvårdar, men af denna finnes nu mera icke någon lemning» (GYNTHER.). — Om Kristianopels kyrka fanns 1822 en sägen, att den, en gång full med åhörare, skall sjunka (AHLSTRÖM).

Kyrkan åtnjöt 1663 1½ pund ål årligen från »to kirekebroer» (den ena kallades 1569 »S. Karins bro» och låg invid »Muncheholmind») samt »fiire Skepper korn aff en Aager i Winbierge (Ramdala sn) som kaldis H. Legems Aager, som huert aar schall erlegges» (INV.).

AVASKÄRS KYRKA

Strax norr om nuvarande Kristianopels köping och på fasta landet låg under medeltiden en stad kallad Avaskär, vilken omtalas som

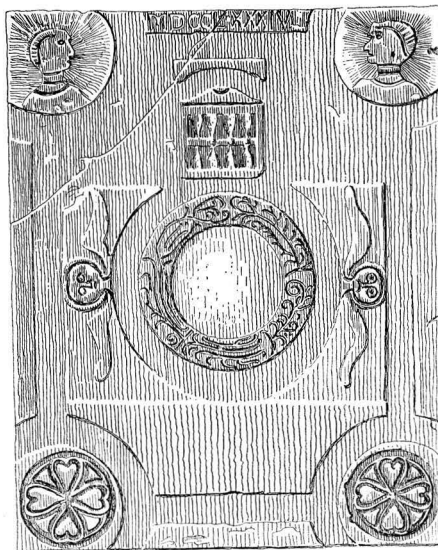

Fig. 5. Avaskär. Gravsten 1784. B. Kjellström delin. 1914. Grabstein aus d. J. 1784. Gravestone from 1784.

stad redan vid medlet av 14:e seklet och lärer under den senare unionstiden varit befästad (STYFFE, s. 94). Under sjuåriga kriget brändes Avaskär av svenskarna och 1600 lät Kristian IV nedlägga staden. Om dess kyrka är intet bekant, men ännu återstår

KYRKOÅRDEN

KYRKOÅRD Väster om den nära kusten löpande landsvägen ligger kyrkogården (se situationsplanen fig. 2), av befolkningen kallad »Gamle kyrkogård». Den omgives av en gråstensmur i kallmur med ett par moderna järngrindar i nordost och en trägrind i väster. 1673 9/9 anmodades magistraten att i samråd med prästen i staden och socknemännen på bygden ombestyra, att »kyrkogården utanför porten, som nu ligger alldeles för fåfot och förorsakar stor förargelse», på något sätt bleve inhägnad och »för oskäligen kreatur frigjord». 1804 skulle muren repareras. I muren förekomma ett flertal huggna kvadrar, L. 80—90, H. 40—50 cm. Dessa behöva icke ha ingått i Avaskärs kyrka, utan torde tagits från de Kristianopel omgivande fästningsmurarna.

GRAVKAPELL I söder intill muren står ett gravkapell av trä, vitmålat, med papptak. Ursprungligen har det varit en bod, stående vid kyrkogårdens norra ände och som 1909 flyttades till sin nuvarande plats.

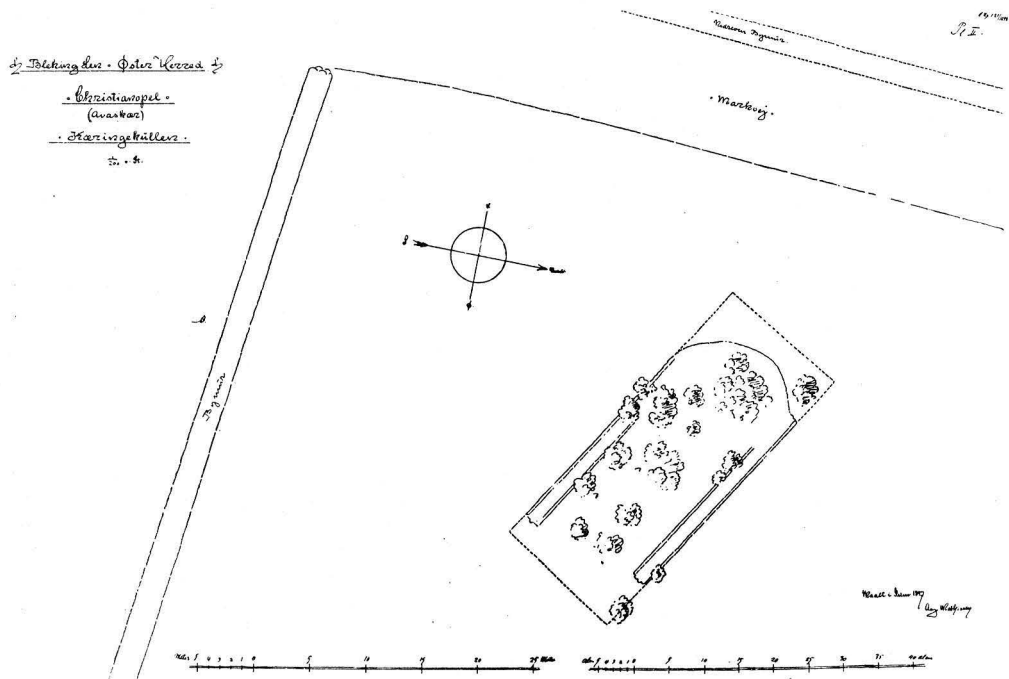

Fig. 6. Kristianopel. Plan av platsen för 1600 års kyrka. — Aage Mathiesen delin. 1897.
Situationsplan der früheren Kirche v. J. 1600. — Plan of a former church from the year 1600.

Då Kristianopels kyrkogård århundraden efter den nya kyrkans uppförande (se s. 11) var vattensjuk och oländig, höllo sockenborna ännu under 1800-talets förra hälft segt fast vid att begrava sina anhöriga på »Gamle kyrkogård», trots att den dels var för trång samt dels att den bestod av en stenbacke, så att man knappast kunde komma ned med spaden till 2 alnars djup och trots att de, på grund av sockenkyrkans avstånd, gingo miste om den högtidliga klockringningen vid jordfästningarna (SYLVÉN). — Kyrkogården användes ännu av de utom Kristianopels köping bosatta sockenborna.

KYRKOPYGGNADEN

Av Avaskärs gamla kyrka finnes nu ovan jord intet spår. Ännu år 1778 återstodo emellertid så tydliga grundmurar, att man av en bevarad lantmätarekarta över dem kan sluta sig till kyrkans form — sannolikt ett rektangulärt långhus, ett smalare kor samt absid.

PLAN

Kyrkans material är okänt (inga grävningar äro företagna). Sannolikt var den uppförd av gråsten och täckt med munktegel, att döma av rester i kyrkogårdsmuren.

MATERIAL

Avaskär nämnes bland de kyrkor, som på 1400-talet bidrogo med en årlig avgift till Ronneby skola. Av ett brev från konungen till borgmästare och råd i Avaskär år 1554 framgår, att dessa gjort en framställning om att, enär sockenkyrkan var »mögigt byggfatte», konungen måtte tilldela dem sin och kronans andel av tionden från denna socken (Tegnelsser Paa alle Landene). Då staden under sjuåriga kriget lades i aska, torde även kyrkan blivit förstörd eller ock fick den förfalla, sedan den nya staden Kristianopel tagits i besittning.

HISTORIK OCH
DATERING

Sannolikt hade Avaskärs kyrka uppförts vid 1100-talets slut eller förra hälften av 1200-talet.

LÖSA INVENTARIER

På kyrkogården funnos ännu under 1700-talet en del gravstenar med inskrifter på tyska (KLING). Enligt Ahlström voro dessa försvunna redan 1822. De i Kristianopels kyrka liggande tvenne medeltida gravstenarna (jfr s. 40) ha dock med all säkerhet tillhört Avaskärs kyrka.

GRAVSTENAR

Nu ligga som golvflisor i gravkapellet bl. a. följande gravstenar:

1. Gravsten av kalksten (fig. 3), avsmalnande mot fotändan. Inskr. vid nedre kanten »I A S ANNO 1612.» Vid övre delen en cirkel. Möjligen en medeltida gravsten, som ännu tagits i anspråk 1612. H. 163 cm., B. överst 98 cm., nederst 86 cm.

2. Gravsten av kalksten med inskrift: O. N × S × R × O × D × N × O × S — I × O × D × ANNO 165 × 5. Under inskriften ett bomärke (fig. 7). H. 152 cm., B. 88 cm.

3. Gravsten av kalksten (fig. 4). I hörnen cirklar, i mitten inskr.: O. M. S: M. N. D: 1787. H. 167 cm., B. 121 cm.

4. Gravsten av kalksten, skulpterad, i övre hörnen tvenne ansikten inom cirklar (fig. 5), i mitten bladkrans och tvenne ansikten; däröver timglas och inskr.: MDCCLXXXIV. H. 187 cm., B. 147 cm.

5. Gravsten av kalksten, defekt, med bomärke och inskriften H R inom en sköld. 1600-talets förra del. H. 76 cm., B. 58 cm.

TENN FAT Fat av tenn till förvaring av sand vid jordfästningar. H. 5.5 cm., diam. 34.5 cm. — Har möjligen tillhört Kristianopels kyrka.

KRISTIANOPELS GAMLA KYRKA

Samma dag beslutet fattades om att Avaskär skulle nedläggas (1600 31/1), utfärdade konungen privilegier för dem som ville bosätta sig i den nya köpstaden vid den befästade platsen vid Avaskär. Denna anlades på det långsträckta Korsaskär, strax söder om den gamla staden. Dagen för anläggningen har icke kunnat fastställas. Troligen i början av 1599 och senast i mars torde beslutet fattats, ty den 29/3 samma år fick lensmanden Knud Grubbe order om att byggnaden vid Korsesker skulle påbörjas. Ett flertal författare, bland dem BRUNIUS och SYLVÉN, framhålla, att staden med befästningar anlades och att kyrkan byggts av den bekante riksbyggmästaren HANS VAN STENWINKEL D. Ä., även kallad Hans van Emden. Detta kan vara riktigt så till vida, som att S. skulle ha uppgjort planerna till stad, kyrka och befästningar.¹ Utförandet av verket har S. dock aldrig kunnat leda, eftersom han avled redan 1601 10/5.

För utförandet av kyrkan finnes ett kontrakt av 5/5 1600 mellan konungen och byggmästaren HANS VON FREIBERG eller FREIBÜRGEN.² I detta heter det, att F. skulle med det snaraste börja arbetet med uppförande av »Aweskior» kyrka och torn till en längd av 84 alnar, bredd 20 alnar, höjd 14 alnar, tornet 6 alnar över taket. För detta arbete skulle F. ha ett arvode av 1,000 riksdaler, ävensom kalk, sten, timmer, järn och redskap. Tornspetsen skulle han dock bekosta själv (Tillæg til Svenske locale Diplomer, R. A. K). — Materialet var troligen gråsten. Av måtten framgår, att det måste ha varit en enkel salbyggnad, ett rektangulärt långhus med ett torn på (vid?) gaveln, vilket också framgår av kontraktets uttryck: »— — —», also Das diesselbige Kirche in die Lenge (den Thurn

¹ Jfr ordalagen å S:s gravsten, nu i Halmstads kyrkas vapenhus: »— — — hwilken oc efter Konning Christians IV angivelse i Hans. Mat. egen nerverelse det ny Ausser i Bleging funderet, — — —.» Se: Kunstnerfamilien STENWINKEL s. 5 i Bidrag til Dansk Kunsthistorie ved F. R. Friis. Köbenhavn 1890—1901.

² Redan den 30/4 1600 får Hans von Freiberg, byggmästare och invånare i Helsingör, 200 dlr i avräkning på den kyrka han åtagit sig att uppföra i Auskier enligt det kontrakt konungen hade träffat med honom (BECKETT, Frederigsborg).

mit eingerechnet) vier und achtzig Elln habe — — —.» — Grundstenen lades av dåvarande lensmanden Knud Grubbe.¹

Åren 1607—08 synes särskilt ha arbetats på tornet. Då svenskarna under Prins Gustaf Adolf midsommartiden 1611 inträngde i fästningen, stacks kyrkan i brand.

Med största sannolikhet låg denna kyrka i stadens sydvästra del, omedelbart intill Väderkvarnens bastion. På Meijers karta från omkring 1647 är platsen betecknad »Alter kirchstette». I våra dagar kallas de bevarade resterna »Käringkullen». Den består av en med gräs och buskar bevuxen rektangulär hög, orienterad öster—väster. Dess högsta höjd är nu c:a 3 m. I norr och söder finnas tämligen väl bevarade grundmurar av gråsten i murbruk (se situationsplanen, fig. 6). Stenarnas plana sidor äro lagda utåt. I murarna, vilka äro c:a 1.5 m. tjocka, påträffas även spridda tegelstenar.

Det dröjde nu till 1618, innan det vidtogs några åtgärder för uppförandet av

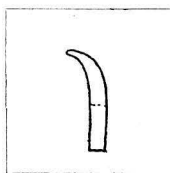

Fig. 7. Avaskär. Bomärke på gravsten.
N. Grafström delin. 1921.

Namenszeichen auf einem Grabstein.
Idiograph on a gravestone.

KRISTIANOPELS NUVARANDE KYRKA

Under mellantiden var det illa beställt i staden. Prästen hade ingen prästgård och så ringa inkomster, att han ej kunde försörja sig och sin familj. Vid biskopsvisitationen 1614 begagnades till gudstjänstlokal »en underjordisk håla» (CAWALLIN).

HISTORIK

År 1618 3/2 uppgjorde slutligen konungen kontrakt med murmästaren OLLUFF MADSEN²

¹ Enligt Sivert Grubbes dagbok: »1600, Juni 2. Var jeg med Kongen i Bleking hos mine kjære Svigerforældre. Slottet Lyckaa blev ødelagt og Byen Ayskjær mistede sine Rettigheder. Indbyggerne bleve nødte til at flytte til den ny By, som kaldes Christianopel. Min Svigerfader, Knud Grubbe, lagde Grundstenen til Kirken sammesteds» (Danske Magazin).

² Samme man åt vilken år 1620 anförtröddes ledningen vid uppförandet av Trefaldighetskyrkan i Kristianstad. Se GUSTAF UPMARK, Svensk byggnadskonst 1530—1760. Sthlm 1904, s. 108. — Kontraktet är av följande lydelse:

Fortegning giortt emellom Kong: Maytt och Olluff Madsen Muremester om en Kirche att opbygge ij Christianopell.

C. 4.

Fortegning giortt mett Olluff Madsen Muremester om en Kirche hand vdj Christianopell skall bygge och opmure, efter denn Affridzning hand der paa bekommit haffuer. Skall same Kirche werre 60

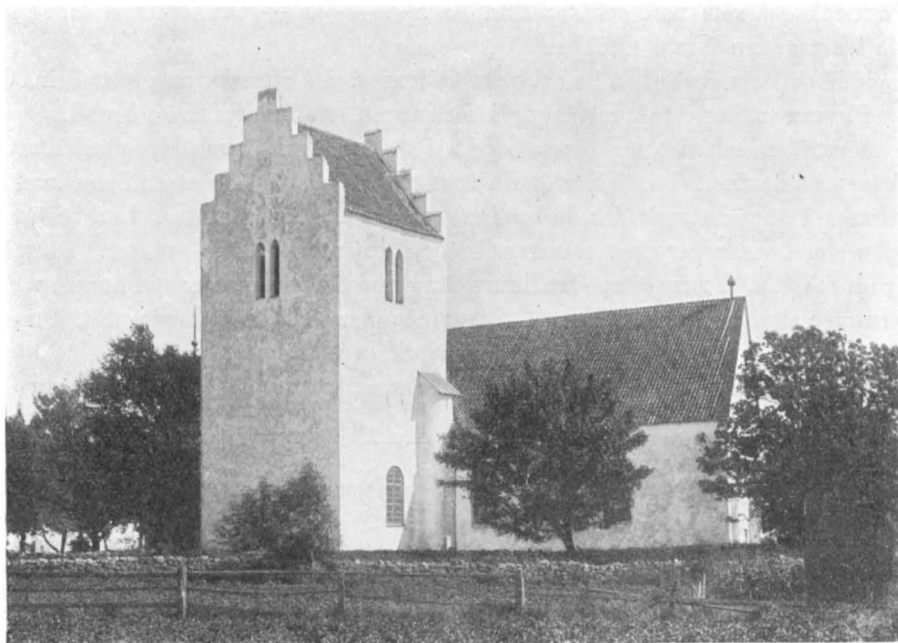

Fig. 8. Kristianopels nya kyrka. Exteriör från nordväst. — Foto William Anderson 1913.
Die Kirche von Nordwesten. — The church, from the north-west.

om uppförandet av en ny kyrka. Med anledning härav befallde konungen lensmanden tillse arbetet, att detta blev som det borde samt att i rätt tid låta hugga timmer till bjälkar och andra materialier som erfordrades (Skaanske Tegnelszer i R. A. K.).

siellandske Alne vdj Lengdenn, 20 Alne vdj Bredden, och 12 Alne vdj Höyden mett tvende Gaffle en paa huer Ende, och skall Muren alle Veyne werre thou Allen thych, der skall och werre et Thaarn paa den nörr Side som skall werre 14 Alne vdj firre Banttt och 4 re Alne höyere end Speruerchitt paa Kirchen chr, och skall Muren aff same Thaarn werre thycht nedden vdj indtill Kirchemuren slipper halffthredie Alne thych och siden op adt thoe Alne, mett tuende Gauler oppaa, paa den ene Side aff Kirchen thuett offuer fra Taarnitt effter Skabelonens Vdvisning skall opmuris lige som ijtt Vaabenus lige saa höytt som Kirchemuren ehr och en Gauell der paa.

Forschreffne Olluff Madsen skall selff lade graffue Grunden thill Fundamentett aff forskreffne Kirche huilkett forskreffne Arbeyd hand mett ald Flijdt och Vidskibellighedt skall ferdig göre, saa Kirchen endellig bliffuer forferdigitt ij dette Aaar, och Taarnitt mett Vaabenusitt vdj nest efterkomendis Aar selff skall hand löne Folchett som mett hannom skulle arbeyde och der thill behöffuer: Men huis Materie som skall brugis thill Arbeydett skall hanom forskaffis paa Pladzen. Och er hanom beuillitt for same Kirche saaledis att opmure och forferdige elleffue hunder Rixdaller, huilche hanom effterhanden skall didt op forskaffis och aff Lensmanden dersamestedz thillstillis efftersom Arbeydett ganger for sig, huoeffter hand sig nu gandske och alldellis skall haffue att rette och förholle. Actum Chronborg den 3 Februarij Ano 1618.

(Skaanske Register 1615—1630, R. A. K.)

Att döma av detta brev samt inskriften på altarprydnaden (se s. 20) har lensmanden Falk Lykke haft överinseendet å kyrkobyggnaden. År 1624 togs kyrkan i bruk under namnet Helig Trefaldighets kyrka. Emellertid var den då långt ifrån färdig, ty 1632 stadgades i kgl. brev till lensmanden i Blekinge och biskopen i Skåne att varje kyrka i deras områden skulle bidraga med 1 rdr. till Kristianopels kyrkas fullbordande.

År 1676 var kyrkan i stor fara. Amiral Tromp med sin flotta låg utanför och besköt staden och 1677 belägrades den av svenskarna från landsidan. Vid reparationen 1792 kunde man också högt uppe å murarna samt i sparrverket se åtskilliga inskjutna grova järnkulor (AHLSTRÖM). Sedan fästningen kapitulerat 1677 22/2, förlorade staden sina privilegier och fästningsverken raserades. Kyrkan gick nu tillmötes en period av stor fattigdom, underhållet försumrades och år 1704 var det så illa ställt, att kyrkan ej kunde betala ett ur, som anskaffats i stället för det 1681 till Karlskrona bortförda tornuret, och av den mängd vackra och värdefulla inventarier, som kyrkan ägde under stadstiden, gick så sakta en hel del förlorat. Redan vid inventeringen 1733 saknades det mesta. Här liksom nästan överallt annorstädes i Blekinge betecknas den första perioden av det svenska väldet av djup kulturell nedgång och allmänt ekonomiskt förfall.

KYRKO GÅ R D E N

Kyrkogården (se situationsplanen, fig. 9) omgives av en gråstensmur i kallmur, H. KYRKO G Å R D 130—140 cm. med tvenne grindpar av smidesjärn i öster åt den forna stadsgatan (fig. 10). Inskrift å södra grindparet: BESTÅLDA. AF. HER. P. KARLSSON. FOGELMAR. ÅR. 1873 1/6 och skänkta FÖRFÄRDIGADE. AF. M. THÖRNQWIST. RUNTORP. — 1635 saknades inhägnad kring kyrkogården (FORTEGNELSE); dylik uppfördes 1651—54 samt försågs med tjärat trätak. 1663 funnos tre portar i muren, därav två i söder och senare igenmurade. 1770 14/6 omtalas muren som helt och hållet omlagd. Amiralen greve E. Sparre lovade att förskottera medel till portar. Samtidigt bestämdes, att ingen finge bygga gårdesgård så nära intill muren, att denna hindrade reparationen, och klockaren Lindberg lovade att flytta sin hönsgård, vilken även gränsade intill muren och varöver församlingen klagat (VISIT.-PROT.). Kyrkogården låg ända till 1800-talets mitt obegagnad av bönderna, vilka som nämnts föredrogo

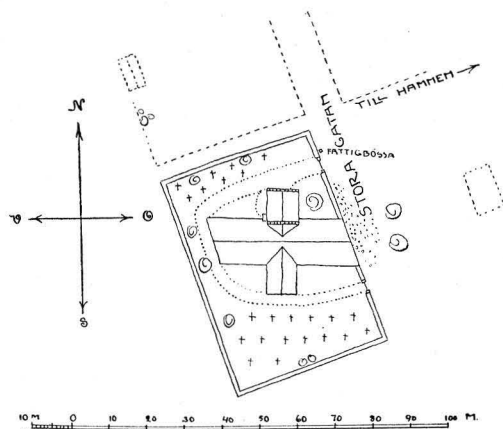

Fig. 9. Kristianopel. Nuvarande kyrkans situationsplan. — B. Kjellström delin. 1914.
Situationsplan der jetzigen Kirche.
Plan of the present church and churchyard.

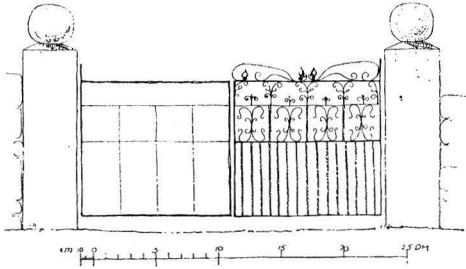

Fig. 10. Kristianopel. Port till kyrkogården.
N. Grafström delin. 1921.

Kirchhofspforte. — Gate to the churchyard.

båda byggnader försvunna (AHLSTRÖM). Söder om kyrkan låg även stadens skola, uppförd 1653 på bekostnad av kyrkans medel (INV. 1663). 1665—66 flyttas skolan in i ett annat hus. Troligen blev denna byggnad raserad 1677.

att begrava sina anhöriga på »Gamle kyrkogård» eller i Avaskär.

Öster om muren på den forna stadsgatan samt kring kyrkan synas spår av stenläggning. Detta arbete utfördes sommaren 1674 omkring kyrkogården, kyrkan och prästgården. Inalles åtgingo 52 lass sand och 149 lass sten; de tvenne broläggarna från Kalmar likviderades med 8 dlr 16 sk. smt.

På kyrkogårdens södra sida fanns 1647 ett stort »kalkhus», vilket 1666 tillbyggdes med ett benhus (RÅK.). Redan 1822 voro dessa

KYRKBYGGNADEN

PLAN

Kristianopels nuvarande kyrkas plan (fig. 12) utvisar ett brett, parallelogramformat långhus med korsarmar i norr och söder. Över den norra korsarmen höjer sig ett torn, i nordvästra hörnet mellan detta och långhuset står ett lägre traptorn. Långhusets östra och västra gavlar äro i plan snedvinkliga med hänsyn till de fordom utmed dessa löpande stadsgatorna (jfr stadsplanen, s. 3).

MATERIAL

Materialet är huvudsakligen gråsten i murbruk. Röstena å långhus och korsarmar jämte traptornet äro helt och hållet av tegel, tornet är starkt tegelblandat. Tegelmått $25 \times 12.5 \times 6-7$ cm. — Utvändigt äro murarna spritputsade. År 1635 var putsen avfallen både på gavlarna och sidorna samt teglet på gavlarna nästan förvittrat, »fordi samme Stene haffuer icke verit ret dyctige, och ere brende her i Bleginde ved Netterbye» (= Nättraby. FORTEGNELSE). Över norra ingången en nu överputsad inskrift i järn: »A. R. 1766», syftande på kyrkoherden Appolunius Rödin och tornets reparation nämnda år.

Av fönstren, som äro stora, rundbågiga, i nischer med starkt skrånande smygar, tyckas de flesta ha kvar sin ursprungliga form: en bred nisch med fönsterkarm av sten. Rödbruna träspröjsar och blyinfattade grönaktiga glas. — 1635 voro nästan alla fönster bristfälliga på grund av »det suare Guds weder her haffuer verit op i denne Efftherhöst, och continuerer Endnu nesten dagligen» (FORTEGNELSE). Då kyrkan under 1600-talets sista årtionden blivit landskyrka och hade ringa inkomster, lät kyrkoherden Gabriel Roselius, pastor här 1685—1705, tillmura flera av kyrkans 14 par fönster (CAWALLIN). 1706 igenmurades också enl. räk. 3 fönster, möjligen desamma som upptogs 1787. Fönstren, som

Fig. 11. Kristianopel. Exteriör av kyrkan från söder. — Foto William Anderson 1913.
Die Kirche von Süden. — The church from the south.

1707 åtminstone delvis voro försedda med järngaller, äro senare försedda med större rutor. I de tre gavelröstena sitta sannolikt ursprungliga små ljusöppningar.

Till kyrkan leda fyra raktäckta ingångar med brunmålade dörrar samt karmar och trösklar av trä. Dörrarna från 1700-talet eller yngre. Huvudingången i väster samt ingångarna i norra och södra korsarmen äro ursprungliga, den östra till sakristian upptagen 1837. — I väster inkommer man i ett förrum under läktaren, varifrån en dörr leder in till långhuset.

Golvet i långhuset utgöres i gångarna av kalkstenshällar, varav ett flertal gravstenar (se s. 36 o. f.) under bänkarna samt i kor och sakristia av trä. I gången till predikstolen tegel (mått $29 \times 14.5 \times 6$ cm.). Golvets gravstenar upphöjdes och omlades ofta. 1757 inlades nya bräder och ölandssten »där och hvar»; 1747 höjdes golvet i koret.

Invändigt äro murarna vitputsade. I norra korsarmen synes över ingången monogrammet: E. L. H. jämte P: L: 1758¹ i järn (fig. 15).

Innertaket består nu av vitmålade bräder, spikade på undersidan av furubjälkar. — Den ursprungliga takanordningen kan ännu observeras genom att sakristian (se nedan) är så låg, att mellan denna och taket bildas ett rum, vari det äldre tillståndet är synligt.

¹ Kyrkoherden ERIK LAURENTIUS HALLÉN, f. 1700, pastor här 1729, d. 1760, jfr s. 27 o. 38.

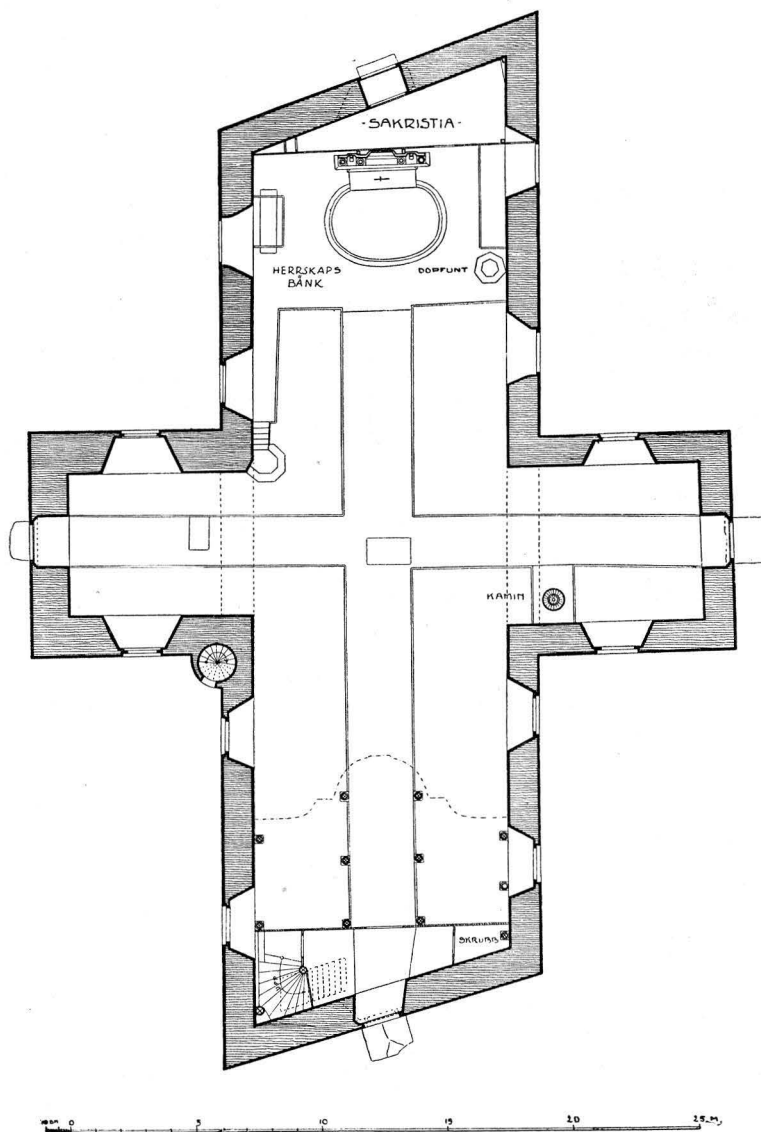

Fig. 12. Kristianopol. Plan. Skala 1 : 300. — B. Kjellström delin. 1914.
Grundriss der Kirche. — Plan of the church.

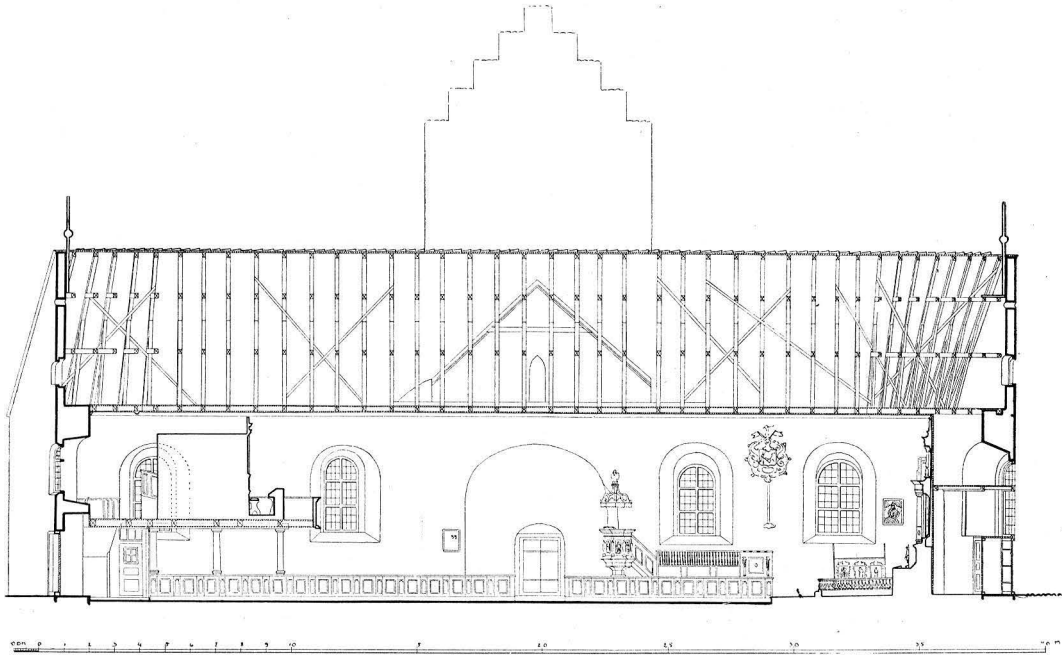

Fig. 13. Kristianopol. Längdsektion mot norr. — B. Kjellström delin. 1914.

Längsschnitt gegen Norden. — Longitudinal section towards the north.

Bjälkarna äro nedifrån synliga, vitmenade, och ovanpå dem äro spikade vitmenade bräder. Utmed de vitputsade längdmurarnas övre kant äro bräder ställda i mellanrummen mellan bjälkarna i svagt sluttande ställning, bildande en övergång mellan muren och brädtaket. — 1635 var taket mycket bristfälligt, flera bräder lågo lösa och voro »icke bedre end Wragdeler» (FORTEGNELSE). 1666 köpes ett stort tråg att uppsätta på loftet över predikstolen för att förhindra takdropp. 1792 ombygges innertaket (jämte takstolen) och 1882 repareras det ånyo samt får sitt nuvarande utseende. Det ommålades 1675 och överströks med krita 1819 (AHLSTRÖM).

Taktäckningen utgöres av tegel såväl på tornet som kyrkans övriga delar, utom trappornet, som har tak av galvaniserad plåt. Se i övrigt fig. 8 o. 11.

Utrymmet i koret togs förut i anspråk genom den under 1600-talets senare hälft tillkomna, höga och välvda Granatenlodska graven (se s. 33) samt genom de många skrankanordningarna och bänkarna (se s. 19 ff.). Sedan det mesta av detta borttagits, uppsattes 1837 bakom altaret en vitmålad trävägg, dekorerad med målade, å var sin sida om altaret stående lummiga ekar, på vars stam synes t. v. Karl XIV Johans krönta namnchiffer, t. h. tre kronor (= Blekinges vapen).

KOR

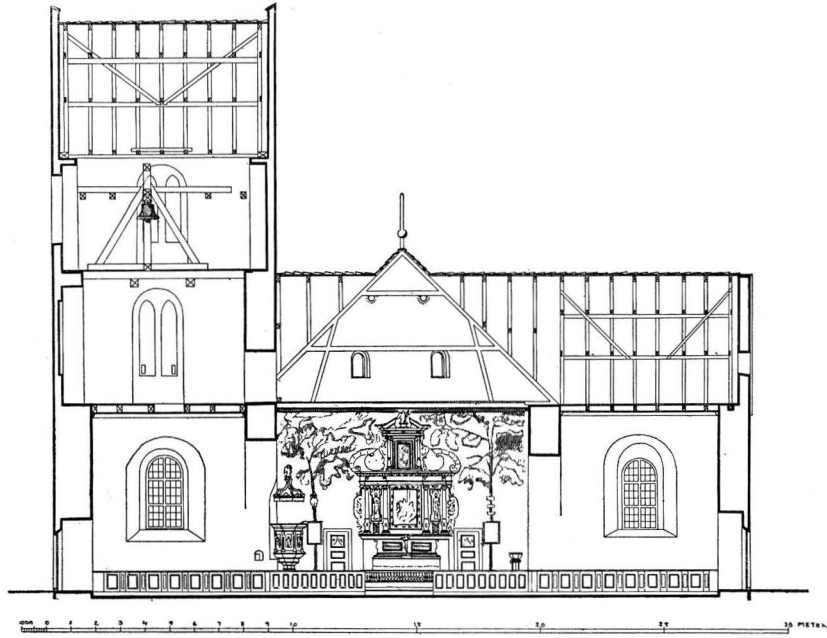

Fig. 14. Kristianopel. Tvärsektion mot öster. — B. Kjellström delin. 1914.
Querschnitt gegen Osten. — Section towards the east.

SAKRISTIA

TRAPPTORN

TORN

Fig. 15. Kristianopel. Inskrift i norra korsarmen. — B. Kjellström delin.

Inskrift im nördlichen Querschiffe.
Inscription in the north transept.

Genom ovannämnda anordning uppstod mellan altaret och östra gaveln en mindre sakristia, till vilken leda tvenne ingångar från koret.

Tornet. En rundbågig ingång leder utifrån till en spiraltrappa, förande till det på norra korsarmen uppbyggda tornets första våning. Denna har höga, spetsbågiga och tvådelade, 1708 igenmurade ljusöppningar i öster, väster och norr. I söder leder en spetsbågig ingång till långhusvinden. Från första tornvåningen leder en trätrappa upp till klockan (se s. 44). Den nya klockstolen från 1807 är uppställd på golvet, under det den gamla klockan hängt i ett ännu existerande bjälklag, inlagt högre upp murarna. Även denna våning har ljusöppningar av liknande utseende och med läge som de i första våningen. Ursprungligen synes den dock haft en öppning även mot söder. Tornet avslutas av ett sadeltak med trappgavelrösten i norr och söder. — Söndagen

Fig. 16. Kristianopel. Kyrkan i landskapet från nordväst. — Foto J. Roosval 1915.
Die Kirche von Nordwesten. — The church from the north-west.

den 8 september 1671, just under predikan, föll »ett stycke» av tornet ned och krossade teglet på kyrkotaket (AHLSTRÖM). På grund av sitt läge och sin höjd är tornet ett långt till sjöss synligt sjömärke, och då en betydande reparation verkställdes å detsamma 1766 av den även i Ramdala verksamme murmästaren J. A. Wall, varvid bl. a. tegeltaket synes ha omlagts och blyrännorna lagats, erhöles bidrag till dennas bekostande ur »Lots Cassan» i Karlskrona (CAWALLIN o. K. brev 1766 7/3). Denna förmån upphörde troligen under 1780-talet, sedan Ölands södra fyr »Långe Jan» uppbyggts. 1821 befallde dock landshövdingeämbetet i Karlskrona, att ingen ombyggnad fick företagas på kyrka eller torn, utan att ämbetet blev underrättat därom (AHLSTRÖM).

Fastän den år 1628 fullbordade Trefaldighetskyrkan i Kristianstad är en långt mera storartad anläggning, har dock denna kyrkas grundplan stor likhet med Kristianopels. Båda ansluta sig till den tyska salkyrkotypen med ett brett långhus med tvärskeppslänkande utbyggnader i norr och söder, i öster rakt avslutat kor samt torn. Att Kristianopel icke, liksom Kristianstads kyrka, fick sitt torn i väster, utan i norr, berodde på de rent lokala förhållandena, då ju stadsgatan gick fram omedelbart utanför den snedvinkliga västra gaveln. Vad som mest frapperar i Kristianopel, är den totala frånvaron av all yttre och inre arkitektonisk utsmyckning i skarp motsats till övriga under Kristian IV:s tid uppförda stadskyrkor i Danmark. Detta berodde kanske på att konungen hade fullt bestyr med sina många byggnadsföretag på närmare håll, så att det blev föga över för denna kyrka i rikets utkant. Emellertid är det ett och annat, som ger intryck av provisorium, t. ex. ingångarna, vilka fullkomligt sakna stenomfattning. Möjligen ha dessa

Fig. 17. Kristianopel. Interiör mot öster. — Foto William Anderson 1913.
Innere gegen Osten. — Interior towards the east.

varit ämnade att förses med stenportaler — en plan som av okänd anledning dock aldrig blivit utförd. Hans Steenwinkel d. y. skall ha utfört ritningarna till den år 1617 påbörjade Trefaldighetskyrkan i Kristianstad — enligt A. Hahr i Svensk konsthistoria, s. 224. Möjligen har densamme även uppgjort ritningarna till den påföljande år påbörjade Kristianopels nuvarande kyrka.

UPPVÄRMNING Kyrkan uppvärms genom en i södra korsarmen uppställd järnkamin.

Fig. 18. Kristianopel. Interiör mot väster.
Foto William Anderson 1914.
Inneres gegen Westen.
Interior towards the west.

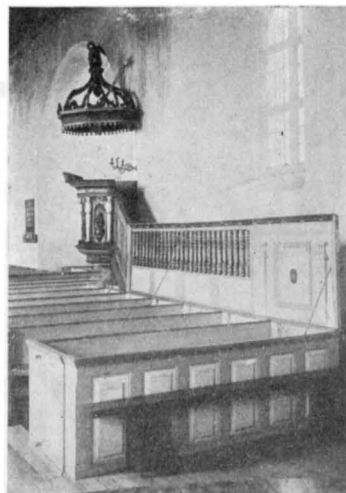

Fig. 19. Kristianopel. Predikstol
med korskrank sett från öster.
Foto J. Roosval 1915.
Kanzel mit der von ihrem ursprüng-
lichen Platze entfernten Chorschranke.
Pulpit and screen; the latter removed
from its proper place.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Långhuset var ursprungligen uppdelat genom höga träskrank eller »sprinkelverk» (INV. 1647) »Stafferid med Sölff, Guld och åtskillig slags farffuer». År 1647 omtalas ett nytt stort »sprinkelverk» för koret med tre dörrar och ett lås för »de thou döre som staa tilhaabe». En rest av detta skrank är möjligen det balusterskrank (fig. 19), som nu är uppställt vid norra korväggen från koret till predikstolstrappan, målat i grått och brunt samt längst österut avslutat av ett massivt fält, liknande övre delen av en dörr, en fyllning mellan tvenne pilastrar; därå inskriften: »Loffuer Herren i Himle Loffuer Hannen i Det Hoije P S A.» Därunder med inbundna bokstäver: I H S. — 1663 fanns ett gammalt, svartmålat likhus med en lås för. Detta torde ha varit detsamma som det av Ahlström år 1822 omtalade förhuset, beläget under läktaren i väster samt använt till förvaring av likbårar etc. Det avskildes från långhuset genom ett målat träskrank, krönt av ett galler samt försett med dörr och lås. Detta liksom korskranket borttogs före 1822, enär de inkräktade på utrymmet. — Därjämte fanns ett dopfuntskrank, se nedan.

Hela den övriga inredningen var även i det närmaste samtidig med kyrkobygget.

Det fristående altaret av tegel, vitputsat, har en nisch i norr och en i söder. — Altarringen av marmorerade balustrar är troligen identisk med ett 1662 uppfört

SKRANKAN-
ORDNINGAR

ALTAR

Fig. 20. Kristianopel. Altaruppsats från 1624. — Foto J. Roosval 1915.
Altaraufsatz um 1624. — Altar-piece 1624.

»Galleriwerk om alterit». Innan altarringen 1819 målades, kläddes den vid högtider och nattvardsgång med ett vitt lärftskläde (AHLSTRÖM).

Altarprydnaden (fig. 20) utgöres av en i trä skulpterad, arkitektoniskt indelad, målad och förgylld uppsats. På understycket tvenne inskriptionsfält med inskrift: »TAGER och ÄTER» och »TAGER och DRICKER». Mellan inskriptionsfälten Lykkes och Rantzaus målade dubbelvapen samt initialerna: F: L, F: K: R.¹ Däröver inskriften: »After den Stormechtigste oc högborne Første oc Herre Koning Christian den 4 med Guds naade Dannemarkis, Norriges, Gottes oc Wendes Koning etc. Hans Majsts befallning er denne Kirke met Thaffele och andere ornamenten bleffwen byggt giordt oc fuldendt wed Hans May. Throe plicktige Thiener Erlig oc Welb. Mand Falcke Loeck til

¹ FALK LYKKE til Skovgaard och Bolderup, deltog i Kalmarkriget, 1612 lensmand över Kristianopels län. I oktober 1625 blev han överste för det skånska regementet samt utbytte s. å. sitt län mot Gotland, blev riddare 1648 och avled 1650. G. m. KIRSTINE RANTZAU, f. 1593, d. 1665, dotter av Frans R. och Anne Rosenkrantz (Bricka). Hon bodde senare på Gärsnäs i Skåne och blev en midnatt 1661 överfallen av ryttare, som högg in dörren med yxor och rövade silver, guld, pengar, klenoder, kläder och en kyrkokalk. Vid sin död efterlämnade hon likväl en stor förmögenhet.

Bolderup, Hoffvitzmand paa Christianopel 1624.» Från understycket höja sig fyra joniska kolonner, uppbärande ett entablement. Mellan de utspringande kolonnerna i mitten en målad scen: nattvarden; vid sidorna i med musslor prydda nischer trästatyer av Moses och Johannes Döparen. På sidorna flygelstycken eller vingar i genombrutet arbete, upptill slutande i ett fågelhuvud och nedtill i en lejonass. Under mittscenen latinsk inskrift ur 1 Corinth. 11.

Entablementet består av en flerdelad arkitrav, en fris med triglyfer, däröver ett tandsnitt och en äggstav och slutligen överst en framspringande gesims. På frisen inskrift: »EGO SVM RESURRECTIO ET VITA QVI CREDIT IN ME ETIAM SI MORTVVS FVERIT VIVET» (= jag är uppståndelsen och livet. Vilken som tror på mig han skall leva, om han än död vore). Därifrån höjer sig mellan två voluter en övre kolonnuppställning med en målad scen: Uppståndelsen, flankerad av kolonnetter och mindre flygelstycken. Under Uppståndelsen inskrift ur Math. 8, 6. På entablementets fris inskriften: »ANNO 1624». Krönet utgöres av ett brutet gavelparti, krönt av en ängel med kors på en konsol.

Mörkbrunt, svart och mörkblått äro tavlans huvudfärger. Mot dessa stå vitt, guld, grönt och rött. Den krönande ängeln har blå kjortel, draperi i guld och rött, ljusröda händer och ansikte, förgyllt hår och vingar samt brunt kors.

Altaruppsatsens huvuddelar äro uppbyggda med de klassiska proportioner, som utmärka den nordiska 1500-tals-renässansen. Ornamentiken står på övergången mellan beslagsornamentiken och den fullt utbildade broskstilen samt utmärker sig särskilt genom i kalligrafiska bukter lagda, plattsnidade band. Figurskulpturerna utgöra mera trevande försök än fullt utbildad stil och höra icke till de bättre konstverken.

Då altaruppsatsen målades 1624, troligen av samme man som samtidigt målade uppsatsen i Ramdala kyrka (jmf s. 71), förskotterade denna kyrka det nödvändiga penningebeloppet, varom det heter: »saa well som forstrachtt Christiannopell Kiercke, som Vdi ligemaade ehr paa alltertafflen der sammestedz att staffere» (Ramdala kyrkas räk.). Altaruppsatsen bär spår av en senare övermålning.

Krucifix av trä (fig. 21), målat och förgyllt, stående på altaret. Enligt inskrift skänkt 1776 av bagaren och borgaren i Karlskrona Magnus Smitt, vilken 1772 bodde i Abrahamsäng, Kristianopels socken. Gul karnationsfärg, brunsvart hår och skägg, förgyllt ländkläde. 1830 omtalas det som försilvrat. H. 99 cm.

Vid sidan om huvudaltaret fanns 1663 ett litet altare av trä för altarmat. På detta brukade barnsängskvinnorna lägga den altarmat de medförde vid sin kyrkotågning.

Fig. 21. Kristianopel. Krucifix av trä, 1776.
Foto W. Anderson 1914.
Hölzernes Krucifix 1776.
Wooden crucifix 1776.

PREDIKSTOL

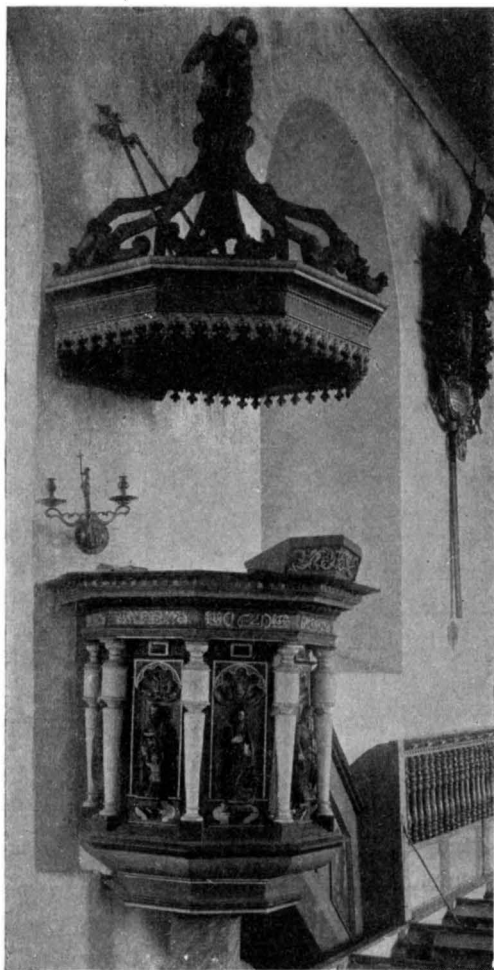

Fig. 22. Kristianopol. Predikstol, 1621.
Foto J. Roosval 1915.
Kanzel 1621. — Pulpit, 1621.

När det borttogs är oviss; det användes dock under 1700-talets början (AHLSTRÖM).

I hörnet av norra korsarmen och långhuset står predikstolen av ek (fig. 22), skulpterad och målad, vilande på en år 1810 murad pelare. I den av balustrar indelade bröstningens nischer stå trästatyer av de fyra evangelisterna. Till vänster om dem en kvinna i annan stil än de andra vilken ditsatts i stället för den till serien vanligen hörande Kristusfiguren, som bortkommit före Ahlströms tid. — Baldakinen är åttkantig. På taket genombrutna gavelkrön och G-formade voluter, som uppbära en pelikan. Från innertaket nedhänger en duva med solfjädersformigt hopsatta, tunna trävingar. Den nuvarande baldakinen tillkom först 1787 och målas samma år av målaren Hagman (RÄK.).

Trappa med i bröstningens fyllningar målade framställningar av Justitia med svärd och vågskål samt Caritas i skepnad av en kvinna med tvenne barn. Målningarna kunna möjligen vara ursprungliga, men trappans övre och undre delar ha senare blivit deformerade (möjligen vid reparationerna 1710 eller 1780, då nya trappor omtalas).

Predikstolens huvudfärg är brunt, vita kolonner, svarta dräkter, förgyllda händer, ansikten och delvis attribut på evangelisterna, på entablementets list blått med vita

ornament, vidare vitt, guld, blått och något rött. Målningen synes vara ursprunglig.

Till predikstolen, vilken å bröstningen är daterad 1621 och som möjligen är ett tidigare arbete av den okände mästaren till altarpupsatsen från 1624, har ursprungligen förelagat ett annat projekt i samma stil. I R. A. K. förvaras nämligen tre teckningar till predikstol, herrskapsbänk och vanliga bänkar, sannolikt bilagor till en skrivelse till konungen från lensmanden Falk Lykke (1612—1625) samt med påteckning »Falch Lyckis Indlagde paa nogle Stole vdi Christianopels Kirche att forschaffe besheen».¹ Projektet

¹ Enligt benäget meddelande av assistenten i R. A. K. Henry Bruun, vilken också lyckats finna

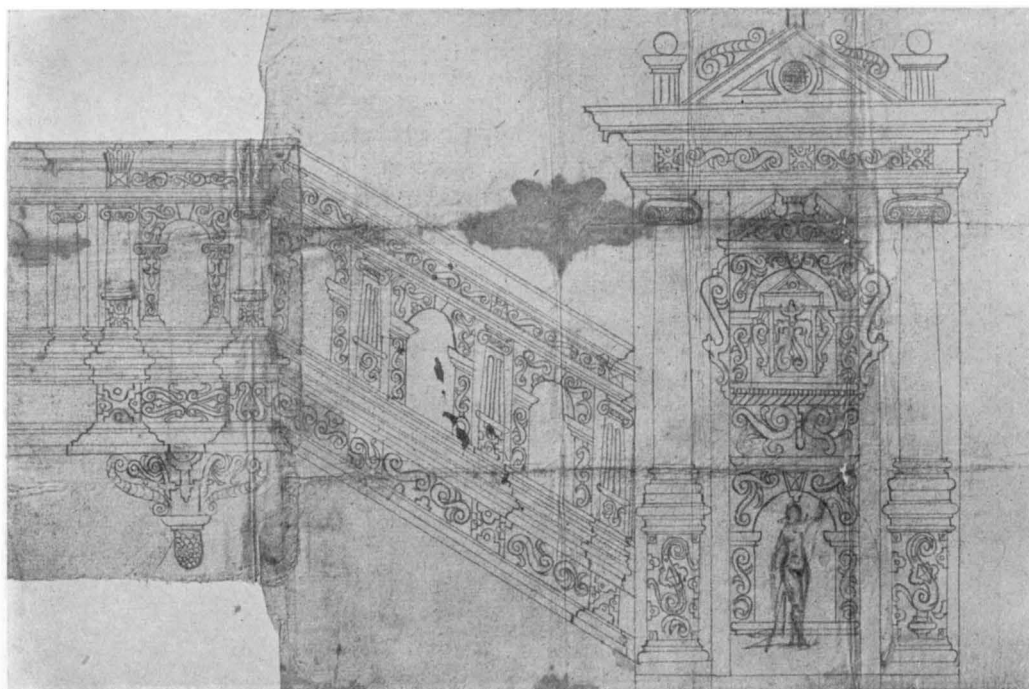

Fig. 23. Kristianopel. Projekt till predikstol. Teckning i R. A. K.
Entwurf einer Kanzel. — Design for a pulpit.

till predikstolen, litt. E. (fig. 23), visar en med broskornamentik rikt prydd korg, trappa och dörr. — Predikstolen synes tidigare varit placerad något längre in i norra korsarmen vid dess östra vägg, där en urtagning i muren för uppbärande av en bärbjälke ännu är synlig.

Bänkarna äro slutna, vit- och gråmålade, av enkel form samt med utskjutande gångjärn. De ombyggdes 1810 på socknens bekostnad, sedan kyrkokassan tömts några år tidigare vid uppförandet av den nya orgelläktaren samt »stapelverket» (= klockstolen) i tornet. De målades i blått 1819. — De gamla bänkarna voro av ek samt breda (AHLSTRÖM). Till dem föreligga trenne projekt i R. A. K., teckningen litt. C. (fig. 24). Det är ovisst om något av dessa tre alternativ kommit till utförande. — 1647 omtalas, att fyra nya stolar uppsatts »öfverst i kyrkan» samt »Klapper och thou lange Bencke, Vdi gangen forbedrid til Huem som denem haffuer fornöden att sidde paa». 1663 hade kyrkan förbättrats för lidet år »med 22 klapper, och 2 lange bencke at side paa, noch en folle benck». De översta bänkarna närmast koret tillhörde magistraten (dessa reparerades 1672); utefter stora gången

BÄNKAR

teckningarna i Topografisk Samling paa Papir, sedan de förgäves av förf. blivit eftersökta i Svenske Jordebøger samt Sölvesborgs och Kristianopels läns räkenskaper.

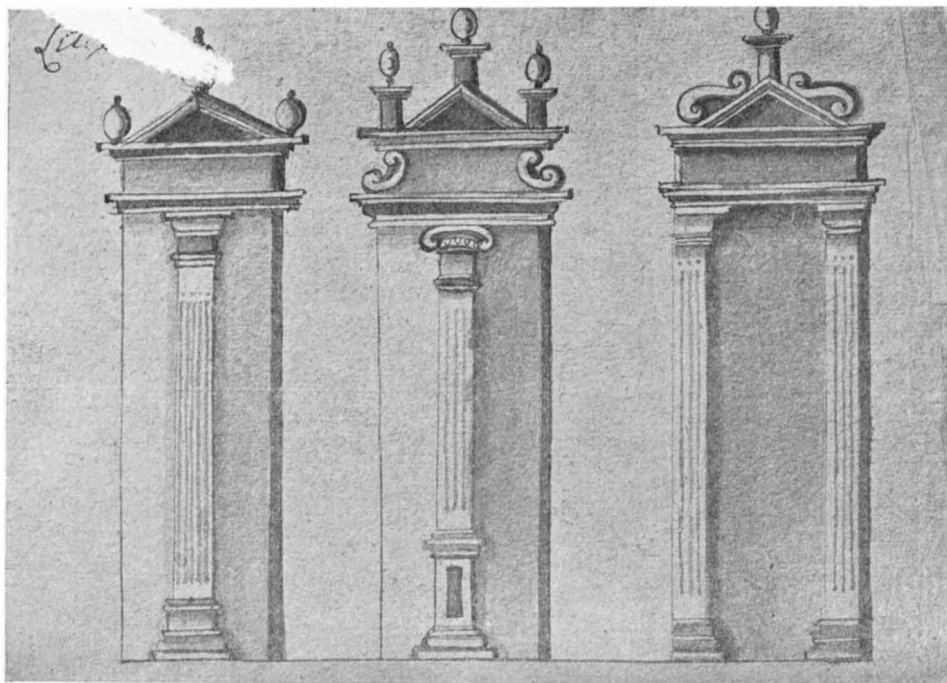

Fig. 24. Kristianopel. Projekt till bänkar. Teckning i R. A. K.
Entwurf dreier Gestühle. — Designs for pew gables.

funnos lösa bänkar för fattigt folk (AHLSTRÖM). — Enligt magistratens överenskommelse år 1663 17/3 med prästen betalades en plats för livstiden i de översta bänkrummen med 1 dlr, för andra platser erlades blott 3 mark eller 12 öre. För enskilda stolstånd skulle erläggas 3 dlr. Det heter också att »der som nogen vegrer sig dette at erlegge, da hafver sig Kirkevergeren myndighed en anden som kunde disse penge erlegge i Stoelen att indvise oc den anden da sig enten paa gulfvit eller pulpetuit at behielpe», samt »blef oc paa same tid saaledes sluted, at dersom nogen ej noijedes med detta som Magistraten hafde gjort men øfvede våld i Kierken sig bedre steder at tiltreng, schulle strax multeris paa To Rdr. første gang oc dersom saadant videri øfvedis schulle Kirkewergeren den for Borgemestere oc Raad paa den modvilliges omkostning stefne oc da at lide efter Borgmester oc Raads Kjendelse». 1786 och 1813 företogs nya stodelningar. Den senare blev emellertid överklagad och 1786 års bibehölls åtminstone ännu 1822 (AHLSTRÖM).

HERRSKAPS-
BÄNK

I korets nordöstra hörn står en herrskapsbänk av ek (fig. 26), skulpterad, målad och förgylld. Vid gavlarna resa sig två uppståndare, på de västra pilastrar med plattskärning och inskrift: »ERICK KRABBE F. MAREN KRUSE ANNO 1635.»¹ Däröver Krabbes

¹ ERIK KRABBE till Strandbjærggaard, lensmand i Kristianopel 1633, utbytte 1642 detta län mot Stjærnholm, g. m. MAREN MOGENSDATTER KRUSE.

och Kruses skulpterade vapen. Invändigt å östra gaveln inskriften: »H. JACOB RAFN¹ Sogne Præst, i CHRISTIANOPEL och Provist i Öster Hæritt: 18 Julii 1636.» Å fasaden mot altaret tre fyllningar, omgivna av plattskärningsornament. I den vänstra Kristian IV:s krönta namnchiffer, i mitten Kristus med ett världsklot i vänstra handen och den högra pekande uppåt, till höger Johannes Döparen bärande en bok i vänstra handen och med den högra lagd på bröstet. Båda figureorna stå på konsoler, vilande på maskaroner. Vid golvet de år 1892 skulpterade inskrifterna: »1635» och »1892». Stolen, som nedtogs under 1800-talets förra del, låg länge i spillror samt renoverades och uppsattes 1892. Illa hopsatt av rester från flera äldre bänkar och annan inredning. I beskrivningen 1830 säges, att stolen är flyttbar och står över ett gravvalv. Det är därför möjligt, att den förut varit placerad på annan plats i koret. Enligt AHLSTRÖM fanns under 1600-talet, innan den s. k. Granatenlodska graven uppfördes, en prästbänk i korets sydöstra hörn. Möjligen är detta samma bänk som den ovannämnda, till vilken kanske Falk Lykkes projekt, litt. D. (fig. 25), är ett icke utfört alternativ. Ehuru den senare i räkenskaperna ibland kallas »Kongl. Majestetens Stoel», är någon herrskapsbänk icke nämnd i inv. 1647.

År 1647 fanns en ny skriftstol av ek för prästen, målad, förgylld och försilvrad, en omålad skriftstol för kaplanen, skänkt av sal. Jacob Woyes arvingar, samt i koret en gammal stol av furu, »som Skolemester staaer Vdi» (INV.). Samtliga dessa stolar äro nu försvunna.

I väster finnes en vitmålad läktare med orgelfasad i vitt och brunt från 1897, en-
ligt ritning, gillad 10/8 1896. — 1647 fanns här ett »Postiue paa fem heele Stemmer som
er Wbrugeligt» (INV.).² Detta positiv, som 1665—66 genomgick en grundlig reparation,
flyttades 1681 till Karlskrona, där det uppsattes i gamla stadskyrkan (SjÖBORG). — Den
gamla läktaren i väster var 1807 så fallfärdig, att den måste rivas. Intet virke kunde
användas vid uppförandet av den nya, ännu använda och 1819 målade läktaren, vilken,

¹ JACOB CHRISTENSSON RAFFN, pastor här 1620, nämnes som prost 1631 o. 1635, d. omkring 1638 (jfr porträttet s. 42 o. gravstenarna s. 37 o. 39).

² Positivet iständsattes 1665 genom försorg av Truid Nielsøn Berillus, pastor här 1655, d. 1674.

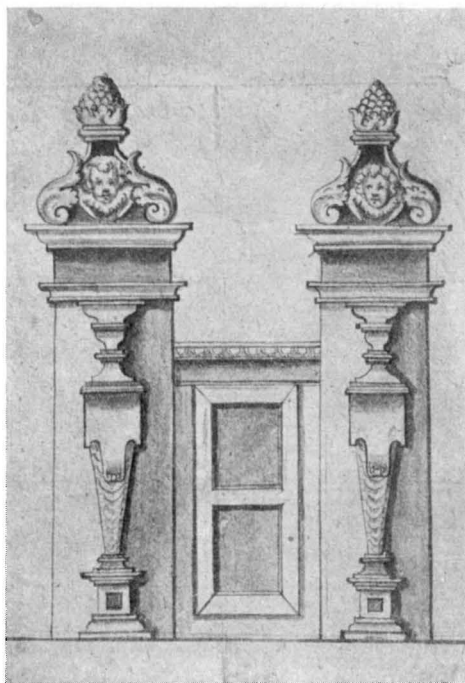

Fig. 25. Kristianopel. Projekt till bänk.
Teckning i R. A. K.

Entwurf eines Gestühls. — Design for pews.

SKRIFT-
STOLAR

LÄKTARE OCH
ORGEL

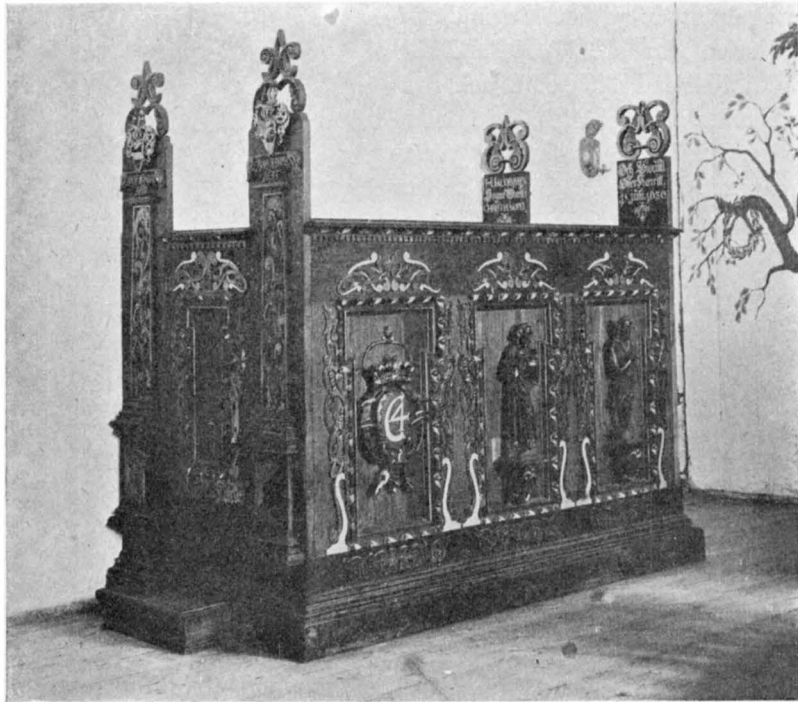

Fig. 26. Kristianopel. Herrskapsbänk i koret. Foto E. Zetterberg 1916.
Privatstuhl im Chore. — Private pew in the choir.

sedan kallades »båtsmansläktaret», emedan inga andra än båtsmän där togo plats. På gamla läktarbröstningens fris lästes ur Davids 150 psalm: »Loffver Gud i Hans Helligdom» etc.; i fyllningarna voro målade inskrifter med lensmanden Erik Krabbes och Maren Kruses namn samt årtalet 1637. (AHLSTRÖM).

SLOTTS-
HERRENS
LÄKTARE

I södra korsarmen, mitt för predikstolen, fanns en år 1838 från inventariet avskreven läktare med två trånga bänkrum, avsedd för slottsherren eller kommandanten i fästningen. 1647 omtalas den i inv. såsom »Itt Nytt Popeltur, som woris goede Her Slotzherre, Dend Erligh och Welbiurdig Mand Niels Krabbe¹ till Skiellinge Haffuer ladet fundere och bekoste till Slotzherrens Stol Herepter Att schal were». Den ombyggdes 1710. Ännu på 1800-talet kallades den »herreläktaren» (AHLSTRÖM). — I bröstningens fyllningar voro (trol. målade) framställningar av Skapelsen, Jacobsstegen, Abrahams offer, Moses samt »Raphael och Tobias med Hunden». Figurerna beskrivas 1830 såsom »mindre väl utar-

¹ NILS KRABBE till Skjellinge och Bæltebjærg, f. 4/11 1603, lensmand i Kristianopel 1646—48, i Sölvesborg 1648—58, då han överlämnade länet till svenskarna, d. 16/4 1663; g. m. 1) LISBET CORFITZDATTER RUD (d. 30/8 1649), 2) METTE ANDERSDATTER BILLE (d. 27/9 1657) och 3) METTE ROSENKRANTZ (d. 14/2 1683).

betade» (BESKRIVNING). Därunder en i vitt målad inskrift: »Devs qui fecit mundum et omnia, quæ in eo sunt, non longe absit ab uno quoq nostrum, per ipsum enim vivimus, movemur et sumus. Act. XVII d. 24—27 Anno 1752» (Beskrivningen 1830). — Målningen »besörjdes» av kyrkoherden Erik Laurentius Hallén (f. 1700, pastor här 1729, d. 1760). — 1647 fanns »Itt Nytt Sandhus Vnder Slodtzherrens popeltur med laas fore, som Klockern och haffuer hans werktoig indre» (Inv.). — Ytterligare en läktare omtalas i inv. 1647 som ny: den torde stått vid södra korväggen över funten, ty i inv. omkr. 1662 heter det: »Ett Pulpitu offuer Funten med farffve Stafferet.» Om dess utseende i övrigt och när det nedtogs ha vi ingen kännedom.

Fyra svartmålade nummertavlor av trä med enkla, förgyllda ramar. 1700-talets slut (?). H. 69 cm., B. 74 cm. 1771 utbetalas till Petter Ågren i Kristianopel för två nya nummertavlor 3 dlr smt och till kronobåtsmannen Petter Spanko å Milasten 1 dlr smt för deras målning.

Dopfunt av grön marmor och öländsk kalksten (fig. 27). Den sjukantiga skålen uppbäres av en 8-kantig pelare med joniskt kapital och attisk bas, vilken vilar på en sjukantig granitsockel. Funten, vilken skänktes till kyrkan 1633 av lensmanden Henrik Gyldenstjerne och maka (E. IX, jfr s. 40), står nu liksom 1830 i korets södra del. Sannolikt är denna den ursprungliga platsen. H. 105 cm., Diam. 60 cm. — Över funten hängde en baldakin av trä, snidad och målad. Det hela omgavs av ett målat träskrank (»sprinkerverk») med två dörrar och lås. På skrankets fris fanns inskriften: »Lader Børnen komme til mig», på dörrarna syntes i relief Krabbes och Kruses vapen samt inskriften: »Erik Krabbe F. Maren Kruse 1635». Rester av skranket funnos kvar 1822, baldakinen avskrevs från inventariet 1838 (AHLSTRÖM).

Dopfats av tenn. Inskrift på brättet: HER NELS STERM. * OLVF. MANSON. HEIENS 16 * 51.¹ Diam. 49 cm., H. 7 cm. — Ovannämnde Gyldenstjerne och hustru skänkte 1633 4/3 ett stort tennfat till den nya funten. — En tennkanna på 2 pott, använd att hämta vatten i till barndop, fanns 1647, ett porslinsfat på funten 1830 (INV.), båda nu försvunna.

Kalk av silver (fig. 28, B), delvis förgylld, å skålen ingraverade Juels och Rammels dubbelvapen, samt inskriften: »MI FAR 1625».² Nyare inskrift: »Åhr 1815 utvidgad

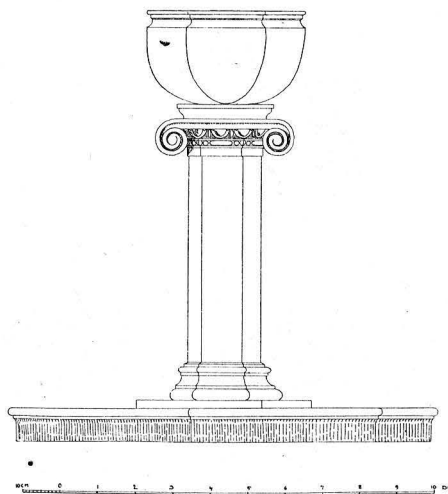

Fig. 27. Kristianopel. Dopfunt, kalksten 1633.
B. Kjellström delin. 1914.
Taufstein 1633. -- Baptismal font 1633.

NUMMERTAVLOR

DOPFUNT

NATTVARDSKÄRL

¹ NILS NIELSEN STIRM från Kallundborg, pastor här 1644, nämnes 1654 (CAWALLIN).

² MALTE JUUL til Gjessingegaard, riksråd, f. 1594 23/4, lensmand i Kristianopel 1625—32, d. 1648 5/6; g. m. 1625 4/9 ANNA HENRIKSDOTTER RAMMEL, d. 1661 16/6. F = Fru.

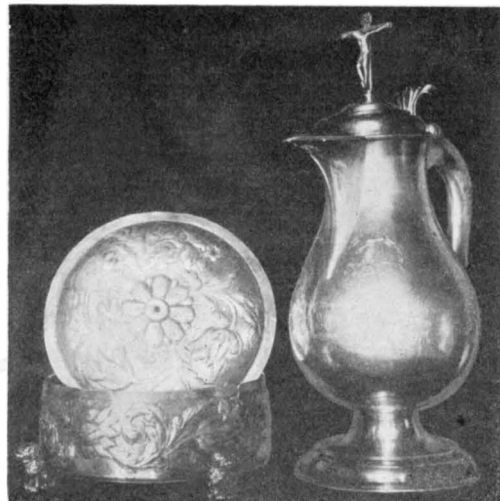

A

B

Fig. 28. Kristianopel. A. Sockenbudskalk av silver med inskrift 1654. B. Kalk av silver 1625.
Foto W. Anderson 1917.

A. Silberner Kelch 1654. — Silver chalice, 1654.
B. Silberner Kelch 1625. — Silver chalice, 1625.

A

B

Fig. 29. Kristianopel. A. Oblatask av silver, 1673.
B. Kanna av silver, 1747. — Foto W. Anderson 1917.

A. Silberner Hostienbehälter aus d. J. 1673.
Silver wafer-box from 1673.
B. Silberne Weinkanne aus d. J. 1747.
Silver can from 1747.

med 19 lod Silvers tillökning på då varande Kyrkoherde Carl Ahlströms föranstaltande.» Stämplrar: Karlskronas vapen — tre kronor — BERGENDORFF — J3 (= 1815). H. 24,5 cm., Diam. 13,3 cm. — Därtill hörande paten av silver, förgylld. Inskrift i botten: »LAVRIS: IENSON: : MEDELFAHRS: : SITSEL: HANS:D: Kalkken medh alt des Til behör är omarbetat vthi Pastoren Her Mattias Ablins Tidh: Anno: 1720.»¹ Diam. 14,5 cm.

Sockenbudstyg, bestående av kalk, paten och oblatask. Kalk av silver, förgylld (fig. 28, A). Å skålen Grubbes och Daas vapen samt inskriften: »I. G. H. D. M + I. D: 1654 H + NIEL + STIRM + SOGNEPREST + I + CRISTIANOPEL + .» Inskrift i botten: »Divinis et Coelestibus Epolis CORPORE et Sangvine Jesu Christi, Sub Pane et vino Pascitur fidelis Ani (forts. otydl.)». Å foten ingraverat: I H S, i botten: W 26 lod — åldermansranka. Otydliga stämplrar.² H. 15 cm., diam. 9.2 cm. — Paten av silver, förgylld, å brättet ett hjulkors. Inskrift i botten: »HENDRIC HAAN + SOLDAT — KALKEN

¹ LAURITS JENSEN MEDELFAHRS (= Middelfart, eller Lauriez Medelfardt som han själv skriver) förekommer redan å Kristianopels hyllningsadress 1608 4/4. Han innehade byfogdetjänsten 1621 1/5—1631 1/5 och levde ännu 1638 16/12. 1648 omtalas jordmodern ZIDSE MEDELFAHRS, tydligen den å patenen nämnda Sitsel, hans hustru.

² Enligt UPMARK, KARLSKRONA GULD från 1721 = X och av Gert Oluffsson Smidt, mästare i Karlskrona 1706 10/7. Tydligen omarbetad och ursprungligen skänkt av JACOB GRUBBE till Røgle, f. 1610 21/5, lensmand i Kristianopels län 1651—58, vilket han avlämnade 1658 15/3, d. 1687 28/4; g. m. HILLEBORG DAA, d. 1662 7/12. Betydelsen av M. I. D. ej klar möjligen METTE JAKOBSDOTTER.

— MED DENS — TILLHÖR — FÖRÆRIT — TIL + KIRKEN + ERICH GYSE¹ + RAAD. MAND + B. P. D. PATENEN. 19 R.» Stämplrar: (otydl.) — åldermansranka — (otydl.). 1640-talet. Diam. 11,3 cm. — I inv. 1647 omtalas både kalken och patenen som nya. Båda ha senare starkt omarbetats och det t. o. m. så tidigt som 1654, ty enligt AHLSTRÖM hade kalken följande inskrift: »1654, då Jacob Grubbe var Landshöfding och Nils Stirn Sogneprest i Christianopol, blef denna Kalck och disch forbedred och forgyldt baade inden oc vden.»

Oblatask av silver, å locket gravering. Inskrift i botten: »1758 den 15 Januarij Gud Till ähra För äres denna Lilla Silfwer Dosa Till Christian Nobels Kyr Kia Af Amiralitets Crono Bagaren Mester Johan Aspegren och Sonen Petter Aspegren Soli Deo Gloria.» Stämplrar: Karlskronas vapen — NOVISADI — d(= 1752) — trädstam — åldermansranka.² H. 4 cm., diam. 8,1 cm.

Oblatask av silver, delvis förgylld (fig. 29, A), med driven ornering, vilande på fyra lejon. Inskrift å locket: »P. F. W. M. K. 1673.» I botten tvenne runda stämplrar, inom den ena ett S med lodrätt streck öfver, i den andra fyra små sköldar. H. 8 cm., diam. 14,8 cm. — 1675 omtalas den väga 42 lod samt förärad till kyrkan av Peter Folquart (INV.). Initialerna M. K. beteckna sannolikt hustruns namn.

Oblatask av trä, svarvad, nämnd å inv. 1663. H. 6,5 cm., diam. 14 cm.

Kanna av silver (fig. 29, B), delvis förgylld, å locket ett krucifix. Med von Krusenstiernas och von Gerdtens vapen samt inskrift: »Mauritz Adolf von Krusenstierna Anna Maria von Gertten. Detta Stop är till Guds Namns ähra gifwit till Christianobels Kyrkia och åminnelse af Min Saliga Kiära Hustru Som var Född den 3 Novemb^r 1715 Och afled med döden den 25 Septemb^r 1747 och Ligger Begrafwen här i Kyrkan uti Coret.» (Jfr s. 32, not 1). Stämplrar: (otydl.) — W — H — åldermansranka. H. 32 cm., diam. 8,2 cm. — År 1663 omtalas en kanna av silver »til Altarit forærit med löfver unden foden, som hver holler en kugle; item en löfve offuen paa greben i samme form; paa logit findes dette N. B. VIVIDA PAX CHRISTI SERVET NOS TEMPORE TRISTI, och Mesterens stempel unden bodden». (INV.) Den saknades 1822.³

Ljuskröna av malm (fig. 30) för 8 + 7 ljus, profilerad mittstång, krönt av en vild-LJUSREDSKAP man, nedtill avslutad av ett dubbelt lejonhuvud med en nu försvunnen ring. Armarna sluta i skäggiga manshuvuden. Reparerad 1819 (RÄK.). 1500-talet. H. omkring 84 cm.

¹ Rådmannen ERIK GISE omtalas ofta i Kristianopels tullräkenskaper. Han drev stor export av oxar och hästar på de nordtyska städerna under 1630—50-talen.

² SIGISMUNDUS NOVOSADI (Novisadi) d. y., mästare i Karlskrona 1724 1/12. UPMARK, KARLSKRONA GULD s. 149.

³ Att medeltida silver saknas vid denna och övriga blekingska kyrkor beror icke enbart på att det blivit omarbetat. 1563 befalldes nämligen stiftslensmanden sammankalla präster och kyrkoherdar samt göra sig underrättad om vilka klenoder, guld, silver och penningar kyrkorna äga samt taga allt utom »en kalk og disk (= paten)» för kronans räkning. 1556 6/11 får också Vincentius Lunge kvittens på en förgylld kalk och en förgylld monstrans, vägende 9 lödiga mark — 1 kvintin, vilka hade tillhört en kyrka i Blekinge och som nu levererades konungen själv i hans egen kammare (K. Brevb.).

Fig. 30. Kristianopel. Ljuskrone av malm, 1500-talet.
Foto J. Roosval 1915.
Kronleuchter aus Erz, 16. Jhd.
Brass chandelier, 16th century.

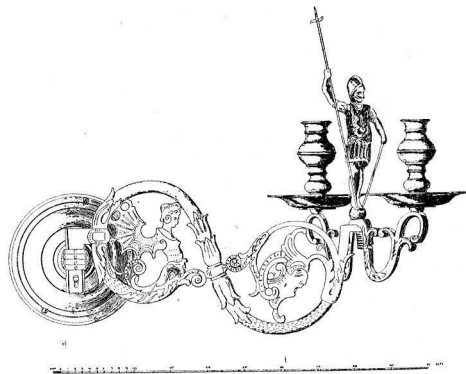

Fig. 31. Kristianopel. Ljusarm av malm, 1628.
B. Kjellström delin. 1914.
Wandarm aus Erz, 1628.
Brass sconce, 1628.

Ljuskrone av malm för 8 + 8 ljus, profilerad mittstång, krönt av en dubbelörn, nedtill avslutad av en kula. Reparerad 1819 (RÅK.). Skänkt av borgmästaren Daniel Leppin och hans hustru Maren 1671 (AHLSTRÖM). H. omkring 75 cm.

Ljuskrone av glas för 8 ljus. 1700-talets slut. Skänkt 1834 av änkefru majorskan Fåhræus på Fågelmara gård (inv. 1836). H. omkring 100 cm.

Vid predikstolen är fästad i muren en vridbar ljusarm av malm (fig. 31), rikt ornerad. Vägglattan är rund; från denna utgår en hand, hållande den ornerade armen. Denna har en tvärarm med två pipor samt i mitten en man i rustning, bärande en hillebard. Å vägglattan inskriften: »OLE REF LARES LARSEN ANNO 1628.»¹ H. 46 cm., L. 45 cm.

En ljusplåt av driven mässing (fig. 32) för 1 ljus. 16—1700-talet. H. 60 cm.

Två ljusplåtar av driven mässing för 1 ljus. 1700-talet. H. 30 cm.

Ett par ljusstakar av malm (fig. 33). Inskrift å fotplattan på den ena: »ANDREAS MARCKWARDT. V. STRALSONDT. HAT. GOD. VND. DER. KIRCHEN. ZVNEHREN. GEBROCH

¹ Skepparen OLLE REFF nämnes ännu 1643 17/7 (Byfogedregnskaber, R. A. K.).

Fig. 32. Kristianopel.
Ljusplåt av malm, 1600—
1700-talet.
B. Kjellström delin. 1914.
Wandleuchter aus Messing.
Brass sconce.

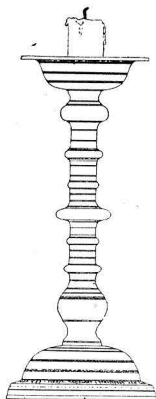

Fig. 33. Kristianopel.
Ljusstake av malm, 1625.
B. Kjellström delin. 1914.
Erzleuchter aus d. J. 1625.
Brass candlestick from 1625.

Fig. 34. Kristianopel. Ljuskrona av trä.
Foto Ateljer Marino 1915.
Hölzerner Kronleuchter.
Wooden chandelier.

VND. GEDECHTENVS. DISE. GEGEBEN. 1612.»¹ Den andra staken har liknande inskrift, men årtalet »1625». 1663 funnos till dem två nu förkomna »smaa tindfad, offuen paa» (INV.). H. 46 cm.

Ett par ljusstakar av malm med pipor av koppar. 1700-talet. H. 33 cm.²

En ljusstake av driven mässing, 2-pipig, 2-armad. Inskrift: »O. M. S. G. O. S. 1760». H. 27 cm.

En ljusstake av driven mässing, 2-pipig, 2-armad. Inskrift: »1809.» H. 29 cm.

Ljusstake eller krona av trä (fig. 34), mittstången ornerad, med 4 armar i form av hästar uppbärande ryttare (en ryttare saknas nu). I hästhuvudena ljushål. Målad i brunt och svart. Dep. i Bl. M. 1700-talets slut (?). H. 25 cm., diam. 33 cm.

Bland nu förkomna ljusredskap nämnas i inventarierna: 1647 en ljuskrona av mässing, 4-armad, vägande 14 marker och då söndrig och »som Sl. Jacob Worg (Wayen? se s. 41) och hans Arffvingar til kirken forærede». Den var 1822 försvunnen sedan länge. Samtidigt saknades två drejade ljusarmar, skänkta omkring år 1666 av Jurgen Zellerman och placerade i koret: en vid borgmästarens och rådets stol å södra samt den andra mitt emot på norra väggen (AHLSTRÖM) samt en 1667 tillkommen ny ljusarm av mässing, utbytt mot en gammal ljuskrona av samma material.

Antependium och bokstöd av rött tyg samt altarduk av linne äro skänkta TEXTILIER 1893.

¹ Räkenskapsåret 1607—08 inköpes i lisp. bly av ANDERS MARQWARDT i Stralsund för fästningsbyggnadens räkning (Befästningsregnskaber, R. A. K.).

² Sannolikt de, som skänkts av kyrkoherden ERIK LAURENTIUS HALLÉN, (se s. 13, not 1 o. s. 38).

Antependium av svart sammet med silveraloner och kors samt tvenne runda plåtar av försilvråd koppar (fig. 35), med von Gerdrens och von Otters vapen samt inskrift: »Sincerus et Fidelis. Gustaf Wilhelm von Gerdren», resp. »Anna Maria von Otter».¹ Skänkt till kyrkan under 1700-talets förra del. — 1785 beskrives det ha guldgaloner.

Mässhake av brunsvart sammet med kors och sol i silveralon. Skänkt 1882 av J. Nicklasson och hans broder i Fågelmara.

Mässhake av svart sammet med guldgaloner och kors samt spännen av silver. Inköpt 1818 (AHLSTRÖM).

Kalkkläde av gult siden med silkebroderi, skänkt av kyrkovärden Måns Olsson i Olsång omkring år 1820 (AHLSTRÖM). H. 76 cm., B. 51 cm.

Håv av svart sammet med ringklocka och stång samt broderat årtal: »1841». Pungens H. 20 cm., Diam. 13.5 cm., stångens L. 158 cm.

Av antependier fanns 1647 ett gammalt av lärft, »med mange Huller paa», samt ett av blå damast med fransar. 1663 fanns ett svart altarkläde av flöjel, »som welacht Daniel Leppin,² forærede forige aar» (INV.). Enligt AHLSTRÖM voro å detta påfästade stora silverbokstäver, bildande inskriften: »D. L. F. M. H. D. Anno 1662» (= Daniel Leppin och Fru Maren Hans- eller HenriksDotter, Leppins hustru). Bokstäverna nedsmältes 1757 till en primklocka (se s. 45) och antependiet var försvunnet 1822 (AHLSTRÖM). 1663 nämnes även ett altarkläde av lärft, förärat av Gerdt Ludvig (se s. 36), ett nytt altarkläde av lärft, som »Hans Hinrichszøn och hans hustru Kristen Mollers hafr forærit i forige aar till det Stoere Alter», samt ett altarkläde av lärft »till det lille Alter, som altermaden settes paa, forærit i forige aar af Birte Hinrich Jacobszens, NB. blef bortstullen, och i steden igjen af den tredie Meszeserk it andet forferdiget igjen».

Av mässhakar funnos 1647 en rödblommig av flöjel, som länge hade varit i bruk, och en uppsliten mässkjorta. 1663 funnos tre mässkjortor, 1666 en svart, fin mässhake av flöjel »under fordrad med findt rödt Tafft med Guldh och Sollfränser omkring och it förgylldt Crusifix paa ryggen, som välacht. Hendric Jacobsson och hans k. Hustru haffuer til Kirken foræredh». 1811 såldes denna på auktion jämte andra avskrivna inventarier. Det förgyllda krucifixet, som blev avbrutet, användes 1815 till utvidgning av den stora kalken. — 1647 funnos två håvar av flöjel, på den enas botten fanns »en Sölffpuckell med thou lövf vdi», på den andra en silverbjällra på skaftet. Vid 1700-talets början voro dessa försvunna och ersatta med två håvar av röd sammet samt med silverbjällror. 1785 fanns bl. a. en håv av brokad på en gammal stång med silverklocka; brokaden skänkt

¹ GUSTAF WILHELM VON GERDTEN, f. 1679 19/1 i Narva, vice amiral 1736, kommandant i Karlskrona 1737, amiral 1738, d. 1754 21/1 i Karlskrona, g. 1707 17/12 m. friherrinnan ANNA MARIA VON OTTER, f. 1686 20/3, d. 1754 17/7 i Karlskrona (jfr gravsten 24, s. 39, huvudbanéret s. 41 o. värjan s. 42). Dottern ANNA MARIA, f. 1715 3/11, d. 1747 25/9, blev gift 1737 16/12 med amiralen MAURITZ ADOLPH VON KRUSENSTJERNA i hans 1:a gifte, f. 1707, d. 1794 (jfr gravsten 27, s. 39).

² DANIEL LEPPIN var Kristianopels siste borgmästare (jfr fig. 37 o. s. 37). Tydligt är det denne, som år 1684 vann burskap som borgare i Karlskrona (jfr WILLIAM ANDERSON, Svenskt stadslif under 1700-talet, Sthm 1912, s. 19).

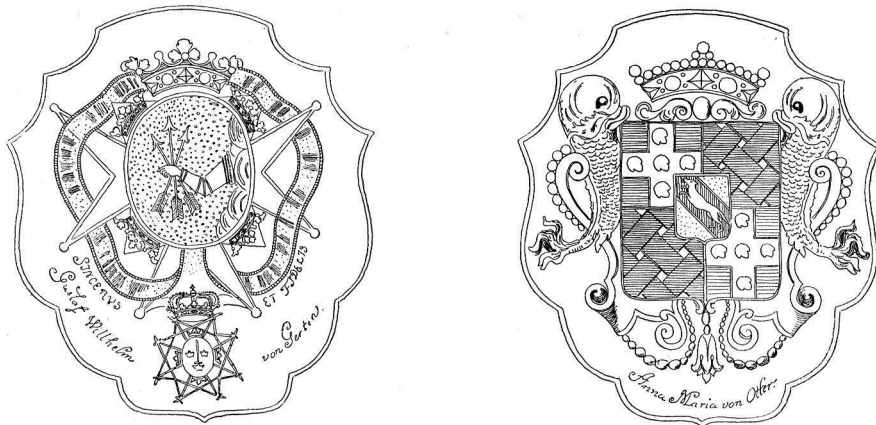

Fig. 35. Kristianopel. Vapensköldar å antependium, 1700-talet. — B. Kjellström delin. 1914.
Wappenschilde eines Antependiums, 18. Jhd. — Armorial shields on an Antependium, 18th century.

av kommandör Gyllenskruf. 1830 två håvar av svart sammet med var sin silverklocka. — 1647 funnos två likkläden för stora och små lik. De utlântes ofta till Ramdala m. fl. kyrkor samt voro försvunna 1822 (AHLSTRÖM). — 1663 omtalas en altarduk, som kyrkörden Páfvel Schönfeldt (jfr s. 38, not 1) förärade till det stora altaret, två handkläden vid funten och fyra silkessydda torkkläden, 1785 ett diskkläde av svart silke, broderat med guld och silver. — Allt nu försvunnet.

Den förnämsta graven i kyrkan torde varit den i korets sydöstra hörn, invid altaret, GRAVTUMBA
troligen av kalksten uppmurade och välvda gravtumban över kommandanten i Kristianopel, majoren ANDERS GRANATLO.¹ Änkan betalte 1673 50 dlr smt för gravplatsen (RÄK.). Cronholm omtalar vid 1700-talets mitt graven, »i hwilken 2:ne lik äro till finandes, båda balsamerade; det ena Comendant Granatenlods, som till kyrkan gifwit Weimariska Bibelen, en stor Psalmbok, och en swart Samets Mässhake, samt ett Krusifix af smidt Silfver förgylt. Det andra liket en dansk Lieutnant Lindbergs, som i krigen blefwit på parti slagen wid Brömsebro». 1801 berättar De Latocnaye, att »I kyrkan fanns ett stort, tort skelett, som man påstår vara kvarlefvor efter stadens guvernör». Ahlström omtalar, att bland gravarna i kyrkan väcker Granatlos »til mer än 2 alnars högd upmurade, särdeles upmärksamhet. Härinne förvaras 2:ne balsamerade lik i sina kistor — — —. Öfwer grafven hänga på väggen 2:ne med Sorgeflor betäckta värjor jemte Granatenlods vapen — — — det är detta monument som alla främmande efterfråga, men snart är ej

¹ ANDERS SIGFRIDSSON VÅGHALS, adlad 1661 6/11 till GRANATLO, f. 1610, blev kommandant i Kristianopel 1660, erhöill avsked 1671 och avled 1673, då änkan fick hjälp till hans begravning. Hans hustru MAGDALENA CATHARINA TRANSEHE VON ROSENECK var g. m. 1) Lars Laurelius, nobil. Lagersköld, 2) ovannämnde Granatlo, 3) överstelöjtnanten Casper Göes (se Rödeby kyrkas beskrivning, s. 167, not 1), 4) överkrigskommisarijen Henric Schultz, nobil. Örnfelt, i hans 2:a gifte. (Om Granatlos huvudbaner och värja se s. 41 f.).

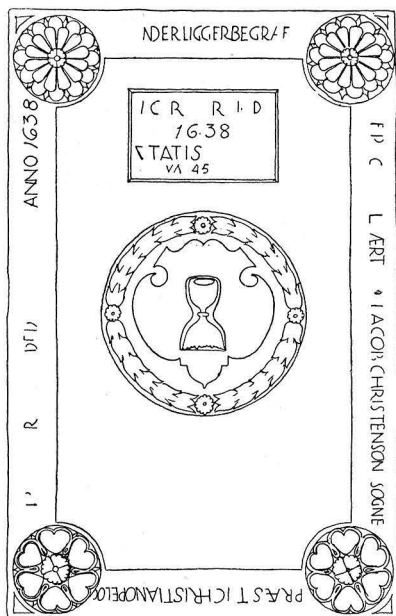

Fig. 36. Kristianopel. Häll från 1638
över Jacob Christenson Ravn.
N. Grafström delin. 1921.
Grabstein 1638. — Gravestone 1638.

Fig. 37. Kristianopel. Häll
från 1655 över Daniel Leppin.
N. Grafström delin. 1921.
Grabstein 1655 — Gravestone 1655.

mera öfrigt af liken at skåda än blotta benranglen; grafven är dessutom förfallen och försakar et farligt drag genom öppningarna. Af sådan orsak, och som ingen af de dödas arvingar på kallelse uti Inrikes Tidningen för år 1804 låtit höra af sig ärnar man — — — så snart kyrkans Cassa och andra omständigheter det tillåter, låta taga den bristfälliga grafven bort och upföra öfver liken en Sacristia, som behöfves i den kalla kyrka, men aldrig varit här». År 1836 24/7 fattades beslut om att graven skulle jämnas med golvet, »helst de derinne nu mera förmultnade twenne balsamerade lik — — nu gerna kunna undangömas och blandas med jordens stoft». (Visit.-prot. 1836 10/8.) Beslutet gick i verkställighet 1837, »då grafchoret såsom vanprydande och upptagande rum, genom socknestämmobeslut, borttogs och liken nedlades i kyrkogården» (SYLVÉN).

Att den andra kistan skulle inneslutit kvarlevorna av en dansk löjtnant Lindberg beror troligen på någon namnförväxling. Den förste danske officer med detta namn, som omtalas hos HIRSCH, är Adam Levin Lindberg, proviantskrivare vid armén i Skåne 1709—10. Det ligger därför närmare tillhands att tänka på kaptenen Hans Lange, f. 1616 16/8, kapten för ett utskrivet kompani från Blekinge 1644, sårad vid Brömsebro 1644 31/7, d. s. å. 6/8 i Kristianopel och jordfäst i kyrkan 28/8. 1646 18/7 har lensmanden i Kristianopel Henrik Below till Spöttrup »paa dend Salige Mands Wegne Welb: Hans Lange

Captein, for hans Liig som i Kirken bleff Nedersatt, forærit til Kirken penge — 20 Rixdaller» (RÄK.). Lange och Below voro kusiner, båda tillhörde Jyllands förnämsta ätter; det synes därför vara rimligt, att gravmonumentet uppsatts över Hans Lange och sedermera 1673 sålts till Granatlos änka. Den möjligheten är dock icke utesluten, att monumentet tillkommit ursprungligen över Granatlo och att den andra kistan satts ned i graven vid någon av de många omändringar, som företagits i kyrkan.¹

Under 1600-talet synas alla Kristianopels mera välmående borgare köpt gravplatser inne i kyrkan. Många av de talrika 1600-talsstenarna vittna dock om, att de omplacerats under tidernas lopp vid reparationer och 1700-talsbegravningar. 1770 upphöjdes t. ex. de stora gravstenar, som lågo nedsjunkna och ojämna. Sedan Kristianopel sjunkit ned till köping, såldes också en del gravplatser av de forna ägarne eller övertransporterades på inom socknen boende anförvanter. Vid 1800-talets början framträdde även utom det forna stadsområdet boende bönder med anspråk på gravplatser i kyrkan, men dessa kunde icke uppvisa säkra åtkomsthändingar (AHLSTRÖM).

Redan före 1822 hade man, enligt Ahlström, igenfyllt och övertäckt med bräder i stället för sten »en hvälfder graf öfverst på stora gängen», omedelbart intill koret, tillhörande excellensen och amiralen, greve ANTON JOHAN WRANGEL AF SAUSS,² f. 1724 14/1, d. 1799 23/4 i Karlskrona och hans grevinna CHARLOTTA REGINA SPARRE af Söfdeborg, f. 1737 2/7, d. 1805 27/1 i Karlskrona. — Enligt beskrivningen 1830 täcktes graven då av en sten utan inskrift.

På kyrkogården och i dess sydöstra hörn fanns 1822 en hög, murad grav av gråsten, täckt med tegel, tillhörande amiralitetskaptenen BROOMÉ OCH HUSTRU, f. Liebenrath (AHLSTRÖM). Graven, som omnämnes 1836, torde raserats kort därefter.

¹ 1663 17/3 beslöts, att »en hvers Leijerstedh i Kirken som louffligh hafde betalt efter den paabudne udgift være urört 16 aar». Avgifterna utgjorde »for Leijerstederne uden for Choret, for et stort lig 11 Dhl. Smt oc for et lidet 5 Dhl. 2 sk. Smt». En gravplats i koret kostade 12 dr. På kyrkogården voro gravplatserna betydligt billigare. 1666 betalas »for Leijerstedet paa Kirkegården till Ingebor bastuffkiering» 1 öre smt.

² W. var 1767—1798 ägare till den inom socknen belägna Fågelmara gård, där mangårdsbyggnaden är ett gott prov på tidig 1700-talsarkitektur. Ett lusthus på gården är mest intressant därigenom, att med detta förknippas traditionen om att vice amiralen greve C. O. Cronstedt, Sveaborgs kommandant, där lærer stått brudgum. 1794 31/8 vigdes C. vid ovannämnde Wrangels dotter Beata Sophia W., f. 1762 6/5, d. 1840 9/12 i Hålsingfors.

GRAVSTENAR

Fig. 38. Kristianopel. Gravsten över Gerdt Ludevigh, 1655. B. Kjellström delin. 1914. Grabstein 1655. — Gravestone 1655.

Fig. 39. Kristianopel. Gravsten över kommandören G. von Gerdten, 1727. Ursprungligen från mitten av 1600-talet. B. Kjellström delin. 1914.

Grabstein um 1650. — Gravestone about 1650.

Fig. 40. Kristianopel. Gravsten, M. A. von Krusenstierna. N. Grafström delin. 1921.

Grabstein 17. Jhd. — Gravestone, 17th century.

Långhusets golv är ännu i gångarna täckt med gravstenar, av vilka många redan 1822 voro sönderslagna, nötta och oläsliga. Enligt AHLSTRÖM voro de flesta stenarna hämtade från Lübeck, en del från Öland och Skåne. På gravstenarna liksom i sina sigill använde Kristianopels borgare under 1600-talet till bomärke oftast en figur, som man kallat Merkuristaven, därför att den oftast påträffats hos köpmän och ännu påträffas på fat, balar, över butiksdörrar o. s. v.¹ Den användes redan 1290 i Lübeck. Här uppträder den mer eller mindre omvandlad.

Följande gravstenar ligga nu i kyrkan (parenteserna betyda felande bokstäver eller kompletteringar). Materialet kalksten, om icke annorlunda anges.

I mittgången:

1. GERDT LVDEVIGH ANNO 1655 (fig. 38). Ornerad med en yxa, symbolen för livsträdens avskärande, jfr fig. 41 o. 42. L. 175, B. 103.

2. DIESE STEIN (— — —) STEDE GEHORE GERDT. LVDEVICK. VNDT. SEINIE LIEBEN. FRAVVEN. ANN. KIEKEBVS. VNDT. VNSREN. ERBEN ANNO 1655 —. Därunder ett bomärke. Jfr nr 1. L. 179, B. 108.

3. Fig. 36. I hörnen rosor av palmetter, i mitten kalk inom eklövskrans. Inskrift

¹ HOMEYER, Die Haus- und Hofmarken, Berlin 1870, s. 145.

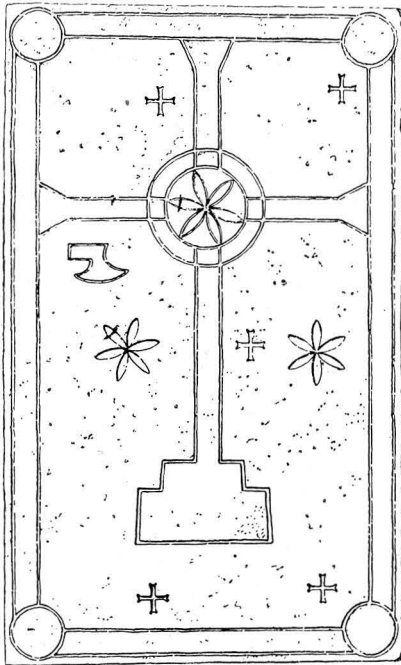

Fig. 41. Kristianopel. Gravsten,
medeltiden, Stora gången.
A. Mathiesen delin. 1897.
Mittelalterlicher Grabstein.
Mediæval gravestone.

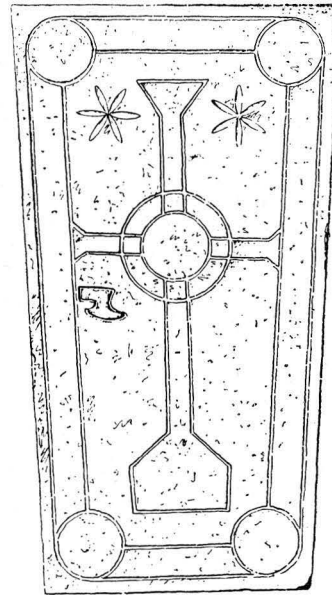

Fig. 42. Kristianopel. Gravsten,
medeltiden, Södra korsarmen.
A. Mathiesen delin. 1897.
Mittelalterlicher Grabstein.
Mediæval gravestone.

kring kanten: (...) DER. LIGGER BEGRAFEN. HEDERLIG. OC VELLAERT (MA)ND. H. IACOB CHRISTENSON RAFN. SOGNE PRAEST I CHRISTIANOPEL. OC (...) ANNO. 1638. I mitten inom en rektangel inskr.: I: G: R. K. I: D. 1638 AETATIS (...) WAL: 45: —. L. 196, B. 128.

4. Defekt, sannolikt stympad vid inläggningen av golvet, då de nya bänkarna uppsattes 1810. Inskrift: (D)ANIEL LEPPIN. Jfr s. 32, not 2. Därunder bomärke. L. 138, B. 58.

5. Fig. 37. DANIEL LEPPIN VND SINEN ERBEN 1655 HIR VNTER LIGET BEGRABEN KAERIN DANIELSDOCHTER ELSA DANIELSDOCHTER ELSA DANIELSDOCHTER MARGRETA DANIELSDOCHTER —. Jfr nr 4. L. 174, B. 96.

6. Defekt med bomärke inom en kartusch samt inskriften: s w —. 1600talet. L. 46, B. 72.

7. DIESER. STEN. VNDT. STED. GEHORET. ION NILSEN. RABBE VNDT SEINER. LIBEN. HAVSFRAVWEN BARBOR. STYFEN. VNDT. VNSERN ERBEN ANNO 1655 —. L. 182, B. 125.

8. Änglahuvuden i hörnen. (...) ND. HVILAR. PROFVIANT (...) AREN. WEDH. KONGL. AMMIRALITET (...) CRONA. DEN. EHREBORNE OCH (...) GVSTAF. SCHARP. (...) FODDER. ÅR. (...) AFSOMNADE. DEN (...) SEPTEMBER. ÅHR (...).¹ L. 201, B. 138.

¹ F. 24 juni 1642, d. 20 september 1694 (AHLSTRÖM).

Fig. 43. Kristianopel. Begravningsvapen över kommandanten Anders Granatlo † 1673. B. Kjellström delin. 1914. Funeralwappen aus d. J. 1673. Funeral arms from 1673.

9. DENNA STEN OCH GRAF HORER KYRCKIO HERDEN HER. ERIC LAVR: HALLEN MED DES K: H: ANNA M ABELIN OCH ARFWINGAR TILL JTA MORS INTERVENTU (...), OMNIA FINIT (jfr s. 13, not 1). L. 201, B. 103. Stenen låg på Ahlströms tid i koret.

10. Defekt med ornering lik sten nr 13. (...) GNIT MED PIGER ERE OC DØDE (...) NR MED KIRSTEN TYGISDATER OC (...) BEGRAFVIT MED EN SØN OC EEN (...) ER SOM OC ERE I LIFVE: DØDE (...) D. 1650 SIT ADERS. 80. AAR. OC (...) ENT EREN GLÆDELIG. OP (...) ANDELSE MED ALLE TROENDE —. L. 60, B. 78.

11. HER. VNDER. DENNE. STEHN. HVILLE. ERLIG. D(...)DIGE OC. GVDFRVTIGE PIGE INGEBORG. BOTSAV. SOM. HERREN HEDEN. KALDE VEDT. DEN TIMMLIGE DØD 1654. DEN 25 OCTOBRIS HENNIS ALDER 16. AR HENDIS SIEL GVD HAFVER. Bomärke. L. 174, B. 100.

12. Dödskalle, korslagda benknotor och timglas. Överst oläslig inskrift inom rektangel. I mitten å en sköld inom cirkel inskr.: HER VND ER LIGER SALIGE. DORTIA IOCH IM LAMBER. ANNO 1651. L. 168, B. 98.

13. Evangelisterna i hörnen. Överst vid kanten oläslig inskrift. 1600-talet. L. 173, B. 92.

I norra sidogången:

14. Pilastrar, järnringar i hörnen. ALBRECHT ALBRECHTSON CHRESTEN LLIND DOROT. HEA. TOLLESDOTER 1699. L. 198, B. 157.

15. DIESER. STEIN GEHÖRET. PAGEL. SCHÖNEFELT. VNT. MARIA GER LAVVS. VND: VNSEERN ERBEN ANNO 1656. Därunder bomärke.¹ L. 188, B. 101.

16. Inskrift ur Cor. 15 K. Därunder bomärke och: HÅR VNDER LIGER BEGRAFVE SALIG IACKOP HARFVART HVILKN AFSOMNADE THEN 12 IVNI 1602. L. 191, B. 88.

17. Defekt. Fronton. Inskriften oläslig. Omkring 1600. L. 78, B. 92.

18. Defekt, möjligen tillhörande föregående MICKEL (...) ELSE. HANSE DATER (...) (16)43. L. 58, B. 92.

19. Timglas, dödskalle och ben. Inskrift: DENNE. STEN. OCH. GRAF HÖRER. SCKOGWACKTAREN PETTER SÖDERGREN. DES. HUSTRU. OCH ARFWINGAR TILL DEN (otydbart) SEPT. 1737. L. 180, B. 101.

20. Med cirklar i hörnen. L. 134, B. 79.

I södra sidogången:

¹ PÅFVEL SCHÖNEFELDT, rådman i Kristianopel, levde ännu 1670. Bomärket överensstämmer med det han tecknat i kyrkoräkenskaperna.

21. :HER. LIGGER. BEGRAFVIT. ERLIG. OC. GVD. FRYCTIG. PIGE. S. MARGRETE. CHRISTENS. DATTER SOM. DODT. DEN. 13. OCTOBER. ANNI 1620. GVD. GIFFVE. HINDER. EN. GLÆDELIG. OPSTANTElse DENNE. STEN. HORER. H. IACOB. CHRISTEN. SON. RAFN TIL. Därunder en sköld. Jfr nr 3 och s. 42. L. 136, B. 93.

22. Bomärke: OLLVF ANDERSØN ANNO 1651. L. 195, B. 118.

23. Defekt med ornering lik nr 13, evangelister i de två översta hörnen. Därunder en kartusch med G P S (?) och otydligt bomärke. 1600-talets förra del. L. 106, B. 100.

24. (Fig. 39.) Järnringar i hörnen. Runt kanten inskrift ur Phil. 1 K. v. 21, 23. Överst: DENNA STEEN OCH. GRAF. HÖRER COMMENDEUREN. WID KONGL: AMIRALITETET WÄLBORNE. HERR. GUSTAF WILHELM. VON GERTTEN DES. FRU. OCH. ARFVINGAR TILL ANNO 1727. Nedtill: Härunder Hwilar fordom Kong. Majst = Högt betrodde Man Amiralen och Amiralitets Rådet Samt Comēdeuren af K: svärdsorden wälborne Herr Gustav Willhelm von Gertten född i Narwa stad d 19 Januarij år 1675 ock död i Carlscrona d 21 Jan: år 1754. L. 190, B. 145. Stenen är från 1600-talet och inskriften sekundär.¹

25. :HÄR. VNDER. HWILAR SALIG. KYRCKIO HERDEN HER. MATTHIAS. JOH. ABELIN. SOM I. HERRANOM. AFLED Den 13 Jan. 1722. Text Fun: (otydb.) c3 v14. L. 213, B. 123. Stenen låg ursprungligen i koret »vid ingången till predikstolen» (AHLSTRÖM).

26. Defekt. Av inskriften endast synligt: (...) ME MENTO. MORI (...) NO. 1650. DEN. 2 FEBRV. (...) L. STARB. SEELIG. IACOB. (...). L. 26, B. 76.

27. Fig. 40. Malmringar och de fyra evangelistsymbolerna i hörnen. Runt kanterna inskrift ur Gen. 32, v. 30. Överst inskriften: DENNE. STEN. OCH. GRAF. HÖRER COMENDEUR. CAPITAINEN. WID. KONGL: AMIRALITETET OCH. RIDDAREN. AF. KONGL. MAJJS:TS. SWÄRDS. ORDEN. WÄLBORNE. HERR. MAVRITZ. ADOLPH. VON. KRVSENSTIERNA. SAMT. DES. BARN. OCH. ARFWINGAR. TILL. ANNO. 1742. Därunder: HÄR. VNDER HWILAR. COMCAPIT. OCH. RIDD. SALIGA FRV. VÄLBORNA ANNA MARIA VON. GERTTEN SOM. I. HERRANOM. AFLED. DEN. 25 SEPTEMBER. A:O 1747 PÅ SIN. ALDERS. 32. ÅHR. L. 196, B. 134. — Denna sten jämte nr 24 lågo förr över en murad grav i koret, mitt för altaret (Beskrivningen 1830).

¹ Enligt Anrep var von Gertten född 1679. Jfr huvudbaneret s. 41.

Fig. 44. Kristianopol. Äminnelsetavla, 1750-talet.

Foto W. Anderson 1914.

Epitaph Mitte d. 18. Jhds.
Epitaph. Middle of the 18th century.

Fig. 45. Kristianopel.
Värja, tillhört G. W.
von Gerdten, 1741.
B. Kjellstöm delin.
1914.

Degen 1741.
Sword 1741.

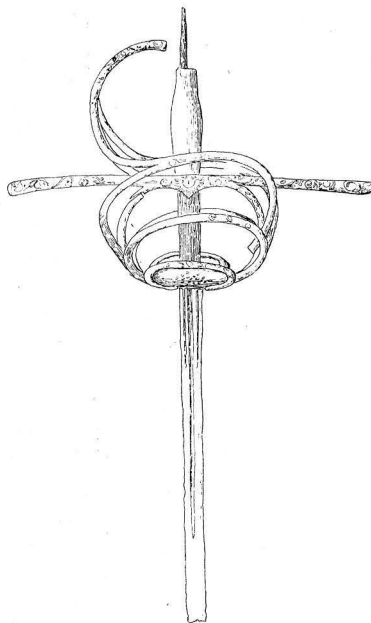

Fig. 46. Kristianopel. Svärd från
1600-talet.

B. Kjellström delin. 1914.
Degen 17. Jhd. — Sword, 17th century.

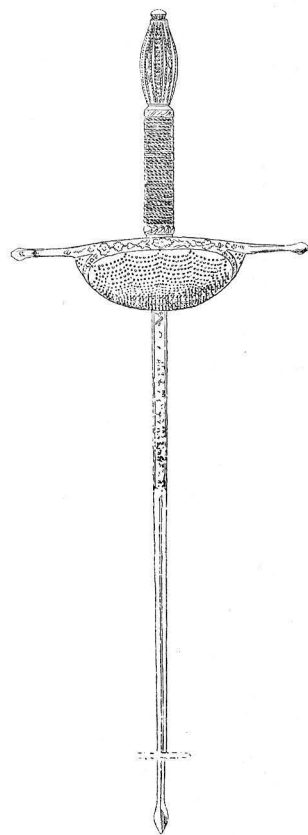

Fig. 47. Kristianopel. Svärd
från 1600-talet.

B. Kjellström delin. 1914.

Degen 17. Jhd.
Sword, 17th century.

Den är huggen på 1600-talet och den nuvarande inskriften är sekundär.

Innanför västra ingången:

28. Halvcirklar i hörnen, i mitten en cirkel. L. 177, B. 98.

Inom altarskranket funnos 1822 tvenne stora gravstenar »med inhuggna stjärnor i midten och kanterna», vilka Ahlström förmodar voro lagda över någon medlem av familjen Henrik Gyldenstjerne till Svanholm och Skovsbo, lensmand öfver Kristianopels län 1632 och som 1633 utbytte detta län mot Warberg; g. m. 1618 2/8 Lisbet Clausdaater Podebusk. Dessa stenar kunna icke gärna vara andra än nedannämnda, vilka förr måste ha legat i Avaskärs kyrka och icke ha något med Gyldenstjerne att skaffa.

I mittgången:

29. Fig. 41. Ornerad med ett ringkors på fot, fem små kors samt två stjärnor. Till vänster under korsarmen en yxa, symbolen för livsträdens avskärande. 1300-talet (?). L. 222, B. 129. Stenen torde ursprungligen — ovisst var — tjänstgjort såsom altarskiva.

Innanför södra ingångsdörren:

30. Fig. 42.¹ Avsmalnande mot fotändan samt ornerad med ett ringkors på fot och

¹ Uppmätningarna av dessa tvenne stenar reproduceras med benäget tillstånd av direktören för

tvenne stjärnor. Till vänster under korsarmen en yxa (se ovan). 1300-talet (?). L. 197, B. överst 106, nedtill 84.

Utanför västra ingångsdörren:

31. Otydligt bomärke: I. H. W. (...) D WILLOM IACKOPS(ON) HANS IACKOPSON CARIN IACKOPS DOTER MARGRETA IACKOPSDOTER ELISABÆT IACKOPS. DOTER. 1600-talet. L. 170, B. 140.

Utanför södra ingångsdörren:

32. Bomärke inom en sköld. DISSE STEN VND STEDE IACOP WAYEN VNDE SINEN ERVEN HIR VNDER LIGEN DAVIDT FRISSEN SELIGE KINDER VDIT DAVIDT SARE MARIA IVDIT VND CATHRINA (W?) AYE IN GODT DEM HERREN ENT SCHLAPEN DI GODT ER WECKE HIOP 19 ANNO 1623. L. 180, B. 127.

Utanför norra ingångsdörren:

33. Bomärke inom en sköld samt inskriften: (...) VND STE(...) ORT MICHEL (...) RCKE VND SINEN (...) EN(...) KNDER HT BEGRAVEN (...) NE SALIGE FRAVWE (...) BAR(BER?). IT(...) EN HERREN ANNO 162(...). L. 163, B. 74.

34. Defekt. — Bomärke inom sköld. 1600-talet. Ligger nu som trappflisa till varmbadhuset, nordost om kyrkan. L. 109, B. 92.

Huvudbanér med stång av skulpterat trä, målat och förgyllt, över amiralen G. W. von Gerdten (jfr s. 39) jämte tillhörande namnplåt av försilvrad mässing. Färgerna blått, svart, silver och guld. — Inskr. å namnplåten: »Kongl:e Majjtts Fordom Högtbetrodde Man. Ammiral och Ammiralitets Råd, samt Commendeur af Kongl:e Majjtts Sverds Orden Then Wälborne Herren Herr GVSTAV WILLHELM VON GERTEN. Född i Narva Stad, den 19 Jan: år 1679. Död i Carlsrona den 21 Jan: år 1754.» Nedtill vapen och inskr.: »SINCERVS ET FIDELIS» (= uppriktig och trofast). — Nedtill å banéret inskriptionsfält med nästan liknande inskrift. — H. (med stång) omkr. 3 m., B. 130 cm., namnplåten H. 29 cm., B. 36 cm. — Till banéret, som nu, liksom år 1785, hänger å norra korväggen, hörde ett par nu försvunna förgyllda sporrar (ännu omtalade 1820 12/2) samt en med svart flor överdragen värja (se s. 42).

BEGRAV-
NINGSVAPEN

Begravningsvapen av trä (fig. 43) med stång, skulpterat, men med nu bortfallen målning över kommandanten Anders Granatlo (se s. 33, not 1). Ännu 1830 hängde banéret, å vilket synes en defekt inskrift med bl. a.: 1673, över Granatloska graven. Nu i sakristian. H. omkr. 100 cm., B. 65 cm.

Epitafium (fig. 44) i form av oljemålning över tvenne unga flickor; den ena flickan bär en blomma, den andra ett kors. Ovanför svävar en ängel. Oljemålning på duk inom samtida, skulpterad och bronserad ram. I tavlans nedre kant inskriften: »Blomstret Forwissnar, ty Herrens Ande blaas ther in. Tu låter them gå sin Koos, såsom en ström. — Han Hafwer taget mig wid halsen och sönderslittit mig. Jach arme menniskia, ho skall lösa mig från thenna dödsens krop?» Å ramen inom en kartusch inskriften: »Sinom

EPITAFIUM

Nationalmuseet i Köpenhamn dr M. Mackeprang, till vilken härmed framföres ett tack för visat tillmötesgående i såväl detta som andra fall.

Fig. 48. Kristianopel. Porträtt av kyrkoherden
J. C. Rafn 1625.
Foto William Anderson 1914.
Bildnis eines Pfarrers 1625.
Portrait of a rector, 1625.

mendant Granatlo. Därjämte fanns 1785 och ännu 1820 en nu försvunnen »gammal rostig värja wid södra läktaret» (Herreläktaret).

Porträtt (fig. 48) av kyrkoherden i Kristianopel Jacob Christensson Rafn, visande en präst iklädd kalott och pipkrage, med långt skägg och trint ansikte. Han står invid ett bord samt har händerna sammanknäppta om en bok. På bordet ligger en bibel med inskriften »1625». Till höger på tavlan inskriften: »Aetatis anno 33.» Rafn var alltså då han avbildades 32 år gammal och född 1593 (jfr s. 37). — Oljemålning på duk inom svart ram. Svart dräkt, bord med röd duk, mörkrött draperi, allt mot skärgrå fond. Under 1800-talets första årtionde var det avskrivet från inventariet och borttaget, men blev senare renoverat och upphängdes ånyo 1819 (AHLSTRÖM). H. 88 cm., B. 87 cm.

1790 omnämnes i inv. ett nu försvunnet »Målat Crucifix».

Ett Karl XIII:s Tal på riksdagen 2 maj 1810 inom samtida, förgylld ram.

1830 fanns ett Gustaf III:s Tal inom svart ram, samt åtta mindre »Tableauer»; 1696 köpes jubelårstavlan och förses med ram 1700, 1705 tavlorna över Karl XI:s begravning och Narva slag; senare tavlan över religionsfreden i Schlesien, samtliga nu försvunna. Därmed avses A. Hedengrans bekanta kopparstuckna åminnelsetavlor.

1855 omtalas en nu försvunnen inskriptionstavla, blåmålad och med vita bokstäver samt inskriften:

Dottrom Lisa B. född d. 17 Febr. 1750 död d. 12 Juny. Anna S. född d. 30 ia 1752 död d. 23 maj 1753. Upsatt af M. Abel M. Zelib.» Å ramens frånsida med bläck: »Michael Abelin, d. v. Rector Scholæ i Carlskrona och dess Hustru Maria Zelibell.» H. 133 cm., B. 87 cm.

Värja (fig. 45) med vidhängande, stympat sorgflor, tillhörande von Gerdtens banér (se ovan). Å klingan inskriften: »1741.» L. 93 cm.

Svärd (fig. 46), avbrutet, å parerstängen graverad ornering. 1600-talets början. L. 45 cm.

Svärd (fig. 47) med graverad parerstång. Å klingan, som slutar i en lång, rappirliknande spets, otydl. inskrift med bl. a. »ANNO 1634». L. 130 cm. — År 1785 och förmodligen till 1837 hängde dessa svärd, överdragna med sorgflor, över Granatloska graven i koret. De torde därför ha tillhört resp. kaptan Lange (se s. 34) och kom-

VÄRJA

SVÄRD

MÅLNINGAR

ÅMINNELSE-
TAVLOR

CARL XIV JOHAN

til ära

vid dess höga fart igenom Christianopels Socken den 21 Julij 1819.

UNDERDÅNIGST.

Solen lyser öfver alt i verlden
 och bestrålar ända till de små
 Kungen hugnar genom denna färden
 äfven Nopelens ödseliga vrå.
 Må han lefva! Lefva Långe!
 Denne Hjelte Vän och Far
 som en Nädig Himmel sände
 til at lugna våra dar.

C. D. AHLSTRÖM.¹ L. P. (SYLVÉN).

Karl XII:s Bibel i skinnband. — 1647 ägde kyrkan en ny dansk bibel, folio, altarbok, psalmbok i oktav, gradual i folio, ett gammalt gradual »som Skolmestern och Skolebörnen bruger att siunge Vdi», Johannis Spanbergi danska postilla, kvart, en latinsk postilla (»Carens principio et fine») oktav (inv.), 1663 en foliant, skänkt av rådmän Hans Halder o. »Limerit med rent Pappir», samtliga nu förkomna. En av kommendanten A. Granatlo (se s. 33) skänkt Biblia Emstina sive Norbergica, folio, fanns 1666 (inv.) och ännu 1822 (AHLSTRÖM), men saknas nu.

BÖCKER

Pall av trä, stoppad och målåd, förr använd av kyrkogångskvinnor, skänkt omkring 1820 av logarvaren i Kristianopel A. Söderberg och hustru. L. 80 cm., H. 26 cm.

DIVERSE

I tornet förvaras en bänk eller pliktball av gråmålåd furu. H. 91 cm., L. 119 cm. och å orgelläktaren en smal bänk av trä, vit och gråmålåd. Ryggsidan krönes av snedställda spjälor. H. 141 cm., B. 30 cm., L. 168 cm.

Skrin av ek, ornerat med karvsnitt å sidor och lock i goticerande mönster (fig. 49). Invändigt å locket inristat: MDCXXXI (= 1631). Restaurerat under senare tid. Har enligt uppgift förr tillhört Kristianopels kyrka. Nu i privat ägo. H. 7 cm., B. 21 cm.

¹ CARL DIEDRICHSSON AHLSTRÖM, f. 1757 i Sliminge socken, Vemmenhøgs härad, prästvigd 1783, pastor här 1801, prost över egen församling 1824, d. 1830; gift 3 gånger. Författare till »Christianopels Historia och Beskrifning», »den han vid lediga sommarstunder rogat sig at samla». I denna skriver han vidare om sig själv, att »Han hade en klen och bräcklig kropp med en stedse vacklande hälsa, svåra Eckten-skapliga och husliga misöden som nedslogo och ruinerade honom». Han önskade bli begravnen på kyrkogården »utmed muren midt emot Tornet och norra ingången i Kyrkan samt Klockaren sjuunga vid hans graf Psalmen 387 i den gamla Psalmboken; ville någon plantera en kastanj eller något annat spirande träd på vore det väl — — — Han lefver ännu på sin Födelsedag den 19 Sept. 1824, 67 år gamal; men dör hvar dag. 1 Cor. 15: 31».

Fig. 49. Kristianopel. Skrin av ek 1631.
Eichener Kasten 1631. — Oak box, 1631.

Kista av trä, järnbeslagen. Ofta uppbruten och plundrad, t. ex. år 1810. Troligen densamma som inköptes 1705 från Sölvesborg för 32 dlr smt. L. 68 cm., B. 43 cm., H. 42 cm. — 1647 fanns en gammal svart kista av furu att lägga »Kirkens Zierat Vdi». 1663 hade tillkommit en ny, stor ekkista (inv.). Av dessa hade den ena försvunnit 1830 (Beskrivningen).

Fattigbössa av ek (fig. 50), järnbeslagen, stående utanför nordöstra kyrkogårdsgrinden; således vid den forna östra stadsgatan. H. (från marken) 54 cm., B. 28 cm. — Under 1600-talet funnos ytter-

ligare, utom ovannämnda för de fattiga, tvenne »penninge stockar», en för kyrkan, skänkt år 1661 av rådman Hans Halder, samt en för organisten, tillkommen 1674 (inv.), båda nu försvunna.

KLOCKA

I tornet hänger kyrkans klocka. Inskr. runt övre kanten: »OMGIUTEN AF I. P. FORSSBERG I CALMAR.» Å ena sidan inom kartusch: »CHRISTIANOPEL 1864.» Å andra: »JAG SAMLAR EDER TILL GUDS HUS. OCH NEDER UTI JORDENS GRUS. NÄR SISTA KLANGEN AF MITT LJUD, DÅ DU STÄLLS FRAM FÖR HERREN GUD, FÖRSOMMA EJ EN NÅDENS DAG DÅ DÖMS DU MED GUDS VREDES LAG.» Däröver en relief. H. 72 cm., diam. omkring 75 cm.

1635 fattades klockor, »thi her er icke i Festningen wden en eniste liden klokke, som brugtis til Plitsfolcket (!), der Byen bleff bygt, men nu brugis den til alt det som klokker pleyer at brugis til. Item til Ting och Raadhus» (FORTEGNELSE). 1647 funnos två klockor, en stor och ny samt en liten och gammal, troligen den ovannämnda. Med dessa »ringdes 4» både vinter och sommar. 1681 flyttades den ena klockan till Karlskrona, där den uppsattes i den dåvarande stadskyrkan Hedvig Eleonora.

Den var ornerad med tvenne vapen (sannolikt Kruses o. Krabbes) samt följande inskrift: »Frue = × = Maren × Kruses × », å andra sidan: »Erick × Krabbe» samt

omskriften: »M × Arent × Kleiman × aus × Lybeck × hatt × mich × Gegossen × aus × den × feur × Bin × Ch (!) Geelossen × anno × 1641 × (ELERS o. ANDERSON, Kyrkklockor).¹ — Den lilla klockan blev omgjuten 1726 i Ronneby av Anders Wetterholtz från Malmö och då tillökad med $\frac{1}{2}$ skeppund.

År 1632 hade Kristianopels borgare anmält till konungen, att de nedlagt stor kostnad på ett »segerwerck» (= tornur) i den nya kyrkan och nu behövde några klockor, vartill de dock ej hade råd med mindre de fingo hjälp av kringliggande kyrkor, varför konungen befallde kyrkorna i Blekinge att giva mer eller mindre, allt efter förmåga, för detta ändamål (Skaanske Tegnelszer R. A. K.). Enligt inventariet 1647 hade det stora segerverket tvenne solskivor, en utvändigt mot norr och en inomhus på den norra väggen. Även detta segerverk flyttades 1681 till Karlskrona och uppsattes i den gamla stadskyrkan (AHLSTRÖM). Genom k. brev 1689 21/3 bestämdes, att klockan jämte tornuret och orgeln, vilka enligt k. resol. 1681 4/8 flyttats till Karlskrona, skulle där kvarstanna, men allmogen i Kristianopel skulle förnjöjas med så mycket som ansågs skäligt. Beloppet skulle samman-skjutas av Karlskrona borgerskap.

Av andra kyrkan tillhöriga, nu försvunna inventarier må nämnas:

Votivskepp, tacklat och bestyckat, omtalat såsom gammalt i 1733 års inventarium. Reparerat 1819 och avskrivet 1838 (RÄK.). — En blomsterkrona av vax och silke använd vid begravning, då den lades »på pigors lik», fanns 1673 (INV.). Den var försvunnen 1822 (AHLSTRÖM). — Av silverbokstäverna och siffrorna å det år 1662 av Daniel Leppin till kyrkan skänkta antependiet gjordes 1757 en liten primklocka, vägande 4 lod och som hängde över altaret. Sedan menigheten var församlad, gavs tecken med densamma, att gudstjänsten skulle börja. Försvunnen 1822 (AHLSTRÖM). — Ett oblatjärn, ett timglas på predikstolen, kyrkoväktarekäpp och en kyrkokäpp av rör »at bruka under gudstjänsten», ett »målat krusifix på väggen» (INV.) 1785. Troligen var det detta krucifix, som reparerades 1773.

¹ Arend (I) Kleyman, tillhörande den berömda klockgjutarefamiljen K. i Lübeck, blev borgare där 1596 och nämnes ännu 1646 (ANDERSON, Kyrkklockor).

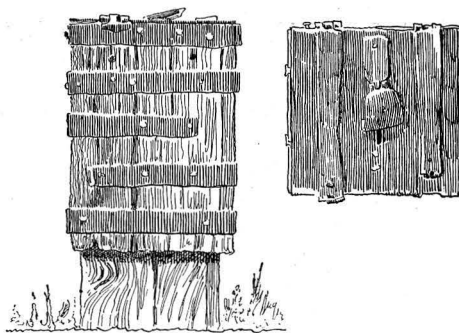

Fig. 50. Kristianopel. Fattigbössen av ek.
B. Kjellström delin. 1914.
Eichene Armenbüchse. — Oaken alms-box.

FÖRSVUNNA
INVENTARIER

SAMMANFATTNING AV AVASKÄRS OCH KRISTIANOPELS KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Under äldre medeltiden — sannolikt under 1100-talet eller i förra hälften av 1200-talet — uppföres Avaskärs kyrka, norr om nuvarande Kristianopels köping, troligen en absidkyrka av gråsten. Innet av denna kyrka är bevarat, utom tvenne medeltida gravstenar, nu i Kristianopels nuvarande kyrka.

II. År 1600 påbörjas uppförandet av Kristianopels gamla kyrka inom befästningen på Korsaskär. Troligen bestod den av ett rektangulärt långhus med ett torn på gaveln, allt sannolikt av gråsten. Den upprämnas 1611. Rester av denna äro synliga invid södra fästningsmuren å den s. k. Käringkullen.

III. År 1618 påbörjas uppförandet av Kristianopels nuvarande kyrka, som erhöi en så gott som enhetlig inredning i Kristian IV:s stil. Av denna återstå nu predikstolen från 1621, altaruppsatsen från 1624, herrskapsbänk från 1635 samt dopfunten. Under de följande årtiondena tillkomma ett stort antal praktfulla inventarier.

IV. Under 1830-talet uppföres bakom altaret en trävägg, varigenom kyrkan får en sakristia i öster. Samtidigt borttages »Herreläktaret» i södra korsarmen, den välvda Granatloska graven i koret, korskranket m. m.

ZUSAMMENFASSUNG

Nördlich von dem Marktflecken Kristianopel lag im Mittelalter eine Stadt, Avaskär genannt, deren älteste Erwähnung in der Mitte des XIV. Jhds. geschieht, in einem Brief, den die Bürgerschaft der Stadt an den Rat in Lübeck sandte. Die Kirche der Stadt war wahrscheinlich aus Feldstein gebaut, hatte absidialen Grundriss und dürfte am Ende des XII. oder in der ersten Hälfte des XIII. Jhds. entstanden sein. Avaskärs Privilegien wurden 1600 aufgehoben, und man liess die Kirche verfallen. Aus ihrer Zeit sind in der jetzigen Kirche Kristianopels zwei mittelalterliche Grabsteine bewahrt (Fig. 41 u. 42).

Südlich von Avaskär gründete König Christian IV. von Dänemark 1599 die Stadt Kristianopel, wahrscheinlich die erste nordische Stadt, welche nach dem rechtwinkligen regelmässigen Schema angelegt wurde. Der dänische Reichsbaumeister Hans von Steenwinkel, auch Hans von Emden genannt, entwarf den Stadtgrundriss. Die von Hans von Freiberg (Freibürgen) 1600 erbaute Kirche — ein rektanguläres Gebäude mit Turm auf (oder an?) dem Giebel — wurde von den Schweden, als sie unter Kronprinz Gustav Adolfs Befehl 1611 Kristianopel einnahmen, in Brand gesteckt.¹

Im Jahre 1618 begann der Bau der heutigen Kirche, geleitet von Maurermeister Olluff Madsen. Sie wurde 1624 in Gebrauch genommen, besteht aus einem grossen, rektangulären Langschiff mit Kreuzarmen im Norden und Süden und einem Turm mit angrenzendem Treppenturm über dem nördlichen Kreuzarme. Material verputzter Feldstein, teilweise Backstein. Im Innern nunmehr eine flache Holzdecke. Früher waren die Balken sichtbar, oberhalb derselben lagen weiss gestrichene Bretter. Ziegeldach. Beachtenswert sind die nunmehr vermauerten gotisch geformten Schallöcher des Turmes. Wenn auch einfacher, so schliesst sich die Kirche in ihrem Grundplan doch an die 1628 fertiggestellte Dreifaltigkeitskirche in Kristianstad an.

Von der ursprünglichen einheitlichen Einrichtung der Kirche findet man noch den Altaraufsatz von 1624 (Fig. 20), die Kanzel von 1621 (Fig. 22), einen Stuhl von 1635 (Fig. 26), ein Taufbecken aus grünem Marmor und öländischem Kalkstein, geschenkt 1633 (Fig. 27), ein Paar messingne Leuchter, geschenkt 1612 und 1625 von Andreas Marckwardt in Stralsund (Fig. 33), viele Grabsteine mit plattdeutschen Inschriften aus dem XVII. Jhd. (Kristianopel trieb einen lebhaften Handel mit den norddeutschen Ostseestädten), ein Porträt des Pfarrers J. C. Rafn (geb. 1593 gest. 1638),

¹ Die Provinz Blekinge, welche in älterer Zeit mit Schweden verbunden war, gehörte seit dem Anfang ihrer christlichen Ära zum Reiche Dänemark. Durch den Friedensschluss in Roskilde 1658 wurde Blekinge an Schweden endgültig abgetreten.

(Fig. 48). Die 1681 nach Karlskrona überführte Glocke der Kirche war 1641 in Lübeck von Arend Kleyman gegossen worden. Arend Kleyman gehörte der dort wohnhaften gleichnamigen Glockengiesserfamilie an. Von dieser gibt es auch eine Glocke von 1637 in der Stadtkirche zu Ronneby (Ronneby liegt im mittleren Blekinge).

SUMMARY

During the Middle Ages there was situated north of the parish of Kristianopel, a town called Avaskär, the earliest mention of which is made in a letter, from the middle of the 14th century, from the citizens of the place to the Council of Lübeck. Its church was probably of graystone, with an absidal plan, and, consequently, dated, most likely, from the twelfth, or the beginning of the thirteenth century. The municipal charter of Avaskär was repealed in 1600, and the church probably allowed to fall into decay. Of the inventories there are to be seen in the existing church at Kristianopel, two mediæval gravestones (Fig. 41 and 42).

South of Avaskär, Christian IV, king of Denmark, then including the southern provinces of Sweden, founded the town of Kristianopel, probably the earliest town in Scandinavia laid out according to a rectangular plan. The one who drew up this plan was Hans van Steenwinkel, the elder, architect to the King. He was also called Hans van Emden. The church erected in 1600 by Hans von Freiberg (Freibürgen), a rectangular building with a tower or, perhaps, a ridge-turret was burned down by the Swedes, when Crown prince Gustavus Adolphus¹ took the town in 1611.

In 1618 the existing church was begun by Olluff Madsen. This building, which was opened for service in 1624, consists of a large, rectangular nave with north and south transepts, and, above the north transept, a tower to which has been added a stair tower. The building stuff is plaster-dressed graystone with some little brick. The internal roof, which, to-day, is a flat wooden one, had, originally, beams (visible from below) to which were nailed whitewashed planks. The outer roof is of tiles. Noteworthy are the now walled-up gothic belfrey-windows of the tower. Although of plainer construction, this church resembles in its ground-plan, the Church of the Holy Trinity at Kristianstad (finished 1628).

Of the original fittings of the church notice should be paid to the altar-piece from 1624 (fig. 20); the pulpit, 1621 (fig. 22); a «squire's pew», in the choir, from 1635 (fig. 26), the font (a gift to the church) dating from 1633 (fig. 27). This is of green marble and Öland limestone. A couple of bell-metal candlesticks (Fig. 33), given by Andreas Marekwardt, of Stralsund, in 1612 and 1625, a large number of 17th-century gravestones of the citizens of the town. These stones have inscriptions in Low German (Kristianopel did a lively trade with the North German Baltic ports), a portrait of J. C. Rafn, vicar here (1593—1633; the year of his death) (fig. 48). The church-bell, which was removed to Karlskrona in 1681, was cast in Lübeck in 1641 by Arend Kleyman, belonging to the celebrated family of bell-founders of the same name. There is another bell by this master (dated 1637) in the town church of Ronneby, in central Blekinge.

¹ The province Blekinge, which, in olden times, was in connexion with Sweden, belonged from the beginning of its Christian æra to the kingdom of Denmark. By the Peace of Roskilde in 1658 Sweden acquired the province definitively.

Fig. 51. Kristianopel. Stadssigill.
Siegel der Stadt Kristianopel. — Town seal, Kristianopel.

Fig. 52. Jämjö. Exteriör från sydost. — Foto William Anderson 1914.
Die Kirche von Südosten. — The church from the south-east.

JÄMJÖ KYRKOR

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

ANNEX TILL RAMDALA

TRYCKTA KÄLLOR: BRUNIUS, s. 7. — CAWALLIN, s. 176. — Carlskrona Weckoblad 19/1 1828 ang. en inbrottsstöld i kyrkan. — SJÖBORG, s. 226.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: CRONHOLM, s. 206. — Landskyrkor. — B. St.: 1 blad plan, sektion 1812; 1 blad ritning till orgel 1822.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet, Lund: Sockenstämmoprotokoll 1792, 97—1806, K. I.; räkenskaper 1790—1889, L. I 1—3, i vol:s början kyrkans inventarium. — Vid kyrkan förvaras: 1 blad ritn. till ny kyrkobyggnad av I. W. Gerss, stadf. 14/6 1825, 1 blad skiss till lanternin, odat., samt prot. o. räk. för nya kyrkans byggnadsnämnd. — I Ramdala prästgård: Stämmoprotokoll o. handl. 1862—1905 K. II., Visitationsprotokoll m. m. — Jämjö och Ramdala lydde fordom under superintendenten i Karlskrona, där kyrkans äldre handlingar förvarades och förstördes vid Karlskronas brand 1790.

JÄMJÖ GAMLA KYRKA

Då alla arkivalier, som kunde bidra till att rekonstruera Jämjö gamla, under början av 1820-talet (senast före visitationen i maj 1824) nedrivna kyrka, äro härjade av eld, veta vi icke mer om densamma, än att den troligen låg på platsen för den nuvarande kyrkan samt att den var en gråstensbyggnad (Sjöborg). Enligt Kling framvisade den intet minnesvärt eller, som han skriver: »Icke heller kyrkan Jämjö närer betraktarens ögon med större vållust.»

Taket täcktes 1730 åtminstone delvis med bräder. — I den nya kyrkans takstol ingå 5 4-sidiga bjälkar med avfasade hörn och spikhål på undersidan, som troligen haft sin plats i gamla kyrkan, var kan f. n. icke med säkerhet sägas.

Sjöborg omtalar, att kyrkan hade ett torn. Troligen avses dock härmed den klockstapel av trä, som reparerades 1701 och 1730 och som nämnes ännu 1794, alltså efter det Sjöborg skrev, då den tjäras och rödfärgas.

Då Jämjö omnämnes bland de kyrkor, som under 1400-talet bidro till underhåll av Ronneby skola, är det sannolikt, att Jämjö gamla kyrka uppförts under medeltiden.

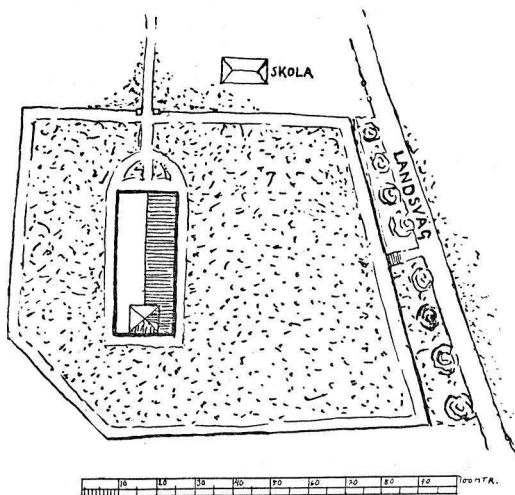

Fig. 53. Jämjö. Situationsplan.
Situationsplan der Kirche.
Plan of the church and the churchyard.

JÄMJÖ NYA KYRKA

KYRKOGRÅRDEN

Jämjö nya kyrka ligger på en kulle omedelbart intill järnvägslinjen Karlskrona—Torsås samt är vitt synlig i terrängen. Den omgives av en kyrkogård (plan fig. 53), som nyligen blivit utvidgad och planterad med häck (arbetet avslutat 1913). I öster finnes en port med murade stenstolpar och moderna järngrindar. Enligt Brunius omgavs kyrkogården förr av en hög ringmur av okänd ålder, nedriven år 1913.

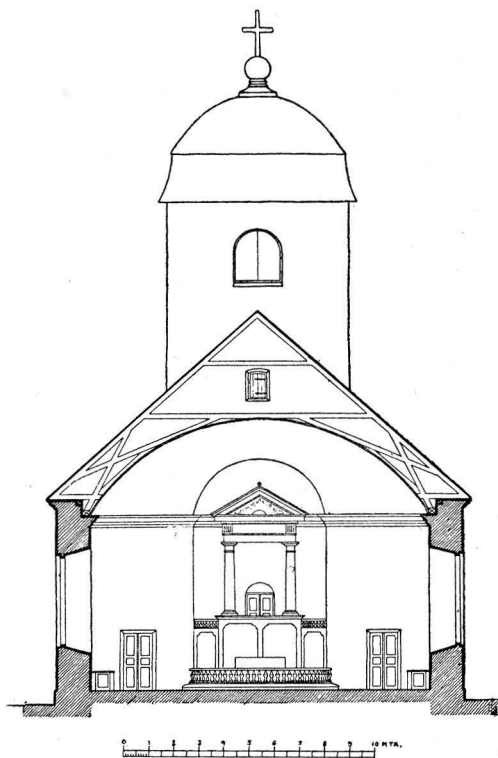

Fig. 54. Jämjö. Tvärsektion mot väster.
S. Samuelson delin. 1914.
Querschnitt gegen Westen. — Section towards the west.

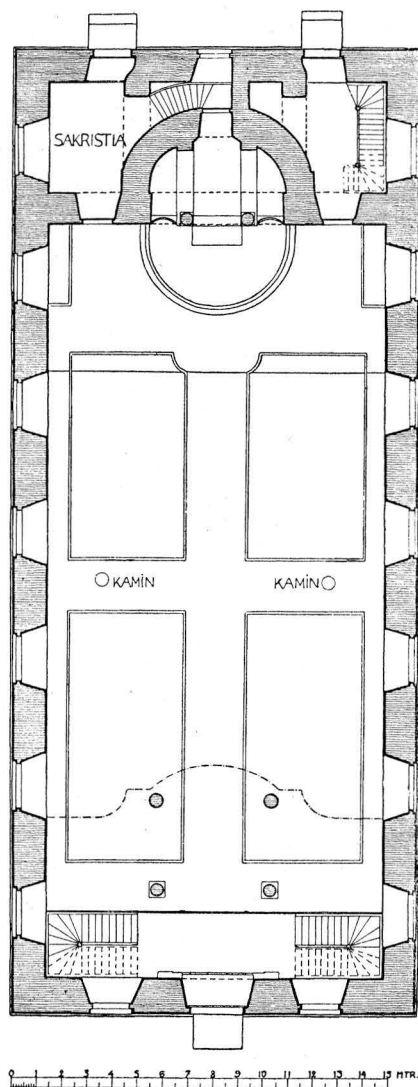

Fig. 55. Jämjö. Plan. Skala 1:300. —
S. Samuelson delin. 1914.
Grundriss der Kirche. — Plan of the church.

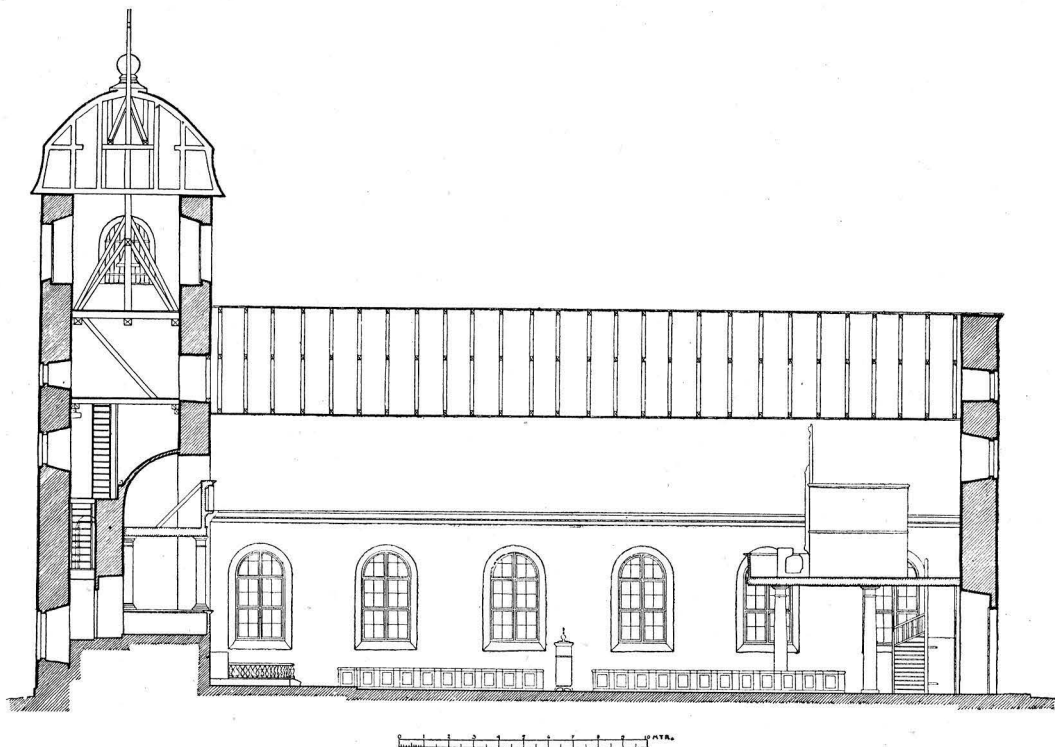

Fig. 56. Jämsjö. Längdsektion mot norr. — S. Samuelson delin. 1914.
Längsschnitt gegen Norden. — Longitudinal section towards the north.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan (plan fig. 55) började uppföras 1820 och invigdes 1826.¹ 1821 31/10 fattades beslut att hos k. m:t anhålla få kalla kyrkan Prins Oscar, vartill konungen senare gav sitt bifall. — Murarna äro uppförda av tuktad gråsten i omsorgsfullt förband samt spritputsade. Gesimser, gavelrösten och omfattningar äro av tegel samt slätputsade. — Lång-

PLAN OCH
EXTERIÖR

¹ Ritningarna synas icke ha följts till alla delar. Sålunda visar ritningen av 1825 av I. W. Gerss (fig. 57) nakna kvadermurar från sockeln till fönstrens solbänkar och tornet har lanternin, omgiven av räcke, medan det nu täckes av en enkel huv. Även interiören blev icke såsom tänkts. Gerss första, av Ö. I. Ä. 1818 10/11 gillade plan, visar ett av 6 + 6 träkolonner uppuret, bredare mittskepp och smalare sidoskepp. Altaranordningen överensstämmer dock med kyrkans nuvarande. Den 26/2 1822 framkom Gerss med ett nytt projekt. Här ha kolonnerna bortfallit och interiören överensstämmer med den nuvarande utom däri, att altaret är lägre och den predikstolen krönande frontonen saknas. — I. W. GERSS, f. 1784, d. 1844, arkitekt, efterträdde 1816 Tempelman såsom Konstakademiens sekreterare; 1837 major mekanikus. Han har även uppgjort ritningar till Augerums nya kyrka (jfr s. 144) samt till K. Flottans högvakt och Sjömanskårens kasern i Karlskrona. Se WILLIAM ANDERSON, Karlskrona i Gamla Svenska Städer V.

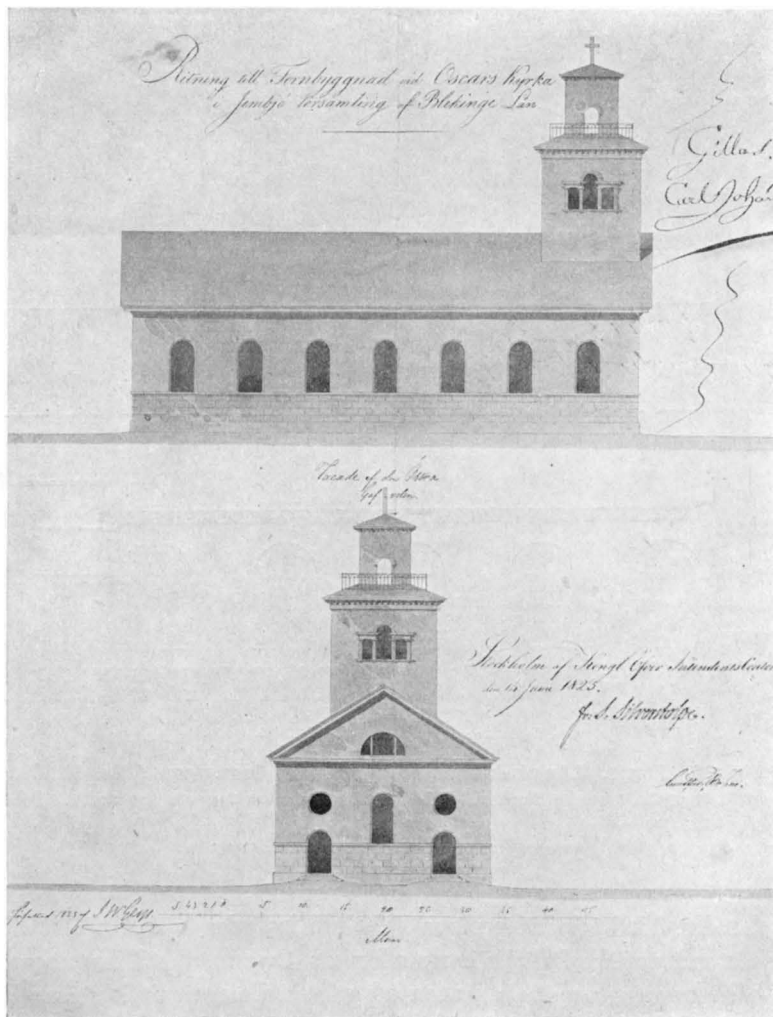

Fig. 57. Jämjö. Projekt till ny kyrka 1825 av I. W. Gerst.
Entwurf der neuen Kirche 1825. — Design for the new church, 1825.

huset täckes av tegel, tornet, som tidigast var spånklätt, fick i slutet av 1890-talet en taktäckning av galvaniserad plåt (se i övrigt fig. 52).

MINNESSTEN Över östra ingången är uppsatt en porfyrskiva. Inskriften, som enl. räk. ombestyrdes 1825 av professor E. G. Göthe,¹ lyder: »I CARL XIV IOHANS VI REGERINGS ÅR BYGDES OSCARS KYRKA AF JEMJÖ FÖRSAMLING.»

¹ ERIK GUSTAF GÖTHE, skulptör, f. 1779 i Stockholm, d. är 26/11 1838; 1827 professor vid Konstakademien.

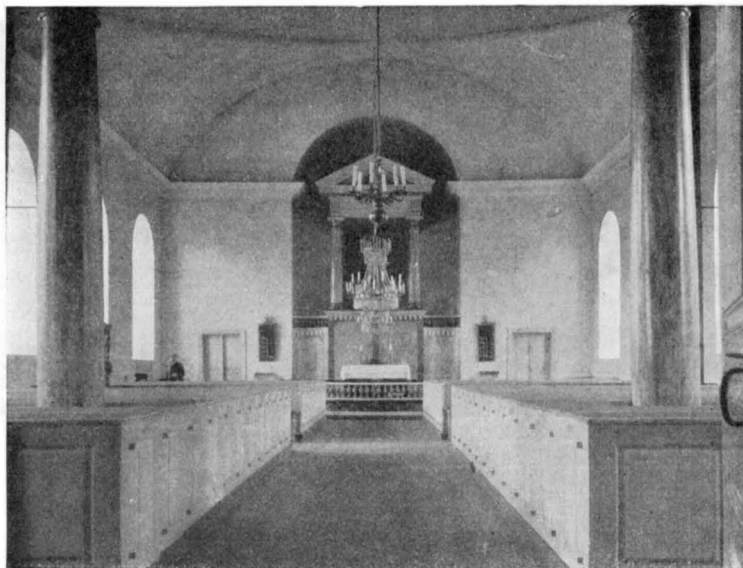

Fig. 58. Jämsjö. Interiör mot väster. — Foto J. Roosval 1915.
Das Innere der Kirche gegen Westen. — Interior of the church towards the west.

Invändigt äro murarna slätputsade. — Innertaket av trä, panelat och vitt, har formen av ett segmentvalv. — Golvet av trä. — Fönstren med sina rundbågsställningar fingo år 1882 blyspröjsarna utbytta mot sådana av trä. — I tornet hänga tvenne klockor (se s. 57).

INTERIÖR

Kyrkan uppvärms av tvenne i långhusets mitt uppställda järnkaminer.

UPPVÄRM-
NING

INREDNING

Inom absiden äro altare och predikstol sammanbyggda (fig. 60); den senare i form av en antikiserande tempelfasad av toskansk ordning med hög stylobat, mot vilken det lilla, enkla altarbordet sluter sig. Alltsammans är av trä, marmorerat samt delvis förgyllt. Den genombrutna altarringen är marmorerad och sammetsklädd. Denna kyrkans ursprungliga anordning klandras skarpt av Brunius, som finner planen »idévidrig».

ALTARE OCH
PREDIKSTOL

Kyrkans inre måste emellertid bedömas i samband med sin enhetliga inredning. Hela det inre med sina vita, höga bänkar, väggar och vida valv, sammanhållet genom den starkt framspringande listen, med den tempelartade altaranordningen i absidens skugga, de höga proportionerna på läktaren, allt ger med enkla medel ett gott uttryck för empirestilens strävan mot lugn och högtidlig stämning.

BÄNKAR

LÄKTARE OCH
ORGELNUMMER-
TAVLOR

Fig. 59. Jämjö. Interiör mot öster.
Foto W. Anderson 1914.

Inneres gegen Osten. — Interior towards the east.

Samtida med kyrkan äro även de i blågrått målade bänkarna med slutna dörrar åt mittgången och öppna åt yttersidorna samt den i öster å fyra kolonner vilande, vitmålade orgelläktaren (fig. 59). Orgelfasad i vitt och guld, inköpt 1882.

Två nummertavlor av trä, svartmålade, förgyllda, krönta av lyror. 1800-talet. H. 153 cm., B. 56 cm. — Å vinden två nummertavlor av trä, svartmålade och förgyllda. 1700-talets slut(?). 1800 inköpes enl. räk. en nummertavla jämte trappa. H. 92 cm., B. 51.5 cm.

LÖSA INVENTARIER

(från gamla och nya kyrkan)

KRUCIFIX På altaret står ett krucifix av trä, förgyllt, å svartmålad träfot. 1700-talet. H. 64.5 cm. — 1882 nämnes ett krucifix av mässing, troligen samma som härovan omtalade (visit.).

DOPFUNT Dopfunt (s. k. dopängel) av trä (fig. 61), skulpterad, svartmålad, förut bronserad, hållande ett språkband: »TRON PÅ GUD GÖR OSS SALIGE I DOPET.» Omtalad som ny i inv. 1710. H. 106 cm. — Dopfat av tenn; å brättet nästan utplånade tvenne bårder sköld- och bladstämplar. 1600-talet. H. 6.5 cm., diam. 40 cm. — Botten till dopfat av mässing med Be-bådelsen i relief. 1500-talets slut eller 1600-talets början. Dep. i Bl. M. Diam. 21 cm. Möjligen är detta detsamma, som det nu försvunna dopfat av mässing, som 1863 beskrives försett »med Christi dop i upphöjt arbete» (INV.).

**NATTVARDS-
KÄRL** Kalk av silver, invändigt förgylld. Inskrift å skålen: »Förfärdigad År 1816. Tillhörig Jemjö Kyrka.» Stämplor i botten: Karlskrona stads vapen — tre

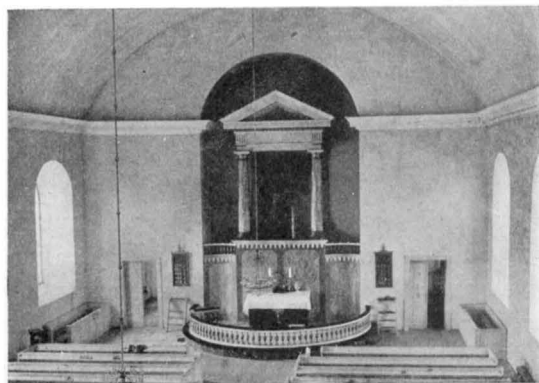

Fig. 60. Jämjö. Koret med altare och predikstol sammanbyggda. — Foto W. Anderson 1914.

Das Chor mit Altar und Kanzel zusammengebaut.
The choir, with altar and pulpit combined.

kronor — **[GB]**¹ — K 3 (= 1816). Inskrift: »41 Lod.» H. 23.2 cm., diam. 14.8 cm. — Paten av silver, förgylld. Samma stämplarsom å kalken och alltså tillverkad 1816. Inskrift i bottnen: »7 . 1/4 Lod.» Diam. 14.5 cm. — 1702 utvidgas kalk o. paten av guldsmeden Samuel Phalén i Karlskrona.

Två vinkannor av nysilver, å locket lammet med korsfanan, enligt inskrift båda från 1871. H. 37 cm.

Vinkanna av tenn. Inskrift: »Tillhör Jämiö Kyrka. År. 1817. Den. 6. Novämber.» Deponerad i Bl. M. — H. 22,5 cm., diam. 12 cm.

Oblatask av rödlackerat bleck, oval, å tre fötter. Inskrift i botten: »Till Hör Jemjö Kjörika», 1800-talets början. H. 12 cm. — 1702 inköpes en nu försvunnen oblatask av trä.

Brudkrona av silver (fig. 62), förgylld, besatt med stenar; i krontaggarna hänga »löf». Inskrift kring nedre ringen: »Denna Crona Förährar Anders Torstens hustru i Hammarby, til Jemgiö Kyrckia, för sin Andel af sin Egendomb i löst och Fast, som är skiedt igenom handell, af Olaf Anderson i Kråkerum och hans Hustru. Och hwad denna Crona förtienar scha de Fattige ha sin dehl i alla ewerdeliga Tider. Anno 1737. Sigismund Novisadi Fecit Weger 59 1/4

Lod.» Stämplars: otydligt — Karlskronas vapen — N. I. (= 1737).² H. 10.5 cm., diam. 19 cm. — Till kronan hör en silverkedja, L. 158 cm., och ett fodral av koppar med drivna ornament å locket. H. 15 cm., diam. 23.5 cm., allt dep. i Bl. M.

Ljuskrone av mässing för 6 ljus, profilerad mittstång, krönt av fläckt örn, nedslutad av en kula med inskrift: »Andreas: Lüneüs: Elsa: Schlyter: Anno 1724:» H. 57 cm., diam. 50 cm.

Två ljuskronor av kristall för 18 ljus. 1800-talets början eller möjligen något tidigare. H. 122 cm., diam. 90 cm.

¹ GUSTAF BERGENDORFF, mästare i Karlskrona 29/10 1803, UPMARK, KARLKRONA GULD, s. 145.

² SIGISMUND NOVOSADI d. y., mästare i Karlskrona 1/12 1724. UPMARK, KARLKRONA GULD, s. 149.

BRUDKRONA

Fig. 61. Jämiö. Dopängel av trä, omkr. 1710.
Foto W. Anderson 1914.
Hölzernes Taufbecken um 1710.
Wooden baptismal font; c. 1710.

LJUSREDSKAP

TEXTILIER

Fig. 62. Jämjö. Brudkrona av silver, 1736.
 Silberne Brautkrone 1736.
 Bridal crown of silver, 1736.

Mässhake av svart sammet med silveralon, samt å ena sidan törnekrönt kors och »1871», å den andra strålande sol. Sannolikt gåva av hemmansägaren Holger Nilsson. H. 119 cm., B. 66 cm.

Håv av vaxduk med stång. Ringen av mässing (?), ornerad med änglahuvud; å skaftet inskriften: »P: Holm 1761 B: C: Lunneus». Pungens H. 16 cm., diam. 17 cm., skaftets L. 174 cm.

GRAVSTEN På kyrkogården, söder om kyrkan, ligger en gravsten från 1711 med inskrift inom en skulpterad eklövskrans över Olof Andersson i Kettelsboda och tvenne hans döttrar. Sannolikt avledo alla tre i pesten nämnda år. (1710 köpes för 24 öre smt »Rökelse till Kyrkian utj siuklige tiden»). L. 196 cm., B. 115 cm.

MINN ESTAVLA Under orgelläktaren hänger en textad minnestavla inom svart träram (se fig. 64) Inskrift:

OSCARS KYRKA

Bygd År 1824.

Invigd af Biskopen Faxe år 1826.

Färdig Målad år 1837.

Ommålad 1882 af C. F. Bergström Vallby.

PORTRÄTT Ännu 1863 fanns i kyrkan ett söndrigt porträtt av superintendenten L. Muhrbeck, f. 1700, d. 1769. — Möjligen är detta det defekta porträtt, målat på papper och fäst på två bräder, som förvaras på vinden. Det visar en präst i peruk. Av inskriften i nedra högra hörnet kan läsas: »--- R --- K. 1786.» På fransidan målat i svart: »Pinsitt E. Limnell.» — Ett nu förkommet epitafium över Samuel Kingren och Barbara Myrlin omtalas i Inv. 1790.

Ett Gustaf III:s Tal 21/8 1772 i samtida brunmålade ram, krönt av en snidad kartusch med ett målat »G 3» å blått fält. Inskrift å tavlan: »Skiänkt af Sven Wahlbeck». H. 73 cm., B. 49.5 cm.

TAL

Karl XII:s Bibel i skinnband med spännen.

BIBEL

Två länstolar av ek (fig. 63) med hög, rak, firsidig och helstoppad rygg, klädsel av svart vaxduk (?); fotställ av balustersvarvade delar. 1600-talets slut. H. 127 cm., B. 63 cm. — Omkring 1814 funnos tre länstolar (INV.).

STOLAR

Kista av ek, järnbeslagen. 1700-talet (?). H. 68 cm., L. 142 cm., B. 73 cm.

KISTA

Pliktball av furu. Dep. i Bl. M. — H. 110 cm., L. 94 cm.

En liten spegel av trä med låda, brunmålade. Tryckt inskrift å locket: »SKÄNKT till JEMJÖ KYRKA af A. L. 1885». H. 6.5 cm., B. 16.5 cm., L. 24.5 cm.

SPEGEL

I tornet hänga tvenne klockor; den stora gjuten 1859 av Joh. A. Beckman i Stockholm. H. 102 cm., diam. 113 cm.; den lilla gjuten 1815 av Lars Öhman i Karlskrona. H. 71 cm., diam. 84 cm. — Två klockor omtalas i inv. 1700—02. 1702 omgjutes den gamla klockan.

KLOCKOR

SAMMANFATTNING AV JÄMJÖ KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Den gamla kyrkan uppfördes förmodligen under medeltiden av gråsten. Planen okänd. Av inventarier från denna tid finnas inga kvar.

II. Under 1600-talet tillkomma flera inventarier, såsom brudstolar, dopfat, ljusstakar samt under 1700-talet dopfunt, ljuskrona, brudkrona etc.

III. Åren 1820—26 uppföres den nya kyrkan, den gamla raseras. Inredningen göres ny och flera inventarier, såsom silver, ljuskronor etc., tillkomma.

ZUSAMMENFASSUNG

Jämjös alte, wahrscheinlich mittelalterliche Granitkirche wurde abgerissen, als die jetzt bestehende Kirche 1820—1826 erbaut wurde. Diese, welche ein gutes Beispiel des Landkirchentypus der Empirezeit bildet, wurde nach Zeichnungen des Architekten I. W. Gerss (geb. 1784, gest. 1844) erbaut, der auch u. a. die Kirche Augerums, die Hauptwache der Kgl. Marine sowie die Kaserne des Matrosenkörps im nahe gelegenen Karlskrona, damals dem grössten Kriegshafen Schwedens, entworfen hat. Die Mauern sind aus verputztem

Fig. 63. Jämjö. Länstol av ek. 1600-talets slut.
Foto William Anderson 1914.

Eichener Lehnstuhl. Ende d. 17. Jhds.
Oaken arm-chair. End of the 17th century.

Granit aufgeführt. Über dem Inneren, wo der Altar und die Kanzel zusammengebaut sind (Fig. 60), wölbt sich eine weissgemalte segmentförmige Holzdecke.

Von älteren Einrichtungsstücken sind zu bemerken: ein Taufbecken (sogenannter »Taufengel«) aus Holz vom Anfang des XVIII. Jhds. (Fig. 61); eine Brautkrone aus vergoldetem Silber (Fig. 62) mit dazu gehöriger Silberkette, von dem Goldschmied Sigismund Novosadi in Karlskrona 1737 ausgeführt, zwei Kronleuchter aus Kristall vom Anfang des 19. Jhds. (Fig. 58).

SUMMARY

The old church at Jämjö, built of graystone, was probably erected during the Middle Ages. It was pulled down when the present edifice was built, 1820—26.

The existing church, which is a good specimen of the Empire style of country church, was built from the plans of I. W. Gerss (b. 1784; d. 1844), who was also the architect of Augerum church (see p. 156) and the guard-house and Naval Barracks at the neighbouring town of Karlskrona, at that time the largest naval port of Sweden. The walls are of plaster-dressed graystone. The interior, where the altar and pulpit are built into one (Fig. 60), is covered by a white-painted timber roof, of segmented form.

Among the inventories should be noticed a wooden font (the base consisting of the figure of an angel) from the beginning of the 18th century (Fig. 61); a bridal crown of silver gilt (1737) the work of Sigismund Novosadi, a goldsmith of Karlskrona; two chandeliers of crystal, from the beginning of the 19th century.

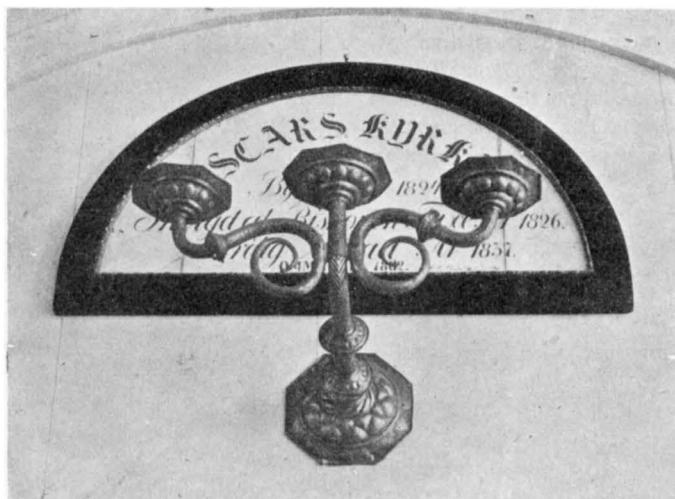

Fig. 64. Jämjö. Minnestavla över kyrkobyggnaden från 1837 och ljusarm från 1600-talets slut. — Foto W. Anderson 1914.
Wandleuchter. Ende d. 17. Jhds. — Sconce. End of the 17th century.

Fig. 65. Ramdala. Kyrkan i landskapet från nordost. — Foto Bl. M. u. å.
Die Kirche von Nordosten. — The church from the north-east.

RAMDALA KYRKA

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: Acta Pontificum Danica I, s. 20. — WILLIAM ANDERSON, Den äldre kyrkliga konsten i Blekinge, Lund 1922. — D:o, Ramdala kyrkas restaurering, i Blekinge Läns Tidning 19/1 1924. — D:o, Östergötlands tornkyrkor i Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1925–26, s. 5, 26 o. fig. 4. — D:o, Skånes romanska landskyrkor, Lund 1926, s. 81 o. fig. 63. — CAWALLIN, s. 176. — Handlingar rörande Skandinaviens Historia 20, s. 98. — KLING s. 25. — SJÖBORG, s. 224. — SVERIGE II, s. 760 (ext. från NV).

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: CRONHOLM, s. 590. — ELSER. — FORTEGNELSE. — LANDSKYRKOR. — MANDELGREN, Saml. — F. ULDALL Kortfattat Indberetning om forskjellige Enkeltheder i Landsbykirker i Skaane og Bleking, der fortjene en nøiere Undersøgelse. 1897. Ms I N 2: — R. A. K.: Skaanske Tegnelser 1613—1622. — B. St.: ritning till orgelfasad.

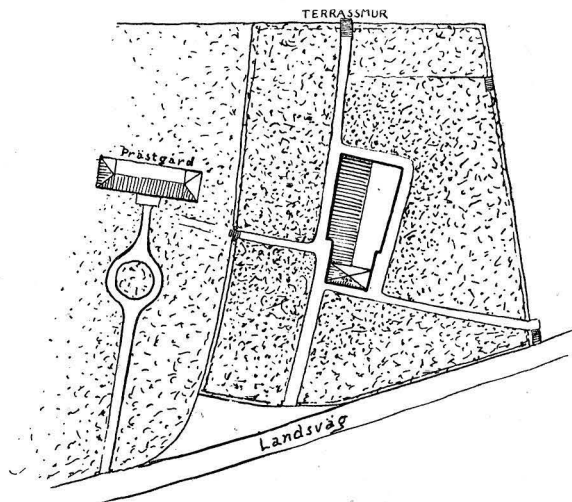
KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet, Lund: Kyrkoräkenskaper 1612—1658, 1664—1739. Stämmoprotokollen före 1790 samt troligen även räkenskaperna för 1739—1790 blevo förstörda vid Karlskronas brand 1790 (jfr Jämjö, s. 48). — I prästgården: Stämmoprotokoll från 1791 och räkenskaper från 1790 intill nu. Visitationsprotokoll 1791—1836 N. Prot. vid biskopsvisitation 1824 16/5. Inventarieförteckningar 1884 o. 1899 N. 3 o. 4. Karta med beskrivning över Ramdala kyrkogård 1823 O. II. Beskrivning å Ramdala kyrka 1830 23/10 O. I.

Ramdala pastorat blev 1683 prebende åt amiralitetssuperintendenten i Karlskrona. Genom k. brev 1837 1/9 bestämdes, att Ramdala o. Jämjö församlingar, sedan superintendentsämbetet upphört, åter skulle utgöra ett särskilt pastorat.

KYRKOÅRD, KLOCKSTAPEL OCH BOD

KYRKOÅRD Ramdala kyrka är belägen på en ås, som dominerar den omgivande bördiga slätten. Kyrkogården (fig. 66) kringgärdas av en i kallmur uppförd gråstensmur i norr och öster, i söder av häck samt är i detta väderstreck såväl som i väster skodd med en delvis i bruk uppförd granitmur. I öster ett par järngrindar inom stolpar av sten, dessa senare från år 1877. Sannolikt tillkommo grindarna 1864. I nordost, söder och väster finnas stentrappor från senare tid. — 1626 täckes muren med brädtak. 1635—36 fanns mot norr och väster en förfallen mur (FORTEGNEELSE). Denna upplägges 1695—96. 1739 anskaffas bräder, sparrar och kalk för murens »betäckande» och reparation. 1800 var denna mur förfallen, den gamla avtäckningen skulle bortauktioneras och istället skulle uppföras en mur om två alnars bredd i botten, en aln överst samt två och en halv aln hög på utsidan, »utan murbruk och all slags betäckning» (PROT.). 1864 utflyttas muren i öster till den där löpande landsvägen och åren 1904 samt 1912 utvidgas kyrkogården ansenligt, i synnerhet mot väster, där ett storartat stenskoningsarbete företages. — Utom »Stora Kyrkiporten, Östan till» funnos vid 1600-talets slut tvenne mindre portar, troligen de »stettehus», som omtalas 1624 och 1629, till vilka 1692 anskaffas bl. a. bräder, sparrvirke och svarvade knappar, som målas. 1800 anskaffas nya portar. 1804 beslutas uppsätta en port i öster med två luckor och en i väster med en lucka. Samtliga borttogos 1864. Samtidigt beslutas, att kyrkogården skall planteras med träd och buskar samt omgrävas. 1797 uppsätts åtta säten »att nyttja på gården för kyrkofolket».

KLOCKSTAPEL

BOD

MATERIAL

Fig. 66. Ramdala. Situationsplan.
S. Samuelsson delin. 1914.
Situationsplan der Kirche.
Plan of the church and the churchyard.

En klockstapel torde ha stått på kyrkogården, ty 1631 betalas en »Thömmermand for Klockerhuusett att hiellpe». Den förbättras bl. a. 1738 med bräder, spiror etc. När den nedrevs är okänt, likaså dess utseende.

I kyrkogårdens sydvästra hörn stod ett 1876 uppfört, men nu rivet redskapshus, uppfört av gråsten samt rappat och försett med papptak.

KYRKOBYGGNADEN

Ramdala kyrka, byggd av gråsten samt delvis av tegel och ölandssten, består i sin nuvarande form

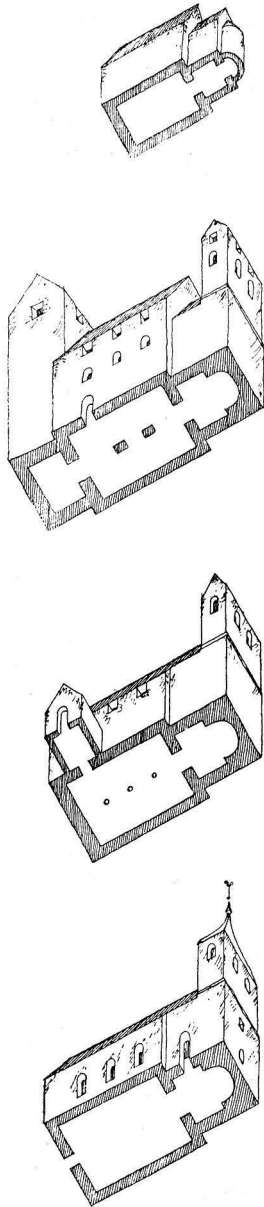

Fig. 67. Ramdala kyrkas
planutveckling.
Hauptetappen in der baugeschichtlichen Entwicklung der Kirche.
Principal development states of the church.

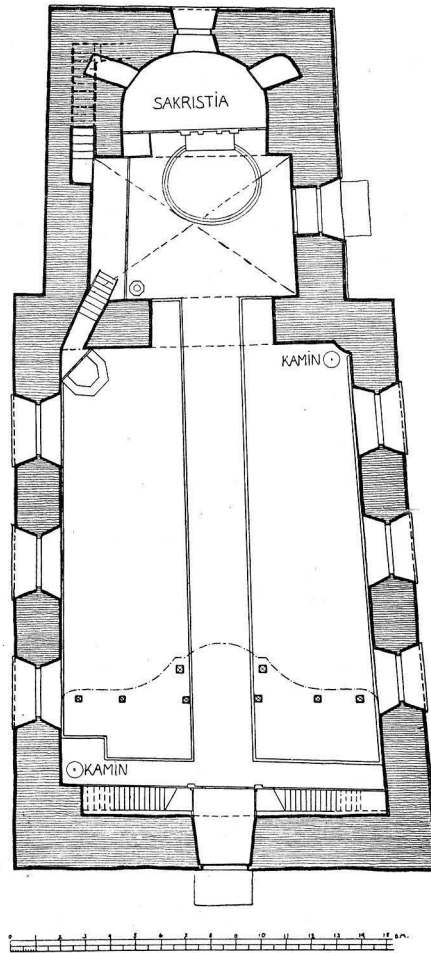

Fig. 68. Ramdala. Plan. Skala 1:300.
S. Samuelsson delin. 1914.
Grundriss der Kirche.
Plan of the church.

av ett brett, rektangulärt långhus, ett smalare kor, vars murar äro högre än långhusets, samt en blott till det inre synlig absid, vilken utgör bottenvåning till ett östtorn. — Murarna äro utvändigt spritputsade med slätputsade hörn etc. samt slätputsad fris under taklisten, vilken är dragen och profilerad. Senaste puts från 1911. — Fönstren äro stora, rundbågiga, utvidgade under senare tid, med träspröjsar och vitmålade träramar, grönaktiga glas. Solbänkar av cement från 1877. Fönstret i korets södra mur, över dörren, omtalas i räkenskaperna tidigast 1737, då det utslagits av tjuvar. 1710 omnämnas två fönster på västra långhusmuren och 1800 upptagas två fönster på långhusets norra mur, närmast koret. Samtidigt utvidgas de två södra långhusfönstren. Mellan 1824—36 upptages ånyo (det ursprungliga men senare utvidgade?) fönstret i absiden och 1877 två fönster i långhusets västra del (säkerligen norra och södra murens västligaste fönster). Härav framgår, att av långhusets ljusöppningar endast de två östligare på sydsidan kunna göra anspråk på ursprunglighet. Men dessutom synes här ha funnits små gluggar tätt under taklisten samt på västra gavelröset. Spår av dylika ha iakttagits dels på 1870-talet, dels under restaureringen 1911.¹ Huru denna »andra våning» skall förklaras se s. 69.

Huvudingången ligger nu i väster. Denna, raktäckt och stor, är icke ursprunglig, sannolikt upptagen under

¹ Av fil. kand. Sven Hellerström, som händelsevis passerade kyrkan och lämnat meddelande därom. Tyvärr skedde denna restaurering utan vetenskaplig kontroll, varför inga mätningar ha gjorts av gluggarna.

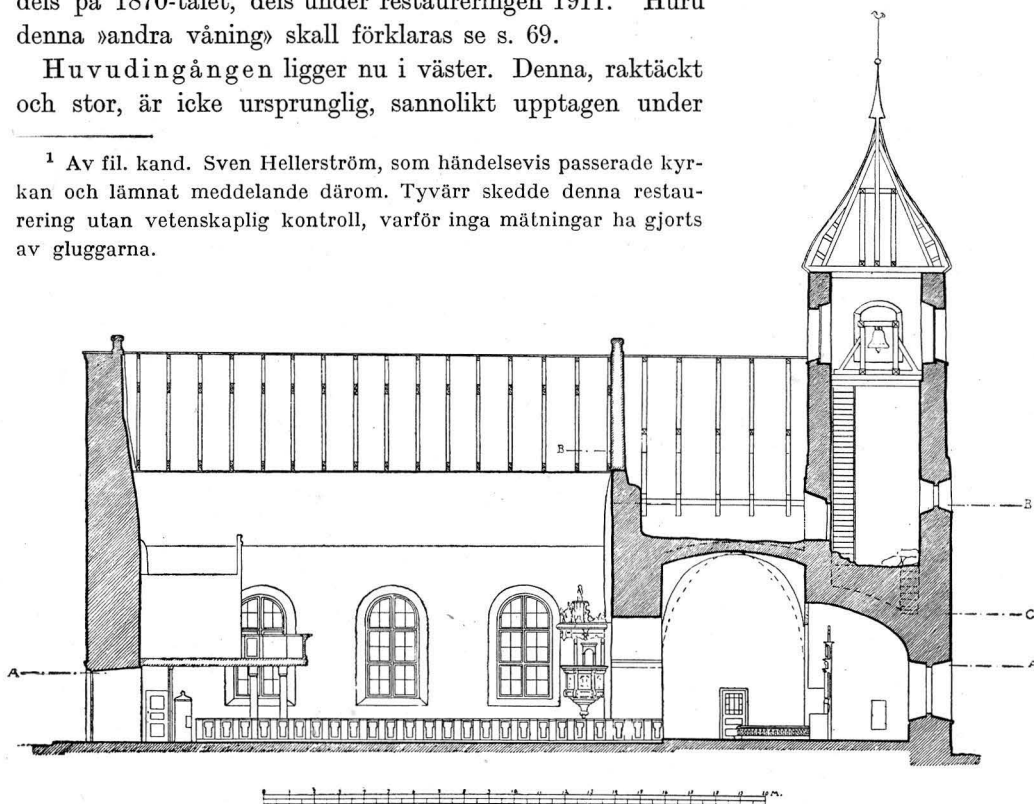

Fig. 69. Ramdala. Längdsektion mot norr. — Uppmätt av S. Samuelsson 1914.
Längsschnitt gegen Norden. — Longitudinal section towards the north.

1800-talet. I korets södra mur en stor, rundbågig och utvidgad ingång, tidigast omtalad 1800, men möjligen ursprunglig. Sannolikt är det denna som avses, då det i räkenskaperna 1800 talas om »en öppnings igänmurande med dess putsning». Dessutom fanns i långhusets sydvästra del innanför ett vapenhus en nu igenmurad portal (se nedan).

I södra muren, långt åt väster, fanns en sannolikt rundbågig portal, igenmurad 1873, då ett fönster upptogs över densamma. Vid avknackning 1914 av putsen på det ställe av långhusmuren, där portalen stått, visade det sig, att endast en del av nedre omfattningen fanns kvar. Den bestod av klivna, liggande block med fint bruk i fogarna. Omfattningsstenarna voro avfasade och växlade fasens bredd från 8—12 cm. En vitgul, tunn puts fanns ännu kvar på de blottade stenarna. Några karmstenar kunde icke iakttagas i fyllningen.

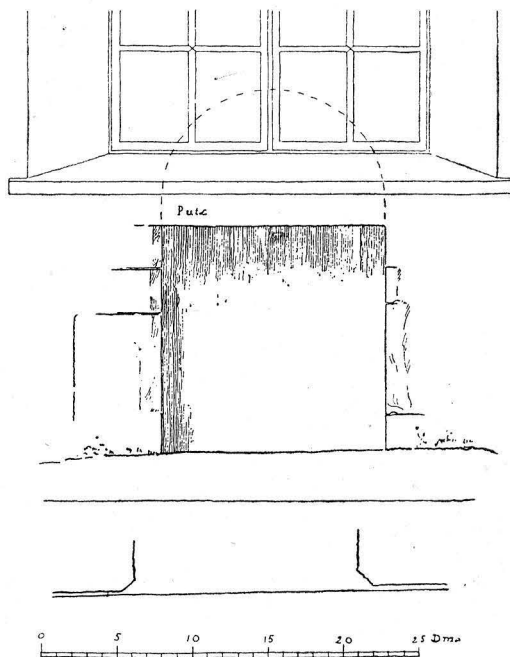

Fig. 70. Ramdala. Uppmätning och rekonstruktion av igenmurad långhusportal. S. Samuelsson delin. 1914.

Spuren des älteren Langhauseinganges.
Marks of former doorway of nave.

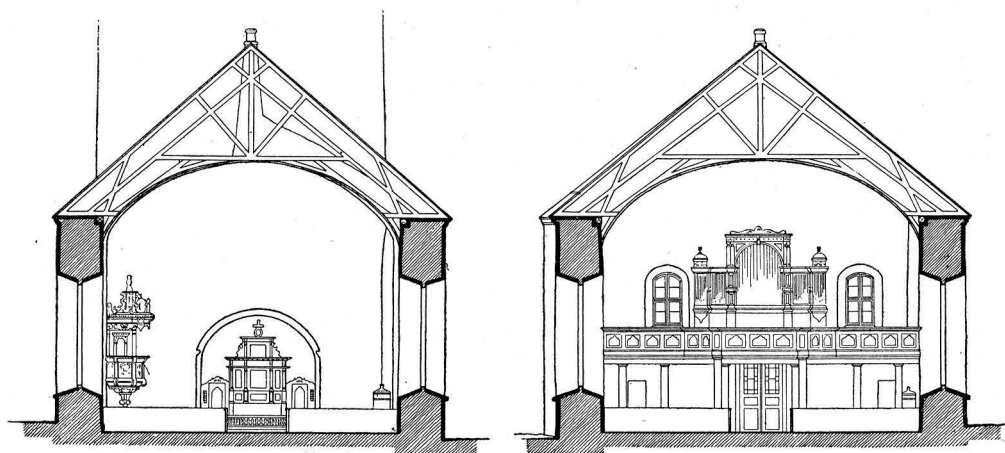

Fig. 71. Ramdala. Tvärsnitt. — Uppmätt av S. Samuelsson 1914.
Querschnitte gegen Osten und Westen. — Sections towards the east and the west.

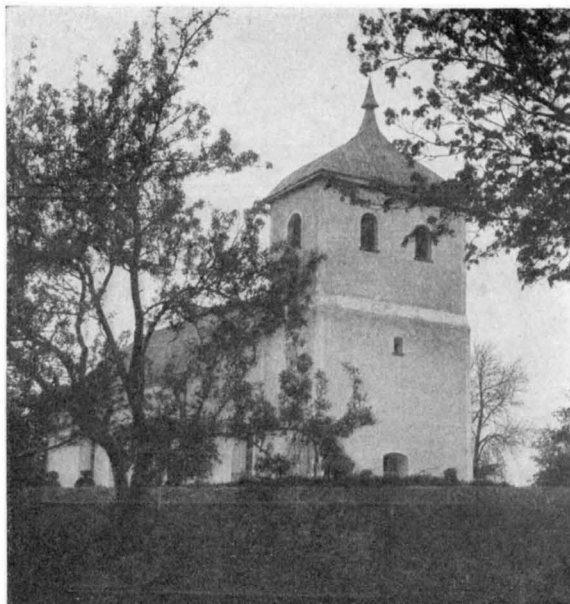

Fig. 72. Ramdala. Exteriör från sydost.
Foto W. Anderson 1914.

Die Kirche von Südosten. — The church from the south-east.

skapeligt valf, utan ock varit så trång, at en stor del af församlingen icke kunnat se choret och altaret, och desutom befants tvenne alnar närmare kyrkans norra än södra sida» (Sockenst.-prot. 1800 10/8), nedrevs den och välvdes ånyo med tegel, bredare, vitputsades samt försågs med anfangslistor av samma material. Samtidigt flyttades predikstolen till långhusets nordöstra hörn och en delvis tunnvälvd gång med tegeltrappa upptogs till detta från koret. Koret har en något osymmetrisk plan; norra delen, från absidens mittlinje räknat, är bredare — en anordning som gjorts för att få plats för ingången till torntrappan i korets nordöstra hörn. För att dölja denna oregelbundenhet har man vid okänd tidpunkt avplankat den symmetrien störande norra remsan utmed norra muren. NO och SO i absidens mur två höga och breda nischer. Vid dessas bygande har man ytterst begagnat sig av stor täcksten, som når över hela öppningen. Längre in anbragtes en vågrät skålning av bräder, vilkas spår ännu synas, och på dem lades i bruk sten vid sten. Sakristia är anordnad genom avplankning av absiden. Det vitmålade träskranket har dörrar med genombrutna överstycken på vardera sidan om altaret, troligen från början av 1600-talet. Koret täckes av ett kryssvalv utan ribbor,

Golvet är av trä i kor och absid, i långhuset av öländsk kalksten, inlagt 1835. Ursprungligen hade kor och långhus samma golvhöjd. Men år 1800 höjdes korgolvet. Samtidigt upptäckte man, att ingen av de i koret eller långhuset befintliga gravarna voro välvda, varför de igenmurades. Invändigt äro murarna slätputsade och vitkalkade. En vitlimning skedde 1714. År 1877 avjämnas och finputsas murar och valv. På södra väggen fanns »midt öfver predikstolen» (beskrivningen 1830) en i svart målad inskrift: »1657 Krabb. Kruse».¹

Triumfbågen är sedan 1800 utvidgad. Då »den öppning, som är mellan kyrkan och choret, hvilken öppning, icke allenast vanprydde, genom skefva och vinda väggar, samt ett derpå ställt snedt och i högsta måtto van-

¹ Inskriften är tydligen felläst. Erik Krabbe var lundsmand i Kristianopol 1633—1642 och då inskriften varit målade på väggen över predikstolen, avsåg den troligen denna och innehöll årtal 1637. År 1639 omtalas nämligen predikstolen som ny.

med svagt stigande hjässlinjer, slaget av öländsk kalksten med skiften parallella med hjässlinjerna. Absidens hjälmvalv är slaget av gråsten.

Invändigt äro murarna slätputsade och vitkalkade. Innertaket utgöres i långhuset av ett putsat trätak i form av ett segmentvalv. Förut platt trätak av omålade bräder, spikade under bjälkarna, buret av träpelare. 1800 beslutas att förbättra de »trästöttor, som skola uppehålla taket i kyrkan, enär några nedtill voro afruttnade» och 1877 nedtages »det gamla, flata, uppruttnade brädtaket» och det nuvarande uppsättes. Sadeltaket, gemensamt för kor och långhus, är nu tyvärr täckt med galvaniserad plåt (utan Kungl. Maj:ts tillstånd 1911), förut med tegel. På långhusets västra taknock en förgylld väderflöjel av koppar från 1795. Takstolen omhuggen 1877. Taksidornas ovanligt lindriga sluttning beror på en under 1870-talet vidtagen förändring. Långhusets västra gavelröste nedrives då 7 fot,

samtidigt som takstolen omhugges. Det synes, som om långhusets långmurar vid detta tillfälle icke rubbats. Detta måste dock ha skett, om icke då, så tidigare. Ty en kyrka med smalare kor och bredare långhus kan väl ursprungligen knappast haft så abnorma höjdförhållanden som nu, nämligen med högre kor och lägre skepp. Det synes nödvändigt att antaga, det långhuset ursprungligen varit högre eller åtminstone lika högt som koret; att vidare på vanligt sätt en stengavel skilt dem åt och bildat röste för å ena sidan ett högre, bredare långhustak, å andra sidan ett lägre, smalare kortak. Så skulle då vattentakens ursprungliga förhållande varit.

Tornets bottenvåning utgöres av absiden samt en obetydlig del av koret. Från dettas norra vägg, samt innanför den s. 64 omtalade avplankningen, finnes en dörr till torntrappan. Denna går härifrån, följande tornets norra mur, upp till östra muren. Från golvplanet till vinkeln räknar trappan femton trappsteg, 82 cm. långa, omkring 32 cm. breda och 28.33, stundom ända till 45 cm. höga. Från vinkeln följer trappan med nio steg östra muren upp till första våningen. Trappans mynning har ursprungligen varit en rundbågig öppning, varav största delen borttagits under senare tid.

Första tornvåningen, vars väggar bukta något inåt vid golvplanet i norr och söder (se nedan), har i öster en raktäcktd dageröppning, vilken i sin nuvarande form icke är ursprunglig. I västra muren en genom hela murtjockleken nående avlastningsbåge, i form av en trubbig vinkel. Inom vinkeln finnes en rundbågig öppning till korvinden. Möjlig

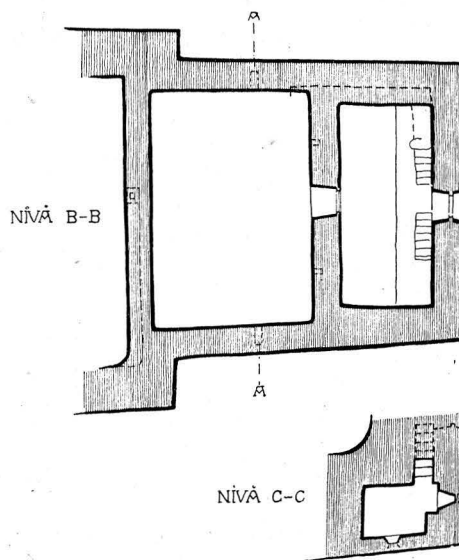
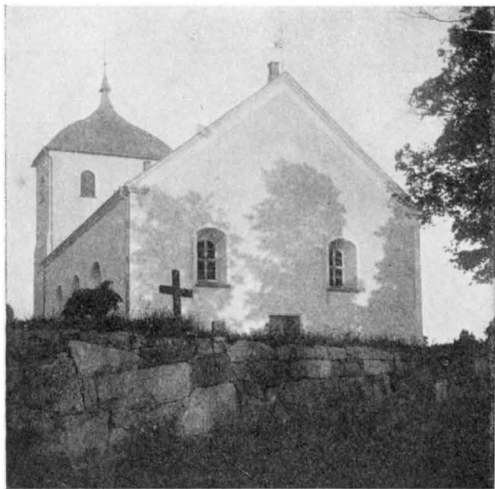

Fig. 73. Ramdala. Plan av första tornvåningen med cellen.
S. Samuelsson delin. 1914.

Grundriss des oberen Turmgeschosses. — Plan of the upper story of the tower.

TORN

CELL

Fig. 74. Ramdala. Exteriör mot nordväst.
Foto W. Anderson 1915.

Die Kirche von Nordwesten.
The church from the north-west.

Ännu finnas i cellens norra och södra väggar flera hål för de bjälkar, som uppburit trästommen, när valvet slogs.

Från första våningen leder en trätrappa utefter västra muren upp till andra tornvåningen, som vilar på bjälkar och har trägolv. I denna våning äro sex raktäckta ljudöppningar, vilka icke äro ursprungliga. 1795 2/3 heter det nämligen på tal om tornet, att »I alla Gluggar hwaräst hvalfwen finnas remnade, rifwas och omsättas berörde hwalf, samt i underkant af alla Glugghålén göres planen sluttande utföre till wattnets afrinnande, och betäckes med taksten» (Sockenst.-prot.). — Här hänger kyrkans klocka (se s. 81) i en ställning av ek.

Tornets gråstensmurar äro åtminstone nedtill vällagda, i jämna skift. Vid omfattningar och hörn äro använda kluvna stenar. Delvis i första samt i andra tornvåningen äro murarna stänkputsade med i fogarna inkilad småsten och tegelskärvor. I en av dessa tegelskärvor i andra våningens nordvästra hörn iakttages en urgröpnung, liknande en nyckel.

Utvändigt på tornet finnes i höjd med första våningen en av murbruk täckt indragning på muren av mellan 17—20 cm. bredd. Mot väster motsvaras denna indragning av trenne avsatser på tillsammans 20 cm. bredd, synliga endast från korvinden. Redan 1695 förekommer en utgift i räkenskaperna för »Stockarne at skiära som lades under tornet», vilken väl avser de utmed första tornvåningens norra och södra vägg invid golvplanet inlagda stockarne av furu, till en del täckta med bruk. 1701 inlades »ankare i muren» och 1728 företogos »stora reparationer»; möjligen syfta dessa på tornet. 1760—61 var tyske muraren, verkmästaren Joh. Adam Wall, sysselsatt med tornets reparation under inalles 222 dagar.

är denna identisk med den i räkenskaperna år 1716 omnämnda och då upptagna dörren på östra gaveln, 1723 försedd med dörrkarm. Avlastningsbågen är nödvändig, eftersom tornets västmur bygger sig upp — icke på triumfbågen — utan på själva korvalvets östra anfang.

I samma tornvåning mot söder samt omedelbart intill östra muren leda åtta st. 70 cm. långa trappsteg ned till en cell, täckt av ett tunnvalv med längdriktning öster—väster. Valvet är slaget av synnerligen tunna gråstensflisor, dels öländsk kalksten. I söder och öster finnas två dageröppningar, vilka vid restaureringen 1911 igenfylldes utvändigt. De äro rundbågiga med en egentlig ljusöppning av omkring 10 cm. bredd. Vid murens innerliv hålla de en bredd av resp. 67 och 70 cm. —

År 1791 hade tornet flera rämnor, som reparerades 1795. Samma år visade tornets sydöstra hörn svår sättning, varför stenarna borde uttagas och åter uppmuras.

Tornet täckes av ett svagt svängt tak av galvaniserad plåt från 1911, krönt av en plåtspira och avslutad av en tupp. Den föregående karnis-svängda tornhuven (synlig å fig. 65), vars tillkomsttid är okänd, var klädd med tjärad ekspån, (L. 44.5, B. 10 cm.), samt krönt av en kopparspira (se s. 81).

Fig. 75. Ramdala. Exteriör från sydväst.
Teckning av S. Samuelsson 1914.
Die Kirche von Südwesten. — The church from the south-west.

Enligt flera uppgifter har kyrkan även haft ett torn i väster, och i en anteckning från 1883 8/8 av dåvarande kyrkoherden på platsen A. L. C. Sjöberg heter det, att »tornet å vestra gafflen är borta, men vid gräfningar finnas stenar af grunden». I kyrkans räkenskaper omnämnes dock endast ett torn. Gent emot detta senare står dock kyrkvaktarens meddelande (1913), att han »för cirka 22 år» sedan påträffade utanför västra långhusgaveln på 5 fots djup ansenliga grundmurar av gråsten, av vilka upptogos c:a 40 lass. Det synes verkligen ha varit västra grundmuren till ett avlångfyrkantigt torn, som då bortfördes. Vid denna undersökning grävdes efter sydmurens grundvalar och de konstaterades även, så som planen fig. 93 B visar. På ungefär 60 cm. djup under sandgången anträffades en fast bädd av kullerstenar utan bruk. Genom spettning konstaterades tillvaro av liknande grundmur även å norra sidan. Läget för västmuren (där nu gravar finnas) är inritat på planen efter kyrkvaktarens uppgifter.

VÄSTTORN

Att denna grund avsåg ett torn och icke ett förhus göres troligt av kyrkans övriga förhållanden, som inbjuda till sammanställning med öländska två-tornade kyrkor (se längre fram).

I sydväst byggdes, ovisst när, ett vapenhus av gråsten, omtalat i räkenskaperna tidigast 1624, då taket täckes med tegel, samt 1712, då det rappas. I söder en (rundbågig?)¹ portal, som 1714 förses med ny dörr. Taket var även under senare tid av tegel. — År 1873 raseras vapenhuset och den innanför, på långhusmuren varande portalen (se s. 63) tillmuras.

VAPENHUS

Kyrkor med östtorn över absiden ha i vårt land förekommit på Öland, där Föra och Persnäs haft denna anordning. En bevarad Ölandskyrka med östtorn, men där detta höjer sig över koret och där absiden saknas, är Ås, liggande nära den för kalkstensexport lätt tillgängliga västra landborgen och det invid Ölands södra udde fordom belägna Kyrko-

¹ Enl. vad kyrkvaktaren tror sig minnas.

hamn, vilket åtminstone under senare medeltiden var flitigt besökt av fiskare från alla håll, som i farvattnet utanför hade en inkomstbringande näring.

Genom sina mått, genom torntrappans anordning och den i första våningen belägna, tunnvalvda cellen har Ramdalas östtorn stark släktskap med de öländska fortifikatoriska kyrktornen. I Blekinge torde det ha varit en enastående typ. Så vitt man nu vet, är Ramdala jämte Hjortsberga den enda landskyrka i Blekinge öster om Ronneby, som haft torn. Att detta är en i landskapet ovanlig anordning påpekas också på sitt sätt av Sjöborg, som skriver om Ramdala 1792 och alltså innan ombyggnadsraseriet börjat härja i Blekinge-kyrkorna: »Kyrkan är icke märkvärdig, om icke därför at den har et torn, hvilket är sällsynt i Bleking.» Västtornet är ett ytterligare bevis för dess samhörighet med den öländska kyrkoarkitekturen. Det var en verklig klövsadelskyrka. Att man vid valvslagningen i koret begagnat öländsk kalksten talar också för öländskt inflytande.

Sedan det alltså är fastslaget, att byggnaden tillhör den öländska fortifikatoriska gruppen, bli vissa av dess egendomligheter förklarade. Vi ha ovan visat, att långhuset, redan nu rätt högt, måste varit ännu resligare i äldre tid. Långhus av dylika höga mått voro på Öland försedda med en övre, för försvaret helt avsedd våning, analogt med Bornholms kyrkor. På sydsidan ha ju iakttagits gluggar redan på den nu kvarstående muren. Då den forna reste sig betydligt över den nuvarande och då troligen efter vanligheten

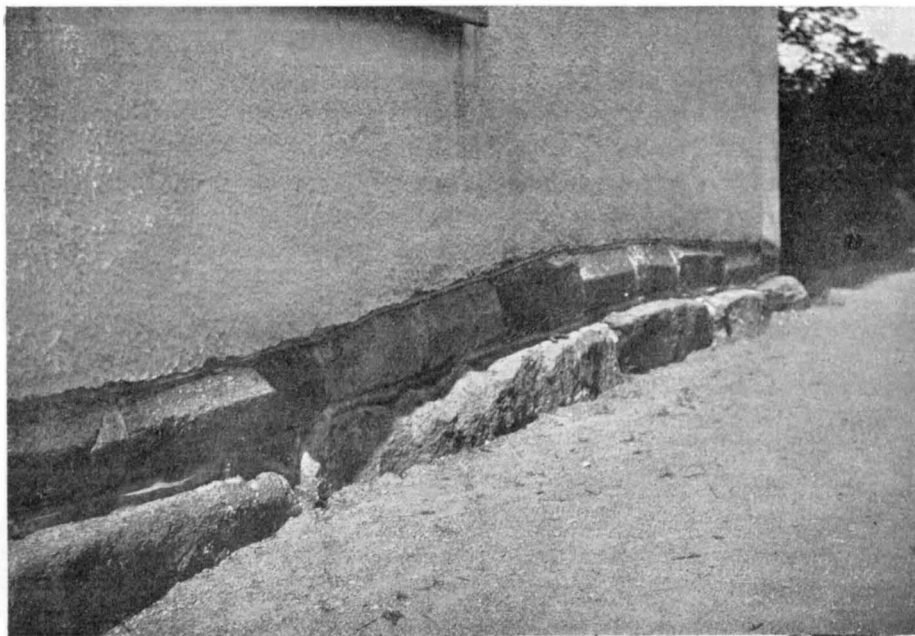

Fig. 76. Ramdala. Sockel å korets östgavel. — Foto W. Anderson 1914.
Sockel der Ostgiebelmauer. — Socle of the east gable-wall.

själva murkrönet var krenelerat, har här möjligen funnits två försvarsvåningar. Det är antagligt, att dessa burits av stempelare och stenvälv. Koret är ju välvt. Man har då utan tvivel även välvt långhuset och alltjämt med öländskt material och efter öländsk sed. Persnäs kyrka synes ju ha varit välvd, Källa säkert. Måhända ha Ramdala-kyrkans breda mått motiverat en tvåskeppig välvning, såsom i Aakirkeby på Bornholm.

Ramdala var alltså sannolikt en stark kyrkfästning. Dess läge var också skapat för en dylik: på en behärskande höjd nära kusten och invid den gamla landsväg, som följer den blekingska kusten från öster till väster och i vars närhet flertalet av de äldsta blekingska kyrkorna äro belägna. Den var kanske också militäriskt en motsvarighet till de svenska försvarskyrkorna i Södra Möre (Hagby, Voxtorp m. fl.) under en tid, då Brömsehus fäste och staden Avaskär (jfr s. 5) voro utan större betydelse eller kanske icke funnos till. Att kyrkan verkligen tagits i anspråk för försvar och som tillflyktsort synes av ett brev från Svante Sture år 1507 rörande svenskarnas infall och härjningar i Blekinge, i vilket det heter: »Prosten i Ramdala gaf sig in uppå kyrkone med något folk och tog till värjan, men blef gripen» (Handlingar rörande Skandinaviens Historia 20, s. 98).

Byggnadens datering är, bl. a. till följd av bristen på ornering, ytterst osäker. Endast

DATERING

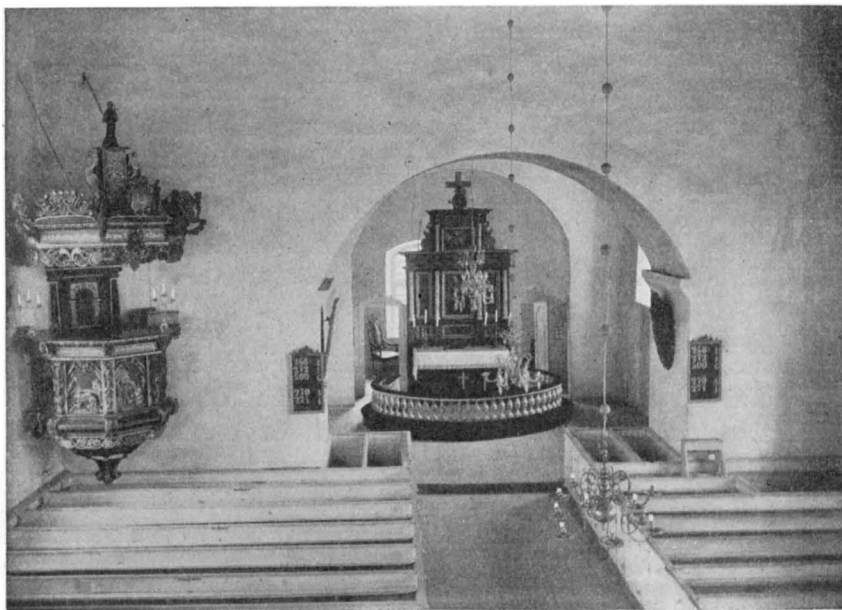

Fig. 77. Ramdala. Interiör mot absiden. — Foto W. Anderson 1914.
Inneres gegen Osten. — Interior towards the east.

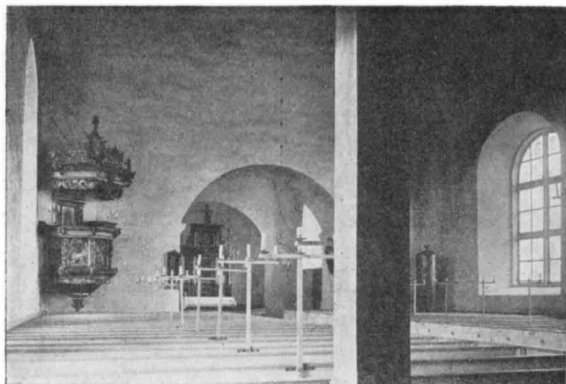
DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN

Fig. 78. Ramdala. Interiör mot sydost.

Foto J. Roosval 1916.

Innere gegen Südosten. — Interior towards the south-east.

dessa bilda ett cirkelsegment av 462 cm. radie.² Då det ju är möjligt att ytterligare några utåtbuktande sockelstenar finnas eller funnits, som nu kanske äro inmurade i tornväggarna, skulle alla dessa tillsammans kunna bilda en halvcirkel, med andra ord en regelrätt absidsockel. Alltså framträder för oss den gamla kyrkans ursprungliga, sannolika utseende åtminstone i dess östligaste del.

För att bestämma denna byggnads plan, vore en utgrävning av nuvarande golvet nödvändig, vilken på grund av det därunder varande lagret av igenfyllda gravar är svårt att utföra. Som en förmodan kan uttalas, att denna absidkyrka hade samma plan som andra blekingska absidkyrkor, t. ex. Fridlevstad och Nättraby, och att den byggts på 1100-talet.

UPPVÄRMNING

Kyrkan uppvärms av tvenne järnkaminer från 1899, stående i långhusets sydöstra och nordvästra hörn.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altaret, murat av sten, är icke ursprungligt, då det ej har sitt läge i absidöppningen. Det flyttades till sin nuvarande plats 1800 »istället för det att det förut stod öfver 2 alnar närmare åt kyrkans norra än södra sida». I öster finnes en 54 cm. djup nisch. På övriga sidor samt ovanför är det försedd med en i marmorimitation målad träbeklädnad från 1800. Den gamla profilerade altarskivan ligger nu som flisa utanför kordörren. L. 230, B. 105, H. 18 cm. — Den genombrutna, marmorerade altarringen är sannolikt från 1800. —

¹ Till 1100-talets senare hälft föras de befästade rundkyrkorna av H. F. FRÖLÉEN, Nordens befästa rundkyrkor, Sthlm 1911.

² Denna siffra är emellertid långt ifrån säker, då de flesta sockelblocken äro alltför korta och alltför grovt huggna för att tillåta en precis beräkning av den cirkellinje, de tillhört.

Altarprydnaden utgöres av en i trä skuren, målad och förgylld, arkitektoniskt indelad uppsats (fig. 81).

På understycket i mitten ett inskriptionsfält, vid sidorna Lykkes och Rantzaus målade vapen (jfr s. 20). Från understycket utskjuta fyra med beslagsornamentik prydda konsoler, uppbärande fyra kolonner, vilka i sin ordning bära ett entablement. Huvudfältet upptages av en målad framställning av Nattvarden. På sidorna inskriptionsfält med Nattvarens instiftelseord på danska. På entablementets fris inskriften: VER-

BVM DEI MANET IN ÆTERNVM (= Guds ord förbliver evinnerligen). Däröver ett överstycke med en målad framställning av Döpelsen inom kolonnetter. Vid sidorna flygelstycken med målade akantusrankor. Överstycket krönes av ett entablement, på vars fris inskriften: HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS (= Denne är min älskade son). Det hela krönes av ett förgyllt kors med en framför detta ställd målad tavla, framställande Korsfästelsen, inom skulpterad och förgylld ram från 1700-talets slut (jfr nedan). Altarprydnadens målning är icke ursprunglig, ty enligt räkenskaperna har den renoverats 1851 och 1899.

Altarprydnaden är tillkommen under lensmanden i Kristianopel Falk Lykkes tjänstetid 1612—1625, men visar renare och tidigare former än det av denne för Kristianopels kyrka ombestydda altaret, vilket är målat och daterat 1624. Altaruppsatsen i Ramdala målades (»stafferes») även samma år, troligen av samme man som målade altaruppsatsen i Kristianopel, enär Ramdala försträckte denna kyrka nödiga penningemedel till detta arbete (jfr s. 21).

Allegori av Gudsfruktan, oljemålning på duk, framvisande en kvinna, som håller högra handen på en uppslagen bok, på vilken läses: Timor Dei (Domini?) och i den vänstra håller ett krucifix. Å tavlan lästes 1830 inskriften: »Gudsfrugtan är största visheten» (BESKRIVNING). Upptagen tidigast å inv. 1812.

Kristus på korset, oljemålning på trä inom samtida, skulpterad och förgylld, oval träram. Omnämnd tidigast i inv. 1790. H. 29 cm.

Förkommen är »en gammal tavla med tvenne figurer», enligt inv. 1790 visande »Jungfru Mariæ bild med Barnet».

Predikstol av trä (fig. 82) skulpterad, målad och förgylld. Den sexsidiga korgens PREDIKSTOL bröstning indelas i fem fält genom sex hermer, framställande dygder. Från höger: Måttligheten — Ståndaktigheten — Kärleken — Hoppet — Klokheten — den sjätte saknar attribut och kan icke bestämmas.

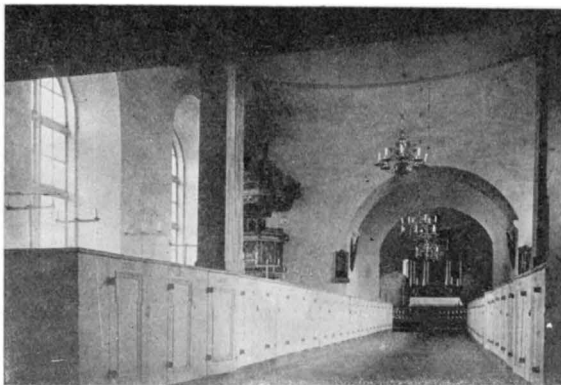

Fig. 79. Ramdala. Interiör mot öster.
Foto J. Roosval 1916.
Innernes gegen Osten. — Interior towards the east.

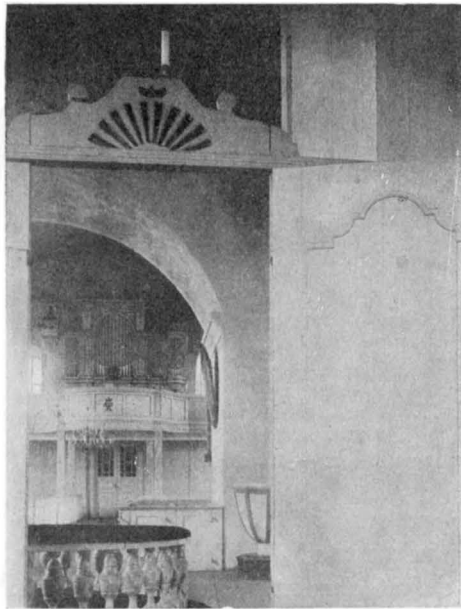

Fig. 80. Ramdala. Interiör mot väster, tagen genom sakristidörren. — Foto J. Roosval 1916. Inneres gegen Westen, aufgenommen von der Tür der Sakristei.
Interior towards the west, photographed from the entry of the vestry.

I fyllningarna reliefer med ur Johannes Uppenbarelse hämtade motiv, visande från vänster (fig. 83—87):

1. Johannes ser sju gyllene ljusastakar samt människosonen, som i sin hand hade sju stjärnor (Joh. Upp. 1 kap., v. 12—20).

2. Johannes ser tronen, de sju lamporna, de 24 äldste, lammet och boken med insegel (Joh. Upp. 4 och 5 kap.).

3. Johannes ser ängeln, vars fötter voro såsom eldpelare, och förtär boken, som ängeln giver honom (Joh. Upp. 10 kap.).

4. Johannes som skådat det nya Jerusalem, kastar sig ned för Kristi fötter, en profet står vid dennes sida, en drake representerar troligen de i Upp. 22: 15 nämnda från det nya Jerusalem utestängda onda makterna »hundar, trollkarlar» o. s. v.

5. Djävulen läses in i avgrunden (Joh. Upp. 20 kap.).

Kompositionen i fälten 1—3 och 5 återgår på Albrecht Dürers träsnittserie över Apokalypsen, som första gången utkom 1498. Skulptören har dock behandlat sina förebilder mycket fritt.

Hermerna uppbära ett entablement, på vars fris inskrift ur 2 Pet. 1 v. 21 på danska, tydligt hänsyftande på uppenbarelsebokens nedanför illustrerade profetior.

Postamenten stå på volut- och maskaronprydda konsoler. Under dessa nedhänga girlander. De smala, fjälliga listerna på den kupformiga korgens undre del sluta i voluter och en fruktsmyckad knapp.

Baldakinen är sexkantig. På taket överstycken med i hörnen uppställda putti. Mittstycket utgöres av tvenne sköldhållare, uppbärande ett krönt namnchiffer, vilket ursprungligen torde varit C 4 (= Kristian IV), men som vid predikstolens renovering under 1800-talets senare hälft i stället försågs med ett O II (= Oscar II!). På frisen inskrift ur 2 Pet. 1: v. 19. Från taket nedhänga girlander och i mittfältet ett av putti buret Krabbes och Kruses dubbelvapen (jfr s. 24). Baldakinen krönes av en i trä skuren Gud Fader.

Från korgen leder en av fjälliga pilastrar flankerad, skulpterad, målad och förgylld dörr (fig. 88) till trappan i muren. Pilastrarna uppbära ett entablement, på vars fris inskriften: »Dit Ord er mine Føders Løcke, oc it Lius paa mine Weye. Psal: 119.» Dörren har förr sannolikt varit fristående och lett upp till en predikstolstrappa av trä, ty 1797 göres ny trappa till stolen, samtidigt som denna lagas. Detta är så mycket mer antagligt, som predikstolen

förr stod på södra väggen och flyttades till norra sidan först omkring 1800, i samband med triumfbågens ombyggnad detta år.

Predikstolen har tillkommit 1637 (jfr inskriften s. 64). 1639 8/4 omtalas den i räkenskaperna som ny och målad. N. M. Mandelgren, som besökte kyrkan 1850 1/7, omtalar, att »Upphöjningarna voro belagda med guld och Silfver några af Silfverornaterna voro öfverstrukna med en fin genomskinlig röd eller grön färg; det öfriga utaf arbetet hade den naturliga Ekfärgen uti hvilket det var utfört. Några lister voro bestrukna med blå färg, hvarå var anbragt hvita ornater». Nuvarande målning i svart, blått och guld är från 1800-talets senare hälft (jfr ovan om namnchiffret på baldakinen). Predikstolen är utan tvivel ett verk av samme mästare som snidat predikstolen i Lösens kyrka. Denna är signerad i målad skrift: PEDER CHRISTENSON, ovisst om detta avser skulptören eller målaren.

Bänkarna, slutna, enkla, vitmålade, härstamma troligen från 1600-talets slut. 1635—36 betecknas bänkarna såsom »icke vden ringe» (FORTEGNELSE). 1688—89 är kanske just tillkomsttiden för de nya, ty då köpas gångjärn. De ändras flera gånger: 1797, 1836 och 1887. 1830 voro de rödmålade (Beskrivningen) samt hade 1877 vitmålats (Visit.-prot.).

År 1624 uppsättes en herrskapsbänk i kyrkan, troligen i koret, vilken lensmanden Falk Lykke befallt kyrkovärdarna att låta förfärdiga till bekvämlighet åt »Öffrigheden». — 1629 uppsättes en bänk till degnens hustru och en skriftstol. — Samtliga nu förkomna.

I väster en läktare, vilande på träpelare, möjligen uppförd vid 1600-talets slut att döma av de här varande slutna och pilasterprydda bänkarna (fig. 90). I senare tid har tillfogats ett framskjutande mittparti som rymmer orgeln från 1860. 1832 inköpes ett »Musikalskt instrument» för 3.16 (RÄK.). — Barriär med enkla fyllningar, vitmålad.

Två nummertavlor av trä, svartmålade, med förgyllda ramar. Inköpta 1876 (RÄK.), H. 89 cm., B. 44 cm.

Dopfunten av trä, snidad och målad. Tydligt restaurerad (1795 målas och 1797 lagas funten, RÄK.). 1600-talets förra del. H. 98 cm., diam. 79 cm. — Till funten hör en

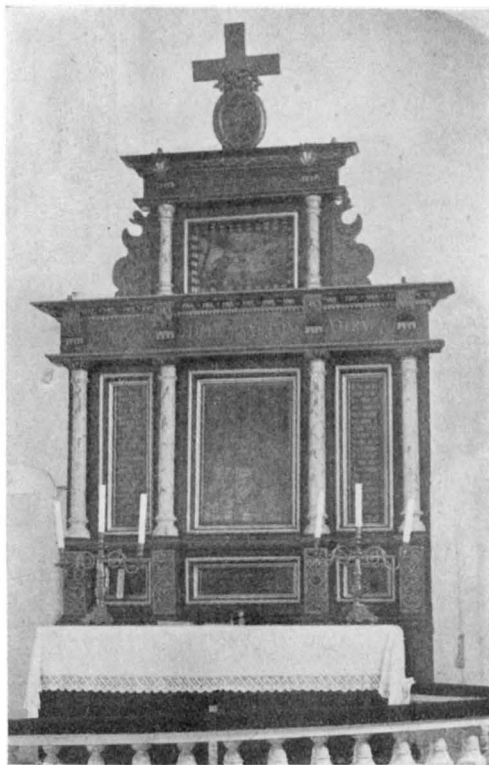

Fig. 81. Ramdala. Altaruppsats målad 1624. Foto W. Anderson 1914.

Altaraufsatz um 1624. — Altar-piece, about 1624.

BÄNKAR

HERRSKAPS
BÄNK

LÄKTARE

NUMMER-
TAVLOR

DOPFUNT

NATTVARDS-
KÄRL

Fig. 82. Ramdala. Predikstol från 1637.
Foto J. Roosval 1916.
Kanzel 1637. — Pulpit, 1637.

kartusch: »A. C. M.» Stämplor: **A G. L** — tre kronor — Karlskronas vapen — Q 4 (otydl. = 1846.) Diam. 5.5 cm. — År 1712 köpes en oblatask, sannolikt ovanstående, som senare (1846?) reparerats. — Förkommet är: en oblatask av mässing, ett tennstopp samt ett sockenbudstyg av tenn, allt upptaget å inv. 1739.

Kanna av nysilver(?), ornerad, å locket en vindruvsklase. Inskrift: »Tillhör Ramdala församling 1867» samt en vers ur Joh. 6, v. 54, jämte »Wäger 109 $\frac{1}{2}$ Lod». Stämplor:

baldakin av trä (fig. 89), skulpterad, målad och förgylld. 1600-talets mitt. Den reparerades 1857. Dep. i Bl. M.—H. 110 cm., diam. 98 cm. — 1635 omtalas, att »Funten är ganska liden og duer saa got som slet intet» (FORTEGNELSE). Detta torde avse den nuvarande funtens företrädare. — Ett dopfat av mässing nämnes 1790 och ännu 1907 (INV.), men är nu förkommet. Likaså en ny dopskål från 1857 (RÄK.).

Kalk av silver invändigt förgylld. Inskrift: »46 $\frac{1}{4}$ lod Ramdala KyrKa.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — **P O**¹ — U 2 (= 1802) — halvmåne, H. 22.5 cm., diam. 13 cm. — Paten av silver, förgylld. Inskrift: »7 $\frac{1}{4}$ L.» Diam. 15 cm. — År 1702 omarbetas och utvidgas »den gamla kalkens» övre del jämte patenen med 10 lod silver samt förgylles av Samuel Phallaen i Karlskrona (RÄK.). 1739 vägde dessa 42 $\frac{1}{2}$ lod.

Sockenbudstyg i läderfodral (inköpt 1868 RÄK.), innehållande:

Kalk av silver, delvis förgylld. Inskrift å skålen: »9 $\frac{5}{8}$ L», 1600-talet. H. 12.8 cm., diam. 6.4 cm. — Paten av silver, inskrift å brättet: »2 $\frac{1}{8}$ L», 1600-talet. Diam. 7.8 cm. — Omtalas tidigast 1739 med samma vikt (INV.).

Oblatask av silver invändigt förgylld, graverat lock med inskrift inom en oval

¹ PER OHLJN, mästare i Karlskrona 18 maj 1780, UPMARK, KARLSKRONA GULD, s. 150.

Fig. 83. Ramdala. Detalj av predikstolen, Joh. Upp. 1. kap. — Foto W. Anderson 1915.
Detail der Fig. 82, Buch der Offenbarung 1. Kap. — Detail of ill. 82, Apocalypse, Chap. 1.

Fig. 84. Ramdala. Detalj av predikstolen.
Upp. 4, 5. — Foto W. Anderson 1915.
Detail der Fig. 82, Offenbar. Kap. 4 u. 5.
Detail of ill. 82, Apocalypse, Chapters 4 and 5.

Fig. 85. Ramdala. Detalj av predikstolen.
Upp. 10. — Foto J. Roosval 1916.
Detail der Fig. 82, Offenbar. Kap. 10.
Detail of ill. 82, Apocalypse, Chapter 10.

NEUENDORF — tre kronor — Karlskronas vapen — N 5 (= 1867). H. 33 cm.,
bottens diam. 12 cm.

LJUSREDSKAP Ljuskrone av mässing för 6 + 6 ljus, profilerad mittstång, krönt av en »vildman»,
avslutad av en kula, ornerade armar. 1600-talet. H. 66 cm.

Ljuskrone av mässing för 8 ljus, profilerad mittstång, avslutad av en stor kula. 1700-
talets förra del. H. 68 cm.

Ljuskrone av gjutet glas för 6 ljus med inskrift: »Skänkt av L. P. S. (= kyrkovärden
Lars Peterson) Winberga 1829». H. 65 cm.

Ljuskrone av gjutet glas för 6 ljus, enl. inv. 1800 skänkt jämte ytterligare en
dylik krone av major Lindberg på Hejetorp och några hemmansägare inom socknen.
H. 90 cm.

Ett par ljuskandelabrar av malm — 2-armade, 3-pipiga, foten prydd av tre män
niskohuvuden, 1600-talet. H. 50 cm.

Ett par ljusstakar av driven mässing med spiralvridna skaft. 1700-talets senare
del. H. 22 cm.

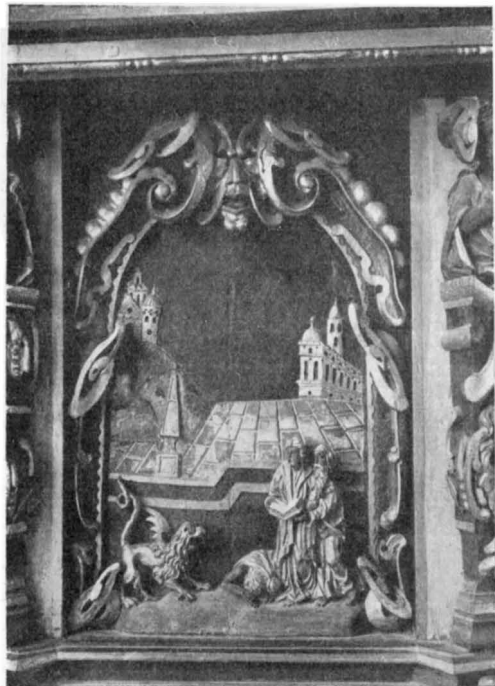

Fig. 86. Ramdala. Detalj av predikstolen.
Upp. I 21, 22. — Foto J. Roosval 1916.
Detail der Fig. 82, Offenbar. Kap. 21, 22.
Detail of ill. 82, Apocalypse, Chapters 21, 22.

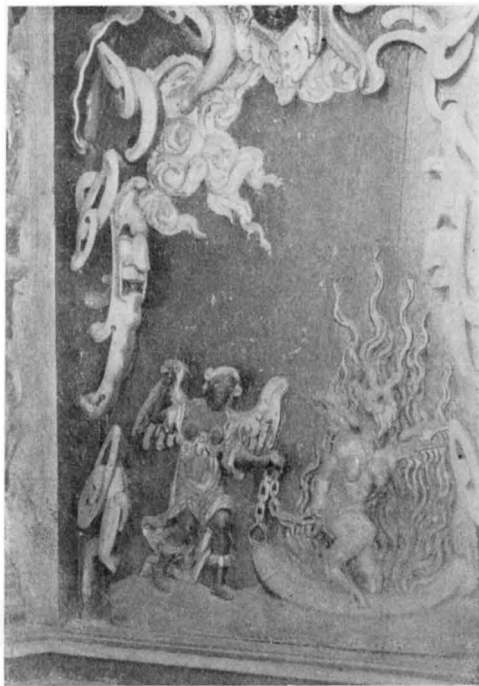

Fig. 87. Ramdala. Detalj av predikstolen.
Upp. 20. — Foto W. Anderson 1914.
Detail der Fig. 82, Offenbar. Kap. 20.
Detail of ill. 82, Apocalypse, Chapter 20.

Ett par ljuskandelabrar av nysilver — 2-armade, 3-pipiga. Inköpta 1909 (RÄK.).
H. 42 cm.

Antependium av brunrå sammet med silvergalonerade kors. 1800-talet. L. 340 TEXTILIER
cm., H. 99 cm.

Håv av brun sammet med broderi. Inskrift å stängen: »Ramdala. Kyrka. 1827.»
Pungens H. 17 cm., diam. 14.5 cm., stängens L. 185 cm.

År 1635 heter det: »Giöres en nu Messzeserk fornöden» (FORTEGNELSE). 1739 fanns en mässhake av »caff», stofferad med guldgaloner (INV.), 1812 en mässhake av svart sammet med silverbroderi, omnämnd senast 1866, 1857 köpes en ny altarduk, 1715 inköpes altarkläde till sorgen efter änkedrottningen, sannolikt det 1739 omnämnda av »svart och brunt blommerat Caf» (INV.). Det fanns ännu 1790 (INV.). 1739 omtalas ett litet silkeskläde »at lägga öfwer Kalk och disk», 1812 ett broderat kalkkläde av siden, skänkt av mamsell S. Thelander på Ramdala, och som 1866 ansågs odugligt (INV.). — Alltsammans nu försvunnet.

I triumfbågsvalvet hänga tvenne epitafier av svartmålat trä (fig. 91) med förgyllda EPITAFIER

Fig. 88. Ramdala. Detalj av predikstolsdörren.
Foto W. Anderson 1915.

Detail der Kanzeltür. — Detail of the pulpit-door.

inskrifter och skulpterade, förgyllda och grön-
målade ramar, krönta av förgyllda kronor
över amiralitetssuperintendenten, kyrkoherden
i Karlskrona Stadsförsamling samt därtill
hörande annexen Ramdala och Jämjö, Johan
Petersson, f. 1655, d. 1717 3/2, samt dennas
hustru Sophia Engelholm, d. 1717 2/2. Inskrift:
»JOHANNES PETERSSON Honesto loco na-
tus alburgi cimbrorum A. MDCLV, die XXVIII
majj, in schola Patria Liberis imbutus ad A.
MDCLXXI. quo civibus academicis adscriptus,
in Regiæ Academiæ Hauniensi, ibidem per
octennium bonis Literis incubuit, atque sedulo
audivit. Bartholinos, Tossium, Noldium, Bir-
cherodium, Borrichium, Windingium, aliosque
viros doctos. Ad. MDCLXXIX. peregrinatio-
nem instituit, atque Hamburgi audivit Esdras
Edzardum, ac linguas orientales ductu summi
viri hausit. Oxonii familiariter nous est Ed-
vardo Pokochio, Edvardo Bernhardo, Svisio,
Marschallo, Shmith. In Patriam Redux A.
MDCLXXXII. operam juventuti academicæ
Publicis privatisqve Collegii habendis locavit,
ubidum fructus Studiorum expectat ac nullos
decerpt, Sveciam coelo consio meditatur, atqve
illuc appellit A. MDCLXXXVII, ubi post fidelem illustri familiæ de Lode navatam operam
gloriosissimæ memoriæ monarchæ D. Carolo XI innotuit, a quo Ecclesiæ Rysbyensis. A.
MdcLXXXV priesse jussus, eidem per decennium præfuit. A: Mdcv ab augustissimo
monarcha Carolo XII constitutus Regiæ Ammiralitatæ Ecclesiastes Primarius & Adessor
Consistorii: Tandem ab eadem sexenis . . . nna Maiestate ad dignitatem Superintendentis
Præsidis Consistorii, & Pastoris Ecclesiæ Suecanæ Carolicoronæ, nec non anex arum
Ramdala & Iemiö. A. MdcXI. evectus denatus», resp. »uxor Ipsius SOPHIA ENGEL-
HOLM nata honesto loco malmogæ Scaronum A. MdcLXXVI sæmina omnibus animi
corporisqve dolibus ornata, qvanthori Sociam, provido coelo Sibi copulavit, A:
MdcLXXXIV. uniceqve dilexit Fæcundo thoroipripeperit Ernestinam Sophiam Carolum
Blehardum Johannem ulricam Lovisam charlottam Christinam Gustavianam Jnfantem
inpartu ex Hinetum In ipso ætatis ac fortunæ flore exstincta, A: MdcXII. die XVI.
Iulj, ingenti maxiti luctu, omniumqve bonorum desiderio, ætatis XXXVI; Corpus hic in
choro tumulatum Resurrectionem mortuorum Spectat, A: MdcXVII die 2 februarii». H. 113 cm.

inskrifter och skulpterade, förgyllda och grön-
målade ramar, krönta av förgyllda kronor
över amiralitetssuperintendenten, kyrkoherden
i Karlskrona Stadsförsamling samt därtill
hörande annexen Ramdala och Jämjö, Johan
Petersson, f. 1655, d. 1717 3/2, samt dennas
hustru Sophia Engelholm, d. 1717 2/2. Inskrift:
»JOHANNES PETERSSON Honesto loco na-
tus alburgi cimbrorum A. MDCLV, die XXVIII
majj, in schola Patria Liberis imbutus ad A.
MDCLXXI. quo civibus academicis adscriptus,
in Regiæ Academiæ Hauniensi, ibidem per
octennium bonis Literis incubuit, atque sedulo
audivit. Bartholinos, Tossium, Noldium, Bir-
cherodium, Borrichium, Windingium, aliosque
viros doctos. Ad. MDCLXXIX. peregrinatio-
nem instituit, atque Hamburgi audivit Esdras
Edzardum, ac linguas orientales ductu summi
viri hausit. Oxonii familiariter nous est Ed-
vardo Pokochio, Edvardo Bernhardo, Svisio,
Marschallo, Shmith. In Patriam Redux A.
MDCLXXXII. operam juventuti academicæ
Publicis privatisqve Collegii habendis locavit,
ubidum fructus Studiorum expectat ac nullos
decerpt, Sveciam coelo consio meditatur, atqve

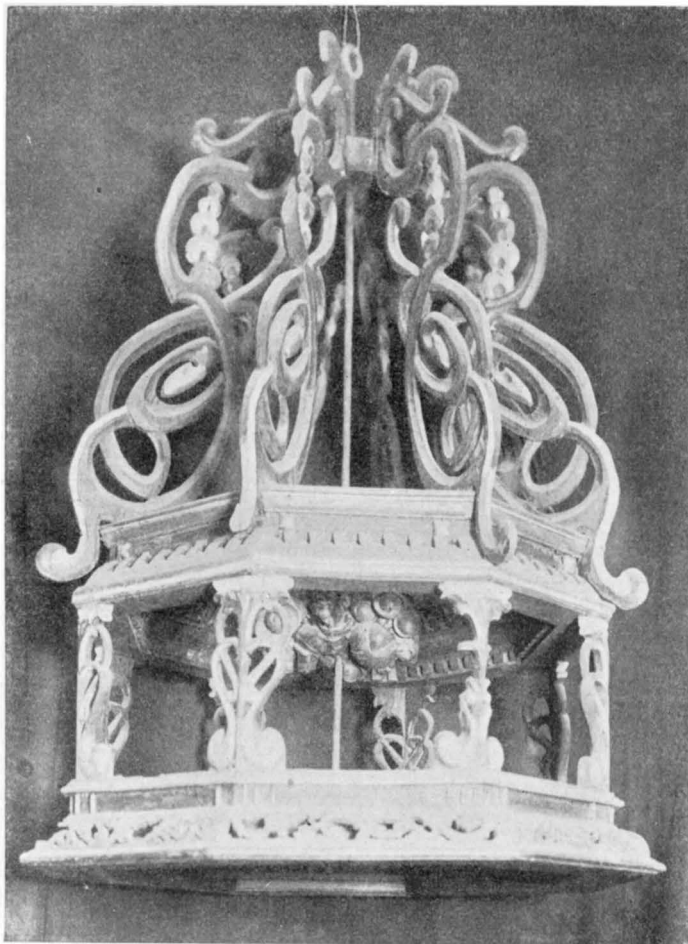

Fig. 89. Ramdala. Baldakin till dopfunt från 1600-talets mitt.
Foto Ateljer Marino 1915.

Taufsteinhaube, Mitte d. 17. Jhds.
Font-cover from the middle of the 17th century.

Förkomna äro: ett epitafium inom ram, innehållande 83 lod silver, över kyrkorådsledamoten Håkan Ohlssons i Granhult son Jonas Håkansson, skänkt till kyrkan 1823 (INV. 1824), ett epitafium av silver om $67\frac{1}{8}$ lod (INV. 1812).

Enligt F. Uldalls anteckningar låg 1897 på kyrkogården en romansk gravsten, avsmalnande mot fotändan samt prydd med ett kors. Någon inskrift kunde icke ses. Den var funnen under en gravgrävning på 1890-talet, men är nu åter försvunnen. Enligt muntliga uppgifter av kyrkovaktaren har stenen troligen blivit inlagd i kyrkogårdsmuren i väster. Den hade en längd av omkring 1.20 m. — I en uppteckning från 1700-talet heter

GRAVSTEN

TAVLOR

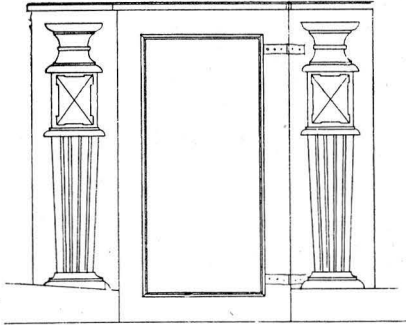

Fig. 90. Ramdala. Läktarbänk från 1600-talet. — S. Samuelsson delin. 1914.
Gestühl der Empore.
Gallery pew.

det, att »Gamla grafvar och stenar teckn synes wid randahla Kyrka» (ELERS).

Porträtt (fig. 92) av bondeståndets talman OLOF HÅKANSSON i Lösen, oljemålning på duk av Lorens Pasch d. y. i samtida skulpterad och förgylld träram. Rödlett ansikte, svart mössa, lockigt hår, grå rock; bakgrunden brun. Inskrift på fränsidan: »Olof Håkansson Svensk Odal Bonde i Lösens Sockn och By Härads Domare i Östra Härad af Blekinge Län Herredagsman för all samma Läns Allmoge 12 Riksdagar å rad. Bondeståndets Under Taleman vid en, och Taleman vid 8 Riksdagar. Född i Lösens by mitt i Martii månad åhr 1695. död Taleman vid Riksdagen i

Stockholm d. 18 November 1769, af målad samma åhr.» H. 89 cm., B. 62 cm. Utfört efter den på Gripsholm befintliga skissen kort före Håkanssons död.

Förkomna äro: ett conterfait på Predikstolen (inv. 1790) samt en »Tafla med 1 skepp» fördärvad under kyrkoreparationen 1800 (RÄK.).

Porträttmedaljong i gips (fig. 93) över landshövdingen i Blekinge län Friherre Anders af Håkansson (son av ovannämnde bondeståndets taleman Olof Håkansson). Framstående politiker, f. 1749 i Lösens socken, d. i Stockholm 1813 och begravnen å Augerums kyrkogård (se s. 154), av J. T. Sergel. Tidigast upptagen å inv. 1812. Dep. i Bl. M., diam. 64 cm.

Förkomna äro: åminnelsetavlorna över Narva slag och religionens bibehållande i Schlesien (inköptes 1714), båda fördärvade under kyrkoreparationen 1800, 1693 års jubeltavla, vilken 1694 förses med målad ram med förgylld krona, samt ett Gustaf III:s Tal inom förgylld ram.

RÖKELSEKAR Kyrkan ägde förr ett rökelsekar (av malm?) med inskrift: »HEFETA» samt vägande 2 skålp. (Beskrivningen 1830). Det fanns ännu vid visitationen 1863 samt hängde även senare, enligt kyrkvaktarens muntliga uppgift, i »munkkammaren» (= cellen i tornet), men blev senare (före visitationen 1877) överlämnat till något museum, ovisst vilket.

SIGILL Kyrkan ägde 1739 ett sigill av silver. Enligt Kling hade det inskriften »Ramdahla Kirke sigil» och visade tvenne mänskliga ansikten (Paulus och Petrus?). Det sänkades redan 1806 (RÄK.).

STOLAR Ett par brudstolar av trä (fig. 94), skulpterade, svartmålade och förgyllda. Senaste målning från 1903. 1600-talets slut. H. 140 cm.

Ett par pallar av ek, svartmålade i form av en rikt profilerad sockel med tvenne rader tandsnitt. 1600-talet. Den större H. 22 cm., L. 66 cm., B. 32 cm., den mindre H. 20 cm., L. 44 cm., B. 30 cm.

KISTA Kista av trä, järnbeslagen. 1800-talet. H. 46 cm., B. 48 cm., L. 100 cm. — 1731 köpes

en ny, järnbeslagen kyrkokista och å inv. 1800 nämnas två kistor, en såld och en avskriften.

Karl XII:s Bibel i skinnband med mässingsbeslag (bandet troligen från 1870-talet).

Gamla Testamentet, Stockholm 1724, folio, i skinnband och mässingsbeslag, troligen från 1870-talet.

Å tornets södra mur är fästad en solvisare av sandsten med inskrift »1796». — Den tillhugges och slipas 1795 för en kostnad av 4 rdr (RÅK.).

Flöjel av järn och koppar, krönt av en tupp, omtalad tidigast 1790 (INV.). Den nedtogs 1913. H. 320 cm.

Bland kyrkans förkomna inventarier må ytterligare nämnas: 1790 omtalas en gammal »Sorge wärja», förkommen under kyrkoreparationen 1800, ett litet skepp, ett skepp sämre, ett litet krucifix på altaret, vilket 1812 uppgives vara av trä och 1907 av mässing, en fattigstock med lås, 1708 göres en ny pliktstock och 1820 anskaffas en ny straffstock av ek med beslag, allt enligt inventarier och räkenskaperna.

I tornet hänger en klocka av malm med inskrift: DÅ GUSTAF ADOLPH REGIERADE ÖFVER SVEARIKE BARON OCH RIDDAREN CLAES JACOB RAAB STYRDE BLEKINGE LÄHN OCH AMTSSUPERINTENDENTEN ANDERS LARS FAHNEHELM VÅRDADE RAMDALA OCH JÄMIÖ FÖRSAMLINGAR OMGÖTS IAG I CARLSRONA ÅR 1792 A MARTHA CATHARINA ÖFVERSTRÖM.

NÄR BÄSTA KUNG SOM FANTS PÅ IORDEN
VÅR STORE GUSTAF LIVET SLÖT
NÄR ALMÄN IÄMMER FYLDE NORDEN,
OCH SVERIGE UTI TÅRAR FLÖT

Fig. 91. Ramdala. Epitafium över amiralitetssuperintendenten J. Petersson † 1717. — Foto W. Anderson 1914.

Epitaph 1717. — Epitaph, 1717.

BÖCKER

SOLVISARE

FLÖJEL

FÖRKOMNA
INVENTARIER

KLOCKA

KULTUR-
HISTORISKA
BIDRAG

Fig. 92. Ramdala. Porträtt av bondeståndets talman Olof Häkansson i Lösen. Oljemålning av L. Pasch d. y. 1769. Foto W. Anderson 1915.

Bildnis, gemahlt von L. Pasch d. J. 1769.
Portrait, painted by L. Pasch junior, 1769.

sockenkallet i Ramdala, som prosten Holmger förut innehåft: »Engilberto Ennikini de Aos rectori parochialis ecclesie de Randalce (!) Lundensis diocesis» (Acta Pontificum Danica). — I Ramdala hölls ofta Östra Härad's landsting under senare medeltiden och kyrkan bidrog under 1400-talet med en årlig avgift till Ronneby skola. — Bland kulturhistoriska bidrag i räkenskaperna må nämnas: peståret 1710 utbetalas dlr 1.12 för »Rökelse i Kyrkian uti Påsktiden». Samtidigt inköpes en gryta för detta ändamål. 1729 utgives 16 sk. för »Kyrkians löfjande och länghalmens beströende om juhlehög-tiden», samt 1732 1 dlr för kyrkans »halmströende om Juhl med stakarnes och Cronans skurande». — År 1610 var Jenns Erickssönn kyrkoherde i Ramdala. Vid biskopsvisitationen berättade prästens hustru Bodel för biskopen, att måndagen efter Philippi och Jacobi dag hade en person för henne omtalat, att herr Jens och Elline Mogens voro i kyrkan och drucko vin, varav han känt lukten vid dörren.

DÅ ÄFVEN IAG MIN BANE FICK
SOM SNART TREHUNDRA ÅR
HÖRTS LIUDA
OCH CHRISTI FOLK TILL HÖG-
TID BIUDA
NÄR UPP TILL HERRANS HUS
DE GICK
MEN GUSTAF ADOLPH SVERI-
GES HOPP
MITT FÖRRA VÄSEND LIFVAT
OPP.

H. 84 cm., diam. 88 cm. —
År 1704 omtalas en malmklocka
i klockstapel'n (RÄK.). Att döma
av inskriften här ovan å den
nuvarande klockan, torde denna
gamla klocka härstammat från
tiden omkring år 1500.

ANTECKNINGAR UR KYRKOARKIVET M. M.

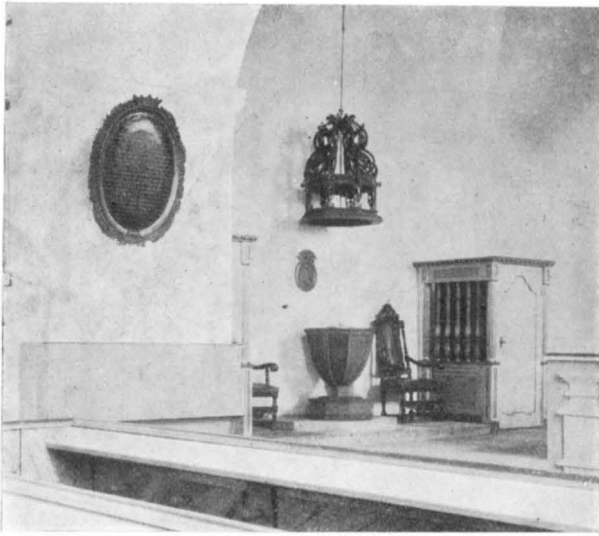
Kyrkoherdarna i Ramdala synas under senare medeltiden innehaft prostvärdighet. Detta framgår ej blott av Svante Stures brev om kyrkotornets belägring 1507, då prosten Jöns blev gripen, utan även av ett påvebrev, dat. Avignon 1320 3/4. Enligt detta får Engelbert Ennikini

Fig. 93. Ramdala. Gipsmedaljong över landshövdingen, friherre Anders af Håkansson († 1813) av J. T. Sergel. — Foto W. Anderson 1914.
 Porträtrelief von J. T. Sergel, Gips. — Gypsum relief; by J. T. Sergel.

Prästhustrun hade då tagit en dräng med sig och gått in i kyrkan och där funno de prästen och Elline, båda druckna. Omkring 1612 synes han ha blivit suspenderad, men 1613 skötte han åter ämbetet, fast hans tal ej kunde höras för heshet. 1614 ålades han hålla medhjälpare och senare blev han avsatt (CAWALIN). År 1617 var han åter illa ute enligt vad som framgår av ett brev från konungen till lensmanden Falk Lycke i Kristianopol: »Widtt eftersom Wi naadigst komme Wdi forfogning huorledis en prest der udi ditt lehn Wed Naffn H. Jenns i Ram som for naagen tid sidenn forledenn for horr sag er dömbt fra sitt kald, skall ogsaa were berychttett forr mord att haffue beganngett, paa ett Quindfolk, som hannd selffer skall haffue beliggett; Tha befimde Wi thett seldzamtt och Wunderligt, att i same sag icke haffer ladett forföllge, och derudi loughlig dom forshureffer, Ty thig hermed bydde och befalle, att ei endest same sag Med Rettene paa thett flittigeste mueligt er lader fooretage och Wdföre; — — — och ellers ther effter haffue flittig tillseende att saadanne slemme och Wldelige gierninger icke Warder fortaugdr, dölgrdr eller Wnderslager, der med etc. — — — Datum Haffnia 30 Augu. 1617» (Skaanske Tegnelse 1613—1622, R. A. K.).

EXTERIÖR

INTERIÖR

Fig. 93 A. Ramdala. Interiör mot det nyrestaurerade koret från SV. med skranken framför predikstols- och torntraporna, dopfunten med dess baldakin, brudstolarna, kyrkorådets bänkar samt t. v. i triumfbågen epitafiet över superintendenten J. Petersson. — Foto William Anderson 1924.

Inneres nach dem 1923—24 wiederhergestellten Chor hin.
Interior towards the choir after restoration, 1923—24.

INREDNING

golv i kor och absid. — I torncellen äro de tvenne ljusluggarna upptagna och försedda med fönster. Den östra har en enda täcksten och inåt sig vidgande smyg. Vid murens ytterliv är dageröppningen H. 58, B. 19 cm. Den södra har utåt och inåt sig vidgande smyg. — Invändigt ha murarna vitkalkats. — De tvenne järnkaminerna ha borttagits och elektrisk uppvärmningsanordning med värmeelement under bänkarna inlagts. — Träinbyggnaden vid korets nordsida har borttagits, och i stället har den restaurerade dopfunten här uppställd på ett stenpodium (fig. 93 A). Däröver hänger den från Bl. M. återhämtade, restaurerade baldakinen. Denna anordning flankeras av tvenne gråmålade, delvis marmorerade och förgyllda skrank framför uppgångarna till predikstolen och till tornet. Å det västra inskr.: SINITE PARVVLOS, å östra: AD ME VENIRE. (= Låten barnen komma till mig och förmenen dem icke.) — Altaruppsatsen har befriats från övermålning, överstycket krönes av tvenne pinaklar. Å överstyckets fris har den ursprungliga inskr.: ECCE AGNVS DEI framtagits. Den krönande korsfästelse-tavlan, som icke ursprungligen hört samman med altaruppsatsen, har nedtagits och ersatts med en nygjord, förgylld mussla. — Bänkarna, nu försedda med reservgång vid väggarna (jfr fig. 93 B), äro fortfarande dörrförsedda, men moderniserade, målade i grönt och ljusbrunt, speglarna marmorerade. Under triumfbågen tvenne öppna, nya bänkar med gavlar från de tidigare 1600-talsbänkarna på läktaren. — Predikstolen är rengjord från påmålning, så att den naturliga eken framträder med förgyllda eller försilvrade figurer samt blå lister med förgyllda inskrifter, därav å korgens undersida: »Kierke Werie — Lauritz Pederson. — Mogen Oluffson i (BECKAREBODA?) — Trols Bram i VinBerge». På baldakinen framträder nu Gustaf IV Adolfs namnhiffer, troligen ditmålat vid reparationen 1797 eller 1800. — Orgelfasad o. orgelläktare nymålade och förgyllda, med marmorerad bröstning och nya bänkar. Målningsarbetet i kyrkan är utfört under ledning av artisten Yngve Lundström. Orgeln ombyggd av O. Hammarberg, Göteborg. — Krucifix av trä (lind), avsett för triumfbågen och skänkt av kyrkoherde

TILLÄGG.

KYRKANS RESTAURERING
1923—24

Genom beslut på kyrkostämma den 24 juni 1923 har Ramdala församling antagit ett av professor M. Wernstedt utarbetat förslag till kyrkans restaurering, vilket förslag sedermera stadfästats genom Kgl. byggnadsstyrelsens resolutioner den 7 nov. 1923 och den 27 febr. 1924 (värmeledning). Kyrkan återtog i bruk efter avslutad restaurering söndagen den 20 juli 1924.

Restaureringsarbetet har omfattat i huvudsak följande åtgärder.

Yttertaket har svartmålat. Västra ingången har försetts med ny, svartmålad dörr; den hittillsvarande södra koringången har förändrats till fönster och den ursprungliga dörröppningen (B. 100 cm.) har åter upptagits och försetts med vitmålad dörr. — Under långhusets bänkar har trägolv inlagts och de där varande golvfliorna av öländsk kalksten äro nu inlagda till

T. Å. Wahlström. Modernt oberammergaurbete H. 130 cm. — Antependium och mässhake av röd sammet med guldgaloner, skänkta av kyrkligt intresserade damer inom församlingen. Altarduk av vitt linne med venetiansk spets, sydd och skänkt av tolv unga damer inom församlingen. — Två nummertavlor med bruna ramar. — Epitafierna över superintendenten J. Petersson och hans hustru ha restaurerats. —

Kristus på korset, oljemålning på trä, H. 29 cm. (se ovan s. 71), har flyttats från altaruppsatsens krön till norra korväggen. — Allegori av gudsfrukten, oljemålning på duk (s. 71) har restaurerats. Denna har därvid visat sig hava följande utseende: en kvinna i vitt med röd mantel mot ett mörkgrönt draperi har sin högra hand på ett bord och håller en uppslagen bok, å vilken inskriften »Timor Domini». Underst t. v. tvenne änglar som uppbära ett språkband med »Älska Gudh, thet är then aldraskönaste wijsheten». Rött, brunt, grått och grönt äro tavlans huvudfärger. H. 128, B. 100 cm.

Tyvär har denna restaurering påbörjats utan konsthistorisk kontroll på platsen; och inga grävningundersökningar hava företagits medan golvet var uppbrotet. Sålunda har ett gynnsamt tillfälle till närmare kännedom om Ramdala märkliga kyrkas äldre utseende gått förlorat och därmed sannolikt även ett viktigt bidrag till kunskapen om de sydsvenska fästningskyrkorna. Här kan därför endast redogöras för de observationer, som gjorts av förf. under ett tillfälligt besök i kyrkan 15 sept. 1923. Vid detta tillfälle hade långhusets golv under bänkarna redan täckts. I kor och absid var det dittillsvarande trägolvet, som vilade på tvärgående bjälkar, underpallade med gråsten, bortflyttat. Bland pallningen fanns en skräfasad sockelsten av granit, L. 56 cm. C:a 32 cm. under trägolvet nivå sköt fram i S och N en vällagd grund av stora stenar till c:a 26 cm. På samma nivå gick från N till S, 45 cm. framför altaret och tribunbågen en liknande grund. Omkr. 22 cm. under denna höjd påträffades i N och S stora delar av ett tegelgolv av rött tegel (mått 19 × 18,5 cm.), utfyllt i NO med tunna flisor av granit. Det ursprungliga korgolvet har alltså legat minst 54 cm., troligen mera, under det nuvarande. Triumfbågens påmurning med tegel visade sig i N uppgå till 47 cm., i S 48 cm. Framför altaret låg en av gult tegel (24 × 11,5 × 5,5—6 cm.) murad grav (H. 217, B. 165 cm.) med 35 cm. tjock mur, fylld med smärre sten. Möjligen har denna tillhört den ovannämnde superintendenten J. Petersson.

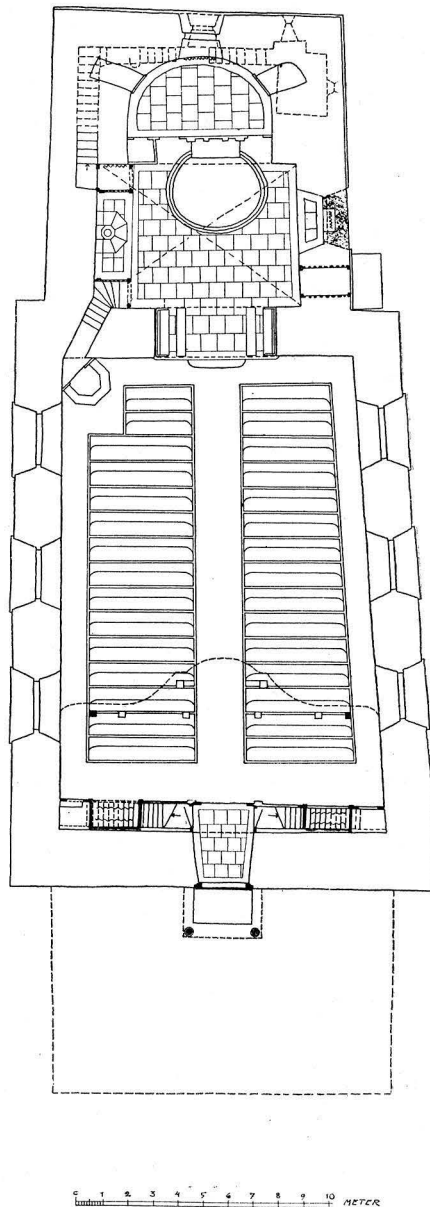

Fig. 93 B. Ramdala. Plan för restaurering upprättad av professor M. Wernstedt 1923. Skala 1:300.

Grundriss nach der Wiederherstellung 1923—24. Plan of the church after restoration, 1923—24.

Fig. 94. Ramdala. Länstol av ek, 1600-talets slut. — Foto J. Roosval 1916.

Eichener Lehnstuhl. Ende d. 17. Jhds.
Oaken arm-chair. End of the 17th century.

V. Vapenhuset raseras 1873 och sydportalen tillmuras. 1877 nedtages det platta trätaket och det nuvarande välvda, uppföres, ävenledes av trä.

VI. 1923—24 restaureras kyrkan, varvid bl. a. den gamla korportalen upptages, ett dopkapell anordnas vid korets norra del, altaruppsats och predikstol renoveras, bänkarna moderniseras m. m. enl. förslag av professor M. Wernstedt, stadfäst 7 nov. 1923 och 27 febr. 1924.

Strax V om denna påträffades två kisthandtag samt två mynt, det äldsta 1 sk. dansk från 1654. I absiden låg c:a 47 cm. under trågolvet ett stampat lergolv på stenflisor. Murens här radierande stenar bestodo närmast golvet av tvenne tuktade block om c:a 220 cm. längd.

SAMMANFATTNING AV RAMDALA KYRKAS KONSTHISTORIA

Jfr fig. 67.

I. Sannolikt under 1100-talet uppföres en absidkyrka, av vilken nu endast synes återstå ett antal i nuvarande kyrkans östtorn inmurade sockelstenar.

II. Under slutet av 1100- eller början av 1200-talet rives denna kyrka och den nuvarande av gråsten uppföres. bestående av västtorn, långhus sannolikt i två våningar, lägre och smalare kor med portal i söder samt östtorn med däri utspärad absid. Troligen täcktes långhusets bottenvåning av tvenne parallella, på en rad mittpelare vilande tunnvalv; koret av ett ribblöst kryssvalv.

III. Senare, troligen under 1500-talet, rives västtornet, långhusets murar sänkas, stenvälven nedbrytas och i stället uppföres ett platt, på träkolonner vilande trätak.

Möjligen tillkommer även ett vapenhus i söder under denna period.

IV. Under 1600-talets förra hälft tillkomma altaruppställning (omkr. 1625), predikstol (1637), dopfont, alla av snidat och målat trä. — Bänkinredning från 1600-talets slut.

ZUSAMMENFASSUNG

Die älteste Kirche von Ramdala ist aller Wahrscheinlichkeit nach eine kleine Apsiskirche aus dem XII. Jhd. gewesen, von welcher nur einige Reste des Apsissockels, nunmehr in die Mauern des jetzigen Ostturmes eingefügt, erhalten geblieben sind.

In der späteren Hälfte des XII. Jhds — oder am Anfange des XIII. — wurde wahrscheinlich die heutige Kirche aus Feldstein, auswendig verputzt, aufgeführt. In ihrer jetzigen Gestalt hat sie ein

breites rechteckiges Langschiff, ein schmales, aber höheres Chor und eine nur vom Inneren her sichtbare Apsis, die das Erdgeschoss eines Ostturmes bildet. Inwendig weiss verputzt mit Holzdach in Segmentform ausser im Chore, welches mit einem rippenlosen Kreuzgewölbe aus Kalkstein überdeckt ist. Eine Treppe in dem nördlichen Mauer des Chores vermittelt den Zugang zum ersten Stockwerke des Turmes, wovon eine Treppe zu einer tonnengewölbten Zelle hinabführt. Ursprünglich besass diese Kirche auch einen Westturm, das Langschiff erhob sich vermutlich in zwei Stockwerken mit Schiesscharten im oberen Stockwerke. Der untere eigentliche Kirchenraum scheint mit zwei parallelen, auf einer Reihe von Mittelsäulen ruhenden Tonnengewölben bedeckt gewesen zu sein. Im Süden befand sich ein rundbogiges Portal. Diese festungsartig gebaute Kirche bildete mit den öländischen und Bornholmer Festungskirchen eine Gruppe. Sie ging später ihres westlichen Turmes verlustig, die Mauern des Langschiffes wurden erniedrigt, seine Steingewölbe abgebrochen und durch eine flache, auf Holzsäulen ruhende Holzdecke ersetzt. So stand die Kirche bis ungefähr 1800, wo ihr das jetzige Aussehen verliehen wurde. Eine der Südfassade des Langschiffes vorgelegte Vorhalle wurde 1873 dem Boden gleich gemacht.

Der architektonisch eingeteilte Altaraufsatz (Fig. 81), in dessen Zentrum sich eine gemalte Abendmahlsszene befindet, entstand um 1620 (Fig. 82—88). Die Kanzel ist die bedeutendste dieser Provinz durch die in die Füllungen des Korbes eingelassenen Reliefs mit den aus der Apokalypse stammenden Motiven, die sich in den Feldern 1—3 und 5 frei an die Holzschnitte Albrecht Dürers anschliessen. Die Haube des Taufbeckens (Fig. 89) stammt aus der Mitte des XVII. Jhds. Ein Porträt des Olof Håkansson, Präsidenten des Bauernstandes im Reichstage (geb. 1695, gest. 1769), von Lorenz Pasch d. J. gemalt (Fig. 92), sowie ein Porträtmedaillon in Gips von dem berühmten schwedischen Bildhauer J. T. Sergel, das den Sohn des vorigen, den Gouverneur Freiherrn Anders af Håkansson (geb. 1749, gest. 1813) darstellt (Fig. 93), gehören zu den bemerkenswertesten Inventarien der Kirche.

Die Kirche wurde in den Jahren 1923—24 im Inneren wiederhergestellt.

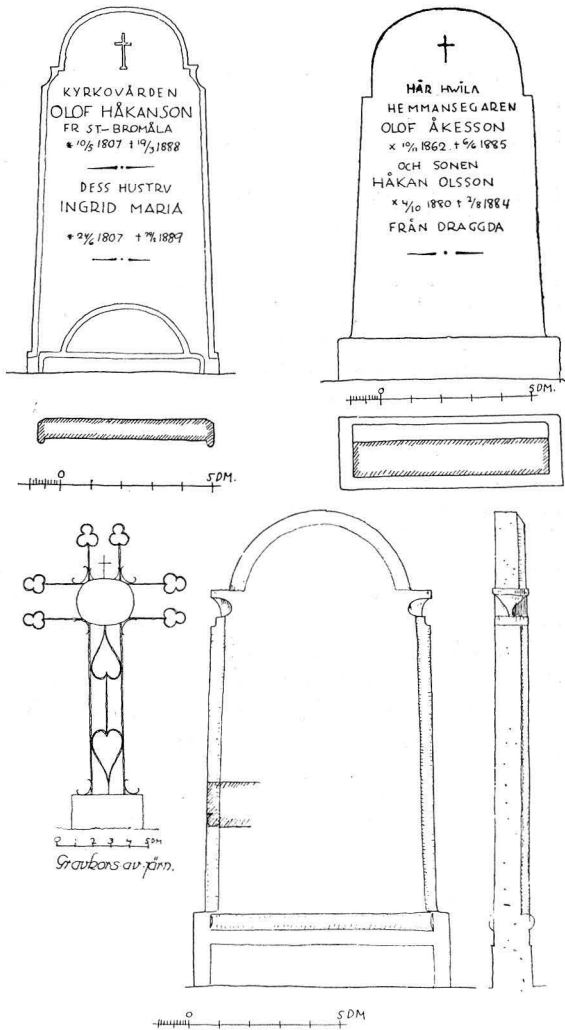

Fig. 95. Ramdala. Gravstenar och kors. 1800-talet. N. Grafström delin. 1921.

Gravsteine und eisernes Grabkreuz. 19. Jhd. Gravestones and iron-cross. 19th century.

SUMMARY

The oldest church at Ramdala was probably a small absidal church from the 12th century, of which there seem to be no remains with the exception of fragments of the socle of the apse, to be seen in the walls of the existing tower. The existing church was probably erected of plaster-dressed gray-stone during the latter part of the twelfth century, or the beginning of the thirteenth. In its present form it has a long, rectangular nave, a narrower but loftier choir and an apse, which is visible only from the interior, and which forms the bottom story of an eastern tower. Interiorly, it has white, plastered walls, with a timber barrel roof, except in the choir, where it is of limestone, and cross vaulted, but without ribs. A staircase in the north wall of the choir gives access to the first story of the tower, whence a staircase leads to a barrel-vaulted cell. Originally, this church also had a west tower; the nave rose two storeys high. The ground-floor was covered by two parallel barrel-vaults, resting on a central colonnade, while, in the south, there was a romanesque door. The upper story had probably loopholes. This church, thus furnished for defensive purposes, and resembling the defensive churches in the islands of Öland and Bornholm, lost, later on, its western tower; the walls of the nave were made lower; the stone vaulting was broken away and replaced by a flat timber roof resting on wooden pillars. The church remained in this state until about 1800, when it was given its present appearance. A porch erected at the south side of the nave was pulled down in 1873.

The architectonically divided altar-piece (fig. 81), the middle field of which shows a painted representation of the Last Supper, was put up about 1620. The pulpit, who was built in 1637 by Master Peder Christenson, known from his work at Lösen, is one of the most noteworthy in the province. In the fields of the body of the pulpit there are placed reliefs (fig. 82 - 88), illustrating the Apocalypse, which, in fields 1—3 and 5, are based on Albrecht Dürer's wood-cuts. The canopy of the font (fig. 89) is from the middle of the seventeenth century.

A portrait (fig. 92) of Olof Håkansson (b. 1695, d. 1769), Speaker of the Estate of Peasants (in the old Swedish Riksdag), painted by Lorenz Pasch, the younger, and a plaster medallion (fig. 93), of Håkansson's son, Lord-Lieutenant of the province Blekinge, Baron Anders af Håkansson (b. 1749, d. 1813), by the famous Swedish sculptor J. T. Sergel, are among the more remarkable inventories.

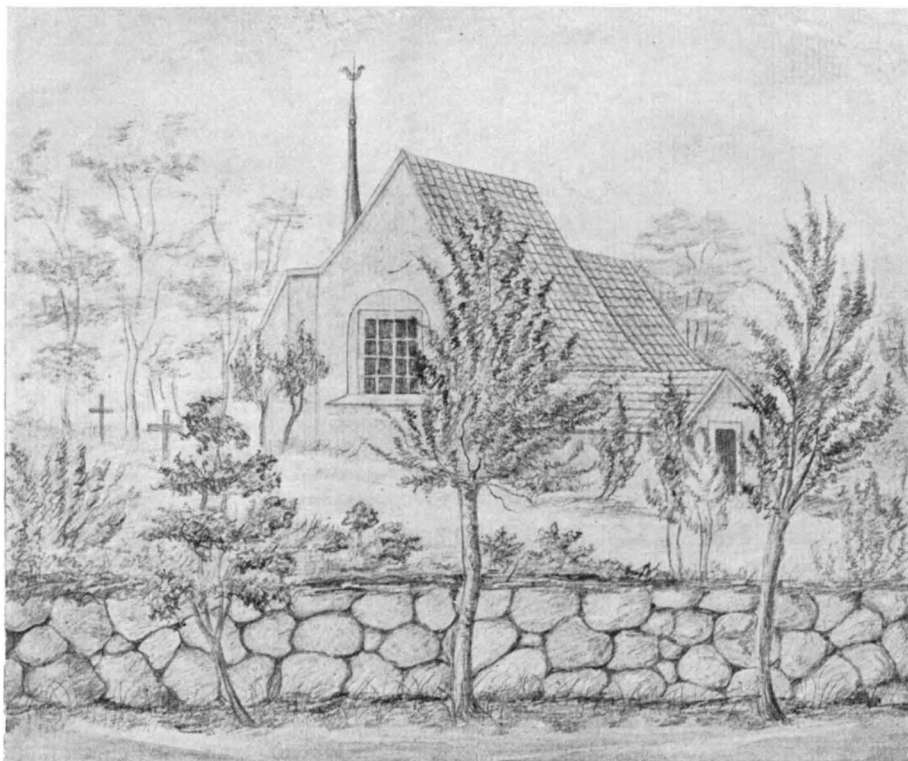

Fig. 96. Torhamn. Exteriör av gamla kyrkan. — K. Nilsson delin. u. å.
Efter original hos folkskoleläraren K. Nilsson i Lyckeby.
Äusseres der alten, 1884 abgebrochenen Kirche. — Exterior of the old church demolished in 1884.

TORHAMNS KYRKOR

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: ANDERSON, Helgonkult, s. 21. — ANDERSON, Kyrkklockor. — CAWALLIN, s. 203. — KLING, s. 20 (avb. av sigill). — N. PALLADIUS, De invocatione IV, Wittenberg 1557, s. 7. — SJÖBORG II, s. 217.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: CRONHOLM, s. 400 o. 607. — FORTEGNELSE. — GYNTHNER. — W. 1153. — B. ST.: 1 blad ritning till ny kyrka år 1875.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet i Lund: Kyrkoräkenskaper 1662—1832, L. I. 1—2. — I kyrkans arkiv: handlingar från nyare tid samt ett band avskrifter av brev etc. och diverse anteckningar 1700—omkring 1750.

UR SOCKNENS HISTORIA

Fig. 97. Torhamn.
Skiva till medeltida altare.
S. Samuelsson delin., 1914.

Mittelalterliche Altarplatte.
Medieval altarstone.

Torhamn omtalas som egen socken under senare medeltiden. Kyrkan var helgad åt den helige Magnus. Detta bestyrkes såväl av det nu försvunna sigillet (se fig. 114) som andra belägg. Vid »hellig Mogens kirke i Torum» bedrevs stor vidskepelse mycket länge efter reformationen (CAWALLIN). Palladius omtalar, hur man drog i skaror till »S. Magni in Thorrom» (jfr om vallfärderna till Lösen s. 121). Kyrkan lär även ägt en gammal kalk »på hvilken syntes en människobild, med inskriften SANTE HANS med mera; men huruvida Hans här ej blifvit förblandad med Måns lemnas derhän» (GYNTHER). Nära kyrkan ligger en enligt folktron undergörande offerkälla »St Måns källa», vari man ända in på 1800-talet offrade penningar för hälsa och välgång. Bland de föremål, som upptagits ur källan märkes ett bokspänne av mässing och »en skimrande sten» (bergkristall?); nu troligen i St. H. M. Vid källan hade man under 1700-talet »mycket pikanteri med åfrande och annat». Detta upphörde dock under landshövding Adlerstens tjänstetid (CRONHOLM).¹ I våra dagar har källan ånyo satts i stand.

TORHAMNS GAMLA KYRKA

KYRKOÅRD OCH KLOCKSTAPEL

KYRKOÅRD Torhamns gamla kyrka, som låg på platsen för den nuvarande, omgavs av en kyrkogård, vilken 1816 planterades med träd. Om kyrkogården förut var alldeles kal är okänt. Den omgavs av en stenmur, vilken redan 1635 var mycket fördärvad av regn, varjämte ett stort stycke hade ramlat ned på västra sidan, och murens träbeklädning hade ruttnat. Dessutom saknades en port med luckor (FORTEGELSE). 1771 reparerades de tre »stätt-husen». 1792 omlades muren och 1793 lägges tak över kyrkoporten (RÄK.). 1816 får den två nya luckor och 1829 och 1831 omlägges stenvuren ånyo (RÄK.).

KLOCKSTAPEL Nordost om kyrkan stod en klockstapel av trä. Den var mycket förfallen 1635 (FORTEGELSE). 1731 9/1 besiktigas stapeln och 1748 omtalas en nybyggd stapel (INV.). Den tjäras och rödfärgas 1761, förses med golv 1769 och får en dörr 1778 (RÄK.). Den var alltså täckt. Numera finnes intet spår av dessa staplar, men spiran av en dylik framträder å fig. 96.

BENHUS År 1702 lägges grunden till ett benhus av okänd konstruktion. När det revs är obekant.

¹ JÖRAN ADLERSTEN, landshövding i Blekinge län 1703—1713.

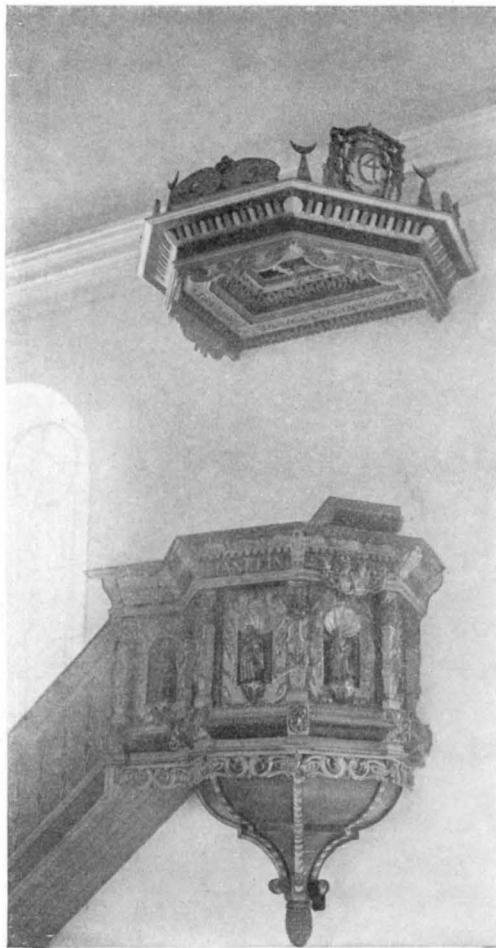
KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan (fig. 96) bestod av ett rektangulärt långhus, samt lägre, rakt avslutat kor. Därjämte torde funnits, sannolikt i norr, en sakristia. Kyrkans mått angives till L. 23 $\frac{3}{4}$ alnar, B. 18 $\frac{1}{2}$ alnar (W. 1153).

Murarna voro uppförda av gråsten. — Utvändigt voro de, åtminstone i senare tid, putsade (RÄK. 1759 o. f.). — 1635 hade kyrkan rämnat »i begge Ender» (FORTEGNELSE). — 1635 framhålles behovet av att upptaga ett fönster med fyra stora bågar på västra gaveln (RÄK.). 1759 inköpes järngaller till stora fönstret; samma år insättes en fönsterkarm i koret och 1758 en ny fönsterkarm vid predikstolen. Kyrkan torde alltså hava haft ett fönster i korets södra samt ett i vardera av långhusets södra och västra murar. — Ingången ledde i söder genom vapenhuset; dessutom fanns en tillmurad nordportal och sydlig koringång. — Golvvet, som 1635 var till största delen uppruttet (FORTEGNELSE), bestod av i senare tid inlagt trägolv, ty 1762 inköpas plankor till dylikt såväl i långhuset som vapenhuset.

Invändigt voro murarna slätputsade, åtminstone under 1700-talet (RÄK. 1759 o. 1791). 1635 omtalas interiören såsom mycket mörk på grund av de gamla väggmålningarna, »som er storlig fornöden at udslettis och fördönickis». (FORTEGNELSE). — Åtminstone i senare tid utgjordes innertaket i långhuset av ett trävalv från 1756, vilket målas 1759 med krita och limfärg. Samma år omtalas nya valvet, sannolikt i koret, och 1779 lägges valv i vapenhuset, båda troligen av trä.

Yttertaket var täckt med tegel (RÄK. 1789 o. f.), åtminstone under senare tid lagt i mönster och visande ett kors (ANDERSON, Helgonkult). Denna enkla kyrka, utan alla tillbyggen, synes ha utgjort den ursprungliga byggnadsformen och har förmodligen uppförts på 1200-talet. Den raserades 1884.

PLAN

MATERIAL

Fig. 98. Torhamn. Predikstol från 1633—35.
Foto W. Anderson 1913.

Kanzel 1633—35. — Pulpit, 1633—35.

Fig. 99. Torhamn. Detalj av predikstolen. — Foto W. Anderson 1914.
Detail der Kanzel. — Detail of pulpit.

VAPENHUS Vapenhusets tillkomsttid är okänd, troligen uppfördes det under medeltiden. År 1635 var det odugligt (FORTEGNELSE); bl. a. 1783 och 1816 repareras det och får samtidigt ny dörr (RÄK.). Vid kyrkans rasering var vapenhuset av korsvirke.

SAKRISTIA En sakristia tyckes ha funnits, men dess tillkomsttid såväl som tiden för dess rivning äro okända. 1795 repareras golvet och 1810 omtalas, att sakristidörren målas (RÄK.).

Fig. 100. Torhamns nya kyrka. Exteriör från sydost.
Foto W. Anderson 1913.

Die neue Kirche von Südosten. — The new church from the south-east.

INREDNING

Av det medeltida altaret återstår nu endast altarskivan (fig. 97), vilken ligger som flisa utanför kordörren i nya kyrkan. Den visar fem inhuggna kors. L. 195 cm., B. 109 cm. — Om kyrkans äldsta altarprydnad veta vi intet. Möjligen utgjordes den av det medeltida altarskåp, som senare tillhörde Sturkö kyrka (se s. 109). Under 1600-talets förra hälft synes ha tillkommit en ny altarpupp, att döma av tvenne blåmålade träkolonner med beslagsornamentik och korintiska kapitäl, som nu äro dep. i Bl. M. — 1769 tillkommer en ny altartavla, målad och med förgyllda bilder, för 250 rdr (RÄK.). Dennas mitt utgjordes av en Korsfästelsescen, oljemålning på duk från 1700-talet. Den högra rövarfiguren återgår på Rubens bekanta »Lansstöten» i Antwerpen. H. 153 cm., B. 100 cm. Dep. i Bl. M. — W. 1153 omtalar, att altartavlan framställde i två avdelningar Korsfästelsen och Nattvarden. — Sannolikt ha även de nu å altarskranket i nya kyrkan stående tvenne trästatyerna, Tron och Hoppet, tillhört denna altarprydnad.

Ett sidoaltare, kallat mataltaret, nämnes 1748 (INV.).

ALTARE

SIDOALTARE

PREDIKSTOL

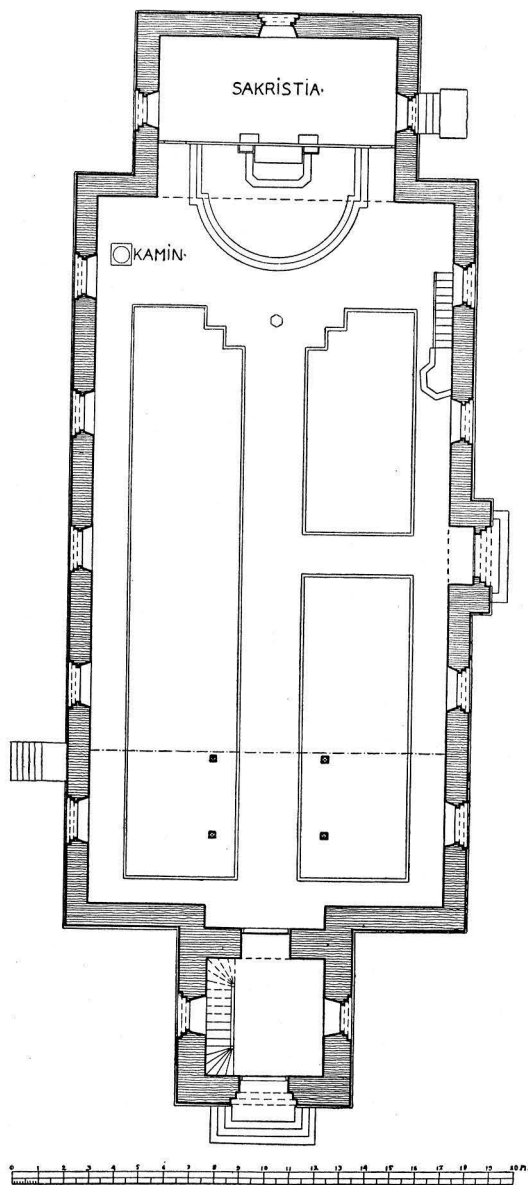

Fig. 101. Torhamn. Plan. Skala 1:300. —
S. Samuelsson delin. 1914.
Grundriss der neuen Kirche. — Plan of the new church.

BÄNKAR

SKRANK

År 1800 omtalas i räkenskaperna målning av ett skrank i kyrkan. Dettas plats är okänd, troligen har det skilt långhus och kor såsom i flera andra Blekingekyrkor under 1600-talet.

Predikstolen (fig. 98 o. 99), som nu hänger i nya kyrkan på södra väggen, är av ek, snidad, målad och förgylld.

Korgens fyllningar med insatta, i trä skulpterade bilder av de fyra evangelisterna inramas av hermer på samma sätt som i Lösen. Hermerna utgöras av kvinnliga dygdsymboler: Ståndaktigheten — Tapperheten — Hoppet — Tron. En femte saknar attribut. Å entablementets fris målad inskrift: VERBVM — DOMINE — MANET IN — ÆTERNVM (= Guds ord varar evinnerligen) samt Krabbes och Kruses skulpterade och målade dubbelvapen med överskrift: E. K. (= Erik Krabbe) F. M. K. (= Fru Maren Kruse).

Å baldakinen, som är lik den i Lösen, men utan krönande figur, synes ett av sköldhållare uppburet krönt Kristian IV:s namnechiffer och från taket nedhänger en i trä skulpterad duva. — Trappan är, möjligen med undantag av en utmed övra kanten löpande list med äggstav, tillkommen under 1800-talet.

Predikstolen, som är dekorerad med en vanställande nymålning i vitt och guld samt gråbrunt och ljusröd bronsering, är tillkommen under lensmanden i Kristianopol Erik Krabbes tjänstetid 1633—1642 (se s. 24 not 1) samt av samma mästare som Lösens och Ramdala predikstolar, Peder Christenson. Torhamns är sannolikt äldst, troligen tillkommen före FORTEGNELSE och alltså mellan åren 1633—1635. Jfr s. 73 o. s. 128.

Kyrkans bänkar betecknas 1635 såsom »icke ret synderlige» (FORTEGNELSE). De målas 1795 (RÅK.).

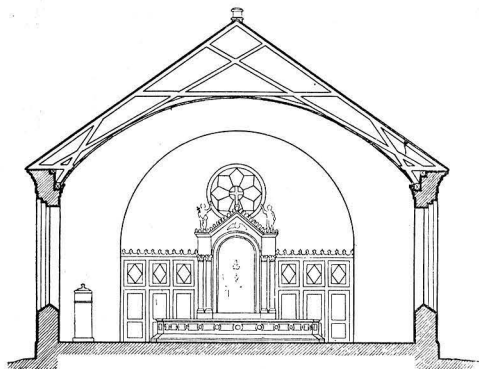

Fig. 102. Torhamn. Tvärsktion.
Uppmätt av S. Samuelsson 1914.
Querschnitt. — Section.

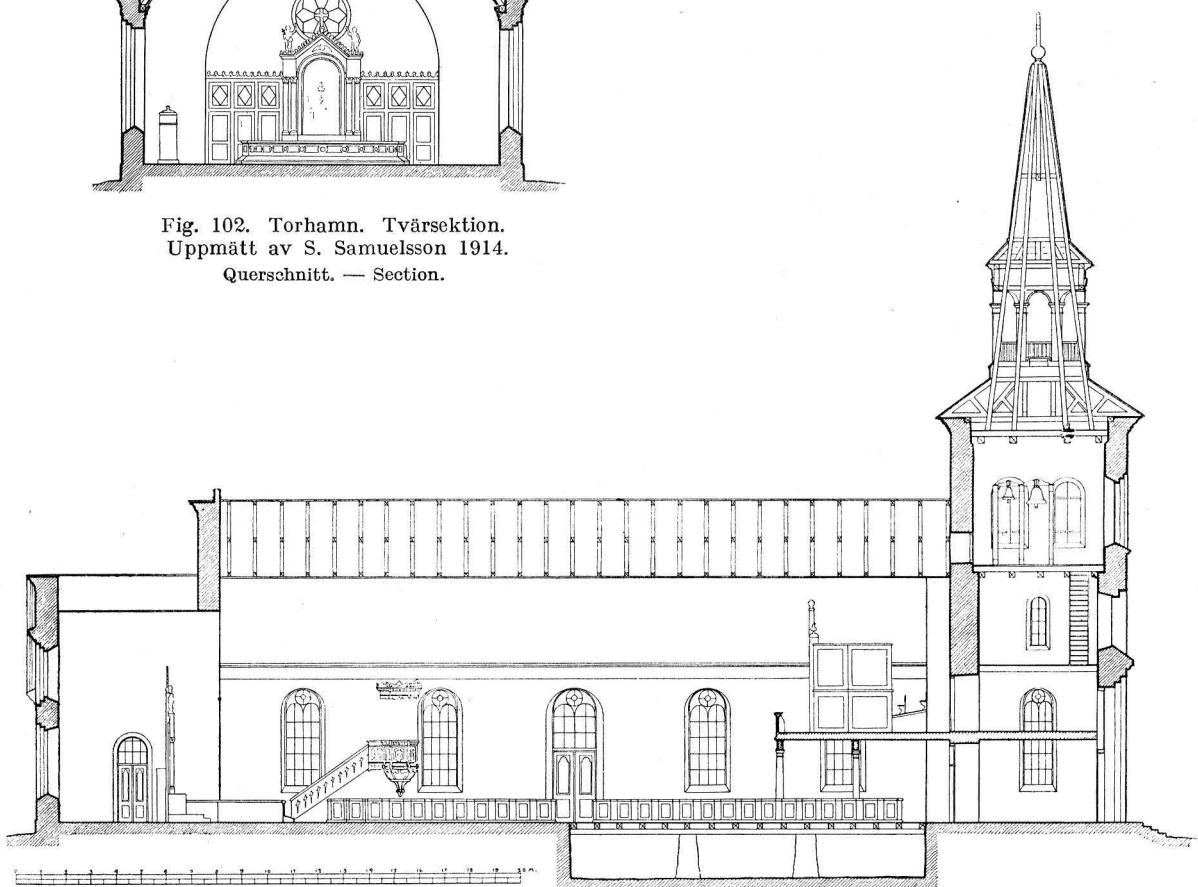

Fig. 103. Torhamn. Längdsektion. — Uppmätt av S. Samuelsson 1914.
Längsschnitt. — Longitudinal section.

Vid kyrkans rivning funnos tvenne nu försvunna läktare, en å norra långhusväggen LÄKTARE samt en i väster, varav åtminstone den ena hade en rikt snidad bröstning (muntlig uppg. av kyrkvaktaren). År 1757 uppbygges ny läktare, 1789 repareras tvenne läktare (RÄK.). Åtminstone den ena läktarfasaden var målad med bibliska scener (W. 1153).

Rörande gamla kyrkans lösa inventarier, se under nya kyrkan (s. 96).

KYRKOGRÅRD

TORHAMNS NYA KYRKA

KYRKOBYGGNADEN

Torhamns nya kyrka, som ligger på platsen för den gamla, omgives av en vid kyrkobygget utvidgad kyrkogård med stenvägg. Två par gjutna järngrindar i väster och söder från 1800-talets senare hälft.

PLAN OCH
EXTERIÖR

Fig. 104. Torhamn. Interiör mot väster.
Foto W. Anderson 1914.

Inneres der neuen Kirche gegen Westen. — Interior of the new church towards the west.

Kyrkan (plan fig. 101) beslutades redan 1865, då byggnadskommitté tillsattes. 1871 anmodades arkitekt

H. Zettervall i Lund att uppgöra ritning och förslag. Denna godkändes 1875 med den förändring, att murarna skulle uppföras av tegel i stället för av gråsten (prot.). Byggnaden uppfördes dock först 1885.¹ Murarna av tegel (och gråsten?) äro utvändigt spritputsade med tegelfris under taklisten. Slätputsade murhörn samt synligt tegel till fönster- och dörrromfattning. Tornets taktäckning utgöres av omålad, galvaniserad plåt (!), långhusets och korets av cementtegel (!!). — Se i övrigt fig. 100.

INTERIÖR

Invändigt äro murarna slätputsade i vitt. — Innertaket ett tunnvalv av trä, vitputsat. — Golvet av trä. — I tornet hänga tvenne klockor (se s. 101).

UPPVÄRM-
NING

Kyrkan uppvärms av en i långhusets nordöstra hörn stående järnkamin.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

(även från gamla kyrkan)

ALTARE

Altare och altarring av furu, målade i grått och vitt. — Altarprydnaden utgöres av en på vägg målad tavla, framställande Korsfästelsen. Signerad: C. Viréen 1885. Den omgives av en vitmålad bågställning med ett kors och tvenne trästatyer: Tron och Hoppet, rester från gamla kyrkans altarprydnad (se s. 93). Till altaret sluter sig ett skrank, som skiljer den bakomliggande sakristian från koret.

PREDIKSTOL

Predikstol (se s. 94).

NUMMER-
TAVLOR

Tvenne enkla nummertavlor, svartmålade, samtida med kyrkan. H. 143 cm., B. 67 cm. — I tornet stå tvenne nummertavlor av trä, gråmålade, något defekta, med skulpterade ramar (fig. 105). De förädrades till kyrkan 1751 av kyrkoherde Thulin samt hade ursprungligen förgyllda ramar (INV.). H. 78 cm., B. 82 cm.

¹ Sedan V. H. A. A. efter församlingens anmälan förklarar (1883 9/10) att från antikvarisk synpunkt intet hinder mötte för den gamla kyrkans rasering (*Månadsbladet* 1883, s. 203).

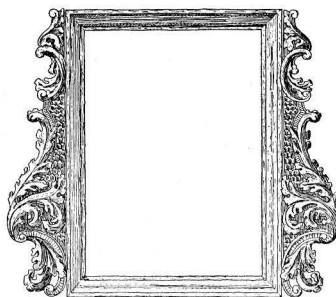
Bänkar, slutna, med dörrar mot mittgången men öppna mot två sidogångar, samt orgelläktare i väster, enkelt snickeriarbete, gråmålat och samtida med kyrkan. Orgeln, inköpt 1893 från Vissefjärda församling i Kalmar län, är — åtminstone fasaden — troligen från 1700-talets slut.

På kyrkogården ligger foten till en medeltida dopfunt av gotländsk kalksten utan uttömningshål (fig. 107). H. 22 cm., diam. omkring 54 cm. — Skålen, som hade form av »en gammal stenmortel», blev år 1884 troligen inlagd i nya kyrkans grund. Den stod förr på kyrkogården med foten upp- och nedvänd i skålens urhålkning. Folket i socknen trodde då, att det var en mortel, i vilken man stött sönder kalken till murbruket, då den gamla kyrkan byggts (uppg. av kyrkovaktaren). Åtminstone 1790 och på 1820-talet torde funten stått inne i kyrkan.

Dopställ av trä, i form av 6-kantig pelare, målad i vitt och brunt. Inskrift: »LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG.» 1914. H. 90 cm.

Ett dopfat av mässing (fig. 106). Troligen från 1800-talets början. H. 8 cm., diam. 41.5 cm.

En dopskål av tenn. 1700-talet. H. 10 cm., diam. 22.5 cm.

BÄNKAR OCH
ORGELLÄK-
TARE

DOPFUNTAR

Fig. 105. Torhamn. Nummer-tavla av trä, skänkt 1751.
B. Kjellström delin. 1914.
Hölzerne Versta-fel. — Number board.

Fig. 106. Torhamn. Dopfat omkring 1800 (?).
S. Samuelsson delin. 1914.
Taufbecken um 1800. — Font basin, c. 1800.

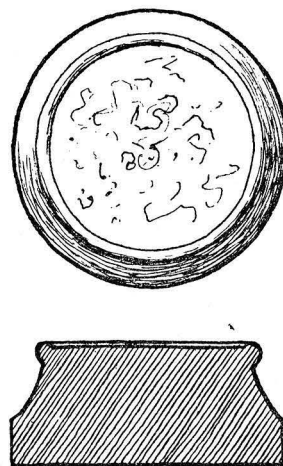
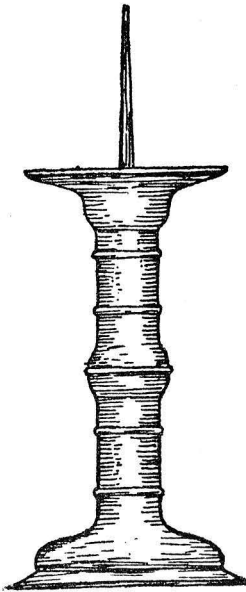

Fig. 107. Torhamn. Fot till medeltida dopfunt.
S. Samuelsson delin. 1914.
Fuss eines mittelalterlichen Taufsteins.
— Foot of a mediaeval font.

NATTVARDSS-
KÄRL

Kalk av silver invändigt förgylld. Inskrift å foten: »Thorhamns Kyrka. Wilh. Cimmerdahl Kyrko Herde E C Aborre Comminister 1813 56 lod.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — **C. F. LILIA** — C 3 (= 1809) — måne. H. 24.4 cm., diam. 13.3 cm. — Paten av silver ovan till förgylld. Inskrift: »11 1/2 lod». Stämplor som å kalken. Diam. 17.2 cm. Kalk och paten inköpta 1813 för 112 rdr 24 sk. bco. (RÄK.). — År 1700 funnos en stor, förgylld kalk och paten, vilka renoverades 1748 (INV.). 1754 befanns kalken vara för liten, varför man beslöt avtaga 8 lod från sockenbudskalken och därmed öka den förra (visit.-prot.). Vid inbrottsstöld i kyrkan natten mellan den 21 och 22 januari 1812 uppbröts kistan och borttogs kalk, paten samt en oblatask av silver (RÄK.). Denna, vägande 17 1/4 lod, hade gjorts 1754 av det överblivna silvret från sockenbudskalken. 1815 nämnas tvenne oblataskar av trä, därav en svarvad (INV.), nu försvunna.

Sockenbudstyg i läderfodral, bestående av kalk av silver, helt förgylld, med driven ornering å noden; på en av fotens sex utbuktningar ett fastnitat krucifix. Inskrift i botten: »30 lod m. p.» 1600-talet. H. 18.5 cm., diam. 10 cm.

TEXTILIER

Fig. 109. Torhamn. Ljusstake av tenn. 1500-talet(?), S. Samuelsson delin. 1914. Leuchter aus Zinn, 16. Jhd. Pewter candlestick, 16th century.

En sockenbudskalk och paten av silver utan förgyllning omtalas 1700 (INV.). 1754 användes kalken till stora kalkens utökning och till en oblatask (se ovan). Sannolikt användes även patenen för detta ändamål, fastän det ej omtalas i handlingarna. 1804 inköpes ovanstående sockenbudskalk jämte paten för 16 rdr 32 sk. (RÄK.), ovisst varifrån. Patenen nu försvunnen.

Kalk av engelskt tenn, nu defekt (fig. 108). Inköpt 1754 för 3 rdr (RÄK.). H. 10 cm., diam. 6 cm.

Sked av silver, förgylld. Inskrift: »Torhamns Kyrka.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — C. F. LILIA — H. 3 (= 1814). Väger 5 1/8 lod (INV. 1815). L. 17.2 cm.

Antependium av blå sammet med kors i silvergalon, mässhake av svart sammet kantad med silvergaloner; å den ena sidan ett kors, å den andra kalk, allt i silvergalon. Inköpt 1862. Hå v av röd

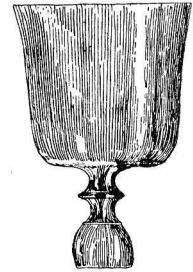

Fig. 108. Torhamn. Kalk av tenn, inköpt 1754. B. Kjellström delin. 1914. Kelch aus Zinn. Pewter chalice.

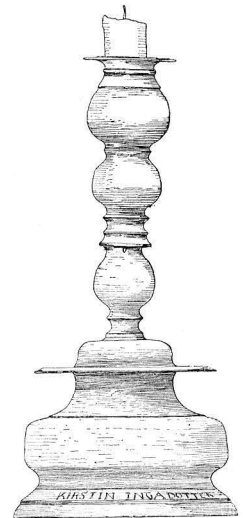

Fig. 110. Torhamn. Ljusstake av tenn från 1662. — B. Kjellström delin. 1914.

Leuchter aus Zinn aus d. J. 1662. Pewter candlestick from 1662.

sammet med guldfransar samt altarduk av vit bomullslärfvt med bred, sydd spets; samtliga från senare tid och modernt.

Kyrkan har fordom ägt ett rikt förråd av textilier, samtliga nu försvunna. Altarduken bestod 1635 av en gammal lärftsdruk, som kasserades (FORTEGNELSE). 1748 funnos två altardukar av slissing »med gamla spetzor försedde odägelige», en av dessa nämnes ny 1700 samt en altarduk av dräll med breda spetsar, »utsydd med en grön krants i hvilken infattat står Samuel Dures» (INV.). 1758 köpes en ny altarduk (RÄK.) och 1815 omtalas en av bomullslärfvt med vävda spetsar (INV.). Ett nytt altarkläde av siden, blommerat och ett nytt av tyg, odugligt, omtalas 1700.

1748 ett grönt kläde på mataltaret, söndrigt. 1815 fanns ett smalt altarkläde av guldbrokad med gula silkesfransar (INV.). Av kalkkläden funnos 1700 ett silkessytt kläde, ett av slissing samt ett som tillhörde sockenbudstyggen. 1815 fanns en rödrutig silkesduk, ett vitt sidenkläde samt ett rött sidenkläde med oäkta guldspetsar, »alla till kalkens täckande» (INV.). 1700 omtalas ett hyende, blommerat och gammalt. Samma år funnos en gammal blå mässhake, som 1748 var oduglig, och en mässhake av röd damast, blommerad samt med silvergaloner. 1784 anskaffades en ny mässhake av guldbrokad med äkta guldgaloner (RÄK.). Inv. 1700 upptager dessutom en ny mässkjorta av slissing. 1748 fanns utom denna en av holländsk lärft. 1758 inköpes en ny mässkjorta (RÄK.). Av håvar funnos 1748 en av grön sammet, broderad, med klocka, samt tvenne odugliga. Till två håvar av svart manchester inköpas materialier 1804 (RÄK.). 1748 fanns ett gammalt, söndrigt, svart likkläde med »Camelegarnsfrantzer» samt ett »något bättre», och 1815 nämnes bl. a. en prästkappa av flanell samt en handduk (INV.).

Ljuskrone av mässing för 8 ljus, profilerad mittstäng, avslutad av en kula. Inskrift: LJUSREDSKAP »Denna Ljus: Krona. är. Tillhörig. THORHAMNS. Kyrcka. Herr. Johan. Christian. Weibull. var. Nådårs Predicant. Kyrkowärdar. Mårten. Håkansson. Och. Nils. Nilsson. 1789.» Inköptes 1789, sedan förs. å stämman begärt »en ordentlig ljuskrone för 9 ljus» (PROT.). H. 61 cm.

Fig. 111. Torhamn. Ljuskrone av glas från 1800-talets början. — Foto W. Anderson 1914.
Gläserner Kronleuchter. — Glass chandelier.

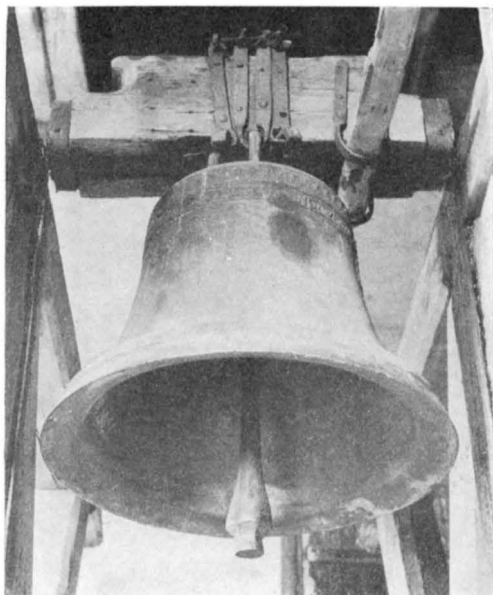

Fig. 112. Torhamn. Klocka, gjuten 1578 av Hans Turman i Stralsund. — Foto W. Anderson 1914. Glocke, 1578 von Hans Turman in Stralsund gegossen. Bell, 1578.

Ljuskröna av mässing för 15 ljus. Skänkt 1885. H. 90 cm.

Ljuskröna av gjutet glas för 6 ljus. 1800-talets förra del. H. 89 cm.

Ljuskröna av gjutet glas för 8 ljus (fig. 111). 1800-talet. H. 81 cm.

Ett par ljusstakar av tenn (fig. 109) med pigg av järn. Övermålade med brun oljefärg. På piggarna äro uppsatta vitmålade prydnadsljus av trä. 1500 (?). H. 41 cm.

Ett par ljusstakar av tenn (fig. 110), defekta redan 1748 (INV.). Rikt profilerad fot. Inskrift å den ena: »HANS HINRICH SON KIRSTIN INGADOTTER 1. 6. 6 2.» Stämplat inom tre sköldar. Å den andra staken lika inskrift, utom att bomärket saknas.

Ett par ljusstakar av bleck. H. 33 cm.

Inv. 1815 upptager även en ljuskröna av trä, nu försvunnen.

Gamla kyrkans sigill av koppar (fig.

114) framvisade en man med kors, omgiven av inskriften: »S. M.» (S:t Magnus). Till vänster syntes en stjärna. Runt kanten löpte en inskrift: TORRVME * KIRKE. SIGEL *. Nämnas redan 1748 som gammalt. Troligen försvunnet före år 1815, då det saknas på inventariet.

BÖCKER

Karl XII:s Bibel i skinnband med mässingsbeslag.

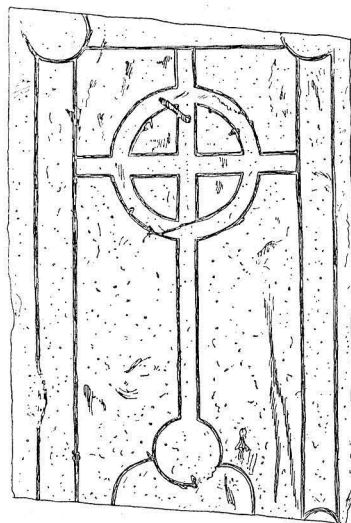
KYRKOKISTA En kista av trä, järnbeslagen, med två hänglås. Nämnas tidigast 1700 och hade då tre lås (INV.). H. 66 cm., B. 74 cm., L. 139 cm. — Samtidigt fanns en gammal järnbeslagen kista med lås och nyckel. Nu försvunnen.

GRAVSTEN

Vid västra kyrkogårdsgrinden ligger som flisa en gravsten (fig. 113), visande ett ringkors. Medeltiden. H. 161 cm., B. 122 cm.

Av kyrkans gamla, nu förkomna inventarier nämnas 1700: en stor och en mindre tennflaska; 1748: minnestavlorna över Karl XI:s begravning, Narva slag, jubelåret 1693 samt religionsfriheten i Schlesien, en pliktball, en likbår samt ett skåp; 1815: ett Gustaf III:s Tal inom ram, ett skepp under taket, skänkt av båtsmannen Paul Lo, en stöt av »Spansk wass med klocka» samt två likbårar (INV.). Dessutom lärer kyrkan ha ägt två krucifix av trä, vilka brunno upp vid en eldsvåda i prästgården under nya kyrkans byggnad (upplysn. av kyrkovaktaren). Förkomna äro även två värjor och två ringkragar, »upphängda på väggen» (W. 1153).

I tornet hänga tvenne klockor. Den stora (fig. 112) har följande inskrift: ANNO. M. V. L. XXVIII. HEFT. HANS. TVRMAN. DISSE. KLOCKE. TOM. SVNDE. GATEN. ION. DVNCKER. (= År 1578 har Hans Turman gjutit denna klocka vid Sundet (= Strelasund, Stralsund) Ion Duncker.) Det sista är troligen dåvarande pastors namn.¹ Däröver en flätning av smala stjälkar, avslutad av vindruvsliknande klot, under ett av tvenne kycklingar buret klockgjutare-märke, dessutom reliefer: Jungfru Maria i strålgans, Kristus på korset mellan Maria och Johannes samt Adam och Eva. Avbildningar av dessa reliefer återfinnas i Hjortsberga kyrkas beskrivning, Medelstads härad, varest en klocka, gjuten av samme mästare,² är dekorerad på samma sätt som Torhamns. H. omkr. 74 cm., diam. 81 cm. — Den lilla klockan, som saknar inskrift, är troligen den som inköptes 1780. H. 38 cm., diam. 42 cm.

KLOCKOR

Fig. 113. Torhamn. Medeltida gravsten. — B. Kjellström delin. 1914.
Mittelalterlicher Grabstein.
Medieval gravestone.

SAMMANFATTNING AV TORHAMNS KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Under äldre medeltiden — 1200-talets slut eller 1300-talets förra del — uppfördes sannolikt Torhamns gamla kyrka med rektangulärt långhus samt lägre, rakt avslutat kor. Om den ursprungligen varit eller senare blivit välvd, vet man ej. — Möjligen tillbygges ett vapenhus under denna period.

II. Ovisst när, men före 1635, uppföres en klockstapel. Under 1600-talet tillkommer predikstol och flera inventarier.

III. Senare får kyrkan sakristia, ny stapel (1748), ny altartavla (1769) och andra inventarier.

IV. År 1885 uppföres den nuvarande kyrkan och den gamla raseras.

ZUSAMMENFASSUNG

Torhamns ältteste bekannte, dem heil. Magnus geweihte Kirche wurde wahrscheinlich am Ende des XIII. Jhds. oder in der ersten Hälfte des XIV. Jhds. aufgeführt. Sie bestand aus Langschiff und Chor. Man fügte möglicherweise schon im Mittelalter eine Vorhalle hinzu und später eine

¹ Jören Seurinsen nämnes som pastor här 1584 (Cawallin).

² Klockgjutaren Hans Turman i Stralsund är känd tidigast 1575, då han göt den 1886 nedsmälta Stundenglocke till S. Jacobikirche i samma stad. Hans verk äro sällsynta; bevarade äro klockorna från 1581 och 1585 i Poseritz resp. Altefahr på Rügen (William Anderson, Norddeutsche Kirchenglocken in Blekinge, Stralsundische Zeitung 25/7 1920 o. Anderson, Kyrkklockor).

Sakristei. Die alte Kirche wurde 1885 abgebrochen, die jetzt bestehende wurde dann aus verputztem Backstein aufgeführt.

Die Kanzel der alten Kirche ist noch in Gebrauch (Fig. 98, 99). Sie wurde zwischen 1633—1635 von dem auch in Lösen (s. 128) und Ramdala (s. 73) tätigen Meister Peder Christenson geschnitzt. Bemerkenswert ist auch ein mittelalterlicher Grabstein (Fig. 113), sowie die mit Reliefs verzierte, im Jahre 1578 von dem in Stralsund tätigen Glockengiesser Hans Turman gegossene Glocke (Fig. 112). Von diesem ist noch eine Glocke innerhalb der Provinz erhalten: in der Kirche von Hjortsberga.

Die Wallfahrten nach der Kirche von Torhamn und der nahegelegenen »St. Måns» (Magnus)-Quelle hörten mit der Reformation nicht auf, und das Niederlegen von Opfern in der Quelle fuhr bis in spätere Zeit fort.

SUMMARY

The oldest church at Torhamn, which was dedicated to S:t Magnus, and which was probably erected towards the close of the 13th, or the beginning of the 14th century, consisted of a nave with choir. To this were added, possibly already during the Middle Ages, a porch and, later on, a sacristy. This ancient church was pulled down in 1885, and the existing building was then built of plaster-dressed brick.

Among the inventories, attention may be called to a pulpit (fig. 98, 99), carved (1633—35) by Master Peder Christenson — who also did work at Lösen (p. 128) and Ramdala (p. 73); a mediæval gravestone ornamented with a ring-cross (fig. 113), and a large bell (fig. 112), adorned with work in relief, cast in 1578 by Hans Turman, a bell-founder of Stralsund, from whose hand we have another bell in the province, at Hjortsberga.

Pilgrimages to Torhamn Church and to the neighbouring »S:t Måns'» (= Magnus) Well, were made long after the Reformation, and offerings at the Well continued until quite a late date.

Fig. 114. Torhamn. Kyrkosigill.
Siegel der Kirche. — Seal of the church.

UTLÄNGANS KAPELL

INOM TORHAMNS SOCKEN

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: WILLIAM ANDERSON, Utlängan . . . i Idun 1914 12/7. — O. NIELSEN, Kong Valdemar den andens Jordebog, Kbhvn 1873, s. 139. — Script. Rer. Dan. III, s. 280 o. V, s. 622 f. — SJÖBORG, s. 221. — LUDV. F. A. WIMMER, De danske Runemindemærker IV 2, Kbhvn 1908, LXXX.

HANDSKRIVNA KÄLLOR: CRONHOLM, s. 612.

Om den längst ut i havsbandet, utanför Blekinges sydostspets belägna lilla ön Utlängan berättar CRONHOLM vid 1700-talets mitt, att där »fins anläggning till en kyrka el: litet Capell, 10 alr i fyrkant och en kyrkogård af 80 alnars omkrets. Sägs att hwad man byggt om dagen blefwit af okänd hand refwit om natten; män troligt att sådan byggnad i krigstiden blefwit fördärfwad».

Utlängju omtalas tidigast vid 1000-talets mitt å en runsten på Bornholm (Ny-Larskerstenen I), rest av Kåbe-Sven över sonen Bose, vilken föll i det från andra källor icke bekanta sjöslaget vid Utlängan. I den s. k. ölistan i konung Valdemars jordebok omtalas bl. a. »Storkö (= Sturkö) hus, Sinhorn (= Senoren), hus, Ænlang (= Inlängan), Utlængi» såsom tillhörande konungalevet. Möjligen kunna dessa »hus» sättas i samband med de befästningar, som konung Sven 1151 lät uppföra överallt på de små öarna till värn mot de sjörövare, som då plågade Danmark. Utlängan omtalas vidare på 1200-talet i den gamla reserouten till Reval: »de utlengi usque calmarne; processus de utlengi uersus arnholm» samt i samband med Sprakaleggfamiljen: »Vtqluppe, qvæ et Velippa, et Vtlenga — — Rontbys ad Vtelippam, Helenæholmia ad Vtlengam et Lucia. Est autem hoc territorium ut insula, in qva hæ Civitates nominatæ Lucia, Helenæholmia, et Rontbys.» Slutligen anges Utklippan och Utlängan på talrika äldre sjökort (tidigast å Olaus Magnus' Carta marina 1539) och i ett brev, dat. Avaskär den 15/8 1510, underrättar ämbetsmannen på Lyckå slott Jens Munck konung Hans, att de skola »finna mig på Utlängan, när skeppen komma».¹

På Utlängan, där alla skepp från Kalmarsund, från öster och väster skulle passera, måste ett rörigt liv ha utvecklats sig under medeltiden, särskilt under dess förra del, då sillen mera än nu gick till vid öländska och blekingska kusten. Måhända var platsens betydelse i avtagande redan på 1300-talet, ty 1346 heter det, att Ölands fiskare draga till Bornholm på sillfångst och 1442 7/5 varnas Stralsund för sjörövare mellan Öland och Bornholm.² Med tanke på det avlägsna läget i yttre skärgården och att någon bofast fiskarebefolkning icke existerade i Skandinavien under medeltiden, måste vi antaga, att kapellet uppförts endast för fiskarna under fiskesäsongen samt för sjöfarande, vilka här sökt hamn i väntan på bättre väder. Det torde alltså icke, liksom övriga gudshus eller kyrkogårdar på de blekingska öarna, stått i samband med begreppet församlingskyrka.

Nu återstå endast rester av grundstenar på öns södra del. Från vilken tid dessa härröra kan icke sägas, enär inga grävningar äro företagna på platsen.

Även på den längre ut i havet belägna ön Utklippan finnas rester av en kyrkogård.

¹ C. G. STYFFE, Bidrag till Skandinavians historia V, s. 406.

² Bornholmske Samlinger VIII, s. 156 o. 161.

ZUSAMMENFASSUNG

Auf der allen Seefahrern bekannten, vor der Südostspitze von Blekinge gelegenen, kleinen Insel Utlängan soll es eine Kapelle gegeben haben, die möglicherweise im Mittelalter erbaut wurde, um den Fischern in der Fangzeit zu dienen, sowie anderen Seefahrern, die dort Schutz suchten, während sie auf besseres Wetter warteten. Von dem Aussehen der Kirche ist nichts bekannt, da keine Ausgrabungen auf dem Platz vorgenommen sind.

SUMMARY

On the little island of Utlängan, well known by all seamen, and lying off the south-eastern point of Blekinge, there is said to have been built, during the Middle Ages, a chapel for the use of fishermen during the fishing-season and for other seafaring people, who happened to seek shelter here during bad weather. Nothing is known respecting the appearance of the chapel, as no excavations have yet been made at the place.

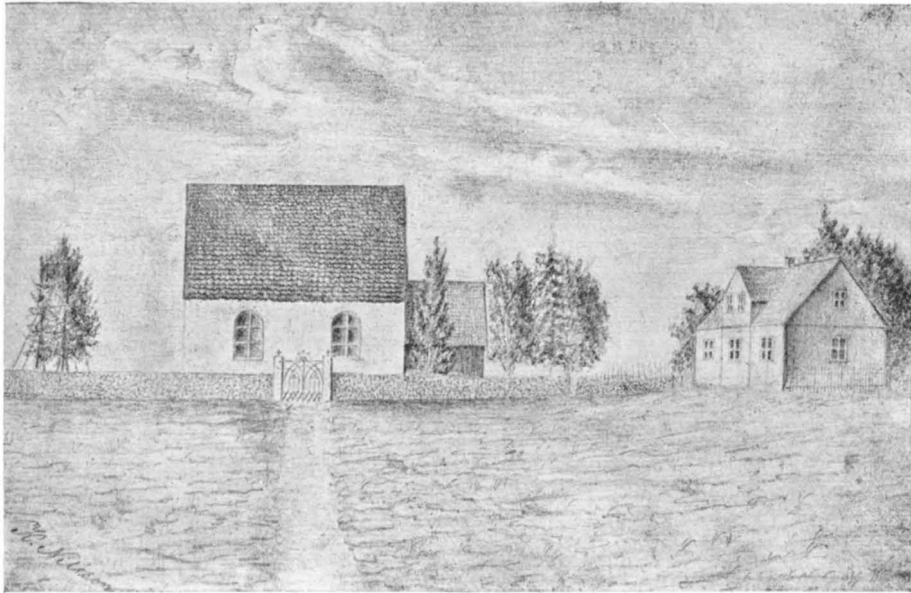

Fig. 115. Sturkö. Exteriör av gamla kyrkan. — K. Nilsson delin. u. å.
Äusseres der alten Kirche. — Exterior of the old church.

STURKÖ KYRKOR

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: ANDERSON, Helgonkult, s. 10. — ANDERSON, Kyrkklockor. — CAWALLIN, s. 192. — KLING, s. 21. — MÅNADSBLADET 1877, s. 418-419 och 421. — SJÖBORG, s. 222.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: K. B.: CRONHOLM, s. 607. — ELSERS. — GYNTHNER. — A. T. A.: 1 blad exteriör av gamla kyrkan, lavering från 1800-talet av skollärare A. Elmström,¹ 1 foto av kista. — Bl. M.: 1 blad ritning (exteriör och plan) av gamla kyrkan av Carl Björkstén, 1874. — FORTEGNELSE. — LANDSKYRKOR. — B. St.: 1 blad projekt till ny kyrka, gillat 1875. — I nya kyrkan: Målning av gamla kyrkan.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet i Lund: Kyrkoräkenskaper 1662—1832, L. I, 1—II, Gåvomedel 1701—61, 68—71, L. IV. — I kyrkans arkiv: Kyrkostol 1833—1869, Kyrkostäm-
moprotokoll 1844—1883, Visitationsbok 1872—1911, Inventarieförteckning 1902. — I Torhamns
prästgård: 1 band anteckningar från 1700—omkring 1750, innehållande avskrifter av avgångna
brev, inventarier etc.

¹ Ligger begravnen å kyrkogården. F. 1831. d. 1899.

KYRKOÅRD OCH KLOCKSTAPEL

KYRKOÅRD Sturkö gamla kyrka (fig. 115), belägen på platsen för den nuvarande, omgavs av en kyrkogårdsmur, vilken 1635 var upplagd av lösa stenar, så att den gjorde ringa nytta (FORTEGNELSE). 1863 utvidgades kyrkogården, muren revs och uppsattes ånyo. Den dåvarande kyrkogårdsporten, som sannolikt var av trä — den tjäras 1728 (RÄK.) — revs då och istället uppsattes i norr inom murade stolpar ett par gjutna järngrindar (fig. 116), inköpta från Karlskrona, där de begagnats vid gamla stadskyrkogården (PROT.). Under nya kyrkobyggnadens tid har kyrkogården utvidgats mot norr, varvid även denna port flyttades. Kyrkogården var från äldre tider fördelad mellan släkterna (VISIT.-PROT. 1872).

KLOCKSTAPEL Nordost om kyrkan stod en öppen klockstapel av enkel konstruktion. Den torde ha uppförts under 1650-talet, då kyrkan fick klocka. År 1635 fanns nämligen ingen stapel (FORTEGNELSE). Den revs, då nya kyrkan uppfördes. — I stapeln hängde en klocka (se s. 116).

SOCKENSTUGA Å kyrkogården står i sydväst det gamla vapenhuset av ek, panelat, rödfärgat och tegeltäckt, nu använt till sockenstuga samt invändigt moderniserat (jfr s. 107).

STURKÖ GAMLA KYRKOBYGGNAD

Denna, som revs när nya kyrkan uppfördes 1878, kan med hjälp av bevarade avbildningar och plan (fig. 117) jämte arkivens upplysningar lätt rekonstrueras.

PLAN
MATERIAL

Planen visade ett rektangulärt långhus med smalare och lägre vapenhus i väster.

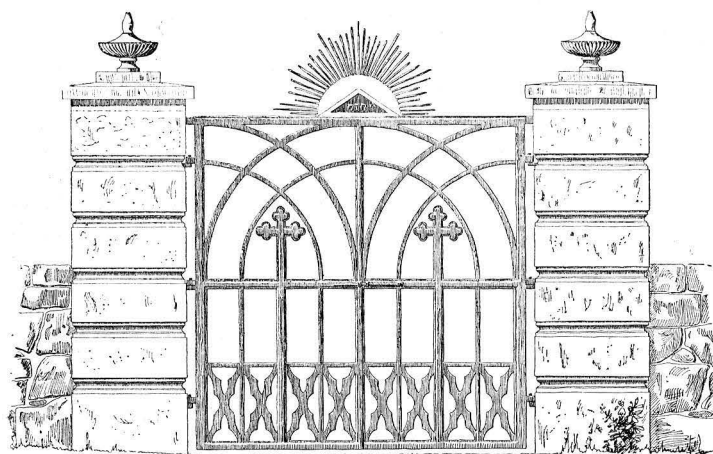

Fig. 116. Sturkö. Norra kyrkogårdsgrinden. — B. Kjellström delin. 1914.
Kirchhofspforte. — Gate of the churchyard.

Långhusmurarna voro skalmurar, uppförda av gråsten, vapenhuset av trä. — Utvändigt voro murarna spritputsade, åtminstone i senare tid. 1635 framhålls murarnas behov av att »fordönicks», d. v. s. rappas eller vitmenas.

Vid kyrkans rivning funnos fyra fönster, två i norra och två i södra väggen. 1664 in-sättas tre nya fönster,

sannolikt rutor (RÄK.). 1696 göres ett nytt fönster »i kyrkan på själva muren, uppmurat med tegel, bräder, ram av trä» (RÄK.). 1855 beslutas insätta nya och större fönster, emedan de små rutorna voro »af hög ålder och solen förbrända och större delen af bågarna fördärfvade» (PROT.).

Ingången till långhuset låg i väster genom vapenhuset. Det är väl troligt att kyrkan förr haft en ingång i söder, som vid vapenhusets tillkomst blev igensatt.

Golvet var troligen av trä, 1848 beslutas att inlägga nytt golv i kyrkan (PROT.).

Innertaket, vilket 1635 var alldeles odugligt (FORTEGNEELSE), utgjordes senare och intill kyrkans rivning av ett å bjälkarna undertill påspikat, platt trätak, dekorerat med en målad, naiv framställning av yttersta domen och bibelspråk. Å listen voro i hörnen målade änglar, emellan dem stiliserade bladrankor. Dep. i Bl. M.

Yttertaket var 1635 mycket bristfälligt, så det regnade in (FORTEGNEELSE). Sannolikt utgjordes det av tegel. 1662 omlägges södra taket. 1673 var det ytterligare reparation. 1694, då kyrkotaket var avblåst, inköpas 200 taktegel. 1705 repareras det med 800 tegel för att 1731 ånyo repareras på båda sidor (räk.). — På långhusets östgavel satt en vindflöjel av järn med inskrift: »A. I. K. I C G 1778». Dep. i Bl. M. Takstolen var under 1630-talet mycket bristfällig, många av bjälkarna och sparrarna voro uppruttade (FORTEGNEELSE). Kyrkans vid rivningen bevarade takstol (fig. 117) torde sannolikt ha tillkommit under denna tid.

Sannolikt under 1600-talets senare hälft tillbyggdes i väster ett vapenhus av ektimmer, först omtalat 1664 (RÄK.), vilket senare blev panelat, troligen 1731 (RÄK.).

Sturkö nämnes icke som socken under medeltiden och åtminstone under nyare tid hade kyrkan länge ingen egen präst. Enligt k. brev 1564 12/6 skulle pastor i Lyckeby betjäna Sturköborna. 1650 fingo de egen pastor; 1653 förändrades socknen dock åter med Lyckeby (CAWALLIN) samt lades därpå under Torhamn. Sedan

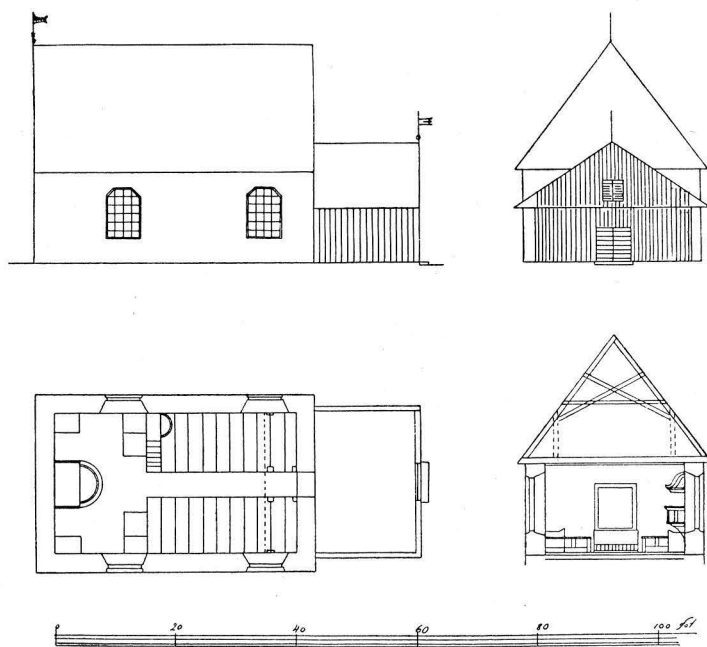

Fig. 117. Sturkö gamla kyrka. — Uppmätt av C. Björksten 1873.
Die alte Kirche 1873. — The old church, 1873.

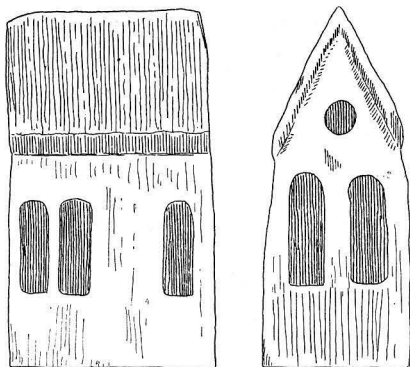

Fig. 118. Sturkö. Kyrkmodell.
Sannolikt tillhörande en Gertrudstaty. —
B. Kjellström delin. 1914.
Hölzernes Kirchenmodell.
Model of a church.

1923 är Sturkö jämte Tjurkö eget pastorat.

Kyrkan torde alltså ursprungligen ha tjänat som ett bönkapell för de fiskare, vilka här ute drevo sin näring, samt för de talrika sjöfarande, som i sunden intill sökte skydd och väntade på bättre vind och väder.

Om Sturkö gamla kyrkas äldre funktioner finnas följande underrättelser. Enligt Sjöborg var hon helgad åt St. Gertrud, en offerkyrka, till vilken inflöt rikligt med offer från alla de sjöfarande, vilka skulle passera den mängd av farliga skär, som från öns södra strand sträcka sig ut till havs. Ön och kyrkan torde tidigt varit kända, ty de utanför belägna skären, Malkvarn och Utklip-porna äro utprickade på 1500-talets kartor. Med

förhoppning om en lycklig färd gävo sjöfararna ett löfte att ihågkomma Sturkö kyrka med skänker. Dessa blevo också så betydande, att Sturkö nya kyrka uppfördes på bekostnad av dessa gåvor och offermedel, vilka 1878 vid tiden för byggnaden uppgingo till omkring 25,000 kr.¹

Dessa underrättelser äro icke tillräckliga för bestämmelsen av den gamla kyrkans datering. Vi kunna endast förmoda, att hon troligen tillkom under medeltiden, eftersom hon redan 1635 nämnes som förfallen.

En i orten gängse sägen berättar om, att Sturkö gamla kyrka först uppfördes på Linne-slätt, men vad som byggdes upp om dagen, revs ned om natten. Då kom en liten trämodell av en kyrka flytande på vattnet utanför ön samt drev i land vid Killemon, straxt nedanför nuvarande kyrkan. Det beslöts, att tvenne tvillingoxar skulle draga upp den, och där modellen föll av, skulle kyrkan stå. Så skedde och denna plats blev samma, som där den gamla kyrkan därpå uppfördes. Modellen (av öborna kallad »skolken») har i mannaminne haft sin plats på altaret. (ELERS o. GYNTHERS Samlingar, muntlig upplysning av kyrkovård J. Abrahamsson i Bredavik, f. 1842). Den är av ek (fig. 118), målad i svart och vitt samt visar en rektangulär kyrka med brant takfall och rundbågiga fönster. H. 11 cm., L. 6.5 cm., B. 5 cm. Då den emellertid har spår av vit färg på undersidan, kan man draga den slutsatsen, att det icke är någon modell, utan ett helgonattribut. Sannolikt har det tillhört en nu förkommen St. Gertrudsstaty, ty kyrkan var ju vigd åt detta helgon (se ovan).

¹ Ännu i våra dagar bringas kyrkan offer, senast 1913; vanligtvis långväga ifrån, t. ex. från Kalmar-trakten, och antagligen av sjöfarande. De sändas av annan person, vilken vid framkomsten förklarar, att »det är en gåva till Sturkö kyrka från en onämnd». I trakten händer det ännu, att man gör utfästelser till Sturkö kyrka, då man vill nå ett gott resultat, och från senare år finnas exempel på, att personer från Torhamn, Blekingelandets utlöpare i sydost, seglat enkom till Sturkö i det ärende, att offra 2 kr. till kyrkan.

Fig. 119. Sturkö. Corpus av altarskåp från 1500-talets början.
Foto W. Anderson 1913.
Schnitzaltar. Anfang d. 16. Jhds. — Reredos. Beginning of the 16th century.

INREDNING I GAMLA KYRKAN

Altarprydnaden utgjordes av ett altarskåp av ek (fig. 119), av vilket nu endast återstår corpus med en relief av Kristi gravläggning. Skåpet har ursprungligen haft två flygeldörrar. Polykromeringen är delvis borta (spår av förgyllning samt blått och brunt synas) och reliefens övra del har blivit övermålad under nyare tid. Baltiskt arbete från

ALTARSKÅP
OCH TAVLA

PREDIKSTOL

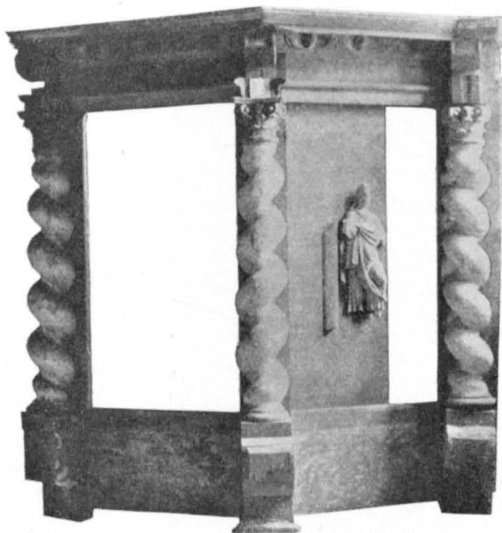

Fig. 120. Sturkö. Rest av predikstol från 1694.
Foto W. Anderson 1913.
Kanzel 1694. — Pulpit, 1694.

1500-talets början, som ursprungligen möjligen tillhört Lyckeby eller Torhamns kyrkor. Nu dep. i Bl. M. — H. 127 cm., B. 82 cm. — Under 1700-talet tillkom en på väv målade framställning av Korsnedtagningen, som synes återgå på en äldre komposition (tysk eller nederländsk från 1400-talets slut). Dep. i Bl. M. — H. 100 cm., B. 76 cm.

Av predikstolen (fig. 120), vilken var placerad vid södra långhusväggen, återstår en del av korgens bröstning, H. 116 cm., med arkitrav och bas, uppdelad av tre vridna kolonnetter med korintiska kapitäl. I den ena av de två delvis bevarade fyllningarna sitter nu en skulpterad relief av Johannes, H. 32 cm.; i den andra fanns till gamla kyrkans rivning en nu försvunnen relief av Paulus. Av baldakinen äro bevarade fyra skulpterade överstycken, målade i rött;

grönt, gult och blått. I den ena av dessa spår av Karl XI:s namnchiffer. Predikstolen var förfärdigad i Karlskrona 1694 för en kostnad av 104 dlr 4 öre smt (RÄK.). Nu dep. i Bl. M.

BÄNKAR

Kyrkan hade två rader bänkar på ömse sidor av stora gången; därjämte funnos mindre bänkar framme vid altaret. Allt är nu försvunnet.

LÄKTARE OCH ORGEL

I kyrkans västra del fanns en läktare. — 1708 köpes timmer och bräder till »nya läktaren». 1728 förbättras denna samt målas och stofferas (RÄK.). — På läktaren fanns en liten orgel, ett s. k. symphonium, vilken nämnes som nyanskaffad 1872 (VISIT.-PROT.).

UPPVÄRMNING

Någon spis eller kamin för uppvärmning fanns ej i gamla kyrkan och var icke heller erforderlig, då den genom sin ringa rymd snart blev fullsatt vid gudstjänsterna, vilket förhållande skapade en tillräcklig temperatur.

Rörande gamla kyrkans lösa inventarier se under nya kyrkan (s. 111).

STURKÖ NYA KYRKA

KYRKBYGGNADEN

Kyrkobygget beslöts å stämman 1873. Byggmästare C. Björkstén i Listerby erhöi i uppdrag att uppgöra ritning. Av gamla kyrkan, som var 12 alnar bred, beslöts att 9 alnar skulle stå kvar och inredas till kor. Detta gick dock ej i verkställighet, ty ritningen vann icke K. M.:s gillande, varpå församlingen 1874 antog en av l:e arkitekt J. Haverman

uppgjord förslagsritning, gillad 1875. 1878 stod den nya kyrkan färdig, och invigdes den 13/10 samma år, men vid avsyning befanns den i mångt och mycket avvika från ritningen; bl. a. hade orgeln lagts 20 tum lägre än vad den bort vara (PROT.).

Murarna äro uppförda av gråsten, gesimser, omfattningar och korvalv av tegel. Utvändigt äro murarna spritputsade med slätputsade murhörn, fönster och dörrumfattningar; fris och dragen, profilerad list. Långhusets och korets taktäckning utgöres av tegel, tornets och sakristians av galvaniserad plåt. Tornhuvuven krönes av ett kors. Se i övrigt fig. 121 och 125.

Invändigt äro murarna slätputsade och vitmenade. — Inner-taket består av vitmenade trävalv. — Golvet är av trä, utom i tornets botten-våning, där kalksten är använd, däribland gravstenar från gamla kyrkan. — I tornets översta våning hänga tvenne klockor (se s. 116).

Kyrkan uppvärms av en i långhusets nordöstra hörn stående järnkamin.

Fig. 121. Sturkö nya kyrka. Exteriör från sydväst.
Foto W. Anderson 1914.
Die Kirche von Südwesten.
The church from the south-west.

EXTERIÖR

INTERIÖR

UPPVÄRMNING

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

(även ur gamla kyrkan)

Altare och altarring av furu och marmorerade, enkelt snickeriarbete. Bakom altaret reser sig ett träskrank, krönt av ett marmorerat kors, tjänande till att avskilja koret från den längst i öster liggande sakristian. I skrankets mitt en bågställning, framför denna en liten reproduktion av Thorvaldsens Kristus.

Predikstol, slutna bänkar och i väster orgelläktare (fig. 127) med enkla fyllningar, allt av furu i ekfärg och samtida med kyrkan. Orgelfasad i ekfärg, enkelt arbete från 1800-talets senare del.

En nummertavla av trä, svartmålad, med förgyllning och 2 ljushållare. Inskrift å fransidan: »18 $\frac{4}{10}$ 68». H. 100 cm., B. 53 cm. — År 1662 inköpes en nummertavla (RÅK.). Nu förkommen.

ALTARE

PREDIKSTOL
OCH ANNAN
INREDNINGNUMMER-
TAVLOR

DOPFUNT En vitmålad dopställning, modernt snickeriarbete. H. 75 cm. Har ursprungligen varit högre. — I gamla kyrkan fanns 1635—36 en numera förkommen dopfunt; däremot saknades bäcken, utan betjänade man sig av en gammal lerskål (FORTEGNELSE). — 1706 omtalas ett mässingsbäcken i funten (INV.). Det bortstals 1827 (INV. 1834).

NATTVARDSKÄRL Kalk av silver, delvis förgylld. Inskrift å foten: »Sturkö Kyrka. Kyrko Herde. W. Cimmerdahl. Comminister N. Molin. Wärdar Måns Person. Sven Person 1813.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — **C. F. LILIA** — G 3 (1813) — en femuddig stjärna. — H. 20 cm., diam. 11 cm.

Patén av silver, förgylld. Stämplor som å kalken. — Diam. 13.2 cm.

Sockenbudstyg, bestående av kalk av silver, invändigt förgylld. Inskrift å fotkanten: »Tillhörig Sturkö Kyrka, inköpt 1845.» Stämplor: **C. F. LILIA** — Tre kronor — **P. 4** (= 1845) — Karlskronas vapen. — H. 15.5 cm., diam. överst 7.5 cm., underst 8.8 cm. — Patén av silver, ovan till förgylld. Stämplor som å kalken.

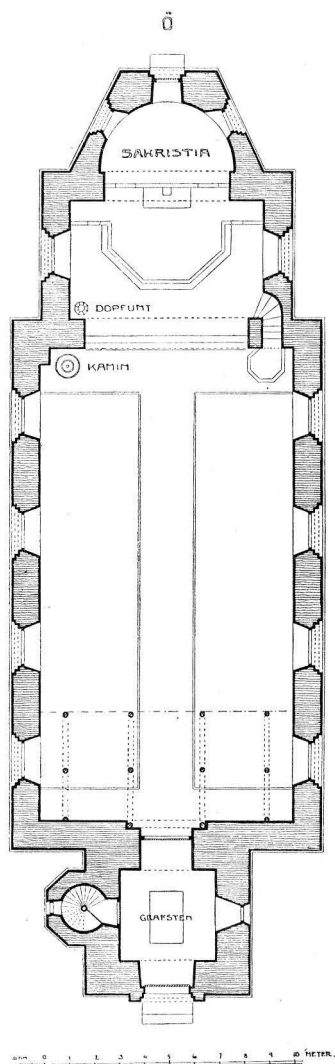

Fig. 122. Sturkö. Plan.
B. Kjellström delin. 1914.
Grundriss der Kirche.
Plan of the church.

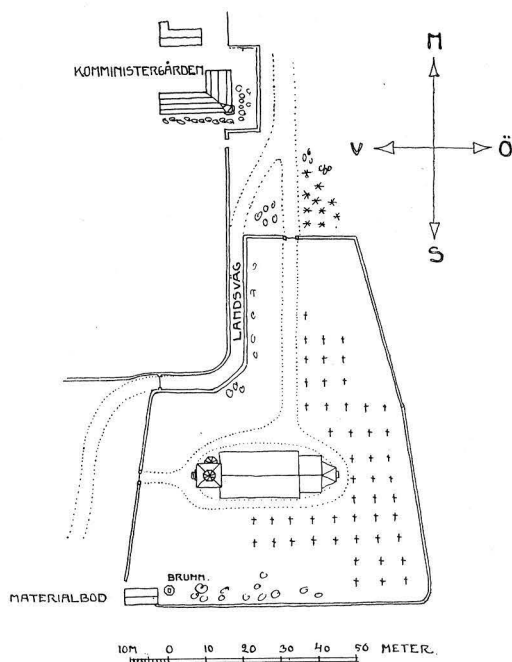

Fig. 123. Sturkö. Situationsplan.
B. Kjellström delin. 1914.
Situationsplan der Kirche.
Plan of the church and the churchyard.

Diam. 9 cm. — Fodral härtill av trä, skinnklätt med guldpresning. H. 18 cm., diam. 9.8 cm. — Kalk med paten, vägande tillsammans 27 lod (INV. 1876).

Oblatask av silver, invändigt förgylld. Inskrift: »Tillhör Sturkö Kyrka. Pastor I. F. Steinhoff 1850 Wärdar P. S. S. — P. A. S.» Stämplrar: **A LILIA** — tre kronor — Karlskronas vapen. — H. 4 cm., diam. 12 cm.

Oblatask av bok, svarvad. Inskrift skuren å locket: »N P S.» 1800-talet. H. 8 cm., diam. 17 cm.

Sockenbudskalk av tenn, 1600-talet. Dep. i Bl. M. — H. 15 cm., diam. 7.5 cm.

En liten förgylld silverkalk och paten nämnas 1700 (INV.). De lagas och förgyllas 1712 (RÄK.). — 1700 omtalas även en stor och en mindre tennflaska (INV.).

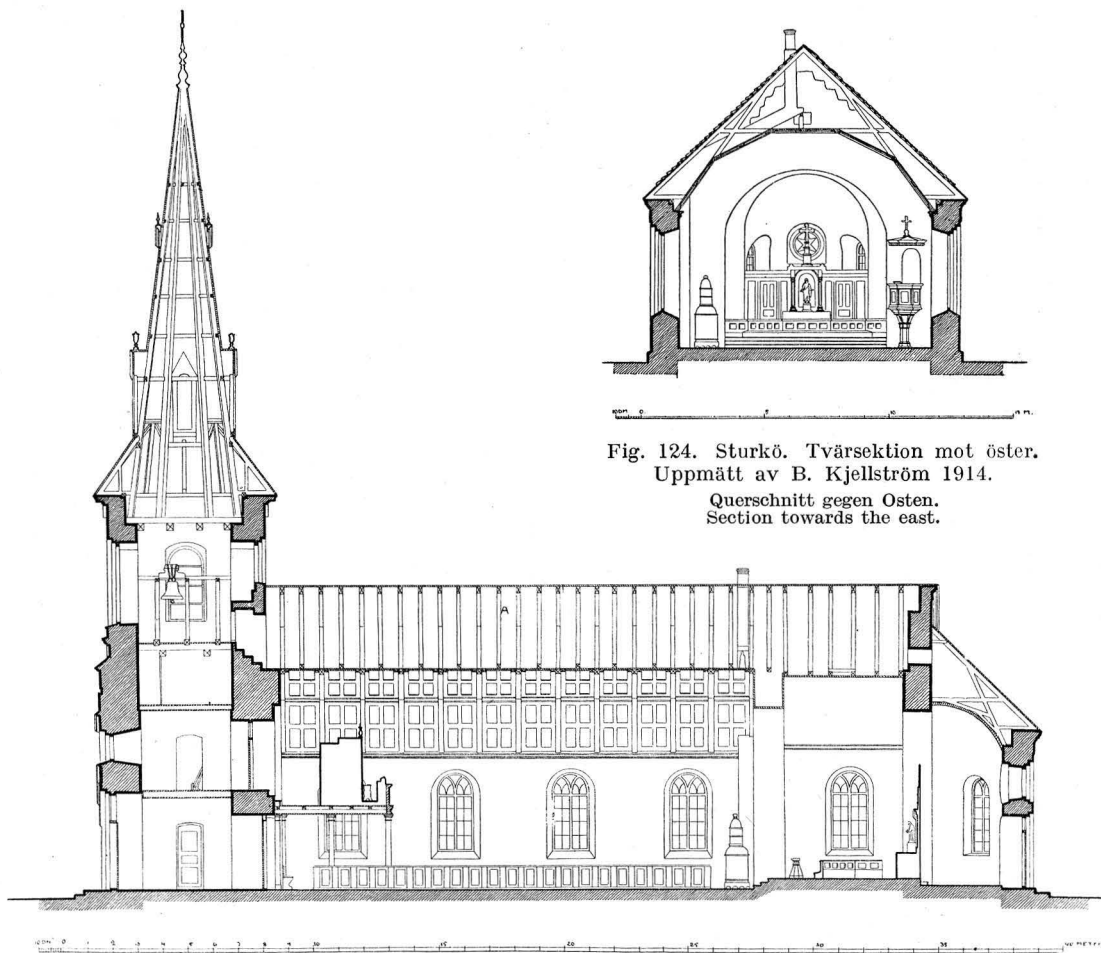

Fig. 124. Sturkö. Tvärsektion mot öster.
Uppmätt av B. Kjellström 1914.

Querschnitt gegen Osten.
Section towards the east.

Fig. 125. Sturkö. Längdsektion mot norr. — Uppmätt av B. Kjellström 1914.

Längsschnitt gegen Norden. — Longitudinal section towards the north.

Fig. 126. Sturkö. Interiör mot öster.
Foto W. Anderson 1914.

Inneres gegen Osten. — Interior towards the east.

Fig. 127. Sturkö. Interiör mot väster.
Foto W. Anderson 1914.

Inneres gegen Westen. — Interior towards the west.

LJUSREDSKAP

En ljuskrona av mässing för 6 ljus. 1700-talet. H. 27 cm.

En ljuskrona av mässing för 12 ljus. Modern. H. omkring 100 cm.

En ljuskrona av glas för 5 ljus. 1800-talets början. H. omkring 130 cm.

En ljuskrona av glas för 5 ljus. Modern. H. omkring 101 cm.

Ljuskrona av trä (fig. 128), gulmålad, profilerad mittstång med 4 armar, apterade till lyktor. 1700-talet. Nu tyvärr undångömd i tornet. — H. 63 cm., diam. 65 cm.

Två ljusstakar av malm (fig. 129), rikt profilerade. 1600-talet. H. 46 cm.

Två ljusstakar av malm (fig. 130). 1600—1700-talet. H. 25 cm.

Två ljuskandelabrar av mässing, 2-pipiga, 2-armade. Moderna. H. 27 cm.

År 1635 saknade kyrkan ljusstakar till vaxljus, däremot fanns en liten mässingsljusstake för talgljus (FORTEGNELSE), sannolikt densamma som nämnes 1700 och som hade 2 pipor (INV.). Nu förkommen.

TEXTILIER

Mässhake av röd sammet, kantad med guldgäl; å ena sidan kors av guldgäl; å den andra en strålande sol av silver, förgylld med inskrift: »Jehova» i hebreiska bokstäver. 1700-talets slut. Dep. i Bl. M. — H. 109 cm., B. 62 cm. — Mässhake saknades 1635 (FORTEGNELSE). 1668 köpes rött, blommerat kläde samt guldgälner till en ny mässhake (RÄK.).

En mässkjorta av bomullslärft nämnes i inventarierna ända in på 1900-talet; då omtalad såsom dep. i Bl. M., dit den dock icke blivit överlämnad. Alltså förkommen. — 1635 nämnes en gammal mässkjorta (FORTEGELSE); sannolikt densamma som den år 1706 omtalade av slissing (INV.). 1723 inköpes 18 1/2 alnar lärft till en ny skjorta.

Håv av brun sammet med ringklocka och stång. 1800-talet. Pungens H. 30 cm., diam. 17 cm.

Håv av skinn med ringklocka och stång. 1800-talet. Pungens H. 19 cm., diam. 14.5 cm.

Av nu förkomna textilier nämnas dessutom i räkenskaper: ett rött altarkläde, nytt, och en god altarduk av lärft, 1700; 1706 ett handkläde vid funten.

Karl XII:s bibel i skinnband, söndrig. — År 1635 fanns varken gradual eller bibel. (FORTEGELSE.) 1700 nämnes en handbok och en gammal evangeliebok, 1706 en psalmbok (INV.). 1720 utgives i bokbindarelön för »Peringskiölds arbete» 2 dlr 16 öre smt (RÄK.).

Exteriör från norr av Sturkö gamla kyrka, oljemålning på duk i ekram av folkskollärare K. Nilsson i Lösen, 1906. H. 93.5 cm., B. 132 cm.

Porträtt av komminister J. F. Steenhoff,¹ oljemålning på duk i förgylld ram av ovannämnde Nilsson, 1875. H. 73 cm., B. 64 cm.

Kyrkogångspall av furu, omålrad. H. 30 cm., L. 94 cm. — Ännu på 1860-talet användes den vid kyrkotagning och placerades då nedom tröskeln mellan vapenhuset och långhuset. Prästen gick ned från altaret till kvinnan, tog henne vid handen och under den vanliga hälsningen: »Välsignad vare din ingång» etc. ledde henne fram till altaret. I samma ögonblick kvinnan reste sig, passade kyrkgubben på att draga undan pallen. — Kvinna, som födde oäkta barn, kyrktogs direkt framme vid altaret. — 1690 köpes en pliktspall (RÄK.). 1708 göres en ny pliktstock.

Kista av trä, järnbeslagen, sannolikt den, som inköpes 1709—11 för 2 dlr smt (RÄK.). L. 92 cm., B. 58 cm., H. 64 cm. — År 1827 bortfördes den från kyrkan och bröts upp, men anträffades och återfördes samt påsattes bättre beslag. Ännu en gång blev den emellertid bortförd och uppbruten, men anträffades ånyo och fästades, som nu, i golvet samt försågs med full järnbeklädnad. Till densamma finnas fem nycklar, av vilka kyrkvärdarna ansvara för vardera två och pastorn en.

Nu förkomna äro 1693 års jubeltavla, till vilken år 1697 ombestyres ram, som målas; ÅMINNELSE-TAVLOR

¹ F. 1803 2/2, d. 1873 24/2 o. begravnen på kyrkogården.

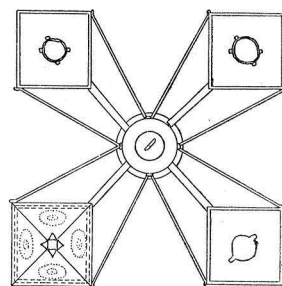
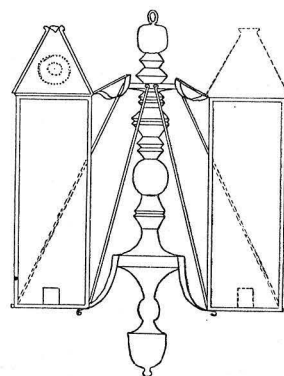

Fig. 128. Sturkö. Ljuskrona av trä.
B. Kjellström delin. 1914. PALL
Hölzerner Kronleuchter.
Wooden chandelier.

KISTA

ÅMINNELSE-TAVLOR

GRAVSTEN

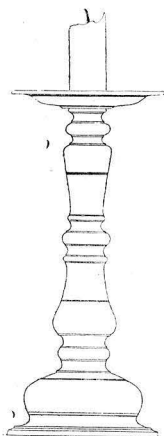

Fig. 129. Sturkö.

Ljusstake av malm från 1600-talet. — B. Kjellström delin. 1914.

Eherner Leuchter d. 17. Jhds. Brass candlestick, 17th century.

KLOCKOR

Karl XI:s begravningstavla samt Narva slag, för vilka år 1705 inköpas ramar, som målas och förgyllas (RÄK.).

I tornets bottenvåning ligger som golvflisa en gravsten av kalksten med inskrift: »HÄR. VNDER. HVILAR. SALIGH. HOS. GVDH. HÅKAN. BJÖRNSON. OCH. AFGICK. A:o 1703.» L. 152 cm., B. 72 cm.

I tornet intill 1914 två klockor. Den lilla klockan hade intill nämnda år en inskrift runt övra kanten: »ANNO. 1655. ME. FECIT. CLAVES. VAIN. DAM. IN. KOBENHAVEN».¹

År 1635 saknade kyrkan klocka, men snart skulle denna brist bliva avhjälpd. Det hände nämligen, om man får tro Sjöborg, att en dag omkring år 1649 svenska kaparefartyg, vilka varit och rövat i Skåne och skulle segla hem, på återvägen landade vid Sturkö, anföllo öborna samt ämnade plundra dem. Öborna försvarade sig dock tappert, tillfångatogo och halshöggo kaparne samt togo från dem allt deras gods, bl. a. en ringklocka. Då klockan var tagen i Skåne på Tage Totts lantgods, ville denne ha den tillbaka, men Sturköborna vägrade, saken kom för rätta och drogs inför Höjesteret i Köpenhamn, där resultatet blev, att öborna fingo behålla sin klocka. Det är, trots tidsskillnaden av 6 år i Sjöborgs uppgift möjligt, att denna klocka är densamma, som till 1877 hängde i kyrkans stapel och sedan fick plats i tornet i den nya kyrkan. Under 1914 har denna klocka på grund av en mindre spricka sänts till firman M. & O. Olsson i Snårestad för reparation med resultat, att församlingen från firman erhållit meddelande om att reparationen i Lübeck misslyckats, varpå klockan omgjutits med samma ornering och inskrift som förut(!) Se ovan!

Den stora klockan med inskrift å ena sidan:

»HÖR KLOCKTONEN LJUDER,
»DEN KALLAR DEN BJUDER
»TILL NÅDEN DOCK ÄN,
»FÖRSUMMA EJ TIDEN
»SNART ÄR DEN FÖRLIDEN,
»SÅ TILLROPA DEN.»

¹ Claus von Dam, klockgjutare i Köpenhamn 1637—1655. — Om honom se: C. NYROP, Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere, Kirkehistoriske Samlinger 3 R. 4 B. Kbhvn 1882—84. Claus von Dam har även gjutit en klocka från 1650 i Åryd, Bräkne h:d (ANDERSON, Kyrkklockor).

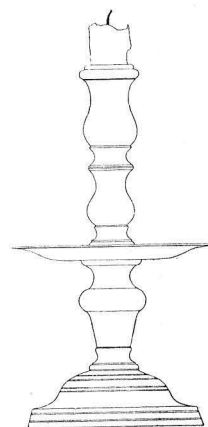

Fig. 130. Sturkö. Ljusstake av malm från 1600—1700-talet. — B. Kjellström delin. 1914.

Eherner Leuchter. Brass candlestick.

Å andra sidan:

»ÅR 1877 BLEF DENNA KLOCKA TILL STURKÖ FÖRSAMLING, GJUTEN I JÖNKÖPING AV C. A. NORLING.»

H. 68 cm., diam. 93 cm.

SAMMANFATTNING AV STURKÖ KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Under medeltiden uppfördes Sturkö gamla kyrka, bestående av ett rektangulärt långhus.

II. Senast under 1600-talets senare hälft tillbygges i väster ett vapenhus av trä, samtidigt uppföres klockstapeln.

III. År 1878 rives den gamla och uppföres på den gamla grunden den nuvarande kyrkan.

ZUSAMMENFASSUNG

Die alte, im Jahre 1878 abgebrochene, der St. Gertrud geweihte Opferkirche, die wahrscheinlich im Mittelalter aufgeführt wurde, war ein kleines, rektanguläres Gebäude aus verputztem Granit mit einer wahrscheinlich im XVII. Jhd. hinzugefügten hölzernen Vorhalle.

Von der Einrichtung sind erhalten geblieben: das Corpus eines Altarschranks, auf dem die Beweinung Christi dargestellt ist (Fig. 119), baltische Arbeit vom Anfange des XVI. Jhds.; Reste der Kanzelbrüstung von 1694 (Fig. 120), sowie ein hölzerner Kronleuchter vom XVIII. Jhd. (Fig. 128). Die alte, jetzt umgegossene Glocke, war 1655 von dem in Kopenhagen wohnhaft gewesenen, aber ursprünglich aus Hamburg stammenden Glockengiesser Claus van Dam gegossen. Eine seiner Glocken (von 1650) ist in Äryd im westlichen Blekinge erhalten.

Die neue, aus verputztem Granit aufgeführte Kirche von Sturkö war 1878 fertiggestellt und erhielt gleichzeitig ihre jetzige Einrichtung.

SUMMARY

The old Sturkö pilgrimage Church, dedicated to St. Gertrude, was pulled down in 1878. The church was probably erected during the Middle Ages; it consisted of a small, rectangular nave of plaster-dressed graystone, and a porch of timber, added to the west side in the 17th century.

Of the fittings and inventories there remain the body of an altar-piece showing the holy women weeping at Christ's sepulchre (fig. 119), Baltic work from the beginning of the 16th century; the remains of the body of a pulpit, dated 1694 (fig. 120), and a wooden candelabrum of the 18th century (fig. 128). The old church bells, which have been re-cast, were made in 1655 by Claude von Dam, a bell-founder originally from Hamburg, but who had settled in Copenhagen. One of his bells, from 1650, is to be seen at Äryd Church, in west Blekinge.

The new church at Sturkö, of dressed graystone, was finished in 1878, when it obtained its present fittings.

TJURKÖ KYRKA

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

ANNEX TILL STURKÖ

KYRKANS ARKIVALIER: I pastorsarkivet å Sturkö: handlingar från församlingens tillkomst.

Sedan ön Tjurkö, söder om Karlskrona, år 1888 1/5 blivit i kyrkligt och kommunalt hänseende skild från Augerum, utgjorde ön en egen församling, tillhörande Torhamns pastorat (kgl. brev 1887 26/5). Från år 1923 äro Sturkö och Tjurkö avskilda från Torhamn och bilda eget pastorat.

KYRKOGRÅDEN

KYRKOGRÅRD Å södra änden av ön vid »Västra gårda» ligger församlingens kyrkogård, vartill plan fastställdes av k. bhde i länet och biskopsämbetet 1888 4/4. Kyrkogården, som invigdes i augusti samma år, omgives av en planterad häck.

I södra ändan av kyrkogården står ett gravkapell av trä, gråmålat samt täckt med papp.

KYRKAN

KYRKAN Till kyrka användes en förhyrd lokal i en stenbyggnad vid den s. k. »herrgården» å öns västra strand.

INVENTARIER

Predikstol, inköpt från Hällaryd (se denna kyrkas beskrivning).

NATTVARDSS-
KÄRL Av inventarier äger församlingen endast nattvardskärl, bestående av kalk, paten, vinkanna och oblatask, allt av nysilver, modernt.

Fig. 131. Lösen. Exteriör från sydost. — Foto O. Halldin 1904—06.
Die Kirche von Südosten. — The church from the south-east.

LÖSENS KYRKOR

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD
LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: ANDERSON, Kyrkklockor. — WILLIAM ANDERSON, Den äldre kyrkliga konsten i Blekinge, Lund 1922 s. 8. — BAGER. — BESKRIVNING. — CAWALLIN, s. 180. — FAGERLUND, s. 50. — KLING, s. 28 (med avbildning av tre runstenar). — J. G. LILJEGREN, Run-Urkunder, Stockholm 1833, s. 178 o. 209. — O. NIELSEN, Kong Valdemar den andens Jordebog, Kbhvn 1873, s. 44. — N. PALLADIUS, De invocatione IV, Wittenberg 1557, s. 7. — SJÖBORG, s. 227. — SVERIGE I, s. 761. — J. WORSAAE: Blekingeske Mindesmærker fra Hedenold, Kjöbenhavn 1846. — Exteriör av nya kyrkan, träsnitt av A. E. Vesterberg; bil. till Nyare Blekinge Läns Tidning 1874 6/6.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: Bl. M.: två uppmätningar av runstenar av M. Söderström, 1832. — CRONHOLM, s. 581. — O. W. EKLUND, Några spridda under rättelser om Lösens Sochen. Ms från 1800-talets senare hälft i pastorsarkivet. — FORTEGNELSE. — GYNTHER. — Ett band anteckningar från 1890-talet av kantor J. P. Kjällqvist. — LANDSKYRKOR. — N. M. Mandelgrens i Lunds universitet förvarade samlingar av teckningar m. m. — B. St. 1 blad schematisk plan och flera laverade förslag av J. F. Åbom o. G. L. Westerling till ny kyrka från 1800-talets förra del. — I blad plan o. sektion av gamla kyrkan av O. E. Wallenström.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet i Lund: Stämmoprotokoll 1695—1812, K. I, 1—2; räkenskaper samt inventarier 1662—1817, L. I; gåvor till kyrkan 1696—1700, L. IV, 1. — I kyrkans arkiv: Handlingar från senare tid.

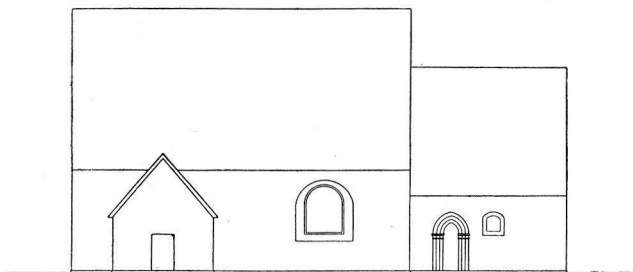
LÖSENS GAMLA KYRKA

KYRKOGRÅRD OCH KLOCKSTAPEL

KYRKOGRÅRD Lösens gamla kyrkas kyrkogård omgavs av en 1687 omlagd gråstensmur, till vilken 1665 ledde tvenne porthus, »Stettehuse» av trä, ett i öster och ett i väster. Det senare bygges nytt 1724. Båda äro nu försvunna. Cronholm omtalar, att kyrkogården var så stenig, att man måste spränga för att få plats till gravarna, sedan Lyckeby införlivats med församlingen. 1821 planterades tre lönnar istället för dem, som utgått.

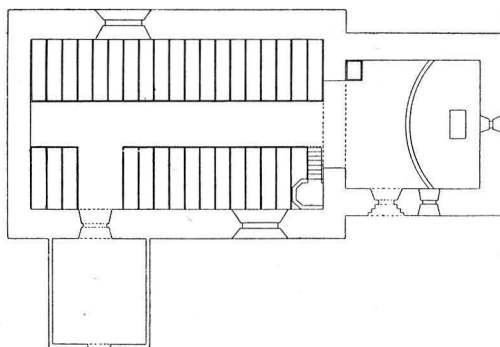
KLOCKSTAPEL På kyrkogården stod en klockstapel av trä, vilken 1635 var så fördärvad, att man hade nedtagit klockan från hennes plats och hängt henne vid marken av fruktan för att hon skulle falla ned under ringningen (FORTEGNELSE). — Till 1665 synes stapeln åter ha reparerats, ty den omtalas då vara försedd med fyra små gavlar och en spira (INV.). Den

torde alltså ha varit av den i Blekinge gängse typen under 1600-talet, ännu representerad vid Edestads och Hjortsberga kyrkor i Medelstads härad.

KYRKOBYGGNADEN

PLAN

MATERIAL

RUNRISTAD
TEGELSTEN

Fig. 132. Lösens gamla kyrka.
Uppmätning av O. Wallenstrand.
Die ehemalige Kirche. — The former church.

Lösens gamla kyrka, som revs när den nya uppfördes 1858, bestod av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare rakslutet kor samt ett vapenhus (fig. 132). Murarna voro skalmurar, uppförda av gråsten i tjockt murbruk. Tegel fanns i korvalvet och säkert även i korportalen och andra omfattningar.

Efter rivningen av korvalvet 1858 och sedan tegelstenarna upplagts på kyrkogården, fann dåvarande kantor J. P. Kjällqvist i denna hög en runristad tegelsten, nu i St. H. M., med

L. 11 tum, B. 5 1/2 t., diam. 4 1/2 t. På ena sidan finnes en ristning tvärs över stenens längd med en tums höga runor: $\uparrow\uparrow\uparrow \text{HNY} \text{NB}\uparrow$ = antagligen de latinska orden »ego sum lapis» (= jag är en sten). (BESKRIVNING.)

Kyrkan hade tre fönster: ett i korets sydmur samt ett i vardera långhusets södra och norra mur. De omtalas 1665, men synas senare ha blivit utvidgade. 1635 omtalas det ena fönstret såsom »gandske skröbeligt» (FORTEGNELSE). Under senare tid, troligen 1700, upptogs ett fönster i östra korgaveln, vilket ännu, fastän tillmurat, är bevarat i nuvarande sakristians gavel (FAGERLUND).

Invändigt voro murarna vitputsade. Enligt O. W. Eklunds anteckningar funnos vid kyrkans rivning några inskrifter under putsen i koret, på vardera sidan av valvet voro målade tvenne vapen samt följande:

Falk Lycko och F:Kjerstin Randsow

1616.¹

På väggen över predikstolen syntes inskriften:

Erik Krabbe —

Maren KRVSE.

Anno 1637.²

Golvets av trä och gravstenar.

Invändigt täcktes långhuset samt troligen även vapenhuset av ett platt trätak, koret av ett tegelvalv av okänd form och ålder. Teglet, som var handslaget, L. 45 cm., B. 13 cm., diam. 10 cm., är nu enligt muntlig tradition i trakten delvis bevarat i nya kyrkans östra långhusgavel.

Yttertaket var sannolikt före sjuåriga kriget täckt med bly (BAGER); därefter med tegel å långhus och kor samt bräder å vapenhuset. 1635 heter det, att taket »behöfver hielp alle Hiörner». (FORTEGNELSE.)

Kyrkan synes under medeltiden och även senare ha varit en talrikt besökt vallfartsort. Katolicismen fortlevde i mångt och mycket i Blekinge under hela 1500-talet. Också heter det från Blekinge 1564, att man där ännu fortfor med tillbedjan av de heliga bilderna, man tände ljus för den heliga jungfrun samt anropade henne i sin nöd och bringade henne gåvor; på många ställen buro män och kvinnor ännu sina rosenkransar och i skaror drog man till de berömda, undergörande helgonbilderna i Torhamn och Edestad samt till »det hellige Losen» i Lösen, varest helgonbilderna, som man sade, icke läto sig bortföras ur kyrkorna.³

¹ Denna inskrift var ännu synlig på Cronholms tid vid 1700-talets mitt. Om FALK LYCKE jfr Kristianopol, s. 20.

² Jfr Kristianopol, s. 24.

³ Danmarks Riges Historie, III av A. HEISE og V. MOLLERUP, 1481—1588. Kbhvn, s. 71 o. N. PALLADIUS, De invocatione IV.

Fig. 133. Lösen. Krucifix av trä från 1300-talet. — Foto M. Sundström 1914.
Kruzifix 14. Jhd. — Rood cross, 14th century.

Under sjuåriga kriget blev kyrkan härjad liksom många andra Blekingekyrkor samt miste sitt blytak (BAGER). Vid kyrkans rivning 1858 syntes också på flera ställen på murkrönen kolsamlingar efter avbrända bjälkar m. m., enligt vad kantor Kjällqvist berättar i sina anteckningar. Detta bestyrker också Klings uppgift, att 1737 funnos stockar, som tydde på eldsvåda, uppe på murarna.

I en förteckning på en del små prästkäll i Skånestiftet, upprättad 1631 14/6 av biskop Mats Jensøn i Lund, kallas kyrkan välbyggd (FAGERLUND). 1736 reparerades östra och södra murarna, som företedde sprickor. Vid visitationen 1813 avrådde biskopen församlingen att utvidga kyrkan samt föreslog istället, att den borde flyttas till Augerum. Lösenborna bevektes dock ej av biskopens tal, utan fasthöllo med en hedrande envishet vid att få behålla sin gamla kyrka. Tyvärr voro de senare icke lika ståndaktiga. 1841 fattade församlingen beslut om kyrkans utvidgning och detta fastställdes 1842 av k. m:t. Enligt den av k. m:t gillade ritningen av 1857 11/12 var det meningen att korets östra och södra samt långhusets södra mur skulle bibehållas. Huruvida mera än östra korgaveln ingår i nya kyrkan, kan emellertid för närvarande icke avgöras. 1858 16/5 hölls den sista predikan i den gamla kyrkan, om vilken kantor Kjällqvist skriver, att den hade en »vacker arkitektur». Enligt N. M. Mandelgrens anteckningar 1850 var den uppförd »i rundbågsstil».

Kyrkan torde ha uppstått under 1200-talet. När valvslagningen skett, kan icke avgöras. Möjligen har den ägt rum samtidigt med inmurningen av korportalen, vilkens former tyder på senare tid än det låga korfönstret. Men det är även tänkbart, att såväl valv som portal voro samtida med lilla korfönstret, med andra ord ursprungliga. I så fall skulle byggnaden stamma från senare tredjedelen av 1200-talet, i analogi med Träkumla kyrka på Gotland, jfr Roosval, die Kirchen Gotlands, s. 72.

Det vid södra långhusmurens västra del liggande vapenhuset var en senare till-

Fig. 134. Predikstol från 1636.
Foto W. Anderson 1913.
Kanzel 1636. — Pulpit, 1636.

DATERING

VAPENHUS

Fig. 135. Lösen. Gisslingen. Detalj av predikstolen. — Foto W. Anderson 1915.
Detail der Fig. 134, Geisslung Christi. — Detail of ill. 134; scourging of Christ.

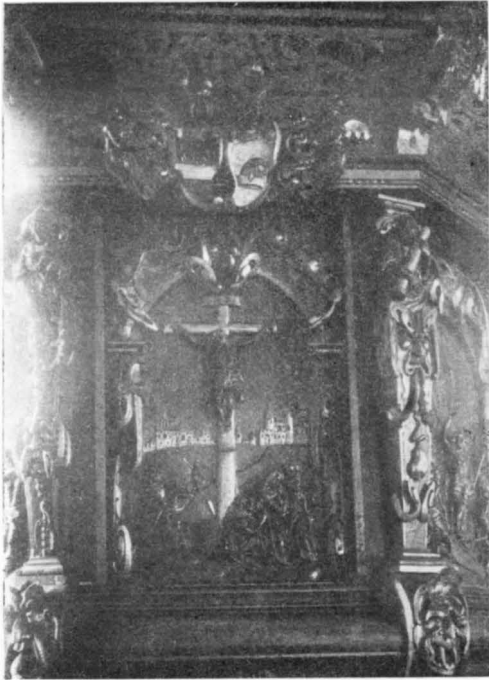

Fig. 136. Lösen. Gethsemane. Detalj av predikstolen. — Foto W. Anderson 1914.

Detail der Fig. 134. Gethsemane.
Detail of ill. 134; Gethsemane.

Fig. 137. Lösen. Korsfästelsen. Detalj av predikstolen. — Foto W. Anderson 1915.

Detail der Fig. 134. Kreuzigung Christi.
Detail of ill. 134; Crucifixion of Christ.

byggnad. Det omnämnes 1674 i ordalag, såsom om det vore nyuppfört, kanske har det dock efterträtt ett äldre, möjligen medeltida, vapenhus.

Denna lilla kyrka var dock knappast den äldsta på platsen. Den runristade, korstecknade lockhällen (jfr s. 132 o. fig. 147) torde visa, att här funnits en kristen begravningsplats och kyrka redan under 1000-talet och troligen vid mitten av detta århundrade. Denna kyrka, av vilken inga spår nu äro bevarade, var säkerligen av trä.

Om Lösens gamla kyrkas tillkomst berättar en sägen: En konung eller furste med son och följe befann sig på ritt i den trakt, där Lösens kyrka nu står. Sonens häst blev skrämmd och skenade i de obanade skogarna. Fadern förskräcktes och bad till Gud samt utlovade för sin sons räddning en god gärning: att bygga Herren ett tempel. Bönen blev hörd, hästen förirrade sig in i täta hagtornssnår och måste stanna på kullen, där fadern återsåg sin son oskadad efter den äventyrliga ritten. Löftet inlöstes och så uppstod Lösens kyrka på hälleberget (Sjöborg m. fl.).

Denna sägen vill tydligen förklara, varför kyrkan byggts just på denna plats. Att en konung eller furste är med bör icke förvåna; Lösen tillhörde på 1200-talet konungalevet

ÄLDRE TRÄ-
KYRKA

SÄGEN

Fig. 138. Lösen. Uppståndelsen. Detalj av predikstolen. — Foto W. Anderson 1915.
 Detalj der Fig. 134, Auferstehung Christi.
 Detail of ill. 134; resurrection of Christ.

Fig. 139. Lösen. Vandringen till Emaus. Detalj av predikstolen. — Foto W. Anderson 1915.
 Detalj der Fig. 134, Wanderung nach Emaus.
 Detail of ill. 134; the wandering to Emmaus.

och att Valdemar Seir besökt platsen är ingalunda otroligt. Valdemars son i förbindelsen med Esbern Snares unga änka Helene, Knut Valdemarson, (f. omkr. 1205, d. 1260) var hertig av Estland intill 1223, därefter fick han Blekinge såsom län och innehade detta till 1246. Lösen bör vid denna tid jämte de även i k. Valdemars Jordebog omnämnda Vambåsa, Ronneby, Hoby och Mörrum ha varit en av Blekinges huvudorter. Samtliga tillhörde konungalevet och här bör ha funnits kungsgårdar, där konungen kunde taga in på sina resor.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

(Där ej annorlunda angives, förvaras dessa i nya kyrkan)

ALTAR-
 PRYDNAD

Om altarprydnadens utseende ha vi ingen kännedom. 1635 heter det, att »Altartafflen duer saare lidet» (FORTEGNELSE) och 1665 beskrives den som »Tømmelig» (INV.). 1689 renoveras den och förses med 8 stora, förgyllda knoppar samt »ett gardin» omkring tavlan.

Ett mindre krucifix av trä (fig. 133), illa faret, huvudet avslaget, vänstra armen saknas, polykromeringen alldeles borta, värdefullt arbete från 1300-talet, gotländskt(?). H. 46 cm. — Härtill ett defekt kors med krabbor. H. 140 cm. — 1860 beslutar man försälja en del i fortsättningen nämnda »för kyrkan obrukbara och plats saknande (!), odugliga effecter» (PROT.), bland dem även krucifixet. Försäljningen synes dock ej ha gått i fullbordan, emedan krucifixet vid kyrkans beskrivning påträffades på skolhusets vind.

KRUCIFIX

Kyrkans förnämsta inredningsföremål torde bestått av den ännu bevarade, skulpterade, målade och förgyllda predikstolen av ek (fig. 134) med korg med 5-sidig, rik arkitektonisk indelning och nedhängande underparti samt baldakin och trappa. Korgens bröstning indelas i fem fält av fyra hermer, vilkas skidor äro rikt ornerade med änglahuvuden, maskaroner och broskornament. De egentliga hermerna — kvinnliga halvfigurer — som uppbära ett entablement, framställa dygder och äro från höger räknat: Måttligheten — Styrkan — Klokheten — de två sista ha förlorat sina attribut och kunna icke bestämmas. — Fälten mellan hermerna innehålla följande reliefer (fig. 135—139): Getsemane — Gisslingen — Korsfästelsen — Uppståndelsen — Vandringen till Emaus. — Hermerna stå på maskaronprydda voluter. Från understycket nedhänga sex kartuscher med skulpterade inskrifter: ANNO — 1636 — 4 I IUNIJ — H. I. P. H. — P. I. L. — Renov. 1860. — Korgens botten indelas av fjälliga lister, som utlöpa i voluter. Under dessa en druvklase. På korgens mot väggen vettande sida en i svart målad inskrift: »Peder Christensøn M E.» I entablementet ovanför varje herm en ängel med ett Kristi pinoredskap; på entablementets fris inskrift ur Esai. 55, v. 10 o. 11 på danska samt över Korsfästelsescenen det i trä skulpterade och av putti upphållna Krabbes och Kruses dubbelvapen (jfr inskriften s. 121 samt s. 24).

PRE DIKSTOL

Baldakinen är behandlad som ett i sex ornerade sidor brutet entablement med nedhängande festoner av genombrutna broskornament och dito gavlar. Den mellersta av dessa utgöres av tvenne sköldhållare, uppbärande Kristian IV:s krönte namnchiffer. Taket har eljest icke någon annan överbyggnad än en statyett av Johannes Döparen. I varje vinkel två änglafigurer (en fristående och en fästad framför en volut). Dessa synas samtliga ha förlorat sina attribut. På frisen inskrift på danska ur 5 Mosebok. Från taket nedhänger en i trä skulpterad, försilvrad duva. — Till predikstolen leder en trappa med genombruten balustrad med enkla ornament i G-former, målad i ekfärg och delvis förgylld. Troligen från omkring 1700.

Färgen inskränker sig till vapensköldarna, eljest förgyllning och ekens naturliga färg. Baldakinen delvis målad i ekfärg. — En i Bl. M. förvarad serie av sex hermer från okänd kyrka i Karlskronatrakten kompletterar kännedomen om predikstolens ursprungliga utseende i Lösen. — Hermfigurerna utgöras där också av kvinnliga dygder; på skidorna växelvis maskaroner, änglahuvuden, vindruvsklasar eller beslagsornament. Själva skidan är vit, dräkterna svarta och bruna, karnationsfärgen skär, spelande i grönt med röda kinder, förgyllt hår, diverse ornament förgyllda, vindruvor överlaserade på förgyllning. Till dessa höra två konsoler med framtill fästade putti. Vid sidorna om dessa synes den

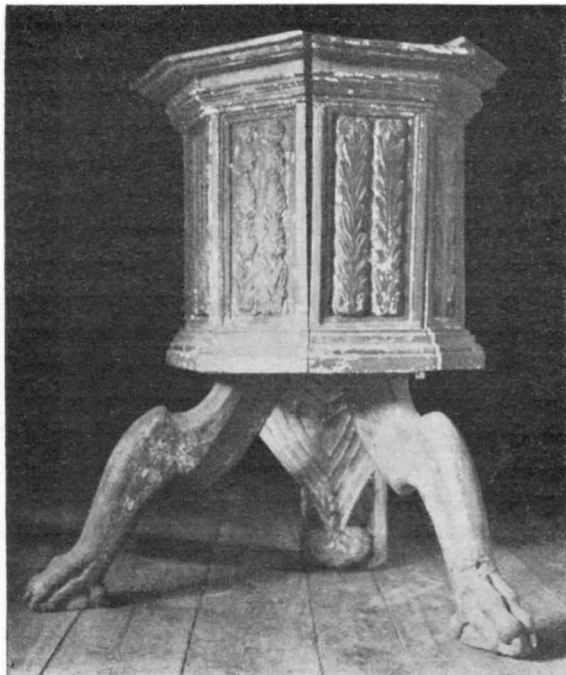

Fig. 140. Lösen. Dopfunt av trä. 1500-talets slut.
Foto W. Anderson 1914.

Hölzernes Taufbecken. Ende d. 16. Jhds.
Wooden font. End of the 16th century.

BÄNKAR OCH
LÄKTARE

fälliga (FORTEGNELSE), nämnas 1665 såsom vackra och målade (INV.). — 1747 bygges en läktare.

DOPFUNT

Dopfunt av trä (ek) (fig. 140) med sjuksidig brunnskar-liknande cuppa stående på två ben med lejonassar och en stock, som maskeras av en bladformig prydnad. »Brunnens» fyllningar orneras med egenartade bladflätor. Målning i rött, blått och grönt samt spår av guld. »Brunnen» är vid stocken platt och utan fyllning eller målning, visande att denna del varit ställd mot väggen samt osynlig för kyrkobesökaren. Stocken har upp till en spetsig insänkning, som visar att däri varit infälld en fortsättning uppåt, kanske för att uppbära ett dopfuntslock eller en hissriktning för ett dylikt. — Skålen stannar från 1500-talets slut. — Fötterna äro möjligen tillkomna först under 1600-talet. — Funten, som nu står på det närbelägna kantorsboställets vind, är i stort behov av konservering. H. 100 cm., diam. 67 cm. — 1635 omnämnes funten vara »gandske forraadnet

ursprungliga dekoreringen av svart med guldränder samt grönt och silvergrått. Dessa behagfulla hermer med rena anletsdrag och örnäsor likna mycket det av Stadhius Otto från Lüneburg skurna altaruppsatsens antemensale i Hörby från 1610. Figurerna i Lösen äga i mycket samma karaktär, men äro grövre modellerade.

Predikstolen är möjligen en gåva till kyrkan av lensmanden i Kristianopol Eric Krabbe till Strandberga och hans hustru Maren Mogensdatter Kruse samt tillkommen under kyrkoherden i Lösen och Augerum Jens Pedersen Haugaards¹ (se initialerna ovan!) tjänstetid. Möjligen beteckna initialerna P. I. L.² Haugaards hustru, medan målaren och eventuellt även träskäraren är den eljest okände PEDER CHRISTENSON. Sannolikt har samme man skurit predikstolarna i Torhamns och Ramdala kyrkor (jfr s. 94 o. 73). — Nu i nya kyrkan.

Bänkarna, som 1635 voro brist-

¹ Haugaard torde ha blivit pastor här 1630 samt innehade denna befattning till 1655. 1646 och 1648 nämnes han som häradspastor (CAWALLIN).

² Cronholm läste dem G. J. L.

och omfalden» (FORTEGNELSE). — Dopbäcken (?) av mässing, ovalt, med fyra små kulor till fötter. 1800-talet. H. 8.5 cm. — 1812 funnos ett bäcken och två fat av mässing (INV.), nu förkomna.

Kalk av silver, delvis förgylld, med krucifix fastnitat på foten. Noden från 1600-talet. Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — **A. LILIA** — **G 5** (= 1861). I bottnen: 43 1/8 samt en sköld med troligen: »I S». H. 24.5 cm., diam. 12.5 cm.

Härtill hörande förgylld paten med samma stämplor. Inskrift i bottnen: »12 5/8». Diam. 16.5 cm.

Oblatask av silver, oval, å fyra fötter; å locket Lammet med en nu avbruten korsfana. Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — **A. LILIA** — **G 5** (= 1861). I bottnen: »L 67.» H. 11 cm., L. 16 cm.

1665 funnos en gammal kalk och paten, något förgyllda (INV.). Kalken omarbetas 1686 och 1716. Sedan inventarierna blivit tillökade med de från Lyckeby kyrka efter denna församlings upplösning erhållna kalk, paten och oblatask (se sid. 162), beslöts 1860 att med dessa tillöka den gamla kalken och patenen samt av det överblivna silvret låta göra en oblatask (PROT.).

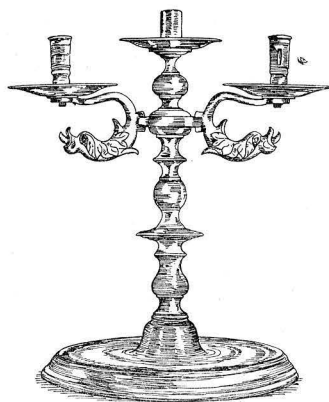
Sockenbudstyg i polerat björkfodral, innehållande: kalk av silver, invändigt förgylld. I bottnen: 13:1: Z (= 1723). Arbeta av Gert Oluffsson Smidt, mästare i Karlskrona 1706 10/7, omtalas 1717 såsom boende i Lyckeby; änkan omtalad 1728 10/5. (UPMARK, Karlskrona guld, s. 152.) H. 13.2 cm., diam. 6.3 cm. Härtill hörande paten av silver. I bottnen: »6 ort». Diam. 8.4 cm. — Oblatask av silver, oval, å locket ett fastnitat krucifix samt inskriften: »Anno 1722: Jöran. Håkansson. Sara. Månsdotter.» I bottnen: »10 3/8 1: väger 34 ort». H. 3.3 cm., L. 10 cm.

Sked av silver, förgylld, å skaftet inskr. I H S V. Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — **D. SCHVART** — J 3 (= 1815). Inskr.: »Gifvit af: Christer Ludvig Jeger-schöld. Till Lösens Kyrka; år 1815.» Arbeta av Diedrich Schwart, mästare i Karlskrona 1789 28/5. (UPMARK, Karlskrona guld, s. 151.) L. 21.5 cm.

Skål av porslin med blå ornering till förvaring av oblater. 1700-talet. H. 11 cm.

Två tennflaskor, en gammal kista »som kalek oc disch och klaviur fwaris udj», en liten sockenbudskalk och paten omtalas 1665 och en försilvrad oblatask av mässing 1812, inköpt 1794. 1697 gav kapten Thomas Gees änka till kyrkan i testamente en oblatask av silver, vägende 12 lod. Allt nu förkommet.

Ljuskrone av malm för 8 ljus, profilerad mittstäng, nedtill avslutad av en kula med inskrift: »DÅ NILS Wankij WAR Kyrkio Herde här blef denna CRONA Gifwen LöSENS KYRKIO d. 23 october ÅHR 1749 AF Bonde Ståndets TALEMAN OLOF

NATTVARD-
KÄRL

Fig. 141. Lösen. Kandelaber av malm. 1600-talets förra hälft. S. Samuelsson delin. 1914. Eherner Leuchter. Anfang d. 17. Jhds. Brass candlestick. First half of the 17th century.

LJUSRED-
SKAP

HÅKANSON ock des Kära Hustru BRITA C. TIMMELL¹ i LÖSEN.» H. 75 cm.

Ljuskrone av malm för 6 ljus, profilerad mittstång, krönt av en dubbelörn, avslutad av en kula med inskrift: »DENNA LJUS CRONA ÄR TILL GUDS NAMPNS ÄHRA OCH LYCKEBY KYRCKIAS PRYDNAD FÖRÄHRT AV SAHL. INSPECTORENS CHRISTOPHER MOBÄCKS ENCKA: CATHARINA HENZIG:. ANNO:. 1722:» H. 57.5 cm.

Ljuskrone av glas för 6 × 8 ljus. Kronan, som ursprungligen varit större, har sönderslagits och sedan hopsatts, varvid ljusarmarna borttagits. De förvaras nu i sakristian. 1800-talets förra del. H. 76 cm.

Ljuskrone av mässing med glaskläppar för 6 + 20 + 10 ljus. Skänkt 1860 av fabrikör Gustaf Håkansson i Karlskrona (BESKRIVNING). H. 103 cm.

Ljuskrone av trä, förgylld under senare tid, för 6 ljus. 1700-talet. Dep. i Bl. M. H. 40 cm., diam. 65 cm. — En defekt träkrone ligger nu på skolhusets vind.

Ett par ljuskandelabrar av malm (fig. 141), 2-armade, 3-pipiga. 1600-talets förra hälft. H. 45 cm.

En kandelaber av malm (fig. 142), 2-armad, 3-pipig. Möjligen 1500-talet. H. 34 cm.

Ett par kandelabrar av bly, 3-pipiga. 1800-talets senare hälft. H. 34 cm.

År 1700 skänker amiral Werner Rosenfelt och hans hustru Christina Gyllenstake till kyrkan tvenne ljuskronor av obekant material (RÄK.). Nu förkomna. 1812 funnos 31 st. ljuspipor av järn (INV.). 1860 beslutar man försälja de två söndriga ljuskronorna av trä samt en trearmad ljuskandelaber (PROT.). Detta synes dock ej ha verkställts, se ovan!

TEXTILIER

Mässhake av blå sammet med silvergalon i invävt bandflättningsmönster och kors. Hopfästes med ett silverspänne (fig. 143) med inskr.: »2 1/2 Ld.» samt otydlig stämpel, möjligen J. B. eller J. F. (Johan Fagerberg? Se UPMARK, Karlskrona guld, s. 146). Inköpt 1792. H. 121.5 cm., B. 81 cm., spännets L. 5.5 cm.

Håv av brun sammet med silvergalon och stång. Omkring 1800. Pungens H. 15 cm., diam. 14.5 cm., stångens L. 153 cm.

Håv av brun sammet med stång. 1800-talets förra hälft. Pungens H. 22 cm., diam. 13.5 cm., stångens L. 158 cm.

År 1665 ägde kyrkan en ny mässhake av brun

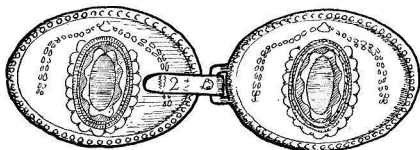

Fig. 143. Lösen. Silverspänne till mässhake. — S. Samuelsson delin. 1914.

Silberne Spange einer Kasel.
Silver clasp of a chasuble.

Fig. 142. Lösen. Kandelaber av malm från 1500-talet.
Foto W. Anderson 1914.

Eherner Leuchter d. 16. Jhds.
Brass candlestick, 16th century.

¹ Bondeståndets talman Olof Håkansson var i sitt andra gifte sedan 1746 förmäld med Brigitta Cath. Timell, dotter av kyrkoherden i Vång av Skara stift Anders Timell.

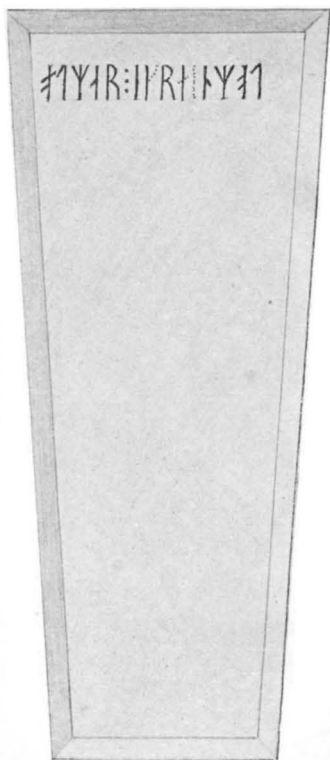

Fig. 144. Lösen. Gravsten med runskrift.
M. Söderström delin. 1832.

Mittelalterlicher Grabstein. — Mediaeval gravestone.

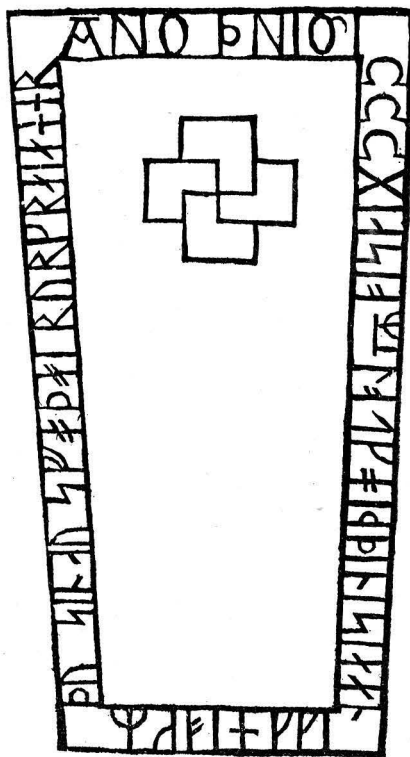

Fig. 145. Lösen. Gravsten från 1311.
Grabstein 1311. — Gravestone, 1311.

och svart »kaff» med guldgaloner, en mässkjorta, ett vitt altarkläde av lärft samt ett rött och blått altarkläde av lärft (INV.). — 1700 skänkte amiral W. Rosenfelt och fru ett altarkläde av blommerat siden med äkta silverspets samt en broderad inskrift i silver: »W. v. R. F. C. G. S.» samt ett vitt slissingsdrällkläde med spets, »som ligger på altaret» (RÄK.). — 1812 fanns ett ljusblått, guldbroderat silkeskläde, en prästkappa av flanell, ett svart bårkläde och tvenne kyrkväktareroockar, därav en söndrig (INV.). Allt nu förkommet. — 1860 beslutar man försälja ett grått och rött kalkkläde av siden, en gammal mässhake med silvergaloner samt två hävar (PROT.). Av dessa synas mässhaken och hävarna finnas kvar, se ovan!

Gravhäll av granit med runskrift (fig. 144), under 1800-talet liggande vid östra GRAVSTENAR porten på kyrkogården under ett träd och tjänande till sittplats åt kyrkobesökare, innan högmässan började, nu rest på en kulle s. v. å kyrkogården. (Den fridlystes 1816.) Det är icke en runsten i vanlig bemärkelse, utan en gravhäll, som ursprungligen i liggande ställning täckt en grav på kyrkogården. Detta framgår också av stenens åtsida och kanter,

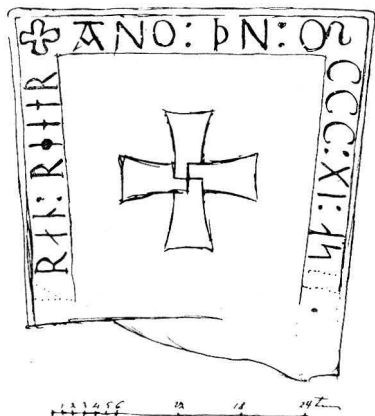

Fig. 146. Lösen. Rest av gravsten med runskrift från 1311. M. Söderström delin. 1832. Grabstein 1311. — Gravestone, 1311.

som äro finhuggna, medan baksidan är skrovlig. Inskriften lyder (Runurkunder 1823): Oafmar: ok Rainmöt. Stenen synes nu vara mera utplånad, än då uppteckningen gjordes. Omkring 1200. H. (övermarken) 113 cm., B. överst 75 cm., nederst 58 cm., tjocklek 33 cm.

Enligt Cronholm och Sjöborg låg framför altaret en gravsten med runskrift och majuskler, avbildad hos Kling (fig. 145). Inskriften löd (Runurkunder 1822): † Ano þni Mecc XI a Siomi lot göra þini staa . . . iok R . . . þu sin au . . . s föþöir Rurkraiaêér. — Då M. Söderström besökte Lösen 1832 20/11, låg stenen ute på kyrkogården, men då återstod endast ett fragment (fig. 146), nämligen övre delen. När Worsaae senare besökte Lösen, var även denna del försvunnen. Undre delen till stenen påträffades av författaren vid undersökning av kyrkan år 1913. Denna del låg då obeaktad och gömd bland jord och smuts utanför kyrkogårdens södra mur. Den är nu åter inflyttad på kyrkogården och rest nära kyrkans västra ingång på en kulle, där stenen tyvärr döljes av det täta lövverket. Stenen är av granit, H. 58 cm., B. överst 78 cm., nederst 65 cm., diam. 17 cm.

En tredje gravsten med runskrift, avbildad hos Kling (fig. 147) och som enligt Sjöborg låg framför altaret i gamla kyrkan, hade följande inskrift: (Runurkunder 1576): Tuka: laat: risa steina . . . . . Kuna: þan: goþa: Gurþar: arfa. 1050—1100. — Enligt GYNTHER syntes stenen »icke mera sedan kyrkogolfvet blifvit brädbelagt». Nu försvunnen och förgäves eftersökt vid kyrkan och i dess närhet.

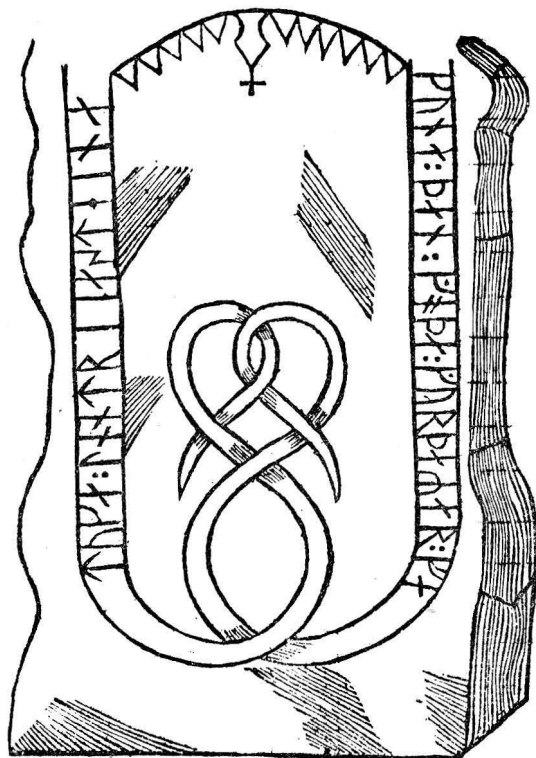

Fig. 147. Lösen. Gravsten med runskrift, 1000-talet. Grabstein d. 11. Jhds. — Gravestone, 11th century.

Söder om kyrkan Alexandersonska graven (fig. 148), bestående av ett gjutet järnkors på stenfot, omgivet av fyra resliga, lummiga kastanjer, omkring dem fyra gjutna järnkolonner med mellan dem hängande järnlänkar. Inskrift å korset: »PROSTEN ARON ALEXANDERSON IOH. I EPIST. I CAP. 7 V. FÖDD D. $\frac{14}{8}$ 1762 DÖD D. $\frac{16}{4}$ 1822.» Å andra sidan: »PROSTINAN C M ALEXANDERSON PHILIPP. I CAP. 21 V. FÖDD D. $\frac{1}{6}$ 1773 DÖD D. $\frac{3}{5}$ 1854» (jfr Augerum, s. 151). Kastanjerna äro nu (1923) tyvärr borthuggna. — Ett stort antal äldre gravstenar från Lösen lärer vid den gamla kyrkans nedrivning 1858 blivit spridda till gårdarna i socknen.

Dubbelvapen av trä (fig. 149), skulpterat, blåmålat och förgyllt, bestående av amiral Johan von Utfalls, f. 1681, d. 1749, och hans hustru Maria Helena Göthenstjernas, f. 1690, d. 1765, vapensköldar å ett rikt veckat draperi. Inskrift: »1747 I: V: U:F. M.H:G:S.» Dep. i Bl. M. — H. 67 cm., B. 65 cm.

En minnestavla av trä, svartmålad, i enkel ram, upptagande församlingens kyrkoherdar intill våra dagar. 1800-talet(?). H. 133 cm., B. 114 cm.

Förkomna äro: ett epitafium över pastorerna Jacob Hansen och Daniel Jacobsson (1860 beskrives det vara av trä och söndrigt samt över en pastor, död 1630)¹, ett konterfej av pastor Strandell och ett d:o av prosten Brock,² en nummertavla med 31 st. mässings-

Fig. 148. Lösen. Gravmonument över prosten A. Alexanderson † 1822. — Foto W. Anderson 1915.

Grabmal 1822. — Sepulchral cross, 1822.

EPITAFIUM

¹ Sannolikt har epitafiet uppsatts till minne av Jacob Hansen. Denne blev pastor här 1600, utnämndes 1613 till prost i Östra härad och torde ha avlidit 1630, enär Jens Pedersen Haugaard fanns här 1636 (se predikstolen, s. 127). Daniel Jacobsson föddes först 1620, d. 1690 (CAWALLIN).

² Epitafium; totalt förstört under kyrkobygget 1858—60 (BESKRIVNING). — Malte Brock, kyrkoherde här 1716; häradsprost 1717.

siffror, samtliga upptagna till försäljning 1860, tavlorna över Narva slag och Karl XI:s begravning (inköpta 1704) samt två jubelårstavlur, vilka alla utom en av de sistnämnda beslutas försälas 1860 (PROT.), tvenne Tal samt en pliktball och en kyrkostöt eller väktarekapp.

BÖCKER Karl XII:s Bibel i skinnband med beslag. — 1635 omnämnas en gradual såsom gammal och sönderriven (FORTEGNELSE).

STOL Karmstol av björk och furu med snidade ekblad och sits av skinn. 1800-talet. H. 105 cm.

KLOCKOR I kyrkans stapel hängde tvenne klockor.

Den äldsta (fig. 150) från 1582, även kallad »Lilla klockan», har följande inskrift:

»+ LORENS + MAENSEN + PETER + OFERSEN + ANDREAS-BAGGE + HIRLORENS¹ + VIHLOESEN + DINNIGES + DROVSE² + ME FECIT + ANNO + MDLXXXII + √ +.» Därunder ett flätat band. Å vardera av de fyra öglorna synes ett latinskt kors i relief, troligen symboliserande de fyra väderstrecken. H. 81 cm., diam. omkr. 80 cm.

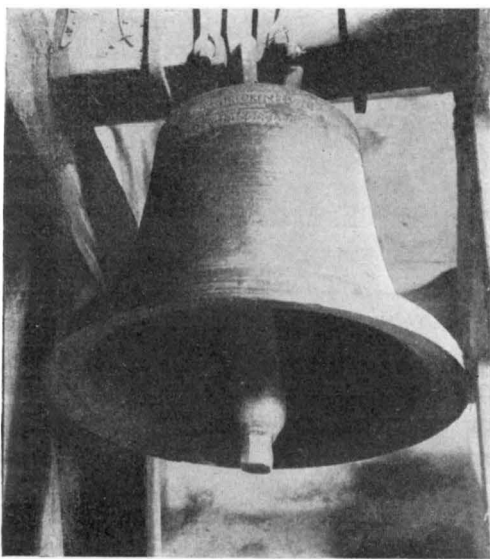

Fig. 150. Lösen. Klocka gjuten 1582 av Dinnies Droyse i Greifswald. — Foto W. Anderson 1914. Glocke 1582. — Bell, 1582.

Fig. 149. Lösen. Dubbelvapen av trä. Amiral J. von Utfall och Maria Helena Götherstjerna, 1747. — Foto W. Anderson 1914.

Funeralwappen 1747. — Funeral arms, 1747.

Den största klockan är enligt inskrift skänkt av nämndemannen i Lösens by Olof Håkansson, den bekante talmannen i bondeståndet, och dess hustru Brigitta Timell samt gjuten i Stockholm 1754 av Joh. Fahlsten. H. 90 cm., diam. 76 cm.

Den lilla klockan, gjuten 1717, har tillhört Lyekeby kyrka och blev först omkring 1858 flyttad till Lösen, där den uppsattes i nya kyrkans torn. (Se s. 164.)

¹ Lauris Oluffssen var pastor här 1584 (CAWALLIN).

² Klockgjutaren Dinnies Droyse var verksam i Greifswald. Lösen-klockan är den äldst kända av hans bevarade verk; alla hans i Pommern bevarade klockor äro från 1600-talet. Han nämnes senast å en 1620 till Mörbylånga på Öland gjuten klocka (ANDERSON, Kyrkklockor o. WILLIAM ANDERSON, Norddeutsche Kirchenglocken in Blekinge, Stralsundische Zeitung 25/7 1920).

LÖSENS NYA KYRKA

KYRKOGRÅRDEN

Lösens nya kyrka är belägen på samma plats som den gamla: en i terrängen dominerande, bergig ås, varifrån man har en vid utsikt mot öster och söder över den bördiga nejden. Kyrkogården omgives på tre sidor av en i kallmur uppförd gråstensmur, till vilken leda i väster tvenne enkla, smidda järngrindar. I öster är kyrkogården skodd med gråstensmur.

KYRKOGRÅRD

Kyrkogården (se situationsplanen, fig. 151) har en parkartad karaktär med sina slingrande gångar, stora kastanjer, guldregn och syrénér. Det storartade terrasseringsarbete, som här utförts, började redan under 1870-talet, då den för kyrkans och traktens fornminnen intresserade kantor J. P. Kjällqvist¹ verkade inom församlingen. Denne lät bl. a. omkring år 1870 på egen bekostnad uppresa framför en större stenklippa en huggen granithäll med uppbyggliga inskrifter angående döden och uppståndelsen samt en nisch med en liten Thorvaldsens Kristus i gips, skyddad av glas i järnram(!). Hällen krönes av tvenne järnurnor. Om kyrkogården skriver Kjällqvist 1874: »Planen framför kyrkan har hittills

¹ Ligger begravnen på kyrkogården. F. 1830, d. 1906, kantor och organist i Lösen och Augerum sedan 1858.

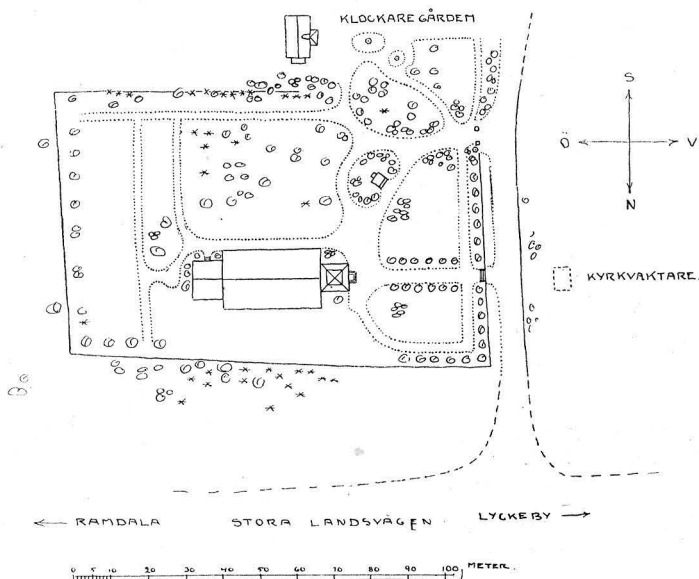

Fig. 151. Lösen. Situationsplan. — B. Kjellström delin. 1914.
Situationsplan der Kirche. — Plan of the church and the churchyard.

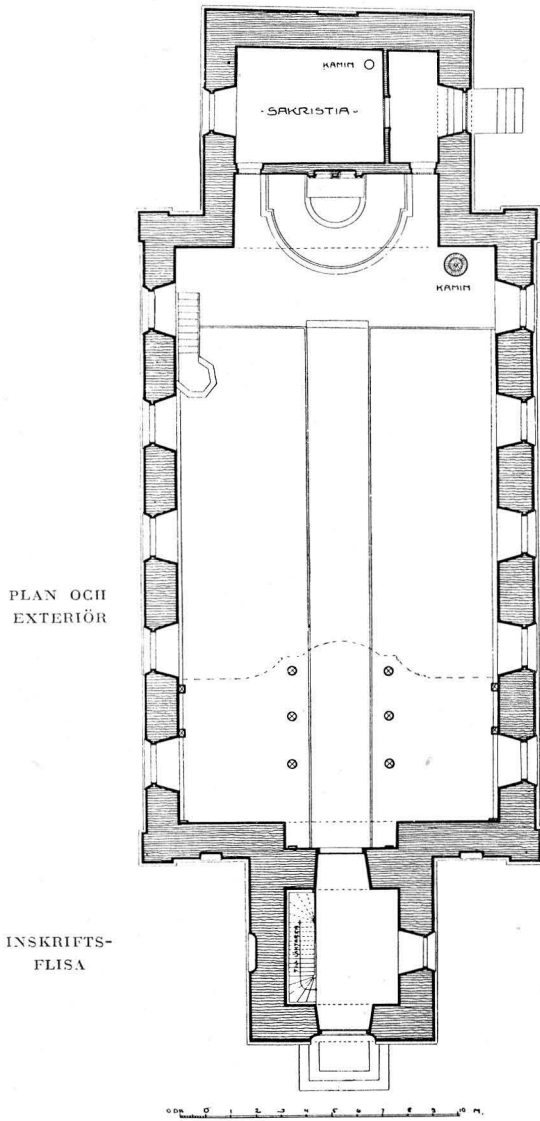

Fig. 152. Lösen. Plan.
B. Kjellström delin. 1914.

Grundriss der Kirche. — Plan of the church.

INTERIÖR

Invändigt äro murarna slätputsade samt målade i gråblått. — Innertaket av trä, panelat och vitmenat, i form av ett segmentvalv i långhuset, platt i sakristian. — Golvet av trä. — I tornet hänga trenne klockor (se s. 134).

UPPVÄRMNING

Kyrkan uppvärmes av en i långhusets sydöstra hörn stående järnkamin.

företett en ingenting mindre än fängslande anblick. Nu har dock församlingen börjat ett försköningsarbete, som snart torde visa sig tacksamt, ehuru dyrt. Tusentals lass jord hafva blifvit framförda, en bastant mur lagd utmed uppkörsvägen, med en sex steg hög, fem alnar bred trappa af hela granitstenar midt för ingången till kyrkan; några och trettio högstammiga lindar hafva planterats . . . Omgifningarna kring kyrkan hafva börjat planteras . . .» (BESKRIVNING.)

På kyrkogården stå ett antal gravkors av trä (fig. 156) från senare tid, varav det äldsta med hjulring från 1885.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan (plan fig. 152) uppfördes åren 1858—60 enligt ritning gillad 11/12 1857. Murarna äro uppförda av gråsten, utvändigt spritputsade med slätputsade murhörn, fönster- och dörromfattningar samt profilerad, dragen taklist. Huruvida delar av gamla kyrkans murar ingå i den nya (se s. 121). Tornets taktäckning utgöres av målad plåt, långhusets och sakristians av skiffer. Se i övrigt fig. 131.

Över västra ingången är infälld i muren en stenflisa med inskrift:

Uppförd

i

Carl XV:s

Första Regeringsår.

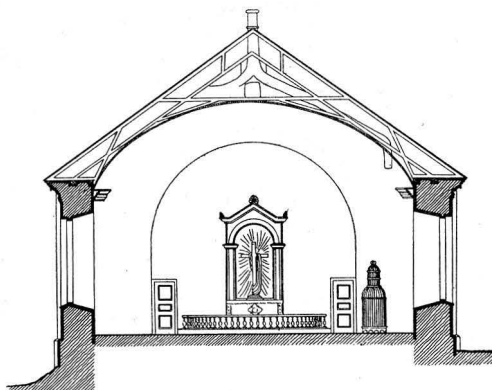

Fig. 153. Lösen. Tvärsektion.
Uppmätt av B. Kjellström 1914.
Querschnitt gegen Osten. — Section towards the east.

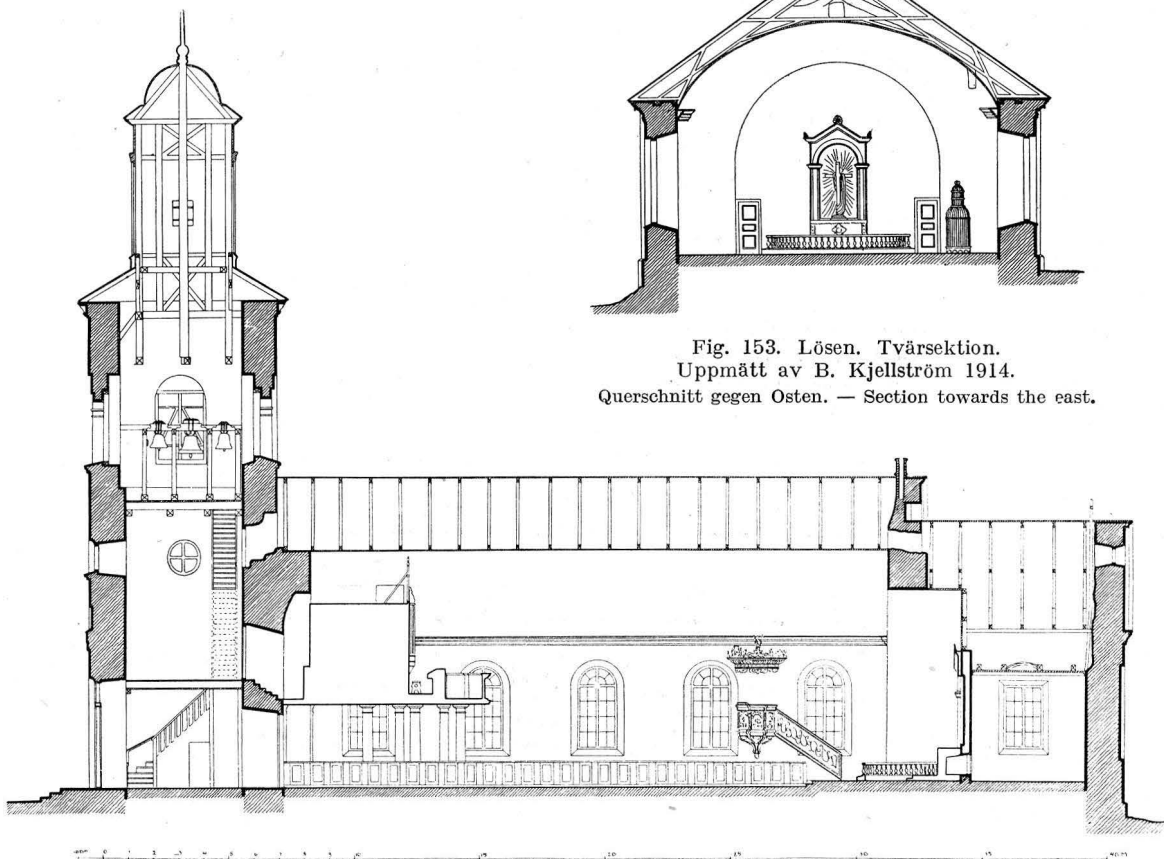

Fig. 154. Lösen. Längdsektion. — Uppmätt av B. Kjellström 1914.
Längsschnitt gegen Norden. — Longitudinal section towards the north.

INREDNING

Altare och altarring av furu, enkelt snickeriarbete, målat i ekfärg. — Altarprydnaden utgöres av ett förgyllt träkors med därpå hängande svepningsduk och törnekrans, samtida med kyrkan. ALTARE

Den från gamla kyrkan bevarade predikstolen (se s. 127) är placerad på norra vägg. PREDIKSTOL

Bänkarna äro slutna, av furu, målade i ekfärg samt samtida med kyrkan. BÄNKAR

Fig. 155. Lösen. Interiör mot öster. — Foto W. Anderson 1913.
Innes gegen Osten. — Interior towards the east.

LÄKTARE OCH ORGEL I långhusets västra del en brunmålad orgelläktare av furu, vilande på marmorade pelare, samtida med kyrkan samt utvidgad år 1913. Orgelfasad i vitt och guld från 1862.

LÖSA INVENTARIER

DOPSKÅL Dopskål av mässingsbläck, modern. H. 41 cm.
 NUMMER-TAVLOR Ett par nummertavlor av trä, svartmålade, med förgyllda ramar. 1800-talets senare hälft. H. 115 cm., B. 63 cm.
 VÄGGKLOCKA Väggeklocka i nordöstra långhushörnet i gulmålat träfodral. Inskrift å urtavlan:

»Skänkt av Urfabrikören Herr O. C. Lundgren 1866.» — Åt bildhuggaren K. A. Eriksson i Lösen uppdrogs 1866 att göra ett fodral (PROT.).

Antependium av rött kläde med broderad inskrift och sinnebilder samt bokstöd av rött kläde med broderi. Moderna. — Mässhake av svart siden med silveraloner och kors samt inskriften: »I. H. S.» inom en sol. Modern. H. 120 cm., B. 83 cm.

TEXTILIER

Porträtt av kyrkoherden O. W. H. Eklundh, f. 1808, kyrkoherde i Lösen och Augerum 1850, d. 1866 18/1. Oljemålning på duk inom förgylld ram. H. 81 cm., B. 69.5 cm.

PORTRÄTT

SAMMANFATTNING AV LÖSENS KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Möjligen vid 1000-talets mitt uppföres här en träkyrka, av vilken nu inga spår äro bevarade. — Av inventarier från denna period återstår en gravhäll med runskrift.

II. Under 1200-talet uppföres Lösens gamla kyrka, ett rektangulärt långhus med lägre och smälare, rakslutet kor; allt av gråsten. — Möjligen skedde valvslagningen och insattes korportalen även under denna period.

III. Under medeltiden tillkommer möjligen ett vapenhus. En defekt, runristad gravsten från 1311 samt ett krucifix från 1300-talet.

IV. Under 1500-talets slut och 1600-talet tillkomma dopfont, predikstol och övrig inredning.

V. År 1858 raseras den gamla kyrkan och den nya uppföres, förmodligen med bibehållande av större eller mindre del av gamla koret.

ZUSAMMENFASSUNG

In Lösen — ein bis in die zweite Hälfte des XVI. Jhds. fleissig besuchter Wallfahrtsort — stand eine wahrscheinlich in der Mitte des XI. Jhds. und wahrscheinlich aus Holz aufgeführte Kirche. Diese wurde im XIII. Jhd. ersetzt durch eine Granitkirche mit rektangulärem Langschiff und kleinerem, gerade abgeschlossenem Chor mit spitzbogigem Südportal. Das Chorgewölbe aus Backstein war möglicherweise gleichzeitig mit der Kirche. Ein Backstein hiervon mit der Runeninschrift: »Ich bin ein Stein« ist noch aufbewahrt. Später wurde eine südliche Vorhalle hinzugefügt. 1858 wurde der Bau abgebrochen, wobei aber der östliche Chorgiebel stehen blieb, um der gleichzeitig aufgeführten, jetzt noch bestehenden Kirche einverleibt zu werden.

Ein wertvolles Krucifix aus dem XIV. Jhd. ist möglicherweise gotländische Arbeit (Fig. 133), die reich geschnitzte Kanzel von 1636 ist von Peder Christenson geschnitzt (Fig. 134—139), ein Taufbecken aus Holz stammt vom Ende des XVI. Jhds. (Fig. 140), eine mit Runen versehene Grabsteinplatte und ein Fragment einer ähnlichen Platte scheinen beide der Zeit der alten Holzkirche anzugehören, eine 1582 von dem in Greifswald tätigen Glockengiesser Dinnies Droyse gegossene Glocke (Fig. 150) ist als das älteste bekannte Werk dieses Giessers bemerkenswert.

SUMMARY

The earliest church at Lösen — a place which, until the latter half of the 16th century, was a popular resort of pilgrims — was probably a timber building from the middle of the 11th century. This, two centuries later, was replaced by a graystone church, with rectangular nave and a small, rectangular ended choir, with a pointed arched entrance in the wall. The brick vaulting of the choir was

possibly contemporary with the church. There is still a brick from this vault, with a runic inscription: »I am a stone.» At a later date, possibly during mediæval times, there was added a south porch. In 1858, this building was pulled down, the east wall of the choir being retained, however, and now forming part of the existing church that was then built.

Among the inventories there may be mentioned: a valuable crucifix from the 14th century (possibly Gotland work) (fig. 133); the richly sculptured pulpit (1636), by Peder Christenson (fig. 134 - 139); a wooden font from the close of the 16th century (fig. 140); a rune-inscribed gravestone, and a fragment of another one; both from the period when there existed a timber church here; a bell (1582) cast by Dinnies Droyse (fig. 150), a bell-founder of Greifswald, of whose work this bell is the earliest known.

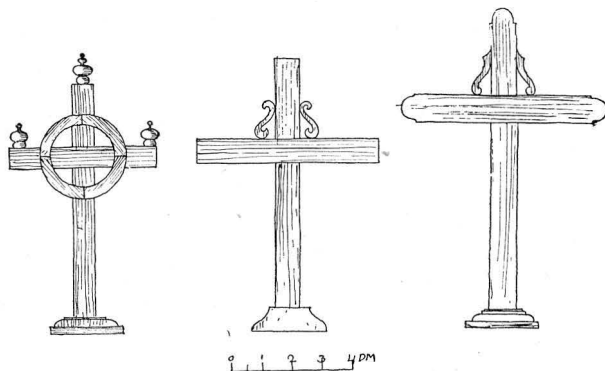

Fig. 156. Lösen. Träkors från 1800-talet. — N. Grafström delin. 1921.
Hölzerne Grabmäler. 19. Jhd. — Wooden crosses. 19th century.

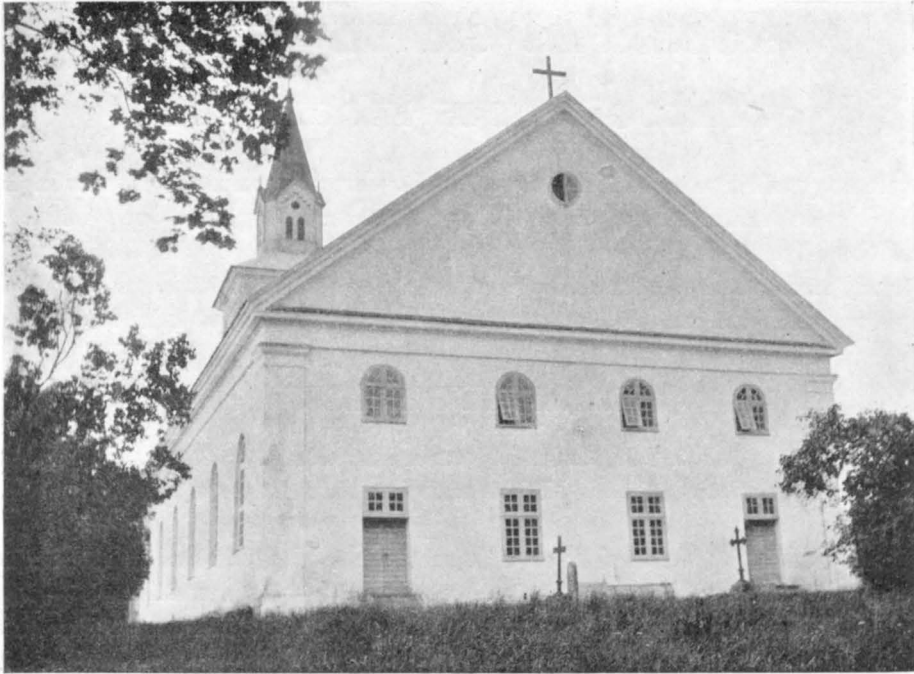

Fig. 157. Augerum. Exteriör från sydväst. — Foto W. Anderson 1914.
Die Kirche von Südwesten. — The church from the south-west.

AUGERUMS KYRKOR

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

ANNEX TILL LÖSEN

TRYCKTA KÄLLOR: CAWALLIN, s. 180. — FAGERLUND. — KLING, s. 36. — SJÖBORG, s. 239. — Sverige I, s. 762. Exteriör av kyrkan. — Vitt-, hist.- o. ant. akad. handl. II, s. 360.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: A. T. A.: 1 foto av Chapmans och Håkansons gravar. — CRONHOLM, s. 588. — Fortegnelse omtalar kyrkans och inventariernas tillstånd 1635—36. — LANDSKYRKOR. — U. B.: Avb. i Topogr. planschsaml. Bleking nr 42287, 42288. — B. St.: 1 blad ritning till ny kyrka av I. W. Gerss 1818; 1 blad ritning till torn av Alb. Törnqvist 1857.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet i Lund: Räkenskaper för kyrkan 1662—1817. L. I, i vilken även finnas inventarier. — I Lösens prästgård: Handlingar från nyare tid.

AUGERUMS GAMLA KYRKA

KYRKOÅRD OCH KLOCKSTAPEL

KYRKOÅRD Augerums gamla kyrka, belägen på platsen för den nuvarande, omgavs av en kyrkoård med gråstensmur, vilken på 1630-talet var så bristfällig, att »Qveg och Fæ kand moxen löbe offver hour de ville» (FORTEGNELSE). — År 1665 hade den satts i stånd samt var försedd med tvenne porthus (»stette huuse»), ett i söder och ett i norr, av vilka dock det ena var nedblåst och sönderslagét (INV.). Kyrkoårdsmuren omlades 1735.

KYRKOBYGGNADEN

Om Augerums gamla kyrka, som möjligen med undantag för södra långhusmuren revs när den nya uppfördes 1822, lämna Fortegnelse och räknenskaperna mycket knappa upplysningar.

PLAN OCH MATERIAL

Kyrkans plan utvisade sannolikt ett litet rektangulärt långhus med smalare, rakslutet kor i öster samt tillbyggt klockhus av trä i väster. Någon absid omtalas ej. — Murarna voro uppförda av gråsten och vitputsade. (1662 inköpes kalk från Poul Bediker i Kristianopol) yttertaket var täckt med spån. — Invändigt fanns troligen ett platt trätak, spikat på synliga bjälkar. — 1712 omtalas inre målning av kyrkan (KLING).

HISTORIK OCH DATERING

År 1631 föreslog biskop Matz Jensön i Lund, att kyrkan skulle kasseras, då »kirchen er icke vel bygt» (CAWALLIN). — 1635—36 betonas, att den saknar vapenhus och såväl taket på södra sidan som fönstren voro då mycket bristfälliga (FORTEGNELSE). 1665 omtalas, att kyrkan endast hade två små fönster i söder (INV.). 1687 upptages ett nytt, stort fönster, men 1733 igenmuras ett. Byggnaden synes förfallit allt mer, ty 1744 uppmuras västra långhusgaveln med tegel. 1787 omtalas stora reparationer och 1796 pågingo också större byggnadsarbeten, varvid grundmur lägges och balkar, bräder och ekspån inköpas.

På grund av dessa uppgifter och då Augerum nämnes som egen socken under senare medeltiden, synes det vara berättigat att hänföra Augerums gamla kyrka till gruppen med rektangulärt långhus och smalare, rakslutet kor i öster, och uppfördes den alltså troligen under 1200-talet.

KLOCKHUS

Enligt FORTEGNELSE 1635—36 var byggt, oviss när, i anslutning till långhusets västra mur ett klockhus av trä, krönt av en spira. Här hängde en klocka (jfr s. 155). Genom klockhuset var ingång till långhuset och det gjorde alltså tjänst som förhall, ty kyrkogångskvinnor brukade söka lä där under regnväder. 1697—98 uppföres en ny stapel, troligen i samband med ett vapenhus och 1763 uppbygges ånyo en stapel.

INSKRIFTS-FLISA

I kyrkans södra vägg var inmurad en nu försvunnen stenflisa med inskrift: »År 1710 d. 20 octob. yppades pestilentie uti Augerums socken, och innan sjukdomen 1711 stadnade, blefvo 368 menniskor i församlingen döde.»

INREDNING

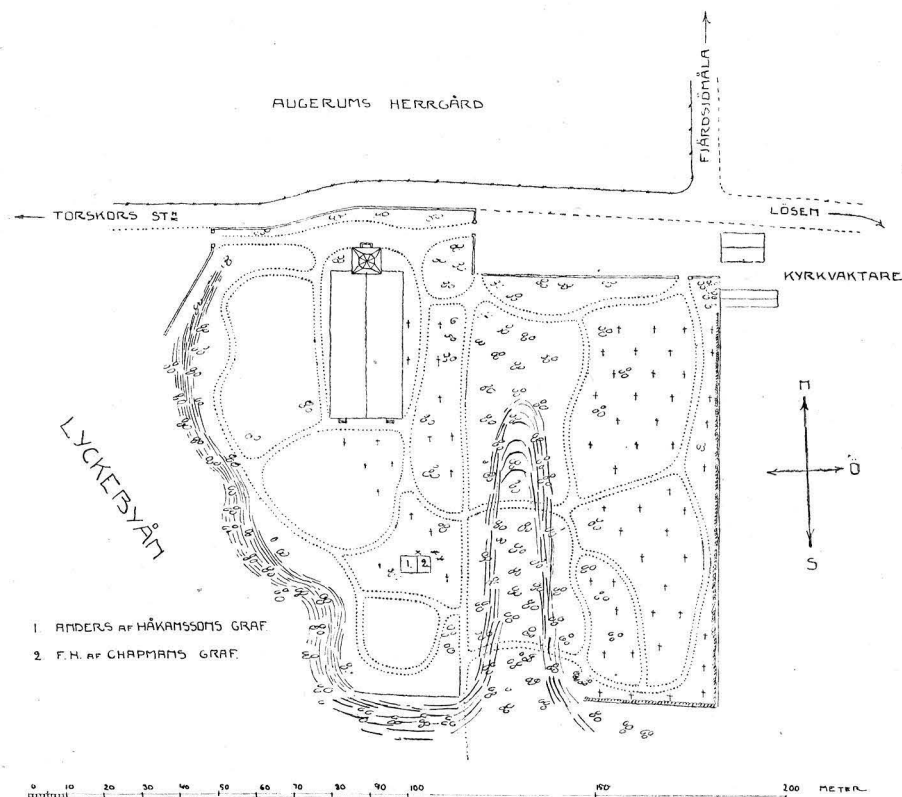
Av kyrkans altare återstår ännu altarskivan, en nött kalkstenschäll med ett ännu synligt, likarmat kors vid ena kanten. Den ligger nu som trappflisa vid nya kyrkans huvudingång. L. 226 cm., B. 148 cm. — 1665 omtalas ett gammalt, dåligt altare samt en gammal predikstol (INV.). Möjligen ha de delar till en predikstol, som från okänd kyrka kommit till Bl. M., tillhört Augerums (se Lösen s. 127). 1709 uppbygges ett nytt altare av bräder.

ALTARE OCH
PREDIKSTOL

År 1665 voro bänkarna sönderbrutna, så »at den ene falder om den anden». 1687 uppförde snickaren Måns Larsson 35 nya bänkar. 1724 omtalas »Ett nytt Staketwäreck för-färdigat omkring Prästestohlen». Ett läktare fanns, sannolikt i väster (INV.). Det uppfördes 1708 samt hade följande inskrift: »1712 har Ammiralitets och Stads Apothecaren Johan Eberhard Ferber bekostat målningen på Leckteret.» (KLING.)

BÄNKAR OCH
LÄKTARE

Rörande gamla kyrkans lösa inventarier se under nya kyrkan (s. 150).

- 1. ANDERS AF HÅKANSSONS GRAF
- 2. F. H. AF CHAPMANS GRAF.

Fig. 158. Augerum. Situationsplan. — B. Kjellström delin. 1914.
Situationsplan der Kirche. — Plan of the church and the churchyard.

AUGERUMS NYA KYRKA

KYRKOGRÅRD

Augerums nya kyrka ligger på en dominerande höjd på Lyckebyäns östra strand. Den omgivande kyrkogården (plan fig. 158) är genom sin belägenhet, den tilltalande utsikten därifrån över den långt nere förbiflytande, slingrande ån samt genom sina vackra planterade idegranar, lindar och andra lövträd och i varm grönska idylliskt inbäddade monumentala gravar, en bland de vackraste i Blekinge. Ansenligt utvidgad under 1800-talets senare del, omgives den av stenmur i nordväst och norr, i öster och söder av häck samt i väster av den stupande sluttningen mot ån¹. Tre par enkla, gjutna järngrindar med murade, gula tegelstensstolpar leda från landsvägen i norr in till kyrkogården.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan (plan fig. 159) uppfördes med sin längdriktning i norr och söder under 1800-talet i två perioder: långhuset 1822 (enligt I. W. Gerss' ritning av 1818) och tornet 1862 (ritning av 1857). Murarna, uppförda av gråsten med delvis tegel till fönsteromfattningar, äro utvändigt spritputsade med pro-

¹ En sägen finnes, att Augerums kyrka »skall rasa ner i ån och för cirka 70 år tillbaka fick man skäl att tro på spådomens fullbordan, ty vid ett större värflöde rasade ett gott stycke af kyrkogården vid kyrkans sydvästra hörn, dervid många likkistor blefvo blottade och några lära hafva följt med i strömmen». Ant. av J. P. Kjällqvist, 1899 (se s. 132).

KYRKOGRÅRD

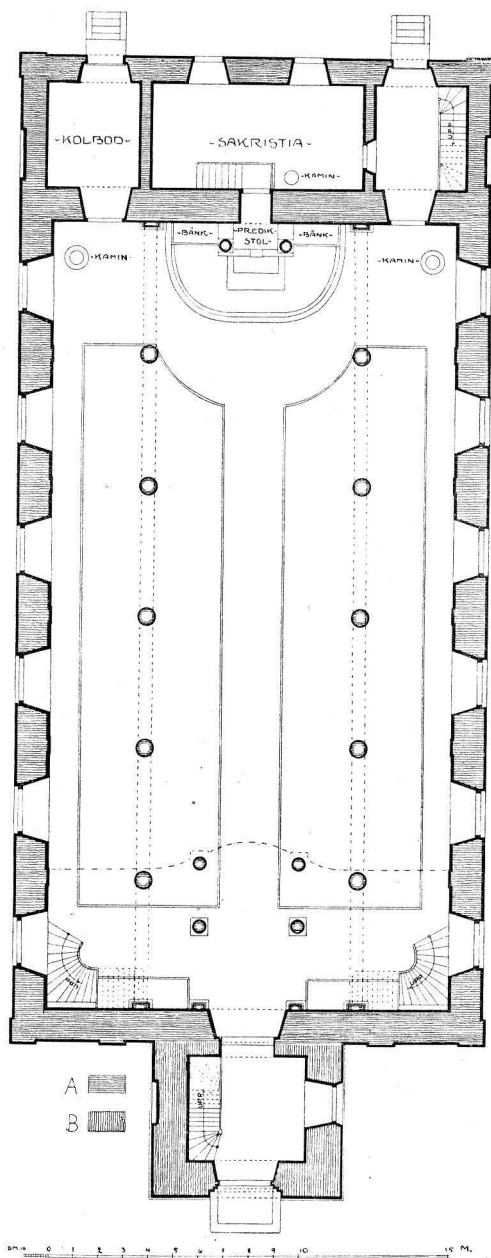
PLAN OCH
EXTERIÖR

Fig. 159. Augerum. Plan.
B. Kjellström delin. 1914.

Grundriss der Kirche. — Plan of the church.

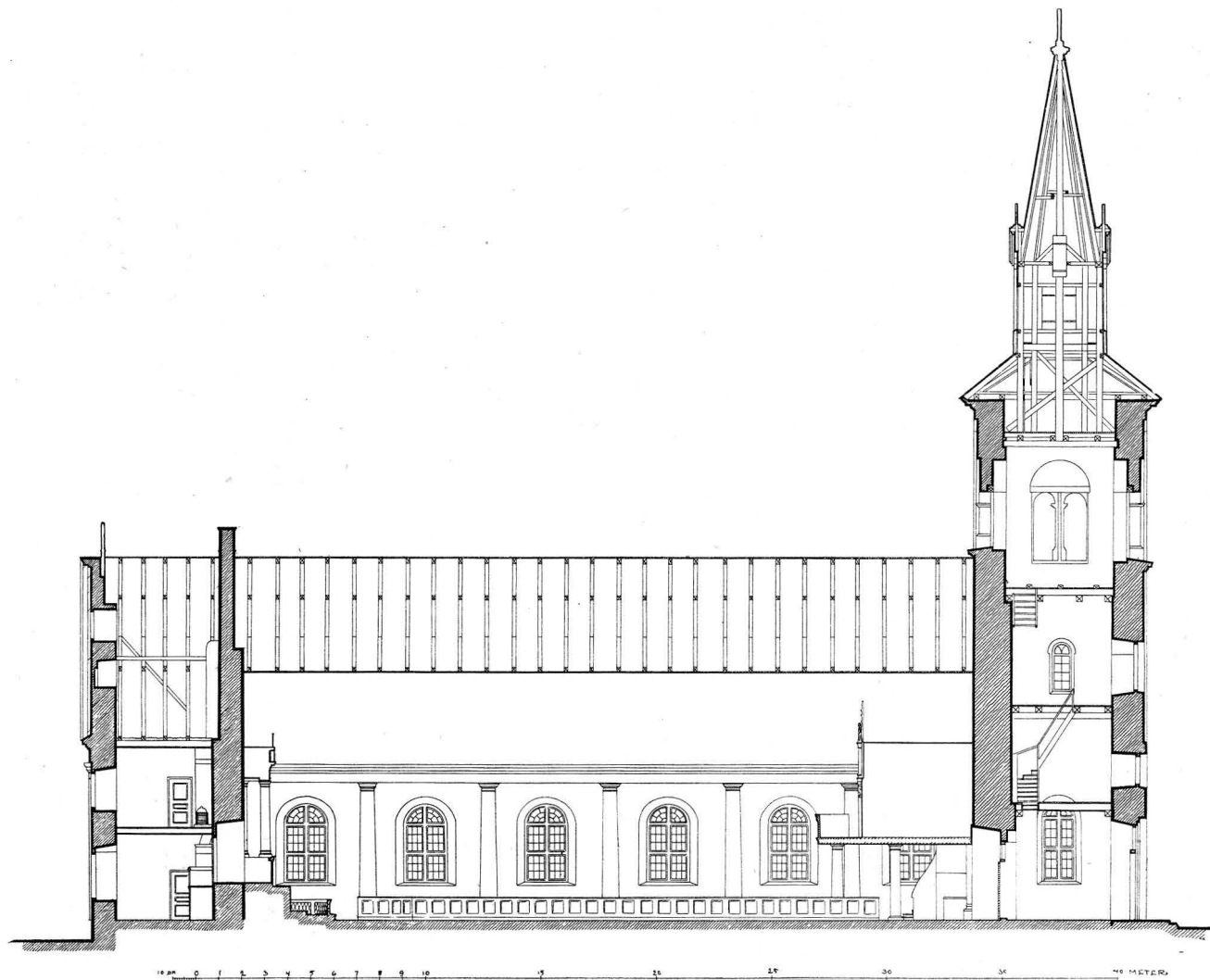

Fig. 160. Augerum. Längdsektion mot väster. — Uppmätt av B. Kjellström 1914.
Längsschnitt. — Longitudinal section.

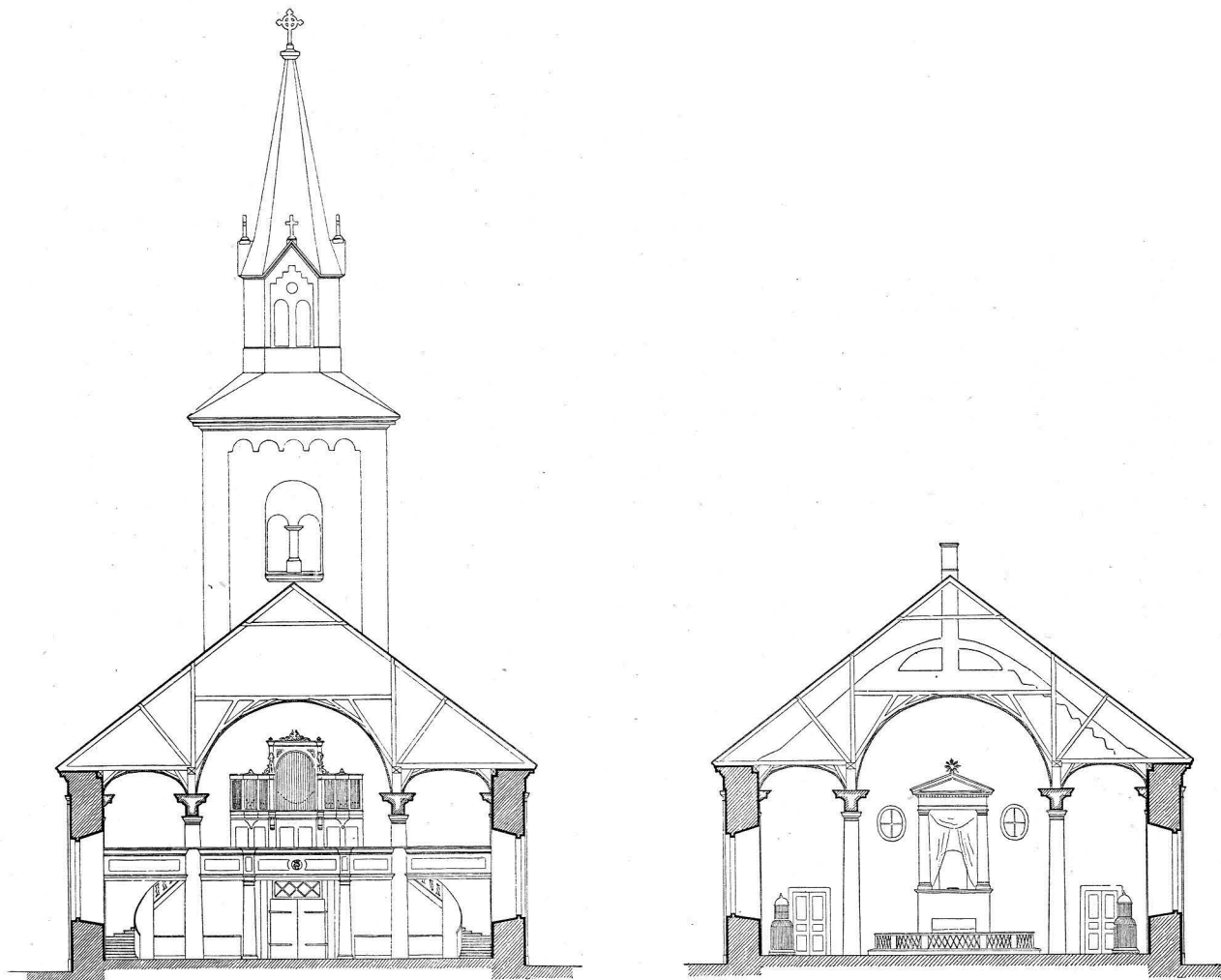

Fig. 161. Augerum. Tvärsnitt mot norr och söder. — Uppmätt av B. Kjellström 1914.
Querschnitte. — Sections,

Fig. 162. Augerum. Interiör mot norr. — Foto W. Anderson 1914.
Innes gegen Norden. — Interior towards the north.

filerad, dragen list och slätputsade murhörn, fönster- och dörromfattningar. I hörnen samt på norra gaveln slätputsade pilastrar. — Taket, vars södra nock krönes av ett kors, täckes av vitmålade, den korskrönta lanterninen med vitmålade, galvaniserad plåt. Äldst var kyrkan täckt med spån. — Dörrarna till huvudingången i norr samt tvenne i söder till sakristia och materialbod äro raktäckta, gulmålade. — Muröppningarna äro i allmänhet rundbågiga, fönstren med träspröjsar och delvis gamla, iriserande glas.

Över norra ingången är infälld en stenplatta med inskrift:

KYRKAN UPPFÖRDES

1822,

TORNET

1862.

INSKRIFTS-
ELISOR

Utanför södra gaveln ligger på marken en stenplatta, vilken, innan tornet uppfördes, säkerligen suttit över västra ingången. Dess inskrift lyder: I CARL XIV JOHANS FIERDE REGERINGSÅR AF AUGERUMS FÖRSAMLING.

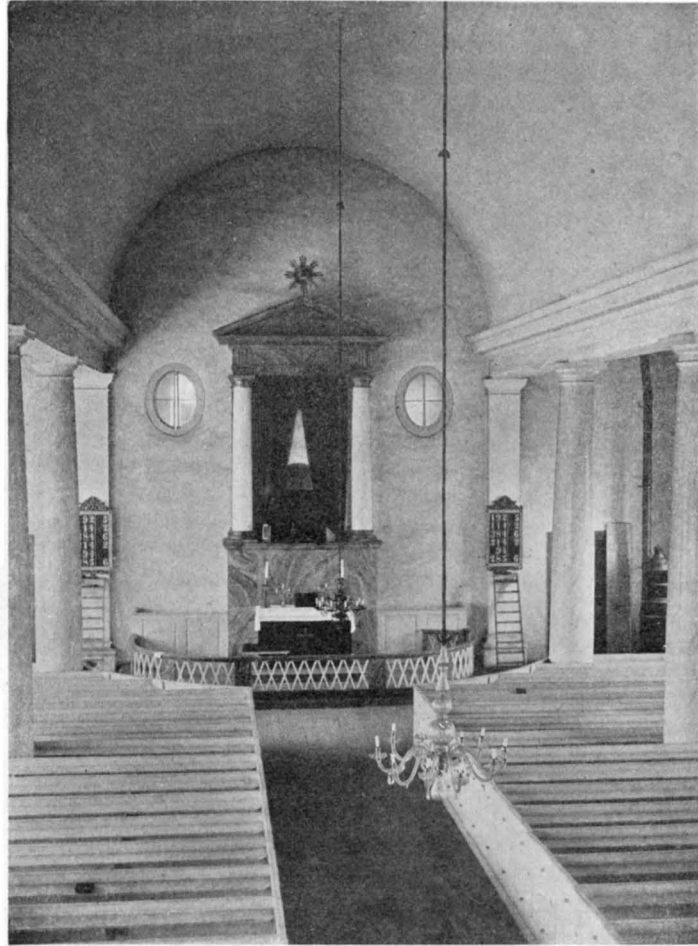

Fig. 163. Augerum. Interiör mot söder. — Foto W. Anderson 1914.
Inneses gegen Süden. — Interior towards the south.

INTERIÖR

Invändigt äro murarna slätputsade. Långhusväggarna indelas genom tunna pilastrar, som uppbära ett entablement, med starkt framspringande övre list (av trä). Rummet är genom 5×5 i grått och vitt marmorerade träkolonner uppdelat i ett bredare mittskepp och två smalare sidogångar, vardera skeppet med sitt tunnvalv av trä, målat i vitt. — Golvet av trä.

Augerum är en för empirestilens lantkyrkor sällsynt typ på konsekvent genomförd, nykter formgivning, som dock förenar sig med sinne för konstnärliga proportioner. Av den övermåttan breda kyrkan är det dock endast sydfasaden, som till det yttre förmår giva ett mera varaktigt intryck. Interiören är ståtlig genom de kraftiga pelarna, men

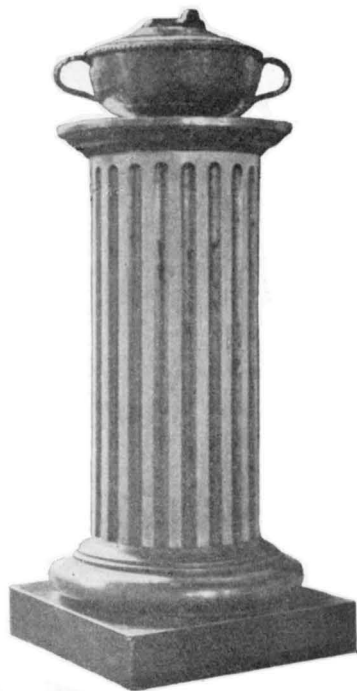

Fig. 164. Augerum. Dopställ av trä,
omkr. 1800.

Foto W. Anderson 1914.

Säule für Taufbecken um 1800.
Wooden column supporting a baptismal font.

skulle dock verkat vida starkare, om långhuset varit längre. Gerss ritning av 1818 visar i huvudsak det nuvarande tillståndet, men proportionerna äro icke så goda som i den även av Gerss ritade Jämjö kyrka (jfr s. 51. Det där upprepade, sammanbyggda altaret och predikstolens tempelfasad verkar även här jämte övrig inredning harmoniskt till det höga, tunnvälvda mittskeppet. Sambandet med Köpenhamns Vor Frue Kirke är iögonfallande.

Kyrkan uppvärmes av tvenne på södra sidan uppställda järnkaminer.

Fig. 165. Augerum. Dopfunt
av trä, 1648.

Foto W. Anderson 1914.

Taufbecken aus Holz 1648.
Wooden font from 1648.

UPPVÄRM-
NING

Fig. 166. Augerum. Dopskål av koppar. 1600-talets senare hälft.

Foto W. Anderson 1914.

Taufbecken aus Kupfer, 17. Jhd. — Copper font, 17th century.

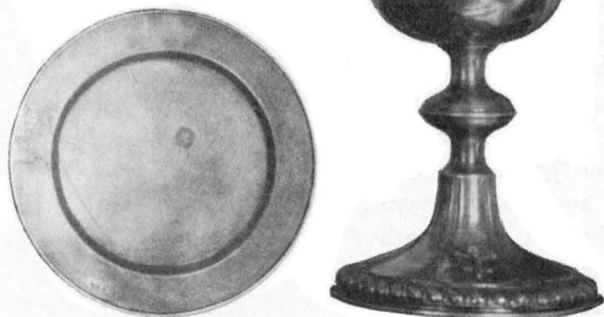
ALTARE OCH
PREDIKSTOL

Fig. 167. Augerum. Paten och kalk av silver, 1811.
Foto W. Anderson 1914.

Hostienteller und Kelch aus Silber 1811.
Wafer-plate and chalice of silver 1811.

INREDNING

Altare och predikstol äro sammanbyggda. Den senare har formen av en antikiserande tempelfasad av toskansk ordning med hög stylobat, till vilken det enkla altarbordet sluter sig. Allt av trä i blågrå och grön marmorering utom kolonnerna, som äro vita med förgyllda kapital och baser. På liknande sätt är altarringen behandlad. Hela denna nyklassiska anordning såväl som kyrkans vitmålade och slutna bänkar utgöra kyrkans ursprungliga inredning.

LÄKTARE OCH
ORGEL
NUMMER-
TAVLOR

I långhusets norra del en orgelläktare med barriär i enkla fyllningar, vitmålade, uppförd 1860 samtidigt med orgelfasaden, vilken är vitmålade och förgylld.

På ömse sidor om altaret hänger ett par nummertavlor av trä med snidade, förgyllda ramar i sen empirestil samt å varje två små ljusarmar (av brons?). Å vardera tavlans kant en i vitt målade inskrift: »Gifven till Augerums Kyrka af Petter Olsson i Bastasjö den 2 December 1859.» H. 155 cm., B. 78 cm.

LÖSA INVENTARIER

(Från gamla och nya kyrkan)

DOPFUNT

Ett vitmålat och förgyllt dopställ av trä i form av en kanellerad kolonn (fig. 164). Omkring 1800. H. 75 cm., diam. 34 cm. — Någon dopfunt fanns ej 1635—36, utan vid dop användes ett bäcken (FORTEGNELSE). Få år därefter tillkom den nu i en garderob i sakristian förvarade dopfunten av ek (fig. 165) med lock, skulpterad, å skålen fjälliga lister med spår av förgyllning samt bl. a. röd, svart och vit målning. Å locket inskrift i relief: »ANNO 1648.» Foten samt en del av locket äro rätt reparerade under senare tid. H. 100 cm.

Dopskål av koppar (fig. 166) med lock, å vilket vilar ett lejon med ett klot i tassarna. På lock och skål äro akantusblad graverade. Vackert renässansarbete från 1600-talets förra del? H. 18 cm., diam. 26 cm. — Skålen har tydligen hört samman med dopfunten från 1648 och passar i dennas urholkning och lock.

Kalk av silver (fig. 167), förgylld, å foten ett krucifix. Inskrift i botten: »36 $\frac{1}{2}$ NATTVARDS-
 (od) (överstreckat) 40 $\frac{3}{4}$.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — **D.SCHVART**¹ KÄRL
 — E 3 (= 1811) — halvmåne. I botten otydlig stämpel. H. 23 cm., skålens diam. 11.5
 cm., fotens 14 cm. Foten tillhör en äldre, 1730 omarbetad kalk.

Härtill hörande förgylld paten (fig. 167). Stämplor å brättet: **C.N.** — tre
 kronor — Karlskronas vapen — (otydligt)². Diam. 15.5 cm.

Oblatask av nysilver, graverad. Modern. H. 20 cm., diam. 15 cm.

Ett par vinkannor av silver, märkta 1875. H. 45.5 cm.

Skål av mässing (för kollekt?), 1800-talet. H. 9 cm., diam. 27 cm.

Ljuskrona av mässing; profilerad mittstäng, krönt av en dubbelörn, avslutad av
 en kula; för 6 ljus. Inskrift: MAGNUS BÅTH. d. 14 IUNY. 1746. H. 70 cm.

Ljuskrona av mässing; profilerad mittstäng, slutande i en stor kula med bårder
 i klassicistisk stil; för 10 ljus. Omkring 1800. H. 70 cm.

Ljuskrona av glas, för 11 ljus, 1800-talets förra hälft. H. 135 cm. — Samtliga kro-
 nors hängare äro omlindade med rött tyg, i övra delen en rosett. Troligen är detta en ur-
 sprunglig anordning.

Ett par ljusstakar av malm, rikt profilerade, med ljuspipor av mässing från senare
 tid. Inskrift å foten: »DORTI: LARS: DOTTER:S. CRISTEN: PERSEN: EFTER-
 LEFVERSKE: ANNO 1648.» H. (utom piporna) 44.5 cm. — 1671 förfärdigas en nu för-
 kommen ljusstake av mässing.

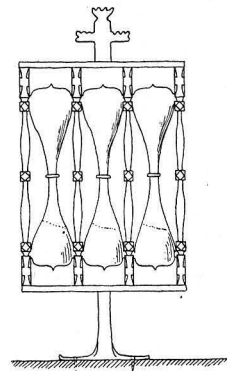
Ett par ljusstakar av tenn, 2-armade, 3-pipiga, med inskrift å skaften: »af Herr
 Prosten och Fru Prostinnan Alexandersson i Lösen Gifven Till Augerums Kyrcka år
 1822».³ Stämplor: Karlskronas vapen — **M R** — P 3 (= 1821) — ängel med vågskål inom
 en oval. H. 37.5 cm.

Antependium av rött kläde med guldbroderat kors. Modernt.
 — 1665 hade kyrkan två altarkläden, ett av linne och ett av grönt
 kläde. 1700 köpes materialier till ett nytt. 1812 funnos tre altar-
 dukar av lärft, därav två gamla, ett altarkläde av skarlakan, ett

¹ Diedrich Schvart blev mästare i Karlskrona 28/5 1789. UPMARK, Karls-
 krona guld, s. 151.

² Carl Abraham Neyendorff, mästare i Karlskrona 16/2 1805 (?). UPMARK,
 Karlskrona guld, s. 149.

³ Aron Alexandersson, f. 1762, kyrkoherde i Lösen o. Augerum 1809,
 häradsprost 1814, d. 1822. G. m. Christina Margareta Furtenbach (jfr grav-
 värdar i Lösen, s. 133). — Då tyska församlingens i Karlskrona kyrkoherde,
 prosten J. B. Wolff, år 1821 jordfästes i därvarande Trefaldighetskyrka, var
 en stor människomassa samlad. Då processionen skred fram genom stora
 gängen, glömde åskådarna ståten vid anblicken av den som förde sorgestaven,
 så ärevördig såg han ut i sin svarta kalott och yviga tinningshår. Det var den
 i full ornat klädd prosten Alexandersson. En i kyrkan närvarande tysk
 professor, L. Fehr, »tecknade genast hans bild och utgav denna färglagd
 från litografiska pressen». Nya Blekings Posten 13/7 1875.

TEXTILIER

Fig. 168. Augerum.
 Timglas av trä. — B.
 Kjellström delin. 1914.
 Sanduhr. — Hour-glass.

Fig. 169. Augerum. Porträtt av kyrkoherden Nicolaus Petri Wankif, f. 1698, d. 1767. — Foto W. Anderson 1914.

Bildnis des Pfarrers N. P. Wankif.
Portrait of a rector; N. P. Wankif.

spets. Troligen använd som betäckning på dopskålen. 1700-talet. H. 26 cm., B. 81 cm.

Kalkkläde som ovanstående. 1800-talet. H. 50 cm., B. 49 cm.

Två håvar, en endast med skaft med kvarsittande del av metall, L. 120 cm., och en med söndrig pung, utan beklädnad. Pungens H. 21 cm., diam. 14.5 cm., skaftets L. 130 cm. — Möjligen de år 1812 omnämnda tvenne håvarna av grön sammet med silvertrådsfransar och klockor.

År 1812 ägde kyrkan ett kalkkläde av grön sammet, broderat med silvertråd, ett kalkkläde av »utsydt lärft», ett svart bårkläde av vadmal samt en väktarerock. — Samtliga dessa äro nu försvunna.

BOOKSTÖD
OCH BOK

Bokstöd på altaret av trä, klätt med rött, guldpresat skinn. Inskrift: »Augerums Kyrka 1868.» L. 44 cm.

Karl XII:s Bibel i skinnband med mässingsbeslag. — Ännu så sent som 1635—36 var kyrkan i saknad av bibel (FORTEGNELSE).

underlägg av grön vadmal samt ett gammalt »rödrosigt Sidentygs omhäng kring altaret». (INV.). Allt nu försvunnet.

Mässhake av svart sammet med bårder och annan dekoration av silvergalon; på ryggen ett kors, på bröstet en uppslagen bok. 1800-talet. H. 91 cm., B. 74 cm. — 1635—36 omtalas en mässhake såsom alldeles nppsliten (FORTEGNELSE). 1665 nämnes »en gammal försliit Mäszehagel af Brunt kaff, en gammal Meszeshiorte». 1812 funnos två nu försvunna prästkappor av flanell (INV.).

Täcke av vit (ursprungl. sannolikt av gul) vadderad sidenduk, broderat i silke med tvenne blomguirlander m. m. samt en blomsterkartusch med inskriften: »C. L. P.» under en krona. Möjligen använt till bokstöd. Omkring år 1800. H. 50.5 cm., B. 35 cm.

Duk av svart siden med invävda blomsterkvistar i gult, blått och rött, kantad med guld-

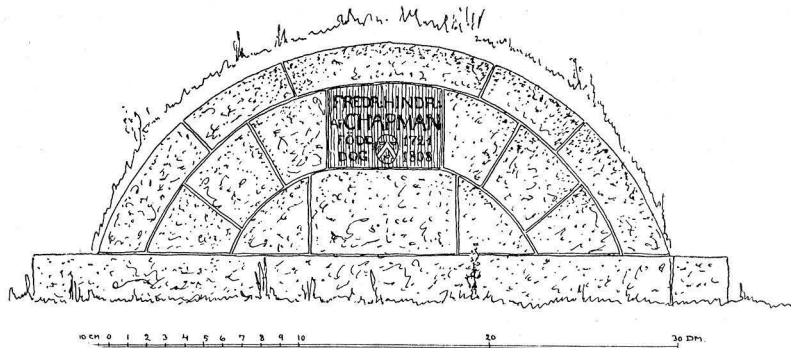

Fig. 170. Augerum. Gravmonument över vice amiralen F. H. af Chapman, f. 1721, d. 1808. — B. Kjellström delin. 1914.
Grab des Admirals af Chapman. — Tomb of Admiral af Chapman.

Å predikstolen står ett timglas av trä (fig. 168) för 3 glas, uppuret av järnstativ, krönt av ett kors. 1700-talet(?). H. 44 cm.

TIMGLAS

Kista av trä med enkla järnbeslag. L. 140 cm., H. 68 cm., B. 70 cm. — 1665 omnämnes en »Kijsta, som kyrkians kleder, Böger oc lius fwaris udj». 1692 anskaffas en kista, som 1693 klädes med plåt och förses med från Stockholm hämtade »Faste låås».

KISTA

I sakristian stå två karmstolar s. k. puderstolar av björk (?), brunmålade med skinn-dynor. 1700-talet. H. 84 cm.

STOLAR

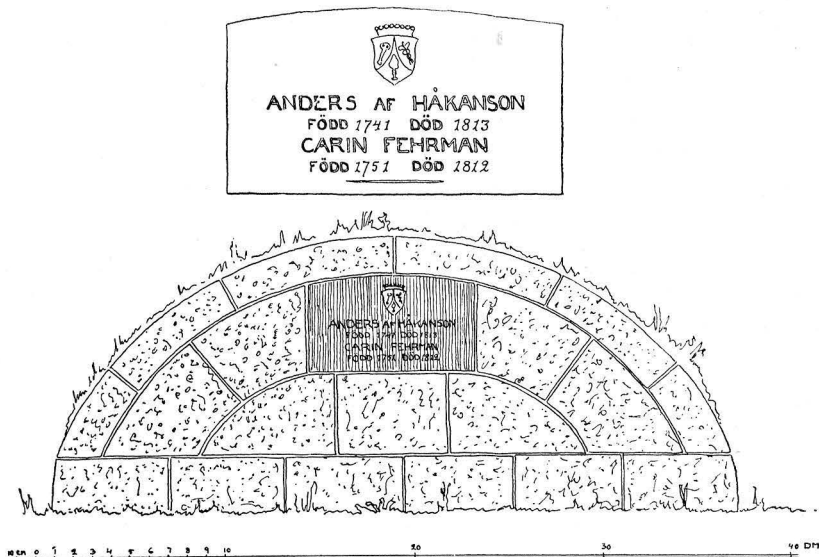

Fig 171. Augerum. Gravmonument över landshövdingen frih. Anders af Håkanson, f. 1741, d. 1813. — B. Kjellström delin. 1914.
Grab des Gouverneurs af Håkanson. — Tomb of Governor af Håkanson.

Ett Karl XII:s Tal på Rikssalen den 2 maj 1810 i samtida förgylld ram. H. 56 cm., B. 48 cm.

PORTRÄTT

Porträtt (fig. 169) av kyrkoherden Nikolaus Petri Wankif, oljemålning på duk i enkel, förgylld träram med inskrift å tavlans övre del: »NICOLAUS PETRI WANKIFV. Natus 1698 d: 9 Januari, orbus Parentibus 1707. Studuit ruri ad an: 1714. Acad: Lond: ad ann: 1717. Inde Civis upsaliensis ad an: 1726. Tum Pastor aulicus, Pastor in Lösen 1729. Copulat d. 24 Februari. Præposi: Ferrit 1755. Denatus: ann: 1767 d: 24 Juli.» d. ä. »Nikolaus Petri Wankifv. Född 1698 den 9 januari. Föräldralös 1707. Studerade på landet till 1714. Akademisk medborgare i Lund till 1717, i Uppsala till 1726. Därpå pastor i hemsocknen. Pastor i Lösen 1729. Gifte sig den 24 februari. Kontraktsprost 1755. Död 1627 den 24 juli.» Å ramens baksida står antecknat med bläck: »Restaurerad 1907 av Karl Nilsson i Lösen.» (Grovt övermålning.) H. 118 cm., B. 92 cm. — År 1812 ägde kyrkan en nu förkommen »tavla om Kristi lidande» (INV.).

GRAVVÅRDAR

Bland kyrkogårdens många gravvårdar kan man urskilja tvenne huvudtyper. Äldst äro de gustavianska av kalksten, den tidigaste från 1763, därefter komma ett flertal empiregravar med i hörnen uppställda låga granitstenar med initialer och årtal; mellan stenarna hänga järnkedjor. Den tidigast daterade är från 1813. Sist komma gjutna järnkors med reliefer, avbildande genier med nedåtvända facklor samt omgivna av gjutna järnstaket i Oscar I:s gotik; det äldsta från 1844, det senaste från 1866. Bland dessa märkes den Palanderska familjegraven över bl. a. Arvid Adolf Palander, f. 11/8 1798, d. 7/4 1848. — Av gravarna över mera kända blekingar äro i synnerhet två av större intresse: Chapmans och Anders af Håkansons (fig. 172). De äro byggda med halveirkelformiga gavlar av granit samt jordtäckta. Å den Chapmanska gravens (fig. 170) västra gavel en inmurad flisa med inskrift:

FREDR: HINDR:
AF CHAPMAN
FÖDD 1721
DÖD 1808¹

samt det Chapmanska sköldmärket. — Även å Håkansonska gravens (fig. 171) finnes å västra gaveln en inmurad flisa med af Håkansonska sköldmärket samt inskriften:

ANDERS AF HÅKANSON
FÖDD 1741
DÖD 1813

CARIN FEHRMAN
FÖDD 1751 DÖD 1812²

¹Varvsamiralen F. H. af Chapman, den namnkunnige skeppsbyggmästaren, vilkens ursprungliga mening hade varit att få vila i den av honom själv ombestyrd granitgravens å Skärfa.

² Landshövdingen i Blekinge län, baron Anders af Håkanson, son till den under frihetstiden bekante talmannen i bondeståndet Olof Håkanson (se s. 80 o. 130).

I tornet hänga tvenne klockor, båda omgjutna 1896. — 1665 fanns en klocka i klockhuset, vilken blev omgjuten 1704 i Listerby. Det är sannolikt den 1896 omgjutna, lilla klockan. 1861 inköptes från Karlskrona stadsförsamling den stora klocka, som tillhört därvarande Helga Trefaldighets- (Tyska) kyrkan och som blev skadad vid dennas brand under den stora eldsvådan i Karlskrona sommaren 1790. (FAGERLUND.) Inskriften lydde: »Gloria in altissimis deo.

KLOCKOR

G III.

Im Kriege

Unter der grausamsten Feuers Brunst

1790 Den 17 Junii

Zerflossen Unserer Drey.

Nach geschlossenem Frieden

Wurden aus unserem Fluss schon im October Zweij

Man Dencke wenn man uns höret

Ehre seij Gott In der Höhe,

Friede auf Erden

Und den Menschen ein Wohlgefallen.

Das Metall hat Carolus

XI Der Schweden König

Gegeben

Gegossen in Carlsrona beij

Märta C: Öfwerström.»

SAMMANFATTNING AV AUGERUMS KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Under äldre medeltiden uppfördes Augerums äldsta kyrka, sannolikt bestående av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor. Materialet var gråsten. — Av inventarier från denna period finnes intet kvar.

II. Ovisst när kyrkan får ett klockhus av trä, slutande intill västra långhusgaveln.

III. Under 1600-talet får kyrkan flera inventarier, såsom dopfunt och dopskål, under 1700-talet tillkomma ljuskronor etc.; samtidigt målas läktaren och kyrkan invändigt.

IV. År 1818 uppföres långhuset av den nya kyrkan; den gamla raseras. Inredning och flera inventarier tillkomma.

V. År 1862 uppföres intill långhuset ett torn i norr.

ZUSAMMENFASSUNG

Augerums alte, in verputztem Granit aufgeführte Kirche (wahrscheinlich mit Langschiff und gerade abgeschlossenen Chor) ist möglicherweise im XIII. Jhd. erbaut worden. Später wurde im Westen ein Glockenhaus aus Holz hinzugefügt, das auch als Vorhalle diente.

Im Jahre 1822 wurde diese alte Kirche ganz abgebrochen und das jetzige Langschiff in verputztem Granit nach Zeichnungen von J. W. Gerss (siehe S. 58) aufgeführt. Das weiss verputzte Innere mit seinem tonnengewölbten, auf 10 Säulen ruhenden hohen Mittelschiff und niedrigeren Seitenschiffen sowie die mit dem Altar zusammengebaute Kanzel (Fig. 163) zeichnen sich durch konsequent

durchgeführte, nüchtern klassizistische Formgebung aus und stehen der »Vor Frue Kirke« in Kopenhagen nahe. Der Turm wurde 1862 auf der nördlichen Seite hinzugefügt.

Von der Einrichtung sind erwähnenswert das hölzerne Taufbecken von 1648 (Fig. 165), eine Tauschale aus Kupfer aus dem XVI. Jhd. (Fig. 166) und ein Porträt des Pfarrers N. P. Wankif (geb. 1698, gest. 1767) (Fig. 169).

Auf dem Kirchhofe zwei granitene Grabmäler: des berühmten Schiffsbaumeisters F. H. af Chapman (geb. 1721, gest. 1808) und des Gouverneurs der Provinz Blekinge, A. af Håkanson (geb. 1741, gest. 1813) (Fig. 170—172), einige Grabmäler aus der gustavianischen und der Empirezeit und Eisenkreuze in neugotischem Stil aus der Zeit 1844—66.

SUMMARY

The old church at Augerum, of dressed graystone, probably with a nave and a rectangular choir, was possibly erected during the thirteenth century. There was added later on, to the west end of the church, a timber belfrey, also containing a pronaos, or porch.

In 1822 this old church was pulled down and the present nave of dressed graystone was built from the designs of J. W. Gerss (see p. 58). The white plastered interior, with its lofty nave, the barrel vault of which rests on ten pillars; its lower aisles and the altar and pulpit, built into one (fig. 163), is distinguished by a sober, consistent style, which is nearly related to that adopted in Vor Frue Kirke (Copenhagen). A tower was added to the north end of the building in 1862.

Among the inventories should be noticed a wooden font (fig. 165); a font-dish of copper, from renaissance times (fig. 166), and a portrait of N. P. Wankif (b. 1698, d. 1767) (fig. 169). In the churchyard are two granite tombs, above the graves of the celebrated shipbuilder F. H. af Chapman (b. 1721, d. 1808), and A. af Håkanson (b. 1741, d. 1813), Lord Lieutenant of Blekinge, and his wife (fig. 170—172). In addition, there are gravestones of Gustavian design, of limestone; a number of »Empire-style« gravestones, and iron crosses, in Neogothic style, from 1844—66.

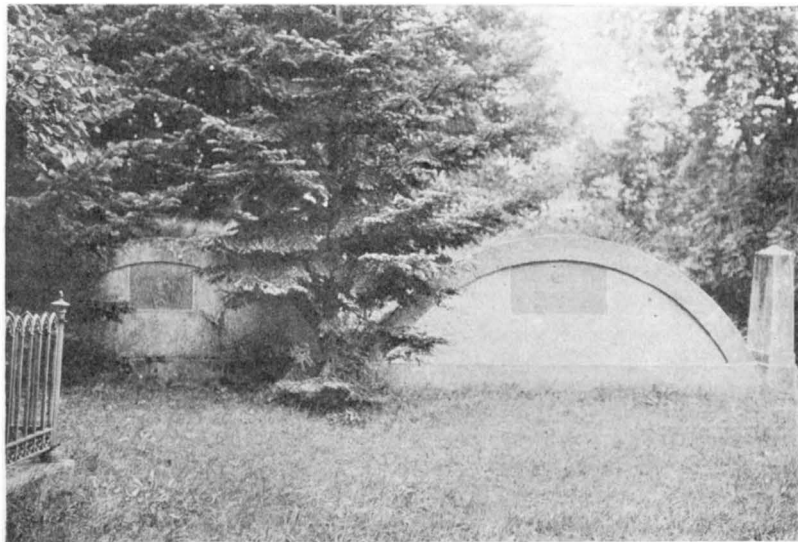

Fig. 172. Augerum. af Chapmans och af Håkansons gravar.
Gräber — Fig. 170 und 171. — Tombs — ill. 170 and 171.

Fig. 173. Flymen. Exteriör från nordost. — Foto W. Anderson 1914.
Die Kirche von Nordosten. — The church from the north-east.

FLYMENS KAPELL

INOM AUGERUMS SOCKEN

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: B. St. 4 blad ritningar til kapellbyggnad av Ludv. Petterson och Carl Johnson. 3 bl. ritn. till inredn. av Ludv. Petterson.

KYRKANS ARKIVALIER: I kyrkans arkiv: Handlingar från kyrkans tillkomst.

På stämma i Augerum 1856 23/8 beslutades, att en kapellförsamling skulle upprättas. Flymens kapellag bildades 1907 1/1 (enl. k. brev 1886 22/1).

KYRKOGRÅRD

Omedelbart intill landsvägen i Fjärdsjömåla by, Augerums socken, ligger Flymens KYRKOGRÅRD kapell, vars kyrkogård (plan fig. 174) omgives av en gråstensmur (kallmur) i öster och söder och staket i norr och väster. Till kyrkogården leder i öster ett par gjutna järngrindar inom stenstolpar.

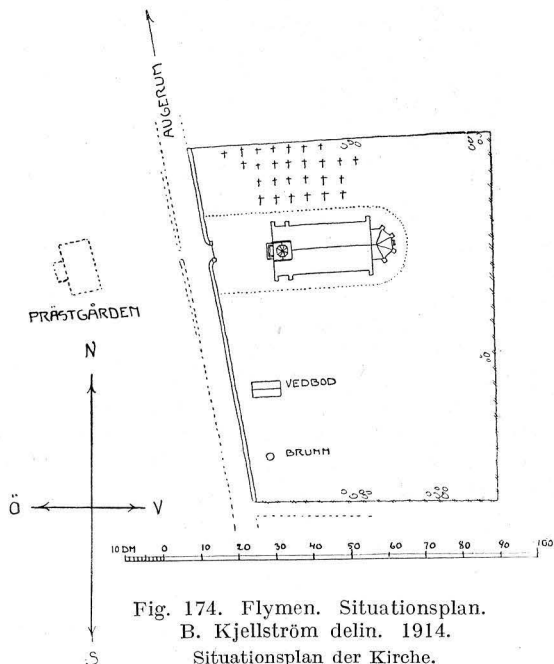

Fig. 174. Flymen. Situationsplan.
B. Kjellström delin. 1914.
Situationsplan der Kirche.
Plan of the church and the churchyard.

KYRKBYGGNADEN

PLAN OCH
EXTERIÖR

Kyrkan (plan fig. 175), som invigdes 1906 23/9, uppfördes år 1905 efter ritningar av Ludv. Petterson o. Carl Johnson. Murarna äro uppförda av granit med cementfogar. Tornets tak-
täckning utgöres av koppar, långhusets och ko-
rets av brunmålad järnplåt. Se i övrigt fig. 177.

INTERIÖR

Invändigt äro murarna slätputsade, deko-
rerade med en målad fris. — Innertaket av
trä, vitmålat; över långhuset har taket ryggåsform med blå- och rödmålade strävor. —
Golv av trä. — Fönstren spetsbågiga med grönmålade järnspröjsar. —

UPPVÄRM-
NING

Kyrkan uppvärmes genom järnkamin.

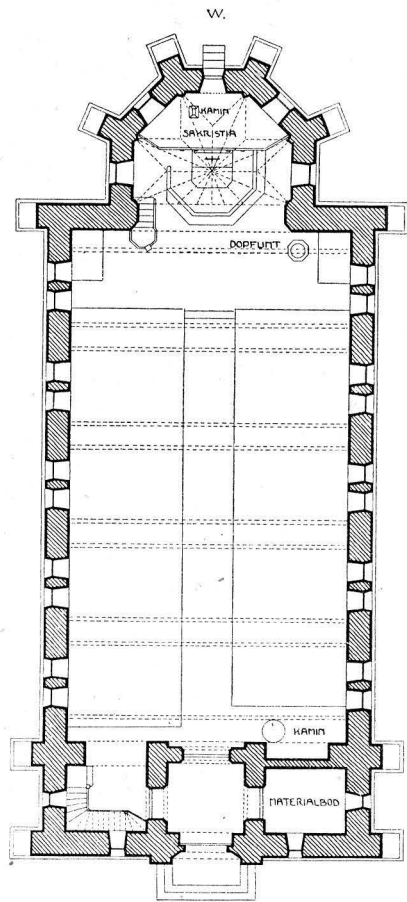

Fig. 175. Flymen. Plan.
B. Kjellström delin. 1914.
Grundriss der Kirche. — Plan of the church.

INREDNING

ALTARE M. M.

Altare och altarring, predikstol, öppna bänkar, nummertavlor samt orgelläktare i öster, allt snickeriarbete och samtida med kyrkan. På orgelläktaren är placerad en enkel kammarorgel.

LÖSA INVENTARIER

En brunmålad dopfunt av trä, modernt snickeriarbete.

Kalk, paten och vinkanna av nysilver, moderna.

Tvenne ljuskronor av mässing, en ljuskrona av bleck, bestående av tre kransar, ett par ljusarmar av mässing, ett par ljuskandelabrar av mässing, 2-armade, 3-pipiga samt ett par ljusstakar av mässing, 2-armade, 2-pipiga, samtliga moderna.

Mässhake, antependium och altarduk, moderna.

I tornet hänga kyrkans två klockor, en större och en mindre, båda gjutna 1906 av K. G. Bergholtz i Stockholm.

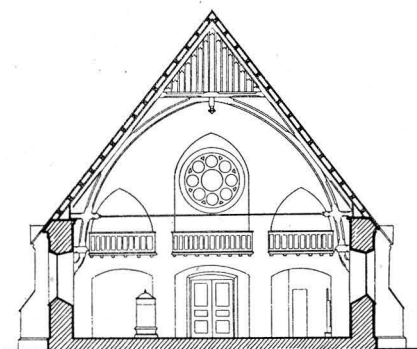

Fig. 176. Flymen. Tvärsektion mot öster. Uppmätt av B. Kjellström 1914.

Querschnitt gegen Osten.
Section towards the east.

DOPFUNT

NATTVARDSKÄRL

LJUSREDSKAP

TEXTILIER

KLOCKOR

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kapelle von Flymen innerhalb des Kirchspiels Augerum wurde 1905 aus Granit aufgeführt und erhielt gleichzeitig ihre jetzige Einrichtung.

SUMMARY

Flymen Chapel, in the parish of Augerum, was built in 1905 of granite, receiving its fittings at the same time.

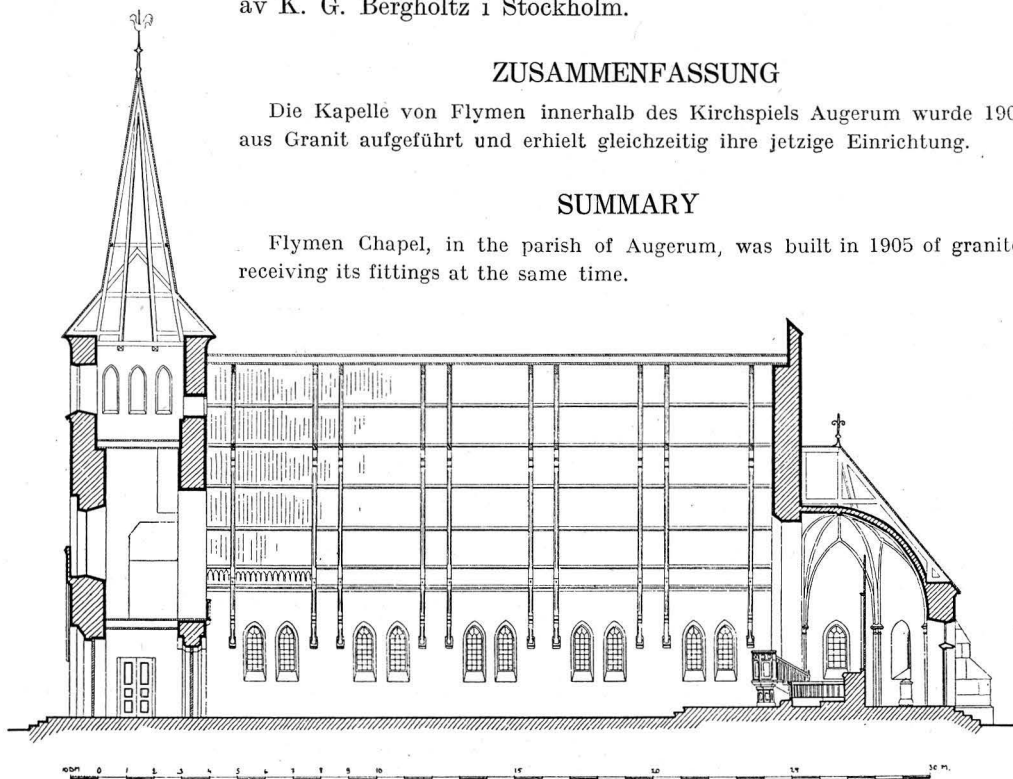

Fig. 177. Flymen. Längdsektion mot norr. — Uppmätt av B. Kjellström 1914.

Längsschnitt gegen Norden. — Longitudinal section towards the north.

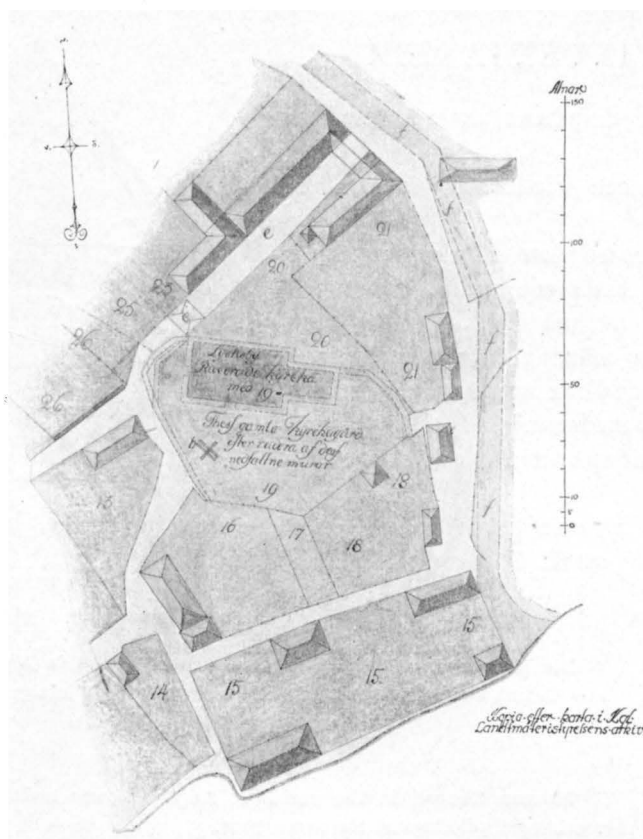

Fig. 178. Lyckeby. Situationsplan från 1779.
Situationsplan der Kirche aus d. J. 1779.
Plan of the church and the churchyard from 1779.

LYCKEBY KYRKA

INOM LÖSENS SOCKEN

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: Acta Pontificum Danica IV, s. 95. — ANDERSON, Helgonkult, s. 25. — BESKRIVNING. — CAWALLIN, s. 192. — KR. ERSLEV, Repertorium III, s. 752. — FAGERLUND, s. 13. — KLING, s. 33. — SJÖBORG, s. 235. — SVERIGE I, s. 761.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: CRONHOLM, s. 578. — FORTEGNELSE. — GYNTHNER. — LANDSKYRKOR. — I. R. A.: Kgl. brev 13/9 1732, Riksregistr. — I lantmäteristyrelsens arkiv: Karta öfver Lyckeby Fläck, upprättad 1779 av Gabr. Wickenberg. — I U. B.: W 1153.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet Lund: Kyrkoräkenskaper 1662—1733, L. I. I detta band påträffas även en och annan anteckning av kulturhistoriskt värde, t. ex. från år 1690, då det utbetalas 16 öre smt. »Till en Hustru som håller Kyrkian Reen om åhret med Sand och Maj.» — Inventarieförteckning 12/5 1695, N.

Nära Lyckebyåns utlopp i Östersjön låg under medeltiden ett slott, kallat Lyckå, vilket senare blev säte för lensmanden över Lyckå län. Sedan slottet flera gånger intagits av svenskarna, befallde Kristian IV 1601, att det skulle nedbrytas. Nu återstår endast en obetydlig ruin. Invid slottet låg en stad, även kallad Lyckå och omtalad tidigast i ett skötebrev 1/2 1449. I detta omnämns kyrkoherden, tvenne borgmästare, byfogde och rådmän (ERSLEV, Repertorium). År 1600 upphävdes dess privilegier och invånarna befalldes flytta till det nyanlagda Kristianopol. Ännu 1779 syntes spår efter staden (FAGERLUND). Nära kyrkan ligger Lyckeby källa, vilken »skall ej för så många år sedan börjat rinna», (CRONHOLM).

KYRKOÅRD OCH KLOCKSTAPEL

Väster om Lyckebyån, på en plats omedelbart söder om det nuvarande Östra häradets KYRKOÅRD tingshus och å tomten Nr 19, låg Lyckeby kyrka. Den omgavs av en kyrkogård, som hade sin största utbredning i söder. Mellan åren 1663 och 1724 finnas i INV. och RÅK. uppgifter om att den haft en träinhägnad med åtminstone två ingångar. Några spår efter denna inhägnad, vilken 1697 kallas »bogårdz Planket», äro nu icke synliga.

På kyrkogården stod i söder en KLOCKSTAPEL av timmer, omtalad tidigast 1662 (1666 KLOCKSTAPEL får den nytt tak). År 1697 uppsattes en ny stapel på stenfot, möjligen densamma som stod kvar till 1858—60 och då nedrevs, sedan klockan flyttats till Lösens kyrka.

KYRKOBYGGNADEN

Lyckeby under 1730-talet instörtade kyrka kan man med hjälp av anteckningar i arkiven samt planen fig. 178 nödtorftigt rekonstruera.

Kyrkans plan utvisade ett rektangulärt långhus med lägre, smalare och rakslutet kor. PLAN År 1656, men icke senare, omtalas »vapenhuset» (CAWALLIN).

Murarna voro uppförda av gråsten och tegel. Vapenhusets material och utseende är MATERIAL O. dock okänt. — Utvändigt voro murarna, åtminstone i senare tid, putsade, ty 1635 var EXTERIÖR murbruket lossnat och nedfallet på södra väggen (FORTEGNELSE).¹ — Yttertaket, som 1635 var mycket bristfälligt på södra sidan, var å såväl långhus som kor täckt med tegel. 1709 repareras taket och nya sparrar läggas å gavelröstena (RÅK.). — År 1663 fanns på, troligen södra, långhusväggen tvenne stora fönster, i korets södra vägg även ett fönster mitt för altaret (INV.). 1693 upptages ett nytt fönster och de gamla lagas. 1720 undergå de ytterligare reparation (RÅK.). — Till långhuset funnos ingångar i väster och söder.

¹ För kyrkans rappande samt invändig putsning utbetalas 90 dlr smt. den 11/9 1710 till Bernardo Morando Afermo och Chome Soppra (LANDSKYRKOR; kvittens 423). Troligen tillhörde dessa den grupp av entreprenörer (Jean Baptiste Doubler de Clercq och Jean Baptiste Maranda), vilka 1700—06 arbetade på Karlskrona befästningar och som tidigare varit verksamma vid Bergen op Zom, Grav och andra fästningar i Holland. Se: WILLIAM ANDERSON, Karlskrona. Bidrag till dess byggnadshistoria. Ms.

- INTERIÖR** Om golvet veta vi ej mer, än att 1697 inlägges brädgolv (RÄK.). — Väggarna målas 1687. — Huruvida kyrkan under medeltiden haft stenvalv är obekant. 1635 nämnes Kireke-lofftet (FORTEGNELSE). 1663 omtalas, att i kyrkan stodo tvenne träpelare, uppbärande bjälkarna, i vilka takbräderna voro fästade (INV.). 1687 repareras taket (RÄK.).
- HISTORIK OCH DATERING** I ett påvebrev, daterat Rom 6/6 1474, får konung Kristian tillstånd om avlat åt dem, som på bestämda dagar besöka »Vor Frue Sognekirke» i Lyckaa. Kyrkan var alltså helgad åt Maria eller Vår Fru. Sannolikt blev den, liksom så många andra av Blekinge-kyrkorna, skadad och plundrad under 7-åriga kriget, ty 1576 utfärdade konungen ett öppet brev, att kyrkovärdarna för »Lyckov Bykirke» samma år måtte uppbära avgiften av kronans andel i tionden från Hjortsberga, Tvings och Listerby socknar till kyrkans byggning (K. BREVB.). — 1631 klagade sockenborna, att de voro så utarmade, att de icke kunde underhålla prästen, utan fruktade de, att han skulle övergiva dem för deras armods skull. Biskop Matz Jensön föreslog därför, att Lyckeby måtte bli annex till Lösen. Detta beslutades genom Kgl. brev av 18/6 1632, men föreningen gick dock ej i verkställighet förrän under 1690-talet. 1663 omtalas kyrkan såsom »een temmelig gammell kirke och Ingen lefuer nu, som weed, huem som hafuer ladet dend opbygge» (INV.). Vid 1700-talets början började kyrkan förfalla, men en ifrågasatt större reparation synes icke hava kommit till stånd. Slutligen en söndag 1736 började kyrkan rämna och falla kull, så att den måste övergivas (Sjöborg). 1740 nedtogs trävirket och västra gaveln raserades. År 1743 sammanslogs socknen med Lösen (Cawallin). — Av kyrkan återstår numera icke mer än en liten rundel av upplagda stenar, en del med vidfästat murbruk. De på platsen synliga, obetydliga spåren av en byggnadsgrund äro möjligen en rest av kyrkan.
- Kyrkan har tidigast uppförts under 1200-talet.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

- ALTARE** Altaret var uppfört av sten, murat. Altarprydnaden utgjordes 1663 av en liten tavla »med twende Lemme oc temmelig goed Malning» (INV.). Möjligen avses härmed det altarskåp, som från Sturkö kommit till Bl. M. (jfr s. 109). 1708 omtalas ett konterfej på altaret (INV.).
- PREDIKSTOL** Predikstolen beskrives 1663 såsom gammal och obetydlig. — 1720 uppsattes och målas en »pulpet» på predikstolen (RÄK.).
- BÄNKAR** I kyrkan funnos tre rader bänkar (Kling). 1663 voro de gamla och obetydliga (INV.). De lagas 1713 och numreras 1720 (RÄK.). 1697 omtalas en ny bänk. — »Skriftstolen» nämnes 1695 och »Klockarstolen» 1706 (RÄK.).
- DOPFUNT OCH DOPFAT** Dopfunten var 1635 oduglig (FORTEGNELSE). 1663 fanns ingen funt utan en träholk, på vilken stod ett mässingsbäcken. 1695 fanns två dopfat av mässing (INV.).
- NATTVARDSKÄRL** Kalk och paten av silver, förgyllda, omtalas tidigast 1695 (INV.). År 1708 blevo båda lagade, troligen omarbetade. — År 1860 24/10 beslöts å kyrkostämman i Lösen att

med det denna kyrka tillfallna silvret från Lyckeby: en kalk å 33 3/4 lod, en paten å 8 lod samt en försliten oblatask, som vägt 11 1/4 lod, låta tillöka och omarbete kyrkans kalk och paten samt av det som blev över låta förfärdiga en oblatask i stället för den tennask, som då användes (PROT., se s. 129).

En gammal tennflaska »af 2 potts rum» omtalas 1663 och ännu 1708.

Ljuskrona av smitt, vridet järn, att höja och sänka, för 2 ljus. Sannolikt från medel- LJUSREDSKAP tiden. I Bl. M. H. 91 cm.

Två stora ljusstakar av mässing (malm?) för vaxljus, en mindre ljusstake av mässing för talgljus omtalas (INV. 1663).

Antependiet var 1635 odugligt och mässhaken »gammal och wnyttig» (FORTEG- TEXTILIER NELSE). — 1695 fanns ett antependium av röd plysch med spets, troligen samma som det å inv. 1708 omnämnda av röd sammet med broderat vapen och initialerna »E S B C R P» i silver. 1695 fanns även en gammal altarduk och å INV. 1708 upptages en ny altarduk av »Closterläreff». — En gammal mässhake av grön taft omtalas i INV. 1663, troligen samma som 1708 betecknas som halvnött. — En gammal mässkjorta fanns 1663, 1708 fanns en ny av slissing.

Övriga nämnda textilier äro två armkläden av silke, sydda, och en håv (INV. 1695). — 1715 köpes svart kläde att användas till sorgen efter högstsaliga änkedrottningen (Hedvig Eleonora).

Ett timglas på predikstolen omtalas 1708.

TIMGLAS

Av böcker omtalas i INV. 1663 bl. a. en gammal gradual, nu försvunnen.

BÖCKER

År 1835 fanns i Lyckeby å, nära byn, ett sigill, visande inom en pärlring en hjärtformig sköld med tre i triangelform ställda halva liljor. Omskriften lyder: »S. Clementis Petri Sacerdotis.» Nu i St. H. M.

SIGILL

År 1663 nämnes en gammal penningstock. 1687 inköpes järnbeslag till denna OFFERSTOCK (RÄK.).

En gapstock vid kyrkodörren uppsattes 1691. 1708 tillkommer en pliktball.

GAPSTOCK

Liksom de flesta andra kyrkorna i häradet anskaffade även Lyckeby de vid tiden före och efter år 1700 utgivna minnestavlorna, graverade av Ambrosius Hedengran (jfr SVERIGES KYRKOR, Gottland, band 1, h. 1, s. 48). 1697 anskaffas »jubelårstaflan», som kostade inalles 8 dlr 24 öre smt; 1708 utgivas 5 dlr 10 öre smt för ramar, panel, målning och förgyllning å tavlorna över »salig konungens begrafning» och »Narva slag»; 1720 köpes och målas ram till tavlan över »religionen i Schlesien» (RÄK.).

MINNES-
TAVLOR

W. Gynther och M. Söderström skriva i sina arkeologiska anteckningar från 1833 (Ms i Bl. M.), att på Lyckeby's kyrkogård »finnes många grafstenar ingen likväl äldre än ifrån 1600-talet». Av dessa återstå nu endast några obetydliga fragment, upplagda i en liten rundel straxt norr om Tingshuset. Några av resterna äro enkelt skulpterade. Utom en milvisare av järn från 1700-talets slut, står här även en milsten, ornerad med Carl XI:s krönte namnchiffer, inskriften »I M Y L» samt årtalet 1671.

GRAVSTENAR

I stapeln hängde en liten klocka av malm. 1662 omstöpes klockan för 61 dlr 5 öre smt.

KLOCKA

År 1717 omgjutes gamla klockan i Karlskrona mot en klockgjutarelön av 60 dlr smt (RÄK.). Denna, nu spräckta, klocka, jämte ljuskronan (se ovan) det enda bevarade av kyrkans inventarier, hänger nu i Lösens kyrkas torn (se s. 134). Inskrift runt övra kanten: »FRVCKTA × GUD × ÅHRA × KONUNGEN.» Å ena sidan Karl XII:s namnchiffer, å den andra inskriften: »DOMINE × CONSERVA × NOS × IN × PACE × SVEN × FROST × ANDREAS EBBELTOFT × GIVTEN × AF × MARTIN WETTERHOLTS × I CARLSCRONA × ANNO × 1717.» H. 71 cm., diam. 70 cm. — Den hängde till omkring 1858 kvar i den enkla stapeln i Lyckeby samt nyttjades »vid tingstiderna att ge tillkänna tingspredikningarne och tingstimmarne» (FAGERLUND).

SAMMANFATTNING AV LYCKEBY KYRKAS KONSTHISTORIA

I. Kyrka med rektangulärt långhus, sannolikt lägre och smalare kor med rak avslutning i öster, uppförd av gråsten och tegel tidigast under 1200-talet.

Vapenhus och klockstapel tillkomma senare.

II. År 1736 instörtar kyrkan och övergives.

ZUSAMMENFASSUNG

In dem im späteren Mittelalter als Stadt erwähnten kleinen Orte Lyckeby (Lyckå) gab es eine Kirche aus Granit und Backstein. Sie bestand aus einem Langschiff und einem gerade abgeschlossenen Chor und stammte frühestens aus dem XIII. Jhd. Sie war »Unserer lieben Frau» geweiht. Die Stadtprivilegien wurden 1600 eingezogen, aber die Kirche stand bis 1736, wo sie einzustürzen begann. 1743 wurde das Kirchspiel Lyckeby mit Lösen vereinigt, wobei ein Teil der Einrichtung nach dieser Kirche überführt wurde.

SUMMARY

In the little town of Lyckeby (Lyckå) which, with its fortified castle, is mentioned during the latter part of the Middle Ages, there lay a church of graystone and brick, consisting of nave and a rectangular choir, dating no earlier than from the close of the 13th century. It was dedicated to the Blessed Virgin. The town lost its municipal charter in 1600, but the church remained until 1736, when it began to fall into ruins. In 1743 the parish was united to that of Lösen, when a number of the inventories were removed to the latter church.

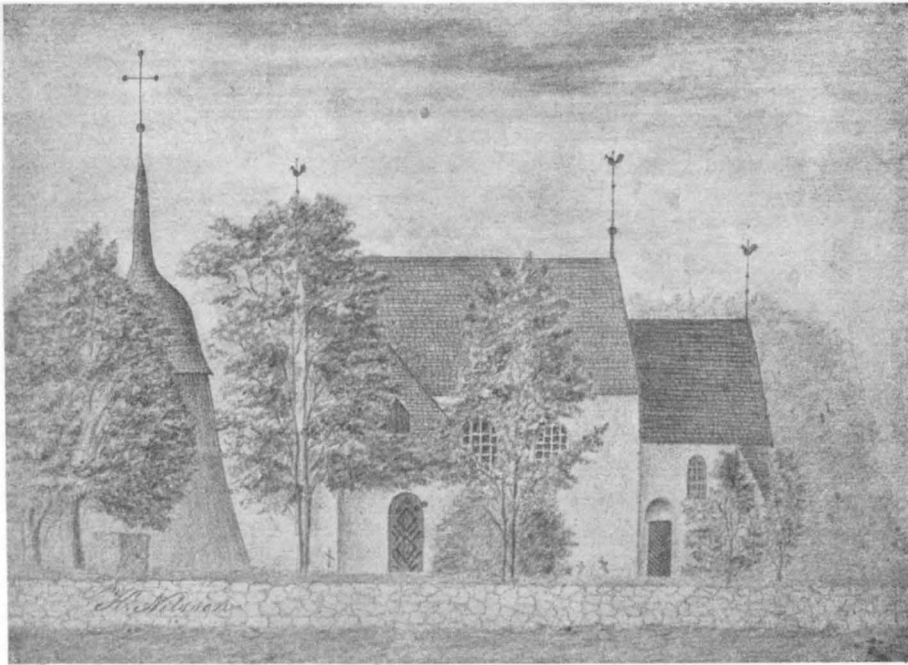

Fig. 179. Rødeby gamla kyrka. Exteriör. — K. Nilsson delin. u. å.
Die ehemalige Kirche. — The former church.

RÖDEBY KYRKOR

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, ÖSTRA HÄRAD

LUNDS STIFT, ÖSTRA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR: ANDERSON, Helgonkult, s. 19. — BAGER, s. 8 o. 105. — CAWALLIN, s. 249.
— KLING, s. 37. — SJÖBORG II, s. 243. — SVERIGE, s. 764 med exteriör av nya kyrkan från söder.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR: CRONHOLM, s. 364 o. 575. —
Fortegnelse. — LANDSKYRKOR. — U. B.: W 1153. — B. St. 2 blad ritning till ny kyrka; 1 bl. ritn.
till orgelfasad. — I handl. C. A. Peterssons ägo, Karlskrona; en laverad teckning från 1870-talet av
gamla kyrkan. — I nya kyrkan: Målning av gamla kyrkan.

KYRKANS ARKIVALIER: I Landsarkivet i Lund: Räkenskaper 1662—1849 L. I, 1. I
kyrkans arkiv förvaras handlingar från senare tid.

Enligt räk. utbetalades 1713 »för Kyrckians maijning sampt mässeklädernes Reenhållande» 2 dlr
smt, samt 1742 »för en ny Kyrkiowäktareräck in alles» 13: 8 dlr smt. — N O om kyrkan, V om vägen
till Skärfvaboda finnes i skogen ett stort, flatt stenblock, kallat »Altarhallen», där sockenborna enligt
Cronholm höllo gudstjänst under 7-åriga kriget, »nu mäd ris och bräte betäckt till åminnelse häraf».
— På Rødeby skogar mellan Ledja och Långemåla visades platsen för Nils Dackes död »i en rishög,

antingen han då sjelf eller andra hulptit honom å daga. Hans handkäpp förwarades länge af inbyggarna i orten, tills en hederlig man fick den i sitt behåll». (CRONHOLM.) Nu i hist. Museet, Lund. — CRONHOLM berättar även en sägen, att socknen »Har sitt namn af en fordomdags här boende Jätte eller herre, så att Byn och Socknen heter så mycket som Röns-by. Till en sådan Jettes begrafning wisas än utan söder om Byn wid Lands- vägen, 2^{ne} stora Ättestenar och 3^{ne} smärre, dock utan Bokstäfwer:». —

RÖDEBY GAMLA KYRKA

KYRKOÅRDEN OCH KLOCKSTAPELN

KYRKOÅRD Rödeby gamla kyrka omgavs av en med torv täckt gråstensmur, omtalad tidigast 1635, då den var nedriven och portarna fördärvade (FORTEGNELSE). 1666 synes den ha varit iståndsatt och var då 315 alnar lång. Å denna fanns tre portar (»luckhus», »kyrko-logehusen»): i väster, söder och öster, av vilka den västra var så bred, att man kunde köra igenom där. Två av dessa omtalas som nya 1668. De voro av trä med spåntak samt hade dörrar med klinkor (BAGER).

KLOCKSTAPEL I sydväst på kyrkogården stod en klockstapel av trä, tidigast nämnd i Fortegnelse 1635, då den uppgives endast ha tak över klockan. Taket hade fyra sidorösten, varöver höjde sig en spåntäckt spira (BAGER). Stapeln synes ha ombyggt under 1700-talet, ty fig. 179 visar en karnisprofilerad huv. Den revs 1878.

Kyrkogården omgavs år 1668 av prästgården i öster, sockenstuga i söder och uthus i norr. Sockenstugan bestod av förstuga och bokkammare, i vilken fanns spis och bord. Kammaren hade ett fönster i taket och två små i väggen, för vilka glasmästaren Peder i Ronneby fått 3 mark (BAGER).

KYRKOPYGGNADEN

Rödeby gamla kyrka, som revs 1875, kan rekonstrueras dels genom en bevarad teckning från 1870-talet (fig. 179), dels genom kyrkoherden A. Bagers tämligen noggranna anteckningar från 1660-talet. (Då källan vid beskrivningen av gamla kyrkan här nedan icke särskilt anges, är denna alltid BAGER.)

**PLAN OCH
MATERIAL**

Kyrkan bestod av ett långhus med lägre och smalare, rakslutet kor — dessa delar voro byggda av ut- och invändigt vitputsad (RÄK. 1667) gråsten — samt av ett 1630 i korsvirke och tegel uppfört vapenhus.

Yttertaket var täckt med spån (RÄK. 1666), förut troligen med tegel och tidigare sannolikt med bly liksom flera andra Blekinge-kyrkor, som under 7-åriga kriget blevo härjade och delvis avbrända (BAGER). Takets behov av reparation framhålles 1635, ty »wandet slager ind ved Alterit och Skriffterstolen naar det regner» (FORTEGNELSE). — Den långhuset

och koret åtskiljande triumfbågen (= långhusets östmur) höjde sig 1666 icke över korets taknock, utan röstet bestod därifrån och upp till taknocken av bräder och spån.

De ursprungliga fönstrens antal och utseende äro icke kända. 1635 voro fönstren »i Stycker» (FORTEGELSE). 1666 hade kyrkan fyra fönster: ett på östra gaveln, 1 1/2 aln högt och 1/2 aln brett samt tre på södra sidan, ett vid klockarestolen i »sånghuset» (= koret), fordom mycket litet, nämligen en aln högt, 1 kvarter och 2/6 alnar brett, men utvidgat 1667, ett i långhuset vid predikstolen, som 1667 gjordes större och bredare, samt ett vid »stora kyrkodörren» (södra huvudingången). — 1725 upptogs ett fönster på västra gaveln, ett i södra långhusmuren samt ett på norra kor-muren. Likväl beskrives interiören 1875 såsom mycket mörk (BAGER). 1735 inlägges taktegel i fönstrens solbänkar; 1756 förses norra korfönstret och västra gavelns fönster med järngaller.

I fönstret vid predikstolen fanns infattat ett cirkelrunt fönster med blyomfattning (fig. 180), visande ett målat och inbränt vapen med inskrift: »CASPAR GOES, CAPITAIN über ein Compagnie Dragoner.»¹ 1600-talet. Nu dep. i B. M. Diam. 15 cm.

Enligt teckningen av gamla kyrkan synes den ha ägt tvenne ingångar i söder, en smal rundbåig med överliggare till koret samt en bredare till vapenhuset, vilken 1666 kallas »stora kyrkodörren» (BAGER).

Golvet var av trä. 1667, då det var alldeles fördärvat, inlades nya bräder i hela kyr-

Fig. 180. Rödeby. Glasmålning med överstelöjtnant Caspar Goës' vapen († 1677). — E. Stenfors delin. 1915.

Glasmalerei. — Stained glass.

FÖNSTER

GLASMÅLNING

INGÅNGAR

¹ Caspar Goes, f. 1632, kapten, natural. svensk adelsman 1672, major vid Bohus Läns Dragoner 1675, kommandant i Halmstad 1676, överstelöjtnant vid Skånska Dragonskvadronen 1677, d. barnlös s. å. 4/7 i slaget vid Landskrona och begraven i Transeheska familjegraven i Vaksala kyrka i Uppland (ANREP, Ättartavlor I, s. 942). G. m. Magdalena Catharina Transehe von Roseneck i hennes 3:e gifte (se Kristianopels kyrkas beskrivning, s. 33). — Kapten Caspar Goes nämnes i 1671 års jordebok vid Lökyrd i Torhamns socken (1671 års Jordebok, Landskontoret, Karlskrona). Rödeby socken omfattade under 1700-talet 35 11/12 hemman, men före Roskildefreden 1658 40 hela hemman. Av dessa lär Kristian IV »pantsatt en stor del hos den rike bonden i Hälje (storbonden Olof Persson i Holje, bekant från snaphanestriden och för sin stora rikedom. Se Ysane kyrkas beskrivning i Listers härad), dem en överstelöjtnant Goes sig skall 1672 tillhandlat» (CRONHOLM). 1676 betalas i Kristianopel 8 dlr smt för »Öfverst Lieutenant Goos den Lilla Kläckan» (RÄK.).

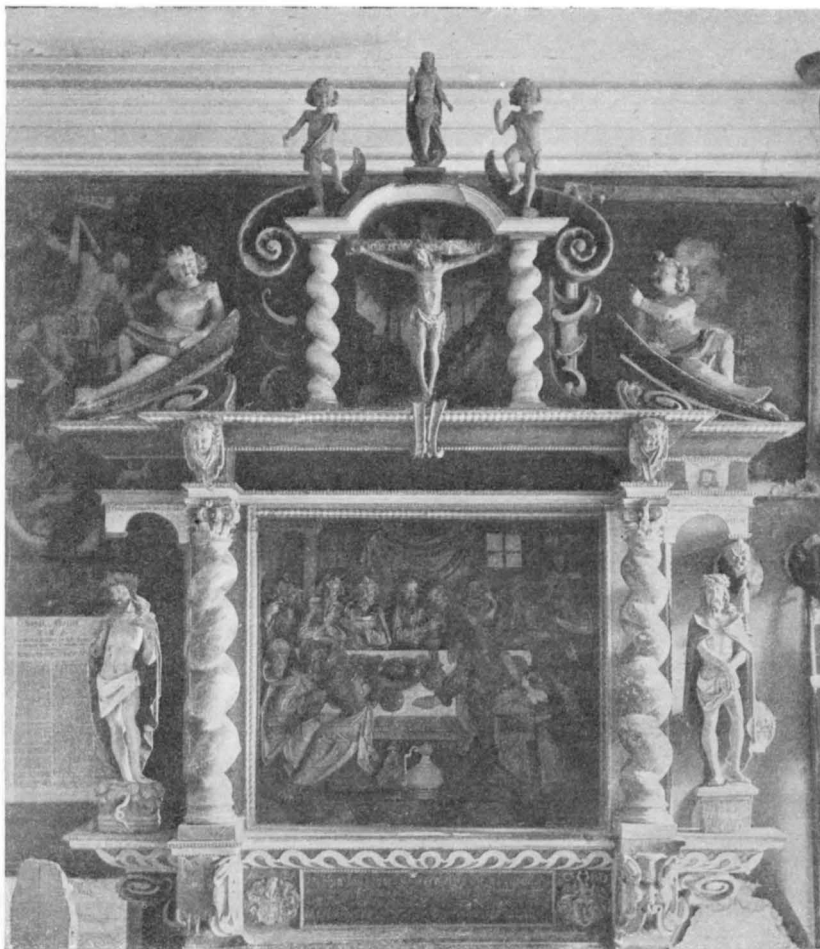

Fig. 181. Rödeby. Altaruppsats från 1673. — Foto W. Anderson 1914.
Altaraufsatz 1673. — Altarpiece, 1673.

kan. Jacob snickare fick härför i arbetslön 4 dlr. 1782 inlades ånyo nytt golv. — Innetaket bestod av ett platt trätak, spikat under bjälkarna. I koret var det indelat genom lister i kvadrater, målat med limfärg, samt framvisande »enkla ornament och figurer» (BAGER).

VÄGGMÅL-
NINGAR OCH
INSKRIFTER

Bager skriver: »Några grofva beläten eller figurer af brunröd vattenfärg voro satta på väggen i koret om Adams fall, Kristi födelse, lidande, död och uppståndelse». På korväggen lästes också årtalet 1590, på långhusets norra vägg inskriften: »D. O. M. J. I H S Anno 1598.» Å triumfbågens sidor funnos målade medaljonger, den ena framvisande en duva samt inskriften: »Diviniæ nuntia pacis» och »Ett budskap om Guds frid»

den andra en fågel flygande mot solen och inskriften: »Non est mortale quod opto», likaledes uttytt därunder med »Var himmelskt sinnad»; betyder egentligen »det är icke timliga saker jag eftersträvar». Vid fönstret på västra gaveln fanns följande inskrift: »Mag. Magnus Frodell låtet göra detta nya fönster samt reparera kyrkan anno 1725. — Soli Deo Gloria.» 1784 målades kyrkan invändigt av målaren Lundberg.

Till förstärkning av kormurarna fanns vid dess sydöstra hörn en strävpelare, sannolikt densamma som omtalas 1635 och »som för nogle Aar siden bleff opsat», då man fruktade, att muren eljest skulle rasa. Pelaren var då bristfällig (FORTEGELSE). — 1667 omtalas, att kyrkan, »som var bristfällig och med gaflarne stod på fall, igen blifvit fullkomligen förnyad och hulpen; murverket med starka jernankare och bjälkar befastade».

Rödeby gamla kyrka var helgad åt Knut hertig eller KNUT LAVARD¹ (jfr sigillet, fig. 196) och Sjöborg omtalar, att man här fordom på S:t Knuts dag (7/13 januari) »eller söndagen därefter, årligen firat kyrkans invigning, och kallades denne fest Kirmässa eller Kyrkomässa». På 1400-talet nämnes Rödeby bland de kyrkor, som bidrogo med en årlig avgift till Ronneby kyrka.

Sannolikt var kyrkan uppförd under 1200-talet.

Det 1630 i korsvirke och tegel uppförda vapenhuset nedrevs 1755, varpå ett nytt uppfördes av vitputsat tegel av murmästare Braunne. Troligen är det denna tillbyggnad som avses i RÅK. 1761, då löjtnant-mekanikus Höijer bekommer för besiktning av kyrkan och ritning till »nybyggnaden» 24 dlr smt.

DATERING

VAPENHUS

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altaret var av gråsten, klätt med furubräder, mycket brett samt sammanmurat med korets östmur. 1667 gjordes det fristående.

ALTARE

Altarprydnaden (fig. 181) utgjordes av en uppsats av ek, skulpterad, målad och förgylld. Huvudpartiet utgöres av en trärelief av nattvarden. Vid sidorna stå vridna kolonner och två flankerande Kristusstatyer, som icke ursprungligen tillhört altartavlan. Däröver höjer sig ett överstycke med liggande putti på gavelstycken. Mellan dem i en attika Kristus på korset. Uppsatsen krönes av en trästaty: den uppståndne Kristus, omgiven av två putti. På understycket i mitten ett inskriptionsfält, vid sidorna kyrkoherde Baggers och hustrus skulpterade vapen samt initialerna: A B A C B D (= Anders Bager och Cecilia Baggersdotter). — Altarprydnaden utfördes 1673 av bildhuggaren Åke Trulsson i Karlshamn för 70 dlr smt samt transporterades sjöledes till Lyckeby. 1680—81 blev

¹ Son av Erik Ejegod, f. 12/3 1096, mördad i skogen vid Haraldsted norr om Ringsted 7/1 1131. Hans relikier skrinlades i Roskilde den 25/6 1170 i närvaro av konung Valdemar och Danmarks alla biskopar och stormän. Han blev snart ett populärt helgon bland menige man, konungahusets och Själlands speciella skyddshelgon. Till det i Haraldsteds skog till martyrens ära byggda kapellet vallfärdade ständigt en ström av pilgrimer. Se: HANS OLRİK, Danske Helgeners Levned, s. 113 ff. — I Ronneby omtalas 1387 ett S:t Knuts gille (ANDERSON, Helgonkult).

KORSKRANK

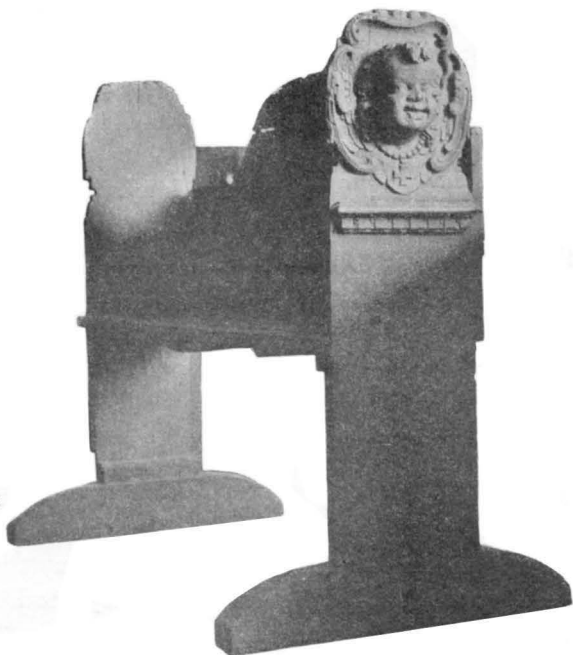

Fig. 182. Rödeby. Brudbänk från mitten av 1600-talet.
Foto W. Anderson 1914.

Bank für Brautpaar, Mitte des 17. Jhds.
Seat for bridal couple; middle of the 17th century.

den målad och förgylld av målarmästare Peder Starck för en kostnad av 40 dlr smt. 1784 ommålas den av målaren Lundberg. Dep. i Bl. M. — Före denna hade kyrkan icke haft någon altarpriodnad, såvitt någon 1673 i socknen boende då visste. 1662 omtalas också altaret i INV. »uden nogen Tafle».

Altarskranket (= altarringen) gick äldst i rak linje från norra till södra väggen, blev 1680 rundat och försett med spjälverk och dörrar samt målades 1681.

År 1681 uppsattes ett »mellanverk» eller korskrank under triumfbågen efter modell i Fridlevstads kyrka. En bjälke uppsattes mellan norra och södra väggen, mellan denna och golvet ställdes »panelade bjälkar», i tomrummet mellan dessa insattes spjälor. Skranket, som var arbetat av Bengt Snickare i Kjestorp, målades 1681 av mäster Peder Starck för 24 dlr.

MATALTARE

Ett sidoaltare, kallat mataltaret, stod före år 1668 mellan huvudaltaret och norra väggen. Det bestod av en släthyvld, lång bänk på fyra fötter. 1668 tillkom ett nytt mataltare av furu, försett med panelad dörr. Överst fanns två lådor till förvaring av ljus och altarkläde, därunder insattes när så erfordrades »påskmaten» och ibland altarmaten, tills de avhämtades. — Altarmat (altermad) var en avgift i natura till präst och degn; »om althermad haffue wi saa samthycht, ath vdi Blegind och andenstedz vdi skowbøyden, ther føye kand saes, ther skulle the vdgiffue althermad (1532); skall och huer sogneprest haffue üij alther mad om aarit och till huer althermad en kage, j gaasz eller j faarlaar (1539)».¹

PREDIKSTOL

Predikstolen omtalas tidigast 1635—36, då den »duer icke megit». (FORTEGNELSE.) 1661 beskrives den vara av furu samt ett »slätt snickeriarbete af gammalt mönster», vilande på en stötta i jorden. Samma år höjdes den upp mot fönstret i södra långhusväggen, så att man från stolen kunde se ut på kyrkogården. 1681 blev den målad och förgylld för en kostnad av 26 dlr och 1784 ommålas den av målaren Lundberg. Nu försvunnen.

¹ O. KALKAR, Ordbog til det Ældre Danske Sprog I, s. 50.

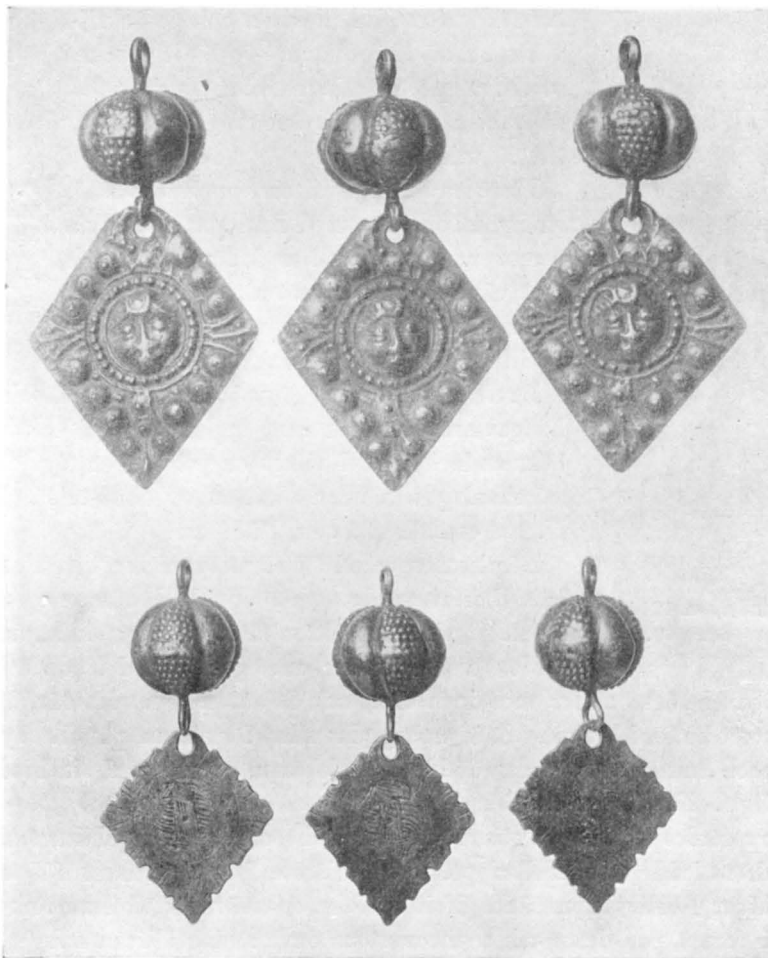

Fig. 183. Rödeby. Silverprydnader. Nu i Statens Historiska Museum.
 Silberner Schmuck, beim Abbruch der alten Kirche gefunden.
 Silver ornaments found on the demolition of the old church.

Före 1668 stod skriftestolen¹ på mataltarets plats, samma år byggdes en ny, som SKRIFTESTOL uppsattes vid norra väggen i koret. Den stod vänd mot altaret, med panelade bjälkar och lister, upptill avslutad av ett litet, tunt spjälverk, vars halva del kunde dragas fram och tillbaka. Ingången med dörr och »uppståndare» (= gavelkrön) var vänd mot väster. På östra gaveln gjordes 1680 ett litet skåp med lås för, att inlägga böcker och annat. »Innanför dörren på sidan mot altaret är (1668) fästadt ett fyrkantigt stycke papper, af salig

¹ Skrifta, tage til skrifte; den stund presten schriffte folckit i chorit (1555); bekomme huer for sig personlig afflözning, naar de ellers skriffte ret (1629). KALKAR, anf. arb. III, s. 819.

KLOCKARE-
STOL

BRUDBÄNK

BÄNKAR

Fig. 184. Rödeby. Kalk av silver, 1694.

Foto W. Anderson 1914.

Kelch aus Silber 1694.
Silver chalice, 1694.

LÄKTARE

DOPFUNT

NATTVARDS-
KÄRL

Axel Knudsen, en prestson och god skrifvare, barnfödd i Skåne, — ritadt som en solskifva på, som kan omdragas på talet efter som confitentis äro få eller många, till 80 talet.»

På södra sidan av altaret uppsattes 1668 en ny klockarestol med plats för två personer. Dess gavel med dörr var vänd mot väster, fasaden mot altaret, innanför denna fanns »bokstolen», sannolikt endast en liten hylla, varpå sångböckerna lades.

Brudbänk av trä (fig. 182), skulpterad och grönmålad. På gavlarna ornerad med änglahuvud, på baksidan med ett brinnande hjärta, i vilket en pil och en såg, därunder två sammanlagda händer. Mitten av 1600-talet. I Bl. M. — H. 103 cm., L. 123 cm., B. 30 cm.

Bänkarna voro 1635 så gott som odugliga (FORTEGNELSE). 1668 beskrives de som »öppna och utan några balkar, på enfaldigt vis, med läkten fästade i uppståndarna. Ned emot jorden voro stockar och tjocka träd lagda att sitta på i stolarna. Dock i några stolar voro inga säte, och de säten som voro där, föllo ofta ned och gjorde stort buller i kyrkan.» S. å. ombyggdes alla 37 stolarna, på vilka syntes årtalet 1590, då »Jacob Snickare som sedan dödde i Karlshamn, gjorde med sin broder det hela arbetet färdigt». Nu försvunna.

I väster uppfördes 1668 en läktare, även kallad (hos BAGER): pulpituet, skunck, jelle, lägte. Till detta ledde en vindeltrappa. På barriärens fyllningar fanns följande inskrift: »År 1668 hafver Röeby sognemänd gifvit bredder och tömmer til denne skunk hvilken i samme aar sampt paa deres och sogneprestens omkostning blifven opbyggt, men siden paa sognemendenes egen omkostning denne stofferet Anno 1681: Renoveret år 1784» samt Davids ps. 27, v. 4.

Intill 1682 hade kyrkan en dopfunt av trä, »snickeriarbete efter gammal facon och skick», bred upp- och nedtill, avsmalnande i mitten samt målad i vit och röd vattenfärg med inskriften: 1596. Den stod mellan altaret och norra väggen, men flyttades 1668 under triumfbågen på »södra sidan på mansraden». — 1682 inköptes en ny funt, skulpterad av »beläthuggare» Bengt Persen i Lyckeby. Troligen en dopängel. Den målas 1683 av målaremästare Peder Starck för 13 dlr smt. Nu försvunnen.

Dopskål av mässing, utan ornering. 1600-talet. H. 4.75 cm., diam. 34 cm.

Kalk av silver (fig. 184), delvis förgylld. Inskrift å skålen: »TILLHÖR RÖDEBY KYRKA.» Noden försedd med fem knappar. På dessa: »ANNO 1694.» I botten inskrift: »Wäger 451 gram.» H. 21 cm., skålens diam. 10.5 cm., fotens 13.8 cm. — Paten

Fig. 185. Rödeby. Silverring, nu i Statens historiska museum.

Silberner Ring, gefunden wie Fig. 183. Silver ring found as ill. 183.

Fig. 186. Rödeby. Ljuskrona av mässing, 1711.
Foto W. Anderson 1914.
Kronleuchter aus Messing aus d. J. 1711.
Brass chandelier from 1711.

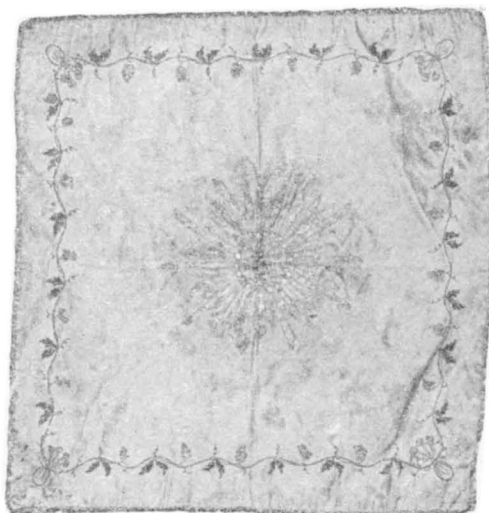

Fig. 187. Kalkduk av siden med silverbroderi från 1700-talet. — Foto W. Anderson 1914.
Kelchtuch d. 18. Jhds.
Cup cloth from the 18th century.

av silver. Inskrift på brättet: »Tillhör Rödeby Kyrka», i botten: »Wäger 95 gram.» Sannolikt samtida med kalken. Diam. 14 cm. — Sked av silver. Inskrift å skaftet: »Tillhör Rödeby Kyrka.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — I (= 1767). Skeden, vars blad på sin främre del är perforerat, användes till att uppfånga smuts, som möjligen insmugit sig i vinet. L. 13.5 cm. — Till förvaring av dessa en låda av trä, invändigt klädd med sammet, utvändigt med skinn. Inskrift å framsidan i guldtryck: »RÖDEBY KYRKA.» H. 15 cm., B. 16.5 cm., L. 23.5 cm.

Sockenbudstyg i väska av svart skinn, omtalad som ny 1841 (inv.). H. 15 cm., B. 20 cm., L. 20 cm., innehållande: glasflaska för nattvardsvin, oblatask av björk, svarvad, diam. 9.5 cm., kalk av silver, invändigt förgylld. Inskrift å foten: »Tilhör Fridlefstads och Rödeby förs. 13³/₄ lod.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre

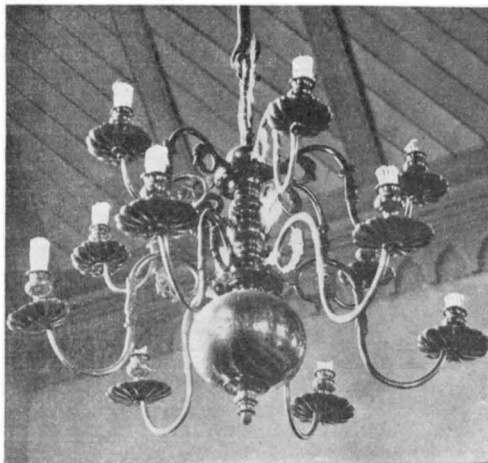

Fig. 188. Ljuskrona av mässing, 1729.
Foto W. Anderson 1914.
Kronleuchter aus Messing 1729.
Brass chandelier, 1729.

Fig. 189. Rödeby. Ljuskrona av mässing, 1742.
Foto W. Anderson 1914.
Kronleuchter aus Messing 1742. — Brass chandelier, 1742.

över en rad stenar i blått, brunt, rött m. fl. färger. Krontaggarna äro förenade med en ring, å denna sitta änglahuvuden. Väger 52 lod (INV. 1841)². H. 10 cm., diam. 13.5 cm. — Till kronan fanns förr ett fodral av koppar, vilket 1841 omtalas som bortstulet (INV.).

TEXTILIER

Mässhake av svart sammet med silveraloner; å ena sidan ett kors samt årtalet 1787, å den andra inom en sköld: I N R I.

Kalkduk av vitt siden (fig. 187). I mitten silversol med vita glasstenar; bård av blad och blomrankor i grönt silke med silverspets. Liknande arbete och broderi som kalkduken i Augerum (se s. 152). Dep. i Bl. M. — H. 50 cm.

Håv av brun sammet med gul silkesfrans. Beslag och kant av mässing med inskrift: »Friedrich Wolter.» Omkring 1800. — Pungens H. 19 cm., diam. 13 cm., stångens L. 136 cm. — Håv av svart sammet med: Anno 1745 under en krona i silverbroderi. Pungens

¹ Per Ohlajn, mästare i Karlskrona (UPMARK, Karlskrona guld, s. 150).

² Av Sigismundus Novosadi d. y. (UPMARK, Karlskrona guld, s. 150.)

kronor — P. O.¹ — A 3 (= 1807) — halvmåne. H. 13.5 cm., skålens diam. 8 cm., bottens 9 cm. — Paten av silver. Inskrift under brättet: »Tillhör Fridlevstads och Rödeby förs. 4¹/₂ lod.» Stämplor: Karlskronas vapen — tre kronor — A. G. ESTBERG — A (?) 4 (= 1831?). Diam. 10.6 cm. — Av väska, kalk och paten äger Fridlevstads kyrka hälften; dessutom äger kyrkan hälften av ett 1841 som nytt omtalat sockenbudstyg å 20 lod, inköpt i förening med Fridlevstads kyrka. Ett äldre sockenbudstyg av tenn omtalas då såsom förlorat.

Brudkrona av silver, förgylld. Ringen besatt med omväxlande färgade stenar och änglahuvuden, där-

H. o. diam. 17 cm. — Båda dep. i Bl. M.

Av kyrkans äldre textilier omnämnes 1635 en mässhake såsom oduglig (FORTEGNELSE), i inventarierna omtalas 1666 en ny mässhake, en ny och en gammal mässskjorta, ett torkekläde, ett rött altarkläde. 1678 skänkte kyrkoherde Anders Baggers hustru Cecilia till kyrkan ett rött altarkläde av taft, en liten åltarduk av fin lärft »och knöpplings mellanverk» samt ett smalt handkläde »som lägges långs på altaret». 1755 skänkte handelsman Petter Hansson en mässhake med silvergaller och kors samt inskrift: L A. P. H. C B 1755, samt ett antependium av rött kläde med silvergaller och P. H. S. C. H. S.

Ljuskrone av malm (fig. 186), krönt av en dubbelörn, avslutad av en kula, för 6 × 6 ljus. Inskrift å kulan: »DENNA: KRONA: HAR VISITEUREN: I: CARLSCRONA: JOHAN: RORÜS: OCH: DES: HUSTRU: INGRID: HELLES: DOTTER: FÖRÄHRAT: RÅBY: KYRCKIA: GUDS: NAMPN: TILL: ÄHRA: OCH: HERRANS: HUS: TILL: PRYDNAD A:O 1711 DEN 1 SEPTEMBER.» — H. 66 cm.

Ljuskrone av mässing (fig. 188), krönt av en dubbelörn, avslutad av en kula, för 6 × 6 ljus. Inskrift: »C. D. OEMO: HÆIJTORP: Den 5 AUGUSTI ANNO 1729.» H. 61 cm.

Ljuskrone av mässing (fig. 189), krönt av en dubbelörn, avslutad av en kula, för 8 × 8 × 8 ljus. Inskrift å kulan: »Denna. Crona. Hafwer. Skogwacketaren. Wäl:d Anders. Olson. och. des. K:A. Hust. Helena Sandberg Til Rödeby Kyreka Förärt: Anno: 1742 Den 14 Febrvari» samt »1877—29/10 J. E.», antagligen året för kronans renovering. H. 125 cm.

Fig. 190. Rödeby. Porträtt av kyrkoherden Peter Muhrbeck. Foto W. Anderson 1913.

Bildnis des Pfarrers Peter Muhrbeck.
Portrait of rector Peter Muhrbeck.

LJUSREDSKAP

Fig. 191. Rödeby nya kyrka. Exteriör från sydväst.
Foto W. Anderson 1913.

Die neue Kirche von Südwesten. — The present church from the south-west.

Ett par ljuskronor av vridet smidesjärn för 3 ljus. H. resp. 103 o. 100 cm.

Ett par ljusstakar av mässing, ornerade, 3-pipiga, 2-armade. 1700-talet. H. 34 cm.

Ett par ljusstakar av alabaster, den ena avbruten, 1800-talet. H. 29 cm. — Samtliga här ovan nämnda kronor och stakar förvaras i nya kyrkan. — 1666 fanns ett par ljusstakar med piggar samt tvenne armar för vaxljus. Nu förkomna.

BÖCKER

Karl XII:s Bibel av 1703 i guldpresat skinnband samt två knäppen av koppar, för-silvrade med Karl XII:s krönte namnchiffer samt stämpel: bokstäverna G R under en krona inom en sköld. — 1635 omtalas, att kyrkan saknade bibel, att den danska psalm-boken var sönder och gradualen oduglig (FORTEGELSE). — 1666 fanns en gammal dansk altarbok och en ny, en svensk altarbok och en psalmbok, alla förvarade i degnestolen (INV.). — 1647 blev en kyrkostol i 8:o av »länsherren Nils Krabbe bortfordrad och hän-tagen till att förvaras i stiftets kista eller på slottet Sölvesborg». 1663 28/8 hitsände gene-ralgubernören G. O. Stenbock en ny kyrkostol. — Vid en reparation i koret 1837 fanns inmurad i väggen kyrkoherden A. Baggers manuskript Baggers Bok (nu i Landsarkivet).

SIGILL

Sjöborg omtalar, att kyrkan ännu på 1790-talet ägde ett sigill (fig. 196), vilket enligt Cronholm visade den Helige Knut och inskriften: »SVNC * TE KNVD.» — Sannolikt är detta sigill, nu försvunnet från kyrkan, detsamma som den »kopparstamp», som fanns

omkring år 1808 i en trädgård vid Vallgatan i Karlskrona och som antogs ha förlorats av ägaren vid Karlskronas brand 1790. Det visar Knut Lavard med sina attribut samt omskriften: SVNC * TE KNVD. Nu i St. H. M. under inv. nr 1453.

En kollektskopa av trä, å gaveln en skulpterad brinnande kyrka. Inskrift: »1682 A. B. (= Anders Bager). Fra ild och brand fräls herre gud vårt hus.» Dep. i B. M. B. 14 cm., L. 24 cm., H. 16 cm. — Kyrkan ägde 1666 en offerstock, »blocken», av ek med järnbeslag, fästad i den första bänken vid gången upp till predikstolen. 1875 funnos två järnbeslagna trästockar, stående innanför dörrarna i kyrkan.

KOLLEKT-
SKOPA

Skål av tenn, nu använd till förvaring av sand för jordfästningar. H. 10 cm., diam. 29 cm.

Porträtt (fig. 190) av kyrkoherden i Fridlefstad och Rödeby Peter Muhrbeck, den bekante botpredikanten, f. 1708, d. 1766. Oljemålning på duk i samtida, skulpterad och

PORTRÄTT

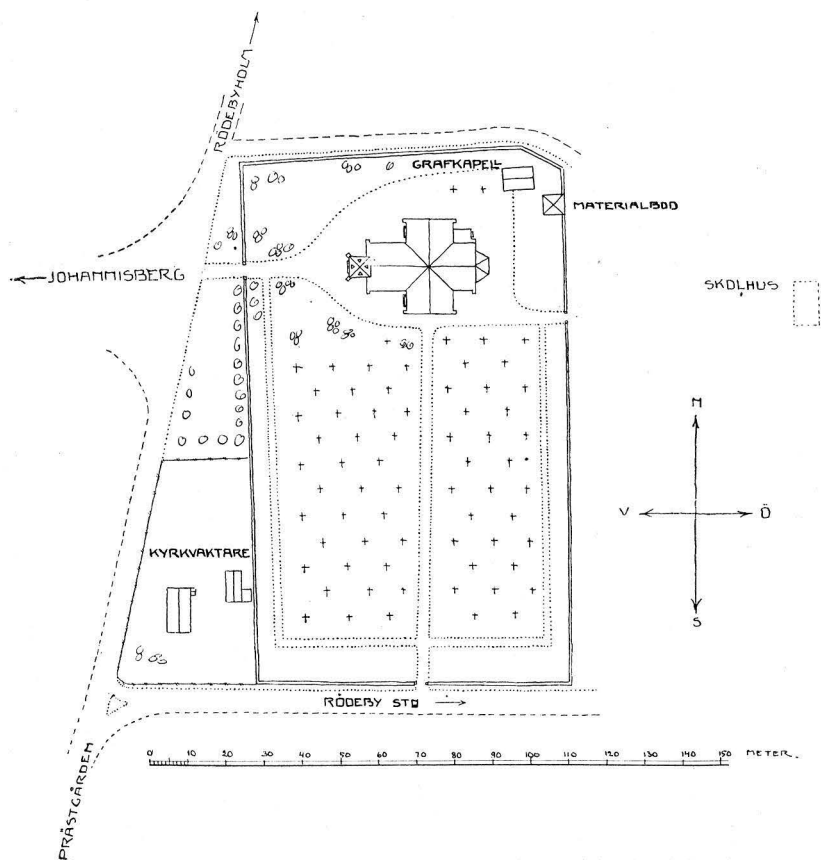

Fig. 192. Rödeby. Situationsplan. — B. Kjellström delin. 1914.
Situationsplan der Kirche. — Plan of the church and the churchyard.

förgylld ram. Å ramens krön är en svartmålad inskrift: »Peter Murbeck Född År 1708 d. 25 april. Präst 1731 d. 3 Junj, Comminister 1750, Kiörkoherde i Fridlestad och Rödeby Församlingar 1761. Död i Fridlestads Prästgård 1766 d. 8. December.» Omnämnes i inv. 1788. H. 84 cm., B. 69 cm.

En minnestavla av svartmålat trä med blåmålad, defekt ram, utvisande reparationer i gamla kyrkan åren 1725—1784. Omnämd i inv. 1773. Dep. i Bl. M. — H. 119 cm., B. 83.5 cm. — Förkomna äro en mängd namnepitafier av tenn, som funnos vid

gamla kyrkans rivning samt åminnelsetavlorna över Karl XI:s begravning, Narva slag, ett fröjdekvide tillägnat Karl XI (1693 års jubeltavla?), ett på tyska författat kväde för Karl XII (religionens bibehållande i Schlesien?), ett Gustaf III:s och ett Karl XIII:s Tal.

Bland försvunna inventarier må dessutom nämnas en primklocka av malm i degnestolen (1666), en 1834 inköpt straffstock; 1841 omtalas en järnbeslagen kista, två nummer-tavlor, tre likbårar samt en större pall (INV.).

Vid gamla kyrkans rivning 1875 påträffades inmurade i ena väggen två gotiska silverskedar, tre större, sexreflade kulor av förgyllt silver med löv, tre kulor med mindre löv, allt senmedeltida dräktutsmekning, en fingerring av silver, ett kopparhaltigt mynt från danska borgarkrigen i slutet av 1200- eller början av 1300-talet. Nu i St. H. M. under inv. nr 5638. — Möjligen rör det sig här om ett byggnadsoffer. Av 105 danska myntfynd från perioden 1146—1241 äro 47 anknutna till kyr-

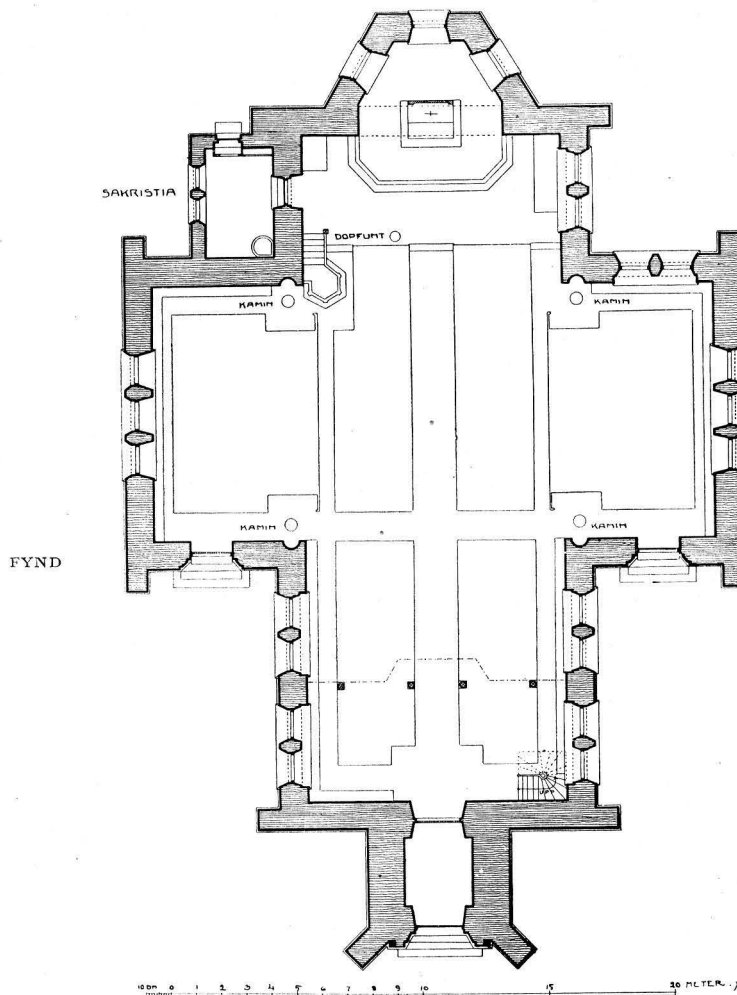

Fig. 193. Rödeby. Plan.
B. Kjellström och S. Samuelsson delin. 1914.
Grundriss der Kirche. — Plan of the church.

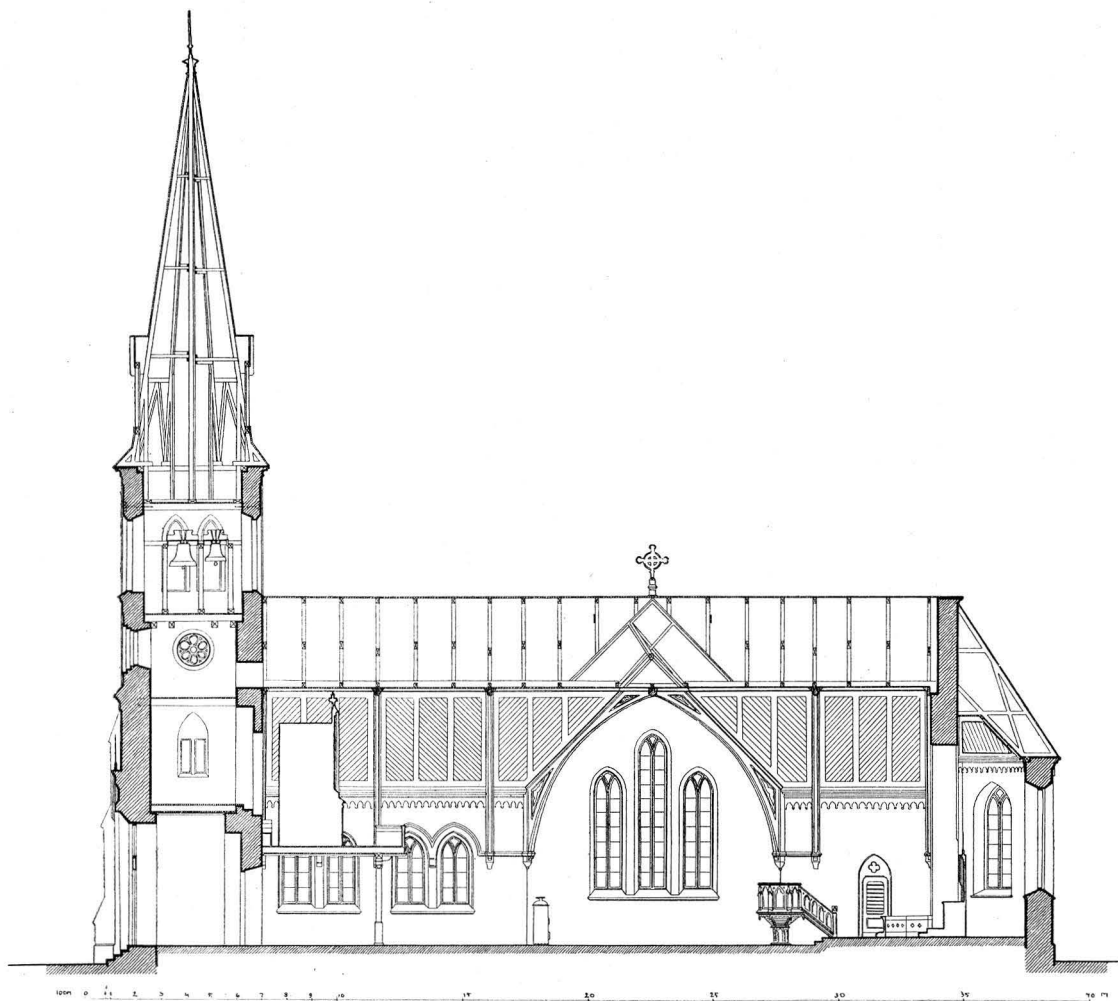

Fig. 194. Rödeby. Längdsektion mot norr. — Uppmått av B. Kjellström och S. Samuelsson 1914.
Längsschnitt gegen Norden. — Longitudinal section towards the north.

kor eller deras närmaste omgivningar. I 4 kyrkor påträffades mynten under eller vid altaret; i 3 voro de inmurade i väggarna.¹ (Fig. 183 A—F.)

I stapeln hängde tvenne klockor, den ena gjuten i Lübeck under nyare tid, den mindre ursprungligen från medeltiden (BAGER). Sannolikt desamma som omgötos 1906 hos K. G. Bergholtz & Co. i Stockholm och som nu hänga i nya kyrkans torn. — Vid ringningen efter »högstsal. Hans Majt» 1753 sprack den gamla, lilla klockan, varför den fördes till Växjö att omgutas hos klockgjutaren Elias Fries Toruson.

KLOCKOR

¹ P. HAUBERG, Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241, D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr., 6 R. hist. o. fil. Afd. V3, s. 327.

Fig. 195. Rödaby. Interiör mot öster. — Foto W. Anderson 1913.
Innes gegen Osten. — Interior towards the east.

RÖDEBY NYA KYRKA

KYRKOGÅRDEN

KYRKOGÅRD Rödaby kyrkogård (se situationsplanen fig. 192), som utvidgades vid nya kyrkans tillkomst 1878, utbreder sig på vanligt sätt med största området mot söder. Den omgives av en gråstensmur med enkla gjutjärnsgrindar, samtida med kyrkan, i väster, söder och öster. Lövträd och cypresser omgiva kyrkan och kanta gångarna. Mot väster och söder

begränsas muren av landsväg med spridda hus, därav skolhus i sydost, i öster av kyrkstallar och tallskog, i norr av åker och skog. Genom sitt läge i terrängen, på backkrönet ovanför den nere i öster liggande järnvägsstationen och den längre ned i dalen förbiflytande Silleån, är kyrkan vitt synlig mot söder.

I kyrkogårdens nordöstra del ligga en materialbod av trä, vittrappad och med papp-tak, samtida med kyrkan, samt ett gravkapell av trä, spritputsat och med papp-tak, uppfört 1914.

BOD OCH
GRAVKAPELL

KYRKOPYGGNADEN

Kyrkan (plan fig. 193) uppfördes år 1878 i goticerande stil. Murarna äro av gråsten och spritputsade. Taktäckningen av skiffer. (Se i övrigt fig 191.)

PLAN OCH
EXTERIÖR

Invändigt äro murarna slätputsade. I koret å bågen till absiden läses en målad inskrift ur Joh. 1: 17. — Innertaket av trä, panelat samt brutet. — Golvet är av trä utom i tornets bottenvåning, där gravhällar från gamla kyrkan äro använda. (Se i övrigt fig. 195.)

INTERIÖR

Kyrkan uppvärms av tre i långhuset stående järnkaminer. I sakristian finnes en kakelugn.

UPPVÄRM-
NING

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Inredningen, i allmänhet samtidig med kyrkan, består av modern snickerivara i ek-målad furu.

Bland inventarierna märkas den ovannämnda (s. 165) oljemålningen med exteriör av gamla kyrkan, ett porträtt, oljemålning på duk, av kyrkoherden C. G. Flyborg, kyrkoherde här 1866—87, samt altartextilier av röd sammet. Ljuskronorna av pressad mässing och av bronserat järn samt stakar av mässing äro modernt fabriksarbete.

Dessutom äro i nya kyrkan vissa från den äldre kyrkan stammande inventarier använda, vilka förut beskrivits.

SAMMANFATTNING AV RÖDEBY KYRKORS KONSTHISTORIA

I. Troligen under 1200-talet uppföres Rödeby gamla kyrka med ett rektangulärt långhus samt lägre och smalare, rakslutet kor.

II. Under 1500-talets senare hälft förvandlas kyrkan till en protestantisk gudstjänstlokal. Då anskaffas troligen predikstolen, bänkarna 1590 och dopfunten 1596. Samtidigt dekoreras långhus och kor med väggmålningar.

III. Vid långhusets sydvästra del tillbygges 1630 ett vapenhus i korsvirkeskonstruktion. Under 1600-talets sista årtionden genomgår kyrkan en omfattande inre omdaning: altarprydnad tillkommer 1673, nytt mataltare 1668, predikstolen målas och bänkarna ändras, ett korskrank uppföres 1681 etc.

IV. År 1875 raderas den gamla kyrkan och den nya börjar uppföras för att stå färdig 1878.

ZUSAMMENFASSUNG

Die alte Kirche von Rödeby, die wahrscheinlich im XIII. Jhd. erbaut wurde, bestand aus einem rektangulären Langschiff mit niedrigerem und schmalerem, gerade abgeschlossenem Chor. Eine aus Holz und Ziegel erbaute Vorhalle wurde 1630 hinzugefügt. In der zweiten Hälfte des XVI. Jhds. erhielt die Kirche eine Kanzel, offene Bänke und ein hölzernes Taufbecken. Der noch erhaltene Altaraufsatz stammt aus der zweiten Hälfte des XVII. Jhds. (Fig. 181). Aus derselben Zeit ein neuer Seitenaltar für fromme Gaben in Form von Esswaren und ein Chorschrank. Im Jahre 1875 wurde diese alte Kirche dem Erdboden gleich gemacht, und man begann mit dem Bau der gegenwärtigen. Beim Abbruch der Kirche fand man in der Mauer eine Anzahl silberner Gegenstände aus dem späteren Mittelalter. (Fig. 183.)

SUMMARY

Rödeby old church, which was probably built during the 13th century, consisted of a rectangular nave, and a lower and narrower rectangular choir. To this there was added in 1630 a porch of timber framework and brick. During the latter half of the 16th century, the church received a pulpit, open seats, and a wooden font. To this there were added, during the last half of the 17th century, the still existing altar-piece (Fig. 181), a new side altar for pious gifts (it was a custom to offer here comestibles for the household of the vicar), a screen, etc. In 1875 this old church was pulled down and the existing building was built and opened for service in 1878. On pulling down the old church a number of silver objects from the later Middle Ages were found hidden inside one of the walls. (Fig. 183 a—f.)

Fig. 196. Rödeby. Kyrkosigill.
Siegel der Kirche Rödeby.
Seal of the church Rödeby.